

Studencka poradnia prawna.
Podręcznik dla opiekunów

brak tekstu!

Studencka Poradnia Prawa

Podręcznik dla opiekunów

pod redakcją

dr Barbary Namysłowskiej-Gabrysiak
adiunkta na Wydziale Prawa i Administracji UW

Autorzy:

Dr Izabela Kraśnicka

Uniwersytet w Białymstoku

Dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Uniwersytet Warszawski

Mgr Łukasz Bojarski

Fundacja Helsińska

Mgr Marta Janina Skrodzka

Uniwersytet w Białymstoku

Mgr Magdalena Ustaborowicz

Uniwersytet Łódzki

Mgr Justyna Lewandowska

Dr Celina Nowak

Uniwersytet Warszawski

Dr Michał Królikowski

Uniwersytet Warszawski,

Mgr Maciej Zachariasiewicz

Uniwersytet Śląski

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

FUNDACJA UNIWERSYTECKICH PORADNI PRAWNYCH
WARSZAWA 2009

**Publikacja została przygotowana przez
Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych**

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

sfinansowana przez
Instytut Spraw Publicznych ze środków
Polsko Amerykańskiej-Fundacji Wolności
w ramach programu „**Obywatel i Prawo IV**”.

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

POLSKO-AMERYKAŃSKA
FUNDACJA WOLNOŚCI

POLISH-AMERICAN
FREEDOM FOUNDATION

oraz ze środków
Open Society Justice Initiative

OPEN SOCIETY
JUSTICE INITIATIVE

Poszczególne części opracowali:

Rozdział I – Izabela Kraśnicka, Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Rozdział II – Łukasz Bojarski

Rozdział III, V – Marta Janina Skrodzka

Rozdział IV, X – Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Rozdział VI – Magdalena Ustaborowicz

Rozdział VII – Justyna Lewandowska

Rozdział VIII – Celina Nowak

Rozdział XI – Maciej Zachariasiewicz

Rozdział XII – Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Marta Janina Skrodzka

Redakcja: Magdalena Cymerska

© Ł

Skład i łamanie: Wydawnictwo C. H. Beck

Druk i oprawa: WDG Drukarnia w Gdyni Sp. z o.o., Gdynia

ISBN 978-83-255-0638-4

Spis treści

Wykaz skrótów	VII
Wstęp	IX
Rozdział I. Organizacja studenckiej poradni prawnej oraz formy kształcenia klinicznego	1
Rozdział II. Interaktywne metody nauczania klinicznego	14
Rozdział III. Metodologia pracy w sekcji prawa cywilnego (+ scenariusze zajęć)	33
Rozdział IV. Metodologia nauczania klinicznego na przykładzie sekcji prawa karnego (+ scenariusze zajęć)	41
Rozdział V. Metodologia pracy w sekcji mediacji (+ scenariusze zajęć)	60
Rozdział VI. Metodologia pracy w sekcji praw dziecka (+ scenariusze zajęć)	88
Rozdział VII. Problematyka redukcji szkód i metodologia pracy w pierwszej w Polsce sekcji zajmującej się tym programem (+ scenariusze zajęć)	99
Rozdział VIII. Metodologia przygotowania studenta do pracy z klientem (+ scenariusze zajęć)	113
Rozdział IX. Metodologia nauczania w klinice prawa opracowania opinii prawnej przez studenta (+ scenariusze zajęć)	131
Rozdział X. Metodologia przeprowadzania symulacji postępowań sądowych w klinikach prawa	156
Rozdział XI. Metodologia przygotowania do konkursów dotyczących symulacji postępowań na przykładzie Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court Competition w Wiedniu (+ przykładowy scenariusz konkursowego moot courtu)	166
Rozdział XII. Przykładowe symulacje postępowań sądowych	204
Symulacja 1. Prawo cywilne „Rozwód”. Materiały do inscenizacji rozprawy w postępowaniu cywilnym	204
Symulacja 2. Prawo gospodarcze „Kradzież na budowie”	222
Symulacja 3. Prawo gospodarcze „Zawalenie się sufitu”	243
Symulacja 4. Prawo pracy „Przywrócenie do pracy”	259
Symulacja 5. Prawo pracy „Ustalenie stosunku pracy”	276
Symulacja 6. Prawo karne „Wypadek drogowy”	292
Symulacja 7. Prawa reprodukcyjne w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	318
Symulacja 8. Prawo pracy oraz międzynarodowe i krajowe prawo antydyskryminacyjne	335

Wykaz skrótów

art.	artykuł
Dz.U.	Dziennik Ustaw
FUPP	Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych
KC	Kodeks cywilny
KP	Kodeks pracy
KPC	Kodeks postępowania cywilnego
KRO	Kodeks rodzinny i opiekuńczy
KPK	Kodeks postępowania karnego
Nr	numer
PiP	Państwo i Prawo
poz.	pozycja
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
SPP	Studencka Poradnia Prawna
UW	Uniwersytet Warszawski
ze zm.	ze zmianami

Wstęp

Ruch kliniczny w Polsce przeszedł już fazę organizacyjną i rozwija się prężnie jako ważny element programów nauczania na wydziałach prawa. Kliniki Prawa, uruchomione przy wszystkich wydziałach prawa, zdolne są do stosunkowo bezpiecznego świadczenia pomocy prawnej przez studentów. Przychodzi jednak czas drugiej fazy ruchu edukacji klinicznej – przygotowania i opracowania programów nauczania klinicznego – tak, aby można było wykorzystać w pełni możliwości edukacyjne, tkwiące w tym programie. Program ten powinien mieć na celu wprowadzenie studenta przez koordynatora w rolę prawnika, wyposażenie go w wiedzę na temat przepisów regulujących wykonywanie różnych zawodów prawniczych i praktyki ich stosowania, wyrobienie w nim umiejętności krytycznej refleksji na ten temat, odpowiednie przygotowanie studenta do pracy z klientem, przy uwzględnieniu zasad etyki zawodowej, a także przekazanie mu wiedzy na temat opracowywania rzetelnej opinii prawnej.

Niniejsza publikacja jest już kolejnym opracowaniem wychodzącym na przeciw powyższemu celowi. Jest ona adresowana przede wszystkim do koordynatorów prowadzących zajęcia w klinikach prawa, ale także do wszystkich osób uczestniczących w procesie kształcenia przyszłych prawników. Jednocześnie jest to pierwsze tego typu opracowanie zawierające po każdym teoretycznym przedstawieniu danego zagadnienia, praktyczne przykłady scenariuszy zajęć, jakie mogą być wykorzystane podczas prowadzenia warsztatów w poradniach prawnych. Takie ujęcie przedstawianych zagadnień umożliwia każdemu Czytelnikowi nie tylko zapoznanie się z teoretycznymi podstawami metodologii klinicznego nauczania, ale również wykorzystanie podczas własnych zajęć proponowanych scenariuszy zajęć.

Spełniając powyższe cele w rozdziale I opracowania, przedstawiono przede wszystkim sposób organizacji klinik prawa, ale również podstawowe kwestie dotyczące metodologii pracy w klinikach. Informacja zawarta w tym rozdziale ma pomóc kierownikowi poradni, a także wszystkim koordynatorom, rozpoczynającym swoją pracę w klinice, w zdobyciu nowych praktycznych wskazówek dotyczących organizacji pracy oraz rodzaju prowadzonych zajęć w klinikach prawa.

Przed dokładnym omówieniem metodologii pracy w poszczególnych sekcjach w poradniach prawnych, w rozdziale II przedstawiono i opracowano przykłady interaktywnych metod nauczania klinicznego. Mogą one pomóc każdemu koordynatorowi w opracowaniu całorocznego planu prowadzenia zajęć w klinice prawa, a także w przygotowaniu do cotygodniowych zajęć prowadzonych w ramach sekcji.

W rozdziałach III, IV i V, VI, VII przedstawiono informacje dotyczące metodologii kształcenia studentów w poszczególnych sekcjach w poradniach prawnych. W każdym z tych rozdziałów przedstawiono zarówno ogólne informacje dotyczące specyfiki prowadzenia danej sekcji, jak i praktyczne przykłady (gotowe scenariusze zajęć) możliwych do poprowadzenia ćwiczeń z danej tematyki.

W rozdziale VIII zostały przybliżone informacje potrzebne koordynatorowi do przygotowania studenta do codziennej pracy z klientem. Podstawowym elementem tego doświadczenia jest rozmowa z klientem, zaś kluczowym elementem edukacji i praktyki w poradni jest technika przeprowadzania rozmowy z klientem. Dokładne uwagi dotyczące takiej sytuacji oraz metodologii kształcenia studentów w tym zakresie znajdują się właśnie w rozdziale VIII i mają pomóc koordynatorowi w przygotowaniu studentów do ich pierwszych i kolejnych spotkań z klientami.

Rozdział IX przedstawia metodologię przygotowania studenta do opracowywania opinii prawnej. Zawarte w nim uwagi mają na celu przybliżenie koordynatorom różnych sposobów nauczania studentów pracy nad pierwszymi opiniami prawnymi, podając podstawowe wskazówki dotyczące metodyki pracy nad opinią.

Rozdział X poświęcony jest metodzie przeprowadzania symulacji rozpraw, dzięki której studenci w aktywny sposób mogą uczyć się wielu ważnych zagadnień prawnych, jak również zdobywać podstawowe umiejętności prawnicze. W rozdziale tym przedstawiono sposób opracowania i przygotowania symulacji, opartej na stanie faktycznym zastosowanym przez samego prowadzącego symulację. W rozdziale tym zawarte są też rady i wskazówki dotyczące opracowywania i koordynowania symulacji rozpraw, które mogą być wykorzystane w pracy wszystkich zainteresowanych jej przeprowadzaniem.

W rozdziale XI, zawierającym metodologię przygotowania studentów do konkursów dotyczących symulacji postępowań, przedstawiono sposób przygotowania studentów do konkursu *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court Competition* w Wiedniu. Dodatkowo w rozdziale tym umieszczono także przykładowy scenariusz konkursowej symulacji.

Całość kończy rozdział XII, w którym umieszczono scenariusze symulacji, stanowiące wcześniej materiał do ich przeprowadzania. W celu przejrzystości

i lepszego zrozumienia poszczególnych materiałów każda z symulacji zawiera dodatkowe instrukcje i informacje na temat przebiegu całego postępowania. Przy okazji prezentacji poszczególnych materiałów umieszczono również dodatkowe informacje metodologiczne, które powinny pomóc Czytelnikowi. Zaprezentowany w niniejszym rozdziale materiał może być wykorzystany według uznania każdej osoby chcącej przeprowadzić symulację rozprawy. Może być dla niej tylko inspiracją dla opracowania innego, własnego scenariusza. Może być wykorzystany w części lub w całości, a może zostać uzupełniony o inne elementy. Przygotowanie i przeprowadzenie symulacji zawsze wymaga zaangażowania nauczyciela, trenera, koordynatora, przestudiowania materiału i dokonania jego zmian, adaptacji, według założonych celów edukacyjnych, z punktu widzenia adresata zajęć.

Zaprezentowany w niniejszej publikacji materiał może być wykorzystany według uznania każdego koordynatora kliniki prawa. Może stanowić swoiste kompendium, z którego można korzystać przez cały rok akademicki, ale może również zostać wykorzystany np. w zakresie przeprowadzania symulacji w klinikach prawa lub do przygotowania metodologii nauczania studentów opracowania rzetelnej opinii prawnej.

Autorzy mają nadzieję, że zaprezentowany podręcznik okaże się pomocny w codziennej pracy w klinikach prawa. Zachęcamy również do przesyłania uwag na temat niniejszego kompendium na adres Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych.

Na koniec autorzy chcieliby wspólnie podziękować Osobom, z którymi współpraca pozwoliła im na zdobycie doświadczenia i możliwość opracowania niniejszej publikacji. Podziękowania należą się Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych, a przede wszystkim jej prezesowi *Filipowi Czernickiemu* za Jego stałą pracę na rzecz klinik prawa oraz za wsparcie przy realizacji wielu klinicznych projektów.

Autorzy

Rozdział I. Organizacja studenckiej poradni prawnej oraz formy kształcenia klinicznego

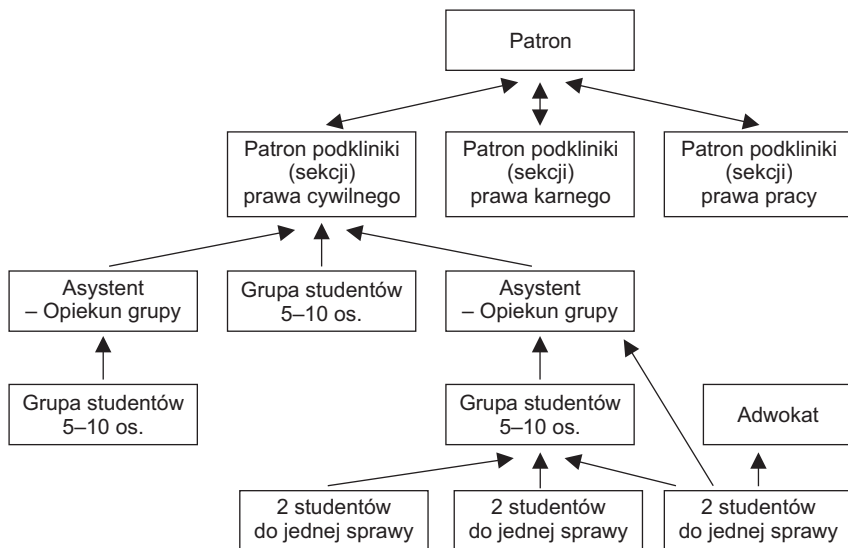
Izabela Kraśnicka, Barbara Namysłowska-Gabrysiak

1. Wstęp

Studencka poradnia prawna jest instytucją charakteryzującą się ogromną dynamiką pracy, a przez to wymagającą doskonałej organizacji i systemu zarządzania. System taki kształtuje się w zależności od wielkości poradni, liczby studentów, opiekunów, a także liczby przyjmowanych spraw¹.

Do standardowych elementów organizacyjnych powinien należeć sekretariat poradni oraz zespół osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie jednostki: kierownik (zwykle osoba ze stopniem przynajmniej doktora habilitowanego, będąca pracownikiem wydziału) oraz kilkusobowy zespół osób czuwający nad codziennymi sprawami (zwykle studenci, członkowie poradni, w formie na przykład zarządu koła naukowego czy stowarzyszenia lub fundacji). Praca w poradni podzielona jest zwykle na poszczególne sekcje zajmujące się określoną tematyką spraw.

¹ W polskich poradniach prawnych proporcje te są bardzo różne. Zob. raport z badania zgodności działalności uniwersyteckich poradni prawnych ze standardami Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych na stronach FUPP.

Przykładowa struktura poradni:

* Kierunek strzałki wskazuje, z kim konsultowane są podejmowane decyzje.

Struktura poradni może być znacznie bardziej rozbudowana. Opiekunowie poszczególnych sekcji wykonywać mogą różne zadania – od prowadzenia bezpośrednich konsultacji ze studentem po formalny nadzór pracy danej sekcji.

2. Kierownik (opiekun, patron) poradni

Kierownik poradni (zwany w zależności od poradni także opiekunem lub patronem) to najczęściej osoba ze stopniem przynajmniej doktora habilitowanego, będąca samodzielnym pracownikiem wydziału. Jest ona odpowiedzialna za ogólną koordynację pracy kliniki, sprawuje nadzór merytoryczny nad usługami świadczonymi przez studentów oraz jest najwyższą instancją w sytuacjach spornych między członkami poradni. Kierownik powinien raz, dwa razy w roku (np. z końcem każdego semestru albo na początku i na końcu roku akademickiego) spotkać się ze wszystkimi studentami i opiekunami na walnym zebraniu, na którym dyskutowane są bieżące problemy, rozliczana jest liczba spraw prowadzonych w danym czasie, a w razie potrzeby – podsumowane zostaje także zaangażowanie poszczególnych studentów w wywiązywanie się ze

swoich obowiązków. W trakcie spotkania rozważane są także plany związane z rozwojem poradni (powstawanie nowych sekcji, organizowanie wykładów czy szkoleń, poszukiwanie sponsorów itp.). Zebrania takie są okazją do łagodzenia wszelkich konfliktów, wymiany doświadczeń, ale także do pochwalenia się sukcesami. Dzięki nim kierownik może w pełni ocenić poziom funkcjonowania poradni. Spotkania te umożliwiają również pełniejszą integrację między studentami i opiekunami, przez co motywują do dalszego zaangażowania w działalność poradni. Niektóre polskie poradnie przyjęły zwyczaj spotykania się na zebraniach w okresie świątecznym i łączą je z tradycyjnym „opłatkami” i „jajkami”.

3. Sekcje

Najpopularniejszym modelem organizacyjnym poradni prawnej na polskich wydziałach prawa jest podział na tzw. sekcje odpowiadające poszczególnym działom prawa. Gwarantuje to jasną strukturę i dobrą organizację pracy w poradni oraz zapewnia doświadczenie związane z pracą w zespole.

Już przy rekrutacji studentów do poradni powinien nastąpić podział na członków poszczególnych sekcji według preferencji i umiejętności kandydata. Każda sekcja ma swojego opiekuna naukowego. Jest to zwykle pracownik wydziału, czasem osoba zajmująca się daną problematyką w praktyce (np. pracująca z uchodźcami), która czuwa nad pracą i konsultuje ze studentami każdy problem prawny. W praktyce polskich poradni opiekunowie naukowcy nie zawsze włączeni są formalnie w strukturę kliniki, a studenci korzystają z czasu przeznaczanego przez nich na standardowe dyżury. W każdym z tych systemów najważniejszy jest stały kontakt i możliwość systematycznej konsultacji z opiekunem.

Sekcje w poradni

W większości polskich poradni działają takie sekcje, jak:

- sekcja prawa karnego,
- sekcja prawa cywilnego,
- sekcja prawa administracyjnego,
- sekcja prawa pracy.

Dodatkowo istnieją także bardziej wyspecjalizowane grupy, jak:

- sekcja praw człowieka,
- sekcja prawa międzynarodowego,
- sekcja ds. uchodźców,
- sekcja ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi (NGO),
- sekcja ds. przemocy ze względu na płeć i dyskryminacji,
- sekcja ds. osób tymczasowo aresztowanych,
- sekcja prawa spółdzielczego,
- sekcja redukcji szkód,
- sekcja sądownictwa międzynarodowego.

W ramach poszczególnych sekcji studenci mogą pracować indywidualnie, może też występować podział na dwuosobowe podgrupy. Do każdej sprawy przypisany jest więc zespół dwóch studentów współodpowiedzialnych za kontakt z klientem, terminy spotkań i sporządzenie opinii prawnej dotyczącej danej sprawy. Sekretariat poradni zajmuje się przyjmowaniem i dystrybucją spraw między poszczególne sekcje. W niektórych poradniach w ramach sekcji (szczególnie tych liczących po 8–10 osób) wyodrębniani są ich przewodniczący odpowiedzialni za kontakt z sekretariatem, przydzielenie spraw konkretnym studentom oraz czuwanie nad wyznaczonymi terminami. Oczywiście w zależności od modelu sekretariatu przyjętego w konkretnej poradni przewodniczący mogą także kontrolować działalność studentów zajmujących się sekretariatem.

4. Zarząd poradni prawnej

Do sprawnego funkcjonowania poradni prawnej niezbędny jest organ zajmujący się bieżącymi sprawami organizacyjno-administracyjnymi. W zależności od formy organizacyjnej będzie to zarząd (lub przewodniczący) koła naukowego, zarząd (jedno- albo wieloosobowy) stowarzyszenia bądź fundacji.

W większości polskich poradni bieżącymi sprawami organizacyjnymi zajmuje się zarząd składający się ze studentów – członków poradni. Zasady wyboru takich władz oraz zakres ich obowiązków ustalane są w statucie lub regulaminie koła naukowego, stowarzyszenia albo fundacji. Do standardu należy trzyosobowy skład zarządu: przewodniczący (prezes) oraz dwóch wiceprzewodniczących (wiceprezesów). Dodatkowo może zostać powołany skarbnik i sekretarz, chociaż funkcje te równie dobrze mogą sprawować przewodniczący zarządu. Są to osoby zaangażowane w działalność poradni na takich samych zasadach jak inni członkowie – należą do sekcji, a więc przydzielane są im sprawy, za które odpowiadają. Obowiązki spoczywające na nich jako na władzach poradni wy-

konują dodatkowo. Rozwiązanie takie nie prowadzi do sytuacji konfliktowych, ale przede wszystkim gwarantuje znajomość funkcjonowania mechanizmów poradnianych od samych podstaw. Bardzo ważne jest zachowanie ciągłości w sprawowaniu funkcji zarządu, dlatego dobrym rozwiązaniem jest wybór do władz studentów IV i V roku (przy założeniu, że w zarządzie można zasiadać przez dwa lata). Jeśli w danym roku przewodniczącym jest osoba z V roku, a pozostali członkowie są na roku IV, to w kolejnym roku przynajmniej jedna z tych osób powinna pozostać we władzach.

Członkowie zarządu dbają o zasady organizacyjne i administracyjne poradni. Są jej reprezentantami w stosunkach z władzami wydziału i uczelni oraz w stosunkach z organizacjami współpracującymi z poradnią. W zależności od wymogów i potrzeb zarząd przygotowuje raporty z działalności łącznie z danymi dotyczącymi liczby i problematyki przyjmowanych spraw (np. raporty związane ze współpracą poradni z Rzecznikiem Praw Obywatelskich), koordynuje rekrutację nowych członków. Zarząd zwołuje także zebrania członków poradni, organizuje wykłady gościnne z przedstawicielami zawodów prawniczych czy specjalistami z zakresu problematyki poradnianej. Do zadań zarządu należy również pozyskiwanie dodatkowych środków materialnych i finansowych niezbędnych do sprawnego funkcjonowania i rozwoju programu poradni.

O zarządzaniu poradnią w statucie

Zapisy dotyczące zarządzania poradnią są zawsze uzależnione od zakresu działania i mogą należeć do lapidarnych, tak jak w przypadku kliniki działającej na Uniwersytecie Szczecińskim:

„Poradnią kieruje Przewodniczący Koła Naukowego „Studencka Poradnia Prawna”, zwany dalej przewodniczącym, wraz z opiekunami będącymi pracownikami Wydziału Prawa i Administracji US. Przewodniczącego w działalności wspierają Wiceprzewodniczący” (art. 1.3. Regulaminu Koła Naukowego „Studencka Poradnia Prawna”), jak i bardziej obszerne, jak w przypadku zarządu Fundacji UPP:

„Zarząd prowadzi sprawy Fundacji i reprezentuje Fundację. (§ 18 Statutu FUPP). Do zadań Zarządu należą w szczególności:

- 1) pozyskiwanie środków na działalność Fundacji,
- 2) zarząd majątkiem według zasad określonych w regulaminie uchwalonym przez Radę Fundacji, w tym dystrybucja środków na rzecz podmiotów korzystających ze wsparcia finansowego Fundacji,
- 3) przygotowywanie projektów rocznych planów finansowych Fundacji,
- 4) opracowanie corocznych sprawozdań z działalności Fundacji i przedstawianie ich Radzie Fundacji, Kolegium Programowemu oraz ministrowi właściwemu ds. edukacji narodowej oraz Ministrowi Sprawiedliwości, a także udostępnianie ich do publicznej wiadomości,

- 5) wykonywanie uchwał Rady Fundacji,
- 6) kontrola zgodności działalności poradni ze Standardami, o których mowa w § 26,
- 7) występowanie z wnioskiem o stwierdzenie zgodności lub niezgodności działania poradni ze Standardami,
- 8) tworzenie jednostek organizacyjnych Fundacji,
- 9) ustalanie wielkości zatrudnienia, zasad i wysokości wynagrodzeń oraz innych gratyfikacji dla pracowników Fundacji, a także osób współpracujących z Fundacją,
- 10) wnioskowanie o zmianę wielkości Funduszu na wynagrodzenia” (§ 20 Statutu FUPP).

Wybór właściwego zapisu jest zadaniem samej poradni.

5. Rekrutacja nowych członków do poradni

Zagadnienie rekrutacji najlepiej oddać w ręce kierowników poradni oraz opiekunów poszczególnych sekcji. Opiekunowie najlepiej zweryfikują wiedzę i umiejętności pod kątem pracy w danych zespołach tematycznych. Rekrutacja członków do studenckich poradni prawnych stanowi istotny element programu klinicznego nauczania prawa z dwóch powodów. Po pierwsze proces rekrutacji powinien wyłonić kandydatów najlepszych merytorycznie, dobrze przygotowanych do pracy z problemami prawnymi. Po drugie specyfika pracy w poradni wymaga od studentów odpowiedniej postawy i cech osobowościowych. Uczestnictwo w zajęciach nie jest obowiązkowe, zatem do tej pracy zgłaszają się ochotnicy świadomi specyfiki tego programu. Proces rekrutacji ma wyłonić najlepszych z nich.

W polskich poradniach prawnych realizowane są różne modele rekrutacji studentów do pracy w ramach programu, zarówno jedno- jak i wieloetapowe. Stałym elementem pozostaje jednak rozmowa kwalifikacyjna z kandydatem.

W zależności od kalendarza zajęć klinicznych nabór studentów odbywa się albo na początku lub końcu każdego roku akademickiego, albo z początkiem każdego semestru. Program studiów determinuje czasem ograniczenia przy naborze, ponieważ pracujący w poradni studenci powinni posiadać już pewien zakres wiedzy i mieć zdane egzaminy z podstawowych przedmiotów prawnych. Dlatego też najczęściej członkami poradni mogą być studenci starszych lat, zwykle ci, którzy ukończyli III rok studiów.

Proces wyboru studentów do poradni prawnych może rozpocząć zebranie zyciorysów i listów motywacyjnych kandydatów, zawierających krótkie uzasad-

nienie wyboru poradni jako formy dodatkowych zajęć oraz informacje dotyczące średniej ocen (ze szczególnym uwzględnieniem przedmiotów istotnych ze względu na wybraną sekcję czy problematykę, którą chce się zajmować kandydat). Ten etap pozwala na dokonanie wstępnej oceny i analizy motywacji pracy w poradni na podstawie dokumentacji.

Najważniejszą częścią procesu kwalifikacji pozostaje bezpośrednia rozmowa członków komisji rekrutacyjnej ze studentem. W skład komisji wchodzi zwykle opiekunowie poszczególnych sekcji, czasem również studenci już pracujący w poradni, lub psycholog, który oceni zdolności danego studenta do pracy z klientami. Rozmowa nie powinna mieć charakteru egzaminu z przedmiotu, czyli odpytania z treści poszczególnych kodeksów czy ustaw. Dobre oceny z egzaminów gwarantują umiejętność nauczania się określonego materiału. Kandydat powinien wykazać się znajomością przedmiotu pozwalającą na wstępne rozpoznanie problemu i dotarcie do odpowiedzi na szczegółowe pytania stawiane w danej sprawie. Należy pamiętać, że studenci nie będą odpowiadać bezpośrednio na pytania klientów ani na bieżąco udzielać porad prawnych.

Przykładowo: student pytany o adopcję zagraniczną powinien wiedzieć, że w świetle polskiego prawa adopcja zagraniczna jest możliwa (na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego), o ile w ten sposób można zapewnić dziecku odpowiednie zastępcze środowisko rodzinne, że istnieją ośrodki adopcyjno-opiekuńcze, które zajmują się adopcją zagraniczną. Powinien również wiedzieć, jak dotrzeć do szczegółów procedury oraz że duże znaczenie będą miały przepisy obowiązujące w tym drugim państwie.

Sekcje prawa międzynarodowego, praw człowieka czy sekcje do spraw uchodźców będą wymagały od studentów znajomości języków obcych (poza angielskim również rosyjski, ukraiński i inne). Przy naborze studentów do takiej sekcji warto sprawdzić komunikatywność w danym języku poprzez krótką rozmowę.

W procedurze kwalifikacyjnej istotna jest również, a może nawet przede wszystkim, ocena pozamerytorycznych atutów studenta. Należy pamiętać, że będzie on miał bezpośredni kontakt z klientem, czyli osobą potrzebującą pomocy i oczekującą jej właśnie od studenta. Dlatego pracujący w poradni powinien być osobą komunikatywną, łatwo nawiązującą kontakt z ludźmi, ale jednocześnie potrafiącą słuchać, i to słuchać cierpliwie. Należy więc szukać studentów z takimi predyspozycjami bądź takich, którzy chcą i mogą się tego nauczyć. Warto zatem zwrócić uwagę na motywację i postawę kandydata, na sposób udzielania odpowiedzi, pewność siebie, ale również łagodność i życzliwość.

Podczas rozmowy należy poinformować studenta, że praca w poradni bywa czasochłonna (dodatkowe zajęcia, szkolenia, seminaria oraz praca nad poszcze-

gólnymi opiniami prawnymi), że wymaga determinacji i dobrej organizacji. Osoby uczestniczące w wielu innych programach, działające społecznie w innych miejscach bądź pracujące nie zawsze będą w stanie podołać rytmowi programu klinicznego wymagającemu dużego zaangażowania.

Nie wszystkie poradnie stosują procedury rekrutacyjne. Są takie, w których kandydat jest dopuszczony do członkostwa w poradni po odbyciu odpowiedniego stażu i pozytywnym zaopiniowaniu jego współpracy przez zarząd poradni. Są też takie, w których o przyjęciu do poradni decyduje pierwszeństwo zgłoszenia (deklaracji członkowskiej) lub średnia ocen.

Program kliniczny w innych państwach ma swoją specyfikę wyboru studentów do pracy z ludźmi potrzebującymi pomocy prawnej. W RPA są uniwersytety, na których praca w poradni prawnej jest obowiązkowa dla wszystkich studentów wydziału prawa będących na ostatnim bądź przedostatnim roku studiów. W amerykańskich *legal clinics* studenci przyjmowani są według kolejności rejestracji i pod warunkiem wcześniejszego zaliczenia odpowiednich kursów (przede wszystkim procedur: cywilnej, karnej i administracyjnej oraz etyki i odpowiedzialności zawodowej).

6. Formy kształcenia klinicznego

Nabyciu wiedzy prawniczej oraz większości umiejętności w pracy prawnika służą różnego rodzaju zajęcia prowadzone w klinice prawa. Kształcenie studentów trwa bowiem jeden rok akademicki, co powoduje konieczność intensywnej pracy zarówno ze strony studentów, jak i nauczycieli (koordynatorów).

W ramach roku akademickiego w większości klinik prowadzone są następujące zajęcia:

- seminaria ogólnokliniczne,
- seminaria sekcyjne,
- indywidualne konsultacje ze studentem,
- dyżury studentów (spotkania z klientami),
- szkolenia psychologiczne,
- szkolenia specjalistyczne.

Seminaria ogólnokliniczne poświęcone są kilku zagadnieniom. Po pierwsze obejmują problematykę pracy we wszystkich zawodach prawniczych. W ciągu całego roku akademickiego studenci spotykają się z przedstawicielami poszczególnych zawodów prawniczych. W trakcie spotkań studenci poznają zasady etyki każdego zawodu prawniczego, dzięki czemu nabywają odpowiednie przygotowanie w dziedzinie etyki zawodowej. Ponadto na seminariach omawiane

są praktyczne aspekty wykonywania poszczególnych zawodów prawniczych, a także zagadnienie odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Po drugie na początku roku akademickiego w trakcie tych zajęć studenci zapoznają się z organizacją pracy w klinice, tj. z systemem prowadzenia akt sprawy klienta, funkcjonowaniem biura kliniki.

Trzeci rodzaj zajęć prowadzonych w ramach seminarium ogólnoklinicznego związany jest ze współpracą kliniki z organizacjami pozarządowymi i międzynarodowymi. Do takich organizacji należą np.:

- Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców,
- Centrum Praw Kobiet,
- Biuro Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych.

Zaproszeni przedstawiciele poszczególnych organizacji przedstawiają studentom specyfikę ich pracy, a także problemy społeczne i prawne, z jakimi spotykają się podczas swojej codziennej działalności. Jednym z celów powyższych spotkań jest uwrażliwienie studentów – przyszłych prawników na istniejące niesprawiedliwości społeczne.

Seminaria sekcyjne odbywają się raz w tygodniu w każdej z klinicznych sekcji. Zajęcia prowadzone na seminariach sekcyjnych poświęcone są wielu zagadnieniom. Przede wszystkim seminarium to służy nauczaniu studentów umiejętności rozwiązywania problemów, z jakimi zgłaszają się klienci. Student, przychodząc na zajęcia, powinien być już przygotowany do przedstawienia swoich propozycji: diagnozy problemu, a także opracowanej koncepcji postępowania. Rola nauczyciela w trakcie tych zajęć polega na ciągłym monitorowaniu pracy studenta i śledzeniu jego toku rozumowania. Nie powinna jednak, choć jest to niewątpliwie trudne, polegać na wyznaczaniu kierunku działania i tym samym ułatwianiu studentowi pracy. Jednocześnie podczas seminarium przedstawiane problemy są omawiane przez wszystkich uczestniczących studentów, co stwarza możliwość dyskusji w większym gronie i wymiany zdobytej wiedzy oraz doświadczenia. Niewątpliwie na tych zajęciach studenci zapoznają się ze specyfiką pracy w danej sekcji, zdając sobie jednocześnie sprawę ze sztuczności tego podziału, ponieważ pomimo udziału w określonej sekcji odpowiadającej pewnej dziedzinie prawa przydzielane im sprawy wiążą się z wieloma problemami prawnymi nawiązującymi do innych dziedzin. Ze względu na brak możliwości reprezentowania klienta przez studenta przed instytucjami wymiaru sprawiedliwości w trakcie tych zajęć powinny być przeprowadzane symulacje np. rozprawy sądowej. W trakcie takiej symulacji studenci dokładnie poznają przepisy prawne danej dziedziny w praktyce, jednocześnie uczą się zasad

rzetelnego i sprawiedliwego procesu, analizując dokładnie orzecznictwo sądów polskich i międzynarodowych oraz doktryny prawa.

Podczas zajęć seminarium sekcyjnego nauczycieli powinni uczyć studentów ciągłego doskonalenia profesji, której staną się członkami, tak aby służyła ona promocji idei. Powinien być to program, który zwraca młodym prawnikom uwagę na konieczność ciągłego samodoskonalenia, doskonalenia swej profesji, tak aby służyła ona promocji idei sprawiedliwości, a nie koncentrowała się na idei ochrony swoich członków przed rynkiem.

Indywidualne konsultacje ze studentami służą omówieniu poszczególnych etapów wybranej przez studenta/studentów (studenci w ramach sekcji pracują w parach) i zaakceptowanej przez nauczyciela koncepcji pomocy klientowi. Zdarzyć się jednak może, że koncepcja pomocy zaproponowana przez studenta jest inna (oczywiście zgodna z przepisami prawa i poprawna merytorycznie) od wizji nauczyciela. Jest to bardzo trudna sytuacja dla nauczyciela, ponieważ to on ostatecznie powinien zdecydować o kierunku pomocy, zdając sobie sprawę z roli, jaką spełnia w całym systemie edukacji klinicznej, a także biorąc pod uwagę stanowisko studenta.

Dyżury studentów są to najczęściej cotygodniowe i jednogodzinne spotkania z klientami w biurze kliniki prawa. Podczas tych dyżurów studenci spotykają się z wcześniej umówionymi klientami. Spotkanie to służy dokładnemu poznaniu przez parę studentów problemu oraz stanu faktycznego w sprawie, z którą klient zwrócił się do kliniki. W trakcie takiego spotkania student powinien również – oprócz powyższych kwestii – zwrócić uwagę na takie sprawy, jak sytuacja majątkowa klienta (ponieważ może się okazać, iż klient pomimo wcześniejszych deklaracji nie jest osobą niezamożną), konieczność skopiowania odpowiednich dokumentów, ewentualnie dopytanie klienta o najważniejsze kwestie.

Szkolenia psychologiczne służą przede wszystkim nabyciu przez studentów umiejętności komunikacji interpersonalnej oraz innych umiejętności psychologicznych potrzebnych później w pracy klinicznej, zwłaszcza na spotkaniach z klientami. Do podstawowych umiejętności psychologicznych należą tutaj: umiejętność przeprowadzenia efektywnego wywiadu z klientem, umiejętność udzielenia zrozumiałej dla klienta porady prawnej, a także ochrona własnej osoby, zdrowia, integralności psychicznej. Ze względu na duże znaczenie szkolenia psychologicznego w procesie nauczania klinicznego powinno się ono odbywać na samym początku roku akademickiego, jeszcze przed rozpoczęciem przez studentów przyjmowania klientów na dyżurach. W praktyce warszawskiej kliniki szkolenia psychologiczne stały się podstawowym elementem rozpoczynającym roczny cykl nauczania klinicznego. Szkolenia te mają postać dwudniowych warsztatów organizowanych dla wszystkich sekcji w klinice, pozwalających na

intensywne przygotowanie studentów do pracy z klientem, a także zintegrowanie grupy.

W klinikach powinny być również prowadzone różne **specjalistyczne szkolenia** związane z jej działalnością. Warszawska klinika organizuje np. szkolenia zapoznające studentów z mechanizmami powstawania stereotypów, problematyką komunikacji międzykulturowej, co jest bardzo przydatne przede wszystkim w sekcji ds. uchodźców. Szkolenia specjalistyczne powinny być przeprowadzane coraz częściej w klinikach w takich dziedzinach, jak mediacja czy prowadzenie negocjacji.

7. Metodologia pracy w klinikach prawa – uwagi ogólne

Edukacja kliniczna powinna stać się jednym z podstawowych i efektywnych instrumentów w procesie kształcenia studentów wydziałów prawa. Niewątpliwie bowiem uniwersyteckie poradnie prawne przeszły już pierwszą fazę organizacyjną, co oznacza, że obecnie na wszystkich wydziałach prawa działają kliniki. Wydaje się więc zasadne podjęcie starań w celu przygotowania i opracowania programów nauczania klinicznego – tak, aby można było w pełni wykorzystać możliwości edukacyjne tkwiące w działalności poradni prawnych.

Opracowane programy powinny mieć na celu w szczególności wprowadzenie studenta przez koordynatora w rolę prawnika, wyposażenie go w wiedzę na temat przepisów regulujących wykonywanie różnych zawodów prawniczych i praktyki ich stosowania, wyrobienie w nim umiejętności krytycznej refleksji na ten temat, odpowiednie przygotowanie studenta do pracy z klientem, przy uwzględnieniu zasad etyki zawodowej, a także przekazanie mu wiedzy na temat opracowywania rzetelnej opinii prawnej.

Jednocześnie ważną kwestią staje się pytanie o metody przekazania studentom powyższej wiedzy i umiejętności. Należy bowiem wskazać, że „tradycyjny” model nauczania nie przynosi spodziewanych rezultatów i jest coraz częściej krytykowany. Dlatego też metodologia nauczania klinicznego powinna opierać się na wszelkich aktywnych metodach nauczania, dzięki którym studenci w lepszy i skuteczniejszy sposób mogą nabywać wszystkie potrzebne umiejętności oraz wiedzę. Oczywiście nie należy całkowicie zapominać o tradycyjnych formach nauczania, do których należy np. poprowadzenie wykładu. Należy jednak zawsze pamiętać, aby sposób przeprowadzenia zajęć umożliwił studentom nie tylko bierny udział słuchacza, ale również, co najmniej w pewnej części, i ich aktywne uczestnictwo.

W celu opracowania całościowych programów nauczania klinicznego¹ należy zawsze pamiętać o następujących kwestiach:

1. Jakie cele chcemy osiągnąć podczas całego roku nauczania klinicznego?
2. Jakimi metodami należy prowadzić zajęcia odbywające się w poradni prawnej?
3. W jaki sposób weryfikować zdobytą przez studentów wiedzę i umiejętności?

Podstawową kwestią jest cel, jaki kierownik i każdy koordynator w ramach swojej sekcji chcą osiągnąć w trakcie roku akademickiego. Oczywiście układając plan większości zajęć, można postawić sobie wiele celów. I tak celem może być zdobycie wiedzy z zakresu danej tematyki, zdobycie konkretnych umiejętności prawniczych czy wreszcie zwrócenie uwagi studentów na istnienie jakiegoś problemu społecznego. Identyfikacja celu/celów przeprowadzanych zajęć bardzo ułatwia późniejsze ich opracowanie, ponieważ wyznacza nam ich zakres wpływając na przykład na ich kolejność w całym roku akademickim czy na właściwe dostosowanie metody przeprowadzenia zajęć.

Kolejną ważną kwestią jest wybór metody nauczania. Należy podkreślić, że najlepszymi metodami nauczania nie tylko klinicznego, ale również całego nauczania akademickiego powinny być aktywne metody nauczania². Umożliwiają one najtrwalsze przyswojenie wiedzy i umiejętności przez studentów, dodatkowo niejednokrotnie mobilizując studentów do dalszej pracy.

Ostatnim elementem opracowywanych programów powinien stać się jednolity i sprawiedliwy system weryfikacji zdobytej przez studentów wiedzy oraz ich oceny na koniec roku akademickiego.

Powyższe trzy kwestie powinny być brane pod uwagę przez kierownika poradni i każdego koordynatora na początku roku akademickiego, a także w jego trakcie, wpływając na opracowywanie całościowych planów nauczania klinicznego prowadzonego aktywnymi metodami.

8. Podsumowanie

Przedstawiona w niniejszym rozdziale organizacja klinik prawa, formy kształcenia w poradniach oraz uwagi ogólne dotyczące metodologii pracy w klinikach mają na celu wstępne przybliżenie nauczycielom klinicznym zadań realizowanych w klinikach prawa. Niewątpliwie, zrealizowanie przedstawionych tutaj założeń

¹ Zob. opracowany program zajęć w sekcji prawa karnego w rozdziale IV. Metodologia nauczania klinicznego na przykładzie sekcji prawa karnego.

² Dokładne omówienie aktywnych metod nauczania zob. w rozdziale II.

wymaga od koordynatorów szczególnego zaangażowania i poświęcenia swojego czasu. Niemniej jednak angażując się w ruch kliniczny mamy niepowtarzalną szansę praktycznego uczenia studentów wiedzy i umiejętności potrzebnych do wykonywania przyszłej pracy prawnika.

W rozdziałach kolejnych, w sposób szczegółowy i dogłębny, przedstawiono formy aktywnych metod nauczania, metodologię pracy w poszczególnych sekcjach w klinikach prawa, a także sposób przeprowadzania symulacji rozpraw oraz przygotowania studentów do występowania w konkursach dotyczących symulacji postępowań. Dodatkowo w każdym rozdziale przedstawiono zestaw możliwych scenariuszy zajęć do wykorzystania w każdej poradni prawnej.

Rozdział II. Interaktywne metody nauczania klinicznego

Lukasz Bajarski

1. Uwagi ogólne

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie kilku interaktywnych metod¹ nauczania, które mogą być wykorzystywane podczas prowadzenia zajęć przez koordynatorów w poradniach prawnych. Oczywiście metody te mogą i powinni stosować wszyscy uczyący, jednak wydaje się, że praca w poradni oraz charakter prowadzonych tam zajęć zobowiązują szczególnie.

Interaktywne metody nauczania (często nazywa się je także metodami aktywizującymi)² to metody, które angażują uczestników zajęć, to metody, dzięki zastosowaniu których uczestnik zajęć nie jest biernym słuchaczem (wykładu, prezentacji), a aktywnym ich uczestnikiem. To metody, które wykorzystują, czy czasem nawet bazują na dotychczasowym doświadczeniu i wiedzy uczestników. To metody, dzięki którym nie tylko przekazujemy wiedzę, ale także uczymy praktycznych umiejętności, konfrontujemy i wyrabiamy różne postawy.

Przede wszystkim trzeba podkreślić, że metody opisane poniżej lub ich elementy są stosowane w Polsce coraz częściej, często je znamy, zetknęliśmy się z nimi przy różnych okazjach, bywają one także stosowane intuicyjnie, bez nazywania.

Ponieważ metody interaktywne mogą i powinny być stosowane podczas prowadzenia różnych zajęć w poradniach, w ramach różnych sekcji, informacje na ich temat umieszczamy na początku niniejszej publikacji.

Oczywiście temat ten jest niezwykle szeroki i samym interaktywnym metodom nauczania można by poświęcić niejedną publikację. Poniżej znajduje się więc zaledwie skromny wybór, w części zaproponowany przez redaktorkę niniejszej

¹ W metodologii wprowadza się czasem podział na metody nauczania i techniki nauczania, jednak na potrzeby niniejszego opracowania posługiwanie się terminem metoda jest wystarczające.

² Inne nazwy to metody aktywne, metody partycypacyjne, metody warsztatowe, por. cytowana w późniejszych przypisach literatura.

publikacji, mający niejako zaciekać te osoby, które omawiane metody stosują rzadko lub wcale do odkrywania tego podejścia do nauczania, do dalszych poszukiwań, do własnych eksperymentów.

W niniejszym rozdziale został przedstawiony opis kilku metod, wskazujący ich cechy charakterystyczne, pokazujący, do czego się mogą przydać i dający pewne informacje metodologiczne, które ułatwią ich wykorzystanie. Dla części Czytelników, koordynatorów klinik, tego rodzaju informacje mogą być banalne, jednak doświadczony, dobry trener¹ wie, że warto czasem wrócić do „początków”, pewne rzeczy sobie przypomnieć, a pewne przemyśleć na nowo.

Czy trzeba zachęcać do stosowania metod aktywnych? Osoby, które zaczęły je umiejętnie stosować, stają się najczęściej ich natychmiastowymi wielbicielami i adwokatami, życia już sobie bez nich nie wyobrażają. Jednak jak zachęcić tych, którzy nie mają doświadczenia, bądź przekonania?

Dobrym testem wydaje się refleksja na temat zajęć, kursów, szkoleń, w których my sami kiedyś braliśmy udział. Zadajmy sobie pytanie, które z nich były najciekawsze, które najwięcej nam dały – pozwalając zdobyć potrzebne umiejętności i wiedzę. Czy są to te zajęcia, wykłady, często długie i monotonne, podczas których słuchacz stara się wszelkimi siłami nie stracić koncentracji i odgonić napływające ciągle, a niezwiązane z tematem myśli? Czy są to może zajęcia odbywane według formuły referatów, podczas których kolejni uczestnicy odczytują przygotowany wcześniej materiał, a reszta, tak jak podczas wykładu, stara się utrzymać koncentrację? Czy są to te zajęcia, kiedy nas odpytywano, czy może te, podczas których zabierały głos zawsze te same aktywne i odważne osoby?

A może lepiej wspominamy te zajęcia, podczas których „czegoś od nas wymagano”? Podczas których trwały dyskusje, rozwiązywanie problemów, kazuśów, gdzie mieliśmy możliwość pracy nie tylko indywidualnej (tylko ten kto mądrzejszy albo odważniejszy zabierał głos), ale pracy w małych grupach, dyskusji z kolegami. Czy cenimy bardziej te zajęcia, w czasie których nasza rola ograniczała się do biernego słuchania czyjegoś monologu, czy te, w których prowadzący wykorzystywał naszą dotychczasową wiedzę, doświadczenie, odwoływał się do nich i wchodził z nami w dialog?

Sądzę, że większość z nas pamięta lepiej i więcej skorzystała (zarówno w sensie zdobycia wiedzy, jak i umiejętności) z udziału w tych zajęciach, które zawierały więcej elementów niż tylko wykład, prezentacja prowadzącego. Jeśli

¹ W niniejszym tekście „prowadzących zajęcia” nazywam czasem „trenerami”, jako że zajęcia warsztatowe, szkolenia, seminaria, nazywa się często treningami (dla podkreślenia trenowania umiejętności, a nie tylko przekazywania wiedzy tradycyjnymi metodami wykładowymi).

więc nam najbardziej podobały się i najwięcej dały takie zajęcia, spójrzmy na te, które prowadzimy my, w podobny sposób.

2. Źródła wiedzy o interaktywnych metodach nauczania

Poważnym problemem polskich młodych pracowników naukowych jest to, że choć jednym z ich obowiązków jest prowadzenie zajęć dydaktycznych, to nikt ich do tego nie przygotowuje (poza nielicznymi wyjątkami). Pracę na uczelni lub udział w studiach doktoranckich proponuje się wyróżniającym się studentom, osobom rokującym dobrze, jeśli chodzi o pracę naukową. Niejako obok swej podstawowej roli – pracy naukowej – prowadzą oni zajęcia dydaktyczne. Nie zapewnia się im jednak możliwości odbycia zajęć, kursu z metodologii nauczania, w tym wykorzystania tzw. metod interaktywnych. Brak tego rodzaju gruntownego przeszkolenia powoduje, że często pozostawieni sami sobie odtwarzają utrwalone schematy tradycyjnego nauczania prowadząc zajęcia wyłącznie w formie wykładu, prezentacji, odpytywania czy próby zainspirowania do dyskusji, w której najczęściej bierze udział tylko część słuchaczy.

Istnieje, moim zdaniem, wyraźna potrzeba organizacji kursów, zajęć z metodologii nauczania prawa. Skoro szkoły wyższe robią to jak dotąd w bardzo ograniczonym zakresie (poradnie uniwersyteckie są tu chlubnym wyjątkiem) być może inne instytucje mogłyby wypracować odpowiednie materiały i stworzyć ofertę szkoleniową – np. powstała kilka lat temu i rozwijająca się Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury¹.

Na razie jednak jesteśmy w dużej mierze skazani sami na siebie i własne indywidualne poszukiwania i eksperymenty. Bardzo pomocne jest branie udziału w różnego rodzaju szkoleniach, treningach, spotkaniach, gdzie metody aktywne są wykorzystywane przez prowadzących. Będąc uczestnikami takich zajęć, oprócz meritum, któremu są one poświęcone, powinniśmy wykorzystywać okazję i uczyć się także zastosowanych metod, które potem możemy wykorzystać jako trenerzy.

W przypadku opisywanych w tym rozdziale metod nauczania trudno odwoływać się do konkretnych źródeł. Są to metody znane i wykorzystywane od lat w edukacji, w tym edukacji prawnej. Informacje na ich temat znajdują się w licznych publikacjach, podręcznikach szkoleń trenerskich, materiałach z różnych szkoleń i kursów, w Internecie. Trudno ustalić, kto pierwszy opisał, nazwał, czy zastosował daną metodę, dodatkowo podlegają one ewolucji, zmieniają się. Stąd w tekście poniżej nie odwołuję się do konkretnych źródeł. Przedstawiam in-

¹ www.kSSIP.gov.pl

formacje, które wynikają z mojego wieloletniego doświadczenia jako uczestnika szkoleń, a później trenera i osoby szkolącej trenerów w kraju i poza nim.

Osoby zainteresowane metodami odsyłam jednak do coraz bogatszej literatury. Pomóc mogą doświadczenia z nauczania w Polsce przedmiotu „Prawo na co dzień” (program administrowany przez Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej¹), w ramach którego od lat popularyzuje się metodologię interaktywną przy nauce prawa (program powstał zainspirowany amerykańskim programem *Street Law*)².

Dla prawników istotna jest także publikacja *I. Mulak, M. Szeroczyńskiej, Jak uczyć prawników dobrej komunikacji z klientem*, Warszawa 2006 oraz podręcznik dotyczący uczenia prawa przy pomocy symulacji postępowań sądowych *Ł. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak, Symulacja rozpraw sądowych jako metoda edukacyjna. Materiały do przygotowania i przeprowadzenia symulacji*, Warszawa 2008. Wśród innych publikacji, nieadresowanych do prawników, a do osób uczących w ogóle, można wymienić: *Poradnik edukatora*, pod red. *M. Owczarz*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005. W publikacji tej, podsumowującej niejako dorobek wieloletniej działalności CODN, cytowana jest bogato ciekawa literatura³.

Wiele informacji na temat konkretnych metod można także znaleźć w internecie, wpisując odpowiednie słowa kluczowe, nazwy metod w okienko szukania.

3. Interaktywne metody nauczania

I. Wprowadzenie

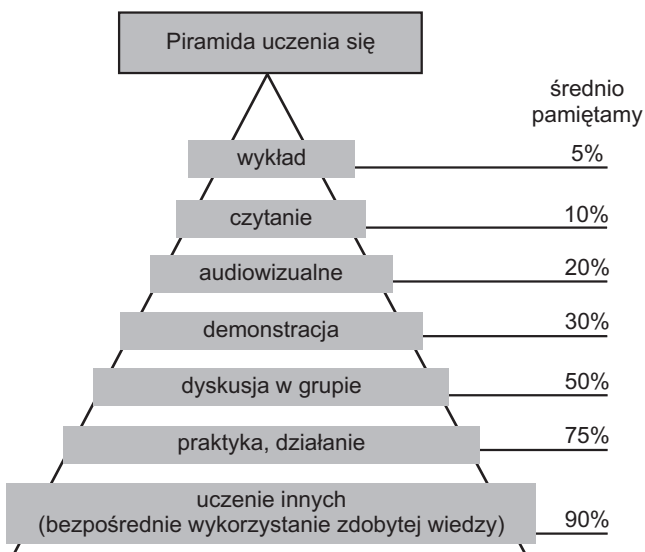
Jednym z argumentów przemawiających za stosowaniem metod interaktywnych jest naukowo dowiedziona ich skuteczność. Poniżej przedstawiam tzw. „piramidę uczenia się”⁴ (czasem nazywaną stożkiem *Dale’a*, od *Edgara Dale*, badacza, który w tej formie po raz pierwszy zaprezentował wyniki badań dotyczących przyswajania wiedzy), która obrazuje, jak dobór rodzaju metody wpływa na zapamiętywanie przez uczestników zajęć przekazywanych treści.

¹ Zob. materiały edukacyjne umieszczone na stronie www.psep.org.pl

² Także w ramach programu *Street Law* wydano wiele pożytecznych materiałów metodologicznych, zob. www.streetlaw.com

³ Zwłaszcza w ramach planu Ramowego programu kursu kwalifikacyjnego przygotowującego do pracy edukatorskiej, s. 323 i nast.

⁴ Źródło: National Training Laboratories, Bethel, Maine, USA.

Przedstawione na schemacie pierwsze cztery metody: wykład, czytanie, metody audiowizualne i demonstracja¹ łączy to, że są metodami, które pozostawiają uczestnika zajęć biernym odbiorcą. Uczestnik zajęć przysłuchuje się, czyta, przygląda temu, co prezentuje w mniej lub bardziej atrakcyjny sposób prowadzący zajęcia. Badania pokazują, że po kilku godzinach od takich zajęć pamiętamy nawet 70–80% przekazanej wiedzy. Jednak już po kilku dniach ten procent bardzo spada – to pokazuje schemat, ile pamiętamy po kilku dniach, po tygodniu od zajęć. Wyraźnie widać jednak, że nawet te „bierne metody” przynoszą różne rezultaty w zależności od zastosowania dodatkowych pomocy. Warto więc także podczas wykładu czy prezentacji wzbogacać je o metody audiowizualne (np. plansze, rysunki, prezentacje multimedialne, fragmenty filmów) czy przeprowadzenie demonstracji (np. odegranie przez trenera scenki popełnienia przestępstwa).

Z kolei trzy metody przedstawione w dolnej części wykresu mają charakter interaktywny: dyskusja w grupie, praktyka (działanie), uczenie innych (bezpośrednie wykorzystanie zdobytej wiedzy)². Przy zastosowaniu tych metod procent zapamiętanej wiedzy gwałtownie wzrasta. Fakt, że uczestnik zajęć poza biernym przyswajaniem informacji ma okazję wykazać się, wziąć aktywny udział w za-

¹ W oryginale odpowiednio: *lecture, reading, audio-visual, demonstration*.

² W oryginale odpowiednio: *discussion group, practice by doing, teach others-immediate use of learning*.

jęciach powoduje, że nasz wysiłek edukacyjny przynosi znacznie lepsze efekty. Czy to niewystarczający argument do stosowania metod interaktywnych?

Poniżej przedstawiono kilka wybranych metod, które bazują na uczestnictwie wszystkich studentów w zajęciach.

Pierwsze dwie metody – „burza mózgów” i „kula śniegowa” mają tę cechę wspólną, że odwołują się do dotychczasowej wiedzy i doświadczenia uczestników zajęć. Między innymi pomagają prowadzącemu zajęcia trenerowi zorientować się, jaki jest poziom wiedzy, po to, by dalsze zajęcia prowadził nie powtarzając tego, co dla grupy oczywiste. Z jednej strony metody te mogą być stosowane na początku zajęć, pomagając wówczas w zaangażowaniu grupy, wgrzyzieniu się w temat zajęć. Z drugiej strony zastosowane w trakcie zajęć służą często wypracowaniu różnych rozwiązań, pomysłów dotyczących jakiegoś zagadnienia czy problemu.

II. Metoda – burza mózgów¹

Burza mózgów jest bardzo popularną metodą polegającą na zebraniu od uczestników zajęć informacji, skojarzeń, pomysłów na zadany temat.

Na przykład pierwsze zajęcia poświęcone dyskryminacji (po części wstępnej, informującej o temacie zajęć, formułującej oczekiwania itp.) możemy zacząć od „burzy mózgów” na temat: „czym jest dyskryminacja” i „z czym się uczestnikom kojarzy dyskryminacja”. Wszelkie skojarzenia zapisujemy na tablicy. Po zebraniu skojarzeń przedstawiamy definicję dyskryminacji i zakres naszych zainteresowań podczas zajęć odwołując się do wiedzy i skojarzeń grupy.

Dzięki zastosowaniu burzy mózgów:

- dowiadujemy się wstępnie, jaki jest poziom wiedzy studentów,
- zamiast wykładać *ex cathedra* bazujemy na wiedzy studentów, czy to formułując definicję, czy przekazując inne informacje (czasem okaże się, że studenci nas w tym *de facto* zastępują),
- angażujemy studentów intelektualnie od samego początku w zajęcia; zamiast tylko słuchać muszą oni rzeczywiście się skoncentrować, wysilić, skupić na temacie,
- możemy, wykorzystując wyniki, pokazać, czym się będziemy zajmować, a co pozostanie poza obszarem naszych zainteresowań.

Burzę mózgów możemy też stosować w trakcie trwania zajęć, na przykład wtedy, kiedy trzeba rozstrzygnąć jakiś problem prawny i szukamy różnych możliwości rozwiązania. Jeśli sprawa (stan faktyczny), którą się zajmujemy, po-

¹ Polska nazwa metody jest tłumaczeniem angielskiej nazwy – *brainstorming*.

zwala na więcej niż jedną ścieżkę możliwego działania (różne procedury prawne mogą wchodzić w grę, zastosowane razem bądź alternatywnie) możemy zrobić burzę mózgów na temat tych możliwych strategii jej poprowadzenia. Dzięki zastosowaniu tej metody korzystamy z szerokiego wachlarza pomysłów, idei, doświadczeń wszystkich uczestników zajęć. Kiedy w wyniku przeprowadzonej burzy mózgów zanotujemy wszystkie pomysły, możemy je omówić i dokonać wyboru.

1. Zasady podczas przeprowadzania burzy mózgów

1. Formułujemy jasno pytanie – studenci muszą wiedzieć, na jaki temat rozmawiamy, na jaki temat szukamy skojarzeń.
2. Zapisujemy wszystkie proponowane skojarzenia, odpowiedzi na tablicy. Czasem jeśli zgłoszony pomysł jest sformułowany niejasno, używamy parafrazy (starając się powiedzieć innymi słowami to co autor miał na myśli, jednocześnie upewniając się, czy dobrze go zrozumieliśmy). Często dłuższą, opisową wypowiedź trzeba skrócić do 2, 3 słów (możemy poprosić o to zgłaszającego lub zaproponować coś sami, pytając czy autor się zgadza). Nie zapisujemy imienia autora propozycji.
3. Propozycji zgłaszanych przez studentów nie można oceniać, krytykować, a nawet komentować – każdy pomysł, propozycja są równoważne i powinny zostać zapisane. Ocenianie zgłaszanych propozycji powoduje zamykanie się uczestników, nieśmiałość, brak aktywności, a także koncentrację na obronie itp. Brak oceny powoduje odważne zgłaszanie różnych propozycji, używanie wyobraźni, otwartość na nowe idee, elastyczność, zaangażowanie. „Zakaz” oceny dotyczy zarówno uczestników, jak i trenera.
4. Każdy może zgłaszać tak wiele propozycji, jak chce. Liczy się liczba pomysłów, a nie ich jakość (jeśli będzie ich dużo, istnieje szansa, że pojawią się pomysły dobrej jakości). Trzeba jednak pamiętać, by pojedyncze osoby nie zdominowały całej burzy mózgów i dać możliwość udziału wszystkim, zadając pytania, czy ktoś, kto jeszcze nic nie proponował, chciałby zabrać głos.
5. Zgłaszanie pomysłów jest jednak dobrowolne i nie powinno się zmuszać studentów do udziału (a jedynie zachęcać).
6. Można zgłaszać nowe pomysły, ale można także twórczo rozwijać pomysły innych.

2. Burza mózgów ma wyraźne trzy etapy

Etap pierwszy – wprowadzenie przez trenera w temat i sformułowanie pytania, problemu.

Etap drugi – zebranie informacji od studentów, zapisanie, bez komentowania.

Etap trzeci – omówienie zebranych informacji, propozycji przez prowadzącego zajęcia – samodzielnie bądź w dyskusji z grupą – w celu wykorzystania informacji do założonego celu zajęć.

W burzy mózgów kluczowe jest, aby wyraźnie oddzielić etap zbierania informacji od ich omawiania.

Czego potrzebujemy? Tablicy (planszy) i pisaków, po to by zapisywać zgłaszane przez uczestników propozycje, pomysły. Inną metodą (pozwalającą na anonimowość) jest zapisywanie pomysłów przez uczestników na przygotowanych kartonach, kartkach, które następnie wieszamy na ścianie odpowiednio grupując i omawiając.

III. Metoda – kula śnieżna (kula śniegowa)

Metoda kula śnieżna to kolejna metoda, dzięki której możemy od uczestników zajęć zebrać informacje na temat ich wiedzy, doświadczenia, skojarzeń. Zamiast wyklądać *ex catedra* korzystamy z bogactwa wiedzy uczestników i staramy się je wydobyć, łącząc ich w coraz liczniejsze grupy, tak by w każdej kolejnej suma wiedzy i doświadczeń była większa.

Na przykład podczas zajęć wprowadzających do postępowania karnego, albo symulacji procesu karnego pod kątem jego rzetelności, możemy zacząć od szerszego kulturowego kontekstu, zadając uczestnikom pytanie: jakie podmioty (osoby, instytucje) oraz jakie procedury mają wpływ na kulturę rzetelnego procesu w kraju. Praca przebiega w czterech etapach.

Etap pierwszy – praca indywidualna: każdy student dzieli kartkę papieru na dwie kolumny i stara się wymienić co najmniej 5 podmiotów i 5 procedur.

Etap drugi – praca w parach: studenci połączeni w pary (najłatwiej z osobą siedzącą obok) wymieniają informacje na temat zebranych propozycji, porównują je, dyskutują na ich temat, dochodzą do wspólnego stanowiska.

Etap trzeci – praca na forum całej grupy: trener pyta o wyniki pracy, a kolejne pary przedstawiają swoje propozycje (po jednej, tak aby każda para miała okazję podzielić się swoim dorobkiem), z których robimy wspólną listę zawierającą wszystkie pomysły.

Etap czwarty – omówienie: prowadzący zajęcia odwołując się do utworzonych list omawia zagadnienie, kategoryzuje odpowiedzi, określa zakres zainteresowań (czym będziemy się zajmowali, a czym nie) itp.

Dzięki zastosowaniu tej metody pokazujemy bogactwo zagadnień związanych z kulturą rzetelnego procesu, poszerzamy wyobraźnię studentów, tworzymy tło, które pomoże nam w dalszych zajęciach.

Kulę śniegową można stosować do wielu różnych zadań – różne są też jej warianty. Możemy zacząć od refleksji nie indywidualnej, a w parze, możemy wprowadzić kolejne etapy kiedy zwiększamy liczbę osób – praca w czwórkach, w ósemkach, zanim dojdziemy do omówienia na forum. Podobnie jak w burzy mózgów dzięki tej metodzie możemy wprowadzić w zagadnienie, zacząć od niej zajęcia, ale możemy ją także zastosować w trakcie zajęć, dla rozwiązania jakiegoś problemu. Jej podstawową zaletą jest to, że stopniowo, jak w przypadku toczenia kuli śnieżnej, przybywa nam pomysłów, rozwiązań, wiedzy, w zależności od sformułowanego zadania. Metoda ta daje szansę każdemu uczestnikowi na udział w zajęciach, wyrażenie swojej opinii. Pozwala uczyć się od siebie, wymieniać poglądy, uzgadniać stanowiska.

IV. Metoda – uczy się nawzajem, każdy uczy każdego¹

Jest to metoda polegająca na wzajemnej nauce uczestników zajęć. Jej założenie jest następujące – ma zastąpić wykład i przekazanie wiedzy przez prowadzącego zajęcia w tradycyjny sposób. To studenci, oczywiście odpowiednio przygotowani, uczą się nawzajem. Metoda ta nadaje się świetnie do nauki faktów, definicji, w badziej rozbudowanym wariacie także problemów skomplikowanych i wymagających szerszego uzasadnienia.

Metoda ta przebiega w 4 etapach (wariant najprostszy).

Etap pierwszy – przygotowanie przez prowadzącego zajęcia kartoników z informacjami, definicjami, które są przedmiotem zajęć (jeden dla każdego studenta; jeśli studentów jest więcej niż zagadnień, zagadnienia mogą się powtarzać).

Etap drugi – studenci losują kartoniki i indywidualnie uczą się zawartych tam informacji. Jeśli coś jest niejasne, mogą się indywidualnie skonsultować z prowadzącym zajęcia, jednak informacja powinna być jak najbardziej przejrzysta i niebudząca wątpliwości.

Etap trzeci – studenci chodzą po sali i uczą się nawzajem zagadnień, które wylosowali (każda osoba najpierw pierwsza uczy swojego rozmówcę, a potem uczy się od rozmówcy).

Etap czwarty – zakończenie pracy w parach; czas na ewentualne dodatkowe pytania i odpowiedzi, na wyjaśnienia prowadzącego zajęcia.

¹ Polska nazwa metody jest tłumaczeniem angielskiej nazwy – *each one teach one*.

Opisaną metodę można zastosować w bardzo różnych wariantach w zależności od potrzeb. W przypadku zagadnień bardziej skomplikowanych można ją nieco rozwinąć. Na przykład, jeśli uczymy definicji różnych form dyskryminacji (bezpośrednia, pośrednia, molestowanie, nakłanianie do dyskryminacji), możemy (etap pierwszy) podzielić studentów na 4 grupy i każdej z nich dać zadanie opracowania jednego zagadnienia w oparciu o przygotowane przez nas materiały. Każda grupa (etap drugi) opracowuje swoje materiały i zastanawia się, w jaki sposób tę wiedzę przekazać pozostałym, jakich użyć metod, przykładów. Po czym każdy z przedstawicieli grupy pierwszej (etap trzeci) idzie do pozostałych grup po to, by im przekazać wiedzę, dorobek swojej grupy. Tak kolejno wszystkie grupy dzielą się z pozostałymi swoją wiedzą. Inną metodą jest przedstawienie danego zagadnienia przez całą grupę pozostałym studentom na forum. Wreszcie (etap czwarty) dochodzi do końcowego omówienia ćwiczenia, wyjaśnienia przez trenera ewentualnych wątpliwości itp.

V. Metoda – analiza SWOT

Analiza SWOT, choć pochodzi z dziedziny ekonomii i zarządzania, jest obecnie powszechnie wykorzystywaną metodą w ramach różnych dyscyplin. Jej nazwa to skrót od angielskich słów Strength – Weaknesses – Opportunities – Threats oznaczających odpowiednio: mocne strony i słabe strony, możliwości i zagrożenia.

Metoda ta może służyć do analizy sprawy, którą zajmujemy się w ramach poradni. Najczęściej SWOT służy analizie w celu budowy strategii postępowania, ale można także poprzestać na samej analizie. Dzięki podziałowi analizowanych zjawisk na cztery kategorie łatwiej zgłębić sprawy złożone, łatwiej rozłożyć problemy na czynniki pierwsze, łatwiej zaplanować przyszłe działania. Oczywiście trzeba uzgodnić, jak rozumie się te cztery zaproponowane kategorie. Możliwych i stosowanych jest kilka wariantów. Wskażmy dwa.

Wariant pierwszy: mocne i słabe strony odnoszą się do sytuacji obecnej, natomiast możliwości i zagrożenia dotyczą przyszłości.

Wariant drugi: mocne i słabe strony odnoszą się do sytuacji wewnętrznej, która od nas zależy, natomiast możliwości i zagrożenia dotyczą sytuacji zewnętrznej, wpływu czynników od nas niezależnych.

Analizę SWOT ułatwia schemat, w którym kartkę dzieli się na 4 ćwiartki i w tych czterech częściach umieszcza odpowiednie cechy sprawy, argumenty, zarówno pozytywne (mocne strony, możliwości), jak i negatywne (słabe strony, zagrożenia). Po omówieniu i wypełnieniu schematu można przeprowadzić pogłębioną analizę, konfrontując poszczególne ćwiartki ze sobą, zadając sobie serię pytań w rodzaju: czy określone mocne strony pozwolą nam zniwelować zagroże-

nia?, czy określone słabe strony ograniczają szanse wykorzystania istniejących możliwości? W zależności od sposobu wykorzystania metody, analizowanego zagadnienia można określić listę pytań, które pomogą nam w wypełnieniu schematu. Pytania umieszczone poniżej są tylko przykładami.

<p>Mocne strony (<i>Strengths</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> – gdzie tkwi nasza siła, co działa na naszą korzyść? – jakie są nasze mocne argumenty, dowody? – czego możemy być pewni, czym możemy zaskoczyć? 	<p>Słabe strony (<i>Weaknesses</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> – w czym jesteśmy słabi? – czego nam brak? – jakie argumenty, dowody przemawiają na naszą niekorzyść?
<p>Możliwości (<i>Opportunities</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> – czy widzimy jakieś nowe możliwości, z których moglibyśmy skorzystać? – czy i gdzie możemy szukać pomocy, wsparcia, dodatkowych argumentów? – kto jest naszym potencjalnym nowym sprzymierzeńcem? 	<p>Zagrożenia (<i>Threats</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> – jakie przeszkody nas czekają? – co może być trudne do udowodnienia? – czym przeciwnik może nas zaskoczyć? – czy istnieje ryzyko zmian, które negatywnie wpłyną na naszą sytuację?

VI. Metoda – symulacja procesu¹

Symulacja procesu sądowego lub jej elementy (choćby samo przygotowanie apelacji) to metoda, dzięki której przyszły prawnik może zdobyć, prócz wiedzy, wiele kluczowych dla tego zawodu umiejętności. Jeśli spojrzymy na piramidę uczenia się przedstawioną wyżej, to okaże się, że symulacja procesu łączy w sobie najbardziej efektywne metody interaktywne – pracę w grupach, praktykę, działanie, ale i natychmiastowe wykorzystanie zdobytej wiedzy – jej przydatność edukacyjna jest więc ogromna.

To metoda edukacyjna, dzięki której możemy uczyć w aktywny i interesujący sposób tego, co uczynimy przedmiotem symulacji czy to ról sądowych poszczególnych prawników – adwokatów, prokuratorów, sędziów, czy to poszczególnych instytucji prawa we wszelkich jego gałęziach – prawa cywilnego, administracyjnego, konstytucyjnego, praw człowieka, prawa karnego itd.

Za pomocą symulacji „uczmy wielu umiejętności, w tym analizy i interpretacji prawa, budowy strategii i taktyki działania w konkretnej sprawie, wystąpień publicznych, słuchania i komunikacji. Symulacja procesu pomaga zrozumieć

¹ Poniższe uwagi są w większości skrótem z rozdziału 1 wcześniejszej publikacji: *L. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak*, Symulacja rozpraw sądowych jako metoda edukacyjna. Materiały do przygotowania i przeprowadzenia symulacji, Warszawa 2008.

„prawo w działaniu”, pozwala na przeżycie, doświadczenie „prawdziwego” procesu sądowego¹.

Możemy wymienić kilka rodzajów symulacji znacznie się od siebie różniących². „**Symulacja rozprawy przed sądem I instancji (ang. mock trial)** to symulacja, w której obok sądu i pełnomocników występują także świadkowie, biegli, zbiera się, przedstawia i ocenia dowody. Można ją przeprowadzić na wiele sposobów. Symulację można poprzedzić scenką – uczestnicy, według szczegółowego bądź zarysowanego scenariusza, odgrywają scenkę, która będzie podstawą późniejszego procesu – na przykład scena popełnienia przestępstwa. W takiej sytuacji, najbliższej życiu, mamy do czynienia ze stronami, świadkami, którzy podczas procesu zeznają na temat tego, co rzeczywiście widzieli i przeżyli. Symulację można także przeprowadzić bez scenki, na podstawie opracowanych materiałów zawierających opis stanu faktycznego, zeznania stron, opinie biegłych. (...) W symulacji rozprawy przed sądem I instancji skupiamy się na procedurze postępowania sądowego oraz na postępowaniu dowodowym, ustaleniu faktów oraz ich interpretacji w świetle prawa.

Symulacja rozprawy przed sądem odwoławczym (ang. moot court). W tej symulacji znacznie mniej koncentrujemy się na faktach – zeznaniach i innych dowodach. Podstawowe fakty uznajemy za dane i ustalone, dzięki czemu możemy skupić się na zagadnieniach prawnych. W symulacji najczęściej występują tylko pełnomocnicy (nie strony), nie ma świadków. Skupiamy się na zagadnieniach związanych z prawidłową oceną dowodów przez sąd (lub sądy) niższej instancji, prawidłowym zastosowaniem prawa, interpretacją prawa czy na jego konstytucyjności lub zgodności z prawem międzynarodowym. W zależności od założonych celów edukacyjnych i opracowanych materiałów możemy przeprowadzić symulację rozprawy odwoławczej przed sądem okręgowym bądź apelacyjnym, Sądem Najwyższym, Trybunałem Konstytucyjnym czy sądem międzynarodowym, jak Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. (...)

Moot court competition³ – to znana pod tą angielską nazwą forma symulacji konkursowej przed sądem odwoławczym. (...) Polega na tym, że mierzą się ze sobą zespoły prawników – stając w tej samej sprawie »po dwóch stronach barykady«. Materiały procesowe przygotowują eksperci w ten sposób, by sprawa była wyważona i obie strony sporu miały możliwość argumentacji. Materiały najczęściej zawierają opis sprawy i wyrok sądu I instancji, zespoły przygotowują argumenty do rozprawy odwoławczej. Korzystają przy tym bądź z prawa i orzecznictwa zawartego w przekazanych im materiałach, bywa też tak,

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem.*

³ Zob. rozdział XI.

że poszukiwanie orzecznictwa pozostawia się uczestnikom. Rolę sądu pełnią najczęściej eksperci. (...)

Proces pokazowy – polega na tym, że ktoś odgrywa rozprawę, a inni się temu przyglądają i przysłuchują. Najczęściej osoby odgrywające rozprawę («aktorzy») posługują się dość szczegółowym scenariuszem. Tak można zainscenizować proces historyczny, wykorzystując autentyczne akta czy przekaz historyczny, można też przedstawić ciekawą i ważną sprawę aktualną. Dla publiczności taka rozprawa jest rodzajem teatru. Osoby odgrywające rozprawę na podstawie scenariusza czy podanych faktów odczytują bądź wypowiadają swoimi słowami określone role. Ponieważ argumenty oraz wyrok znane są z góry, aktorzy koncentrują się na odpowiednim ich przekazaniu, na umiejętnościach wystąpień publicznych, klarownego formułowania myśli itp. Publiczność jest biernym obserwatorem i uczy się, przyglądając się pracy innych.

Elementy symulacji. W zależności od naszych celów edukacyjnych i czasu, jakim dysponujemy w ramach zajęć, można także zastosować tylko poszczególne elementy symulacji. Można się skupić na wybranych jej częściach – tylko na mowach oskarżycielskiej czy obrończej, można jedynie na wydaniu wyroku z uzasadnieniem na podstawie przygotowanych materiałów czy na analizie sprawy i przygotowaniu pism procesowych (np. apelacji i odpowiedzi na apelację) itd. Tak będzie także w przypadku »symulacji« postępowania nieprocesowego. (...)»¹.

Z punktu widzenia metodologicznego w symulacji wyodrębnić można trzy etapy, wszystkie równie ważne: przygotowanie uczestników, odegranie symulacji, omówienie symulacji. „Etapy te odnoszą się do uczestników zajęć, lecz przygotowanie samego prowadzącego zajęcia musi je oczywiście poprzedzać.

Przygotowanie symulacji przez prowadzącego. Proces przygotowania symulacji zaczyna się od pracy prowadzącego, który musi podjąć szereg decyzji i opracować odpowiednie materiały. Znając adresata zajęć, prowadzący określa cele edukacyjne (zarówno co do wiedzy, jak i umiejętności) oraz dopasowuje do nich formułę symulacji. (...) Prócz materiałów sprawy warto przygotować wybór przepisów prawnych oraz orzecznictwa, z których można korzystać podczas pracy. (...) Dodatkowym materiałem do przeprowadzenia symulacji mogą być wszelkiego rodzaju instrukcje (...) co do zachowania podczas scenki, co do zeznawania przed sądem, pytania, na które należy szukać odpowiedzi, wskazówki itp. (...) Przygotowania muszą także uwzględniać liczbę uczestników zajęć. Ideałem jest bowiem sytuacja, kiedy każdy ma rolę do odegrania. (...) Po podjęciu tych decyzji i przygotowaniu materiałów należy opracować szczegółowy scenariusz zajęć uwzględniający wspomniane trzy elementy – przygotowanie się uczestników, odegranie symulacji i omówienie jej. Wszystko zależy od czasu,

¹ Ł. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak, Symulacja rozpraw..., rozdział I.

jakim dysponujemy. Inaczej będzie wyglądał scenariusz jednorazowych zajęć kilkugodzinnych, podczas których musimy zmieścić wszystkie elementy, a inaczej scenariusz kilku spotkań¹.

„**Przygotowanie uczestników do symulacji.** Po przygotowaniu materiałów przez prowadzącego rozpoczyna się praca uczestników. Początek zajęć powinien obejmować przedstawienie celów edukacyjnych (wiedza i umiejętności) oraz procedury pracy (scenariusz zajęć). Potem może nastąpić wstępne naświetlenie zagadnień, które będą przedmiotem pracy. Trzeba przedstawić uczestnikom materiały sprawy oraz wyjaśnić, co się w sprawie dotąd działo. Kolejny krok to przydzielenie ról i podział zadań wśród uczestników. Po tym następuje etap pracy indywidualnej (np. zadanie domowe) i w małych grupach – w zależności od rodzaju symulacji będzie to: analiza stanu faktycznego i materiałów sprawy, analiza prawa, opracowanie strategii działania, przygotowanie pism procesowych, wystąpień, pytań itp.”².

„**Rozprawa.** Odegranie samej rozprawy powinno poprzedzać przedstawienie szczegółowego scenariusza symulacji (z rozpisaniem, ile minut przewiduje się na poszczególne jej części). Z praktyki wynika, że tego czasu jest często zbyt mało, co warto wziąć pod uwagę i zaplanować pewien margines.

Trzeba także ustalić reguły symulacji. Bardzo ważne, by podkreślić jej poważny charakter – często (zwłaszcza podczas zeznań świadków) pojawiają się elementy humorystyczne (niektórzy »aktorzy« lubią dodawać kolorytu swoim postaciom), co może rozbić proces dydaktyczny. Trzeba wprowadzić taką atmosferę, by odegranie rozprawy było nie zabawą, a przeżyciem. By poszczególne osoby poczuły ciężar odpowiedzialności, jaki na nich spoczywa, by wcieliły się jak najgłębiej w swoje role”³.

„**Omówienie symulacji.** Omówienie symulacji jest równie ważnym elementem nauki co przygotowanie się do niej i jej odegranie. Niestety czasami jest to element zaniedbywany. Wydanie przez sąd wyroku jest często traktowane jak wielki finał, emocje sięgają zenitu, sprawę rozstrzygnięto, ktoś ją »wygrał«, ktoś »przegrał«, symulacja została zakończona. Często też, jeśli źle zaplanujemy zajęcia, na omówienie po prostu brakuje czasu. To poważny błąd, którego należy unikać. Do omówienia symulacji prowadzący powinien się przygotować, najlepszym sposobem jest opracowanie pytań, które pomogą nam poprowadzić dyskusję. Ten etap możemy podzielić na trzy elementy – omówienie psychologiczne, merytoryczne (prawne) i metodologiczne, choć w rzeczywistości dwa pierwsze elementy się zazębiają (w ramach omówienia psychologicznego zaczynamy także omówienie merytoryczne). Omówienie psychologiczne: od niego powinniśmy

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

zacząć. Jeśli nie ma wystarczająco dużo czasu, to przynajmniej ten element powinien się odbyć bezpośrednio po symulacji. Pozwoli to uczestnikom na »wyjście z odgrywanej roli«, uspokojenie emocji, które się często w związku z wyrokiem pojawiają po stronie pełnomocników. Można zacząć od zmiany miejsc, tak by strony i sąd nie pozostawały w swoich rolach, najlepiej usiąść w kółku, w którym »wszyscy są równi«. Warto dać wszystkim uczestnikom symulacji możliwość podzielenia się swoimi doświadczeniami, zaczynając od najważniejszych: sąd, pełnomocnicy, strony, świadkowie, biegli i inni. (...) Omówienie merytoryczne – prawne: po wstępnym omówieniu psychologicznym, które pozwala na zdystansowanie się uczestników od odgrywanej podczas procesu roli, czas na analizę merytoryczną (choć najczęściej pewne jej elementy pojawiają się już wcześniej). Na podstawie przygotowanych pytań można punkt po punkcie omówić najważniejsze zagadnienia danej sprawy. (...) Omówienie metodologiczne: ten element nie jest niezbędny, ale dobry prowadzący zajęcia z niego nie zrezygnuje. W tej części pytamy uczestników zajęć o to, jak oceniają symulację z punktu widzenia metodologicznego. (...) To także moment na to, by prowadzący zajęcia powtórzył swoje cele edukacyjne i zastanowił się z uczestnikami, czy udało się je zrealizować. By ocenił symulację i zaangażowanie uczestników”¹.

Planowanie symulacji procesu²	
Adresat (kogo uczymy) – liczba uczestników	
Cele symulacji (czego uczymy) – wiedza – umiejętności – postawy	
Rodzaj symulacji – która instancja – przed jakim sądem – ze scenką lub bez – liczba rozpraw itp.	
Scenariusz zajęć (i potrzebny czas) – przygotowanie symulacji przez prowadzącego – przygotowanie do symulacji uczestników – symulacja – omówienie	

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem.*

Planowanie symulacji procesu	
Potrzebne materiały <ul style="list-style-type: none"> – dla prowadzącego – dla uczestników (materiały sprawy, prawo, orzecznictwo, dodatkowe instrukcje itp.) – gadzety procesowe (narzędzia zbrodni, dowody, togi, aparat fotograficzny itp.) – lista aktorów (podział na grupy robocze) – rozpisany scenariusz symulacji – pytania do omówienia 	
Miejsce symulacji (warunki lokalowe) <ul style="list-style-type: none"> – potrzebne pomieszczenia – możliwość zaaranżowania sali rozpraw – możliwość odegrania scenki 	
Zaproszeni goście, eksperci	
Inne	

VII. Metoda – praca w małych grupach

To prawdopodobnie najbardziej popularna metoda aktywna. Wszystkie wyżej opisane metody, prócz burzy mózgów, w części opierają się także na pracy w małych grupach. Wydaje się też często, że jest metoda bardzo łatwa – cóż bowiem prostszego, niż podzielić studentów na małe grupy i zlecić im pracę? W rzeczywistości wykorzystanie tej metody w pełni wymaga wiele wiedzy i doświadczenia. Prześledźmy zastosowanie pracy w małych grupach w etapach.

Etap pierwszy – podział na grupy. Może być przypadkowy (losowy), dokonany poprzez odliczenie lub wyciągnięcie losu ze znakiem grupy. Jednak czasem chcemy zapewnić mniej więcej równy rozkład sił, wiedzy i doświadczenia w grupach i możemy ich skład w pełni lub częściowo ustalić z góry. W zajęciach cyklicznych warto zmieniać skład grup, tak by ich członkowie uczyli się i mieli okazję pracować z różnymi ludźmi. By grupa miała swoją dynamikę, nie powinna być zbyt duża, najlepiej pracuje się w grupie 3–6-osobowej.

Etap drugi – sformułowanie zadania do pracy w grupach. Zadanie musi być jasne i konkretne. Nie powinno być ani zbyt trudne, ani zbyt łatwe – musimy zatem mniej więcej znać poziom wiedzy studentów na dany temat. Nigdy dość upewniania się, czy zadanie zostało zrozumiane. Zdarza się, że pomimo ustnego przekazania treści zadania, napisania na tablicy, ciągle są wątpliwości, lub co gorsza przy okazji omówienia wyników pracy okazuje się, że zadanie nie

zostało zrozumiane. Dlatego prowadzący zajęcia powinien mieć pewność, że grupy rozumieją zadanie. Pomaga w tym dodatkowo przekazanie instrukcji na piśmie. Grupa powinna także wiedzieć, czego oczekujemy w wyniku jej prac – jakiego konkretnego efektu i ile ma na to czasu (musimy dopasować dany czas do zadania tak, by grupa nie musiała się zbyt szybko spieszyć). W sformułowaniu zadania pomaga przygotowanie na piśmie listy pytań, na które grupa powinna znaleźć odpowiedzi.

Etap trzeci – praca. W instrukcji możemy także poprosić grupy o podzielenie się rolami w ramach pracy grup, tak by była osoba odpowiedzialna za prowadzenie dyskusji i zapewnienie, że wszyscy w niej biorą udział, osoba odpowiedzialna za robienie notatek, osoba odpowiedzialna za przedstawienie wyników pracy grupy i osoba odpowiedzialna za planowanie pracy, tak by zdążyć zrealizować zadanie na czas. Taki podział ułatwia pracę grupie, ale też przez przydzielenie ról różnym osobom gwarantuje, że ciężar pracy rozkłada się na wszystkich, że w pracy nie biorą udziału tylko najodważniejsi i najbardziej pracowici, aktywni. Podczas pracy małych grup trener powinien być dostępny i dyskretnie asystować, być „na wyciągnięcie ręki”, tak by upewnić się, że grupa zrozumiała zadanie i je realizuje, wszyscy członkowie biorą udział w pracy, wreszcie by wyjaśniać, jeśli zajdzie taka potrzeba, ewentualne wątpliwości.

Etap czwarty – prezentacja wyników. Praca w małych grupach służy wypracowaniu wspólnego stanowiska grupy, które powinno być zaprezentowane innym. Warto zachęcać grupy do przygotowania prezentacji (lub jej schematu) na piśmie, co ułatwi zreferowanie ustaleń. Grupy mogą prezentować swe wyniki kolejno, mogą to robić równolegle, punkt po punkcie. Trzeba się starać tak zorganizować prezentację wyników, by wszystkie grupy miały okazję wykazać się. Jeśli na przykład grupy pracują nad tym samym, czwarta podobna prezentacja nie przyciągnie już tyle uwagi co pierwsza. Warto wtedy zorganizować prezentację tak, żeby wszystkie grupy w niej uczestniczyły na równych prawach (na przykład omawiając jako pierwsze jakieś zagadnienie z już tylko uzupełniającą rolą pozostałych grup). Wszystkim grupom należy pogratulować i podziękować za ich wysiłek. Wyniki prac można zachować, na przykład wieszając na ścianie arkusze z prezentacjami.

Etap piąty – omówienie. Często omówienie następuje podczas prezentacji. Ale czasem lepiej prezentacji nie przerywać i notować sobie zagadnienia wymagające podsumowania, omówienia na koniec zajęć. Ważne, by jeśli padają informacje nieprawdziwe, błędne, koniecznie je poprawić, uzupełnić, by w ramach omówienia przekazać prawidłową wiedzę. W trakcie omówienia łatwiej o krytykę, ponieważ nie odnosi się ona do konkretnych osób, grup, a wynika z podsumowania i jest znacznie lepiej przyjmowana.

Praca w małych grupach nadaje się znakomicie do realizacji wielu różnych zadań. Może to być zwykła wymiana poglądów studentów, może to być szukanie rozwiązania jakiegoś problemu prawnego, budowa strategii działania w sprawie czy też praca z tekstem – prowadzący zajęcia zamiast prezentować jakieś zagadnienie (np. skutki wyroku Trybunały Konstytucyjnego), prosi studentów o przeczytanie w grupie przygotowanych wcześniej fragmentów i przedyskutowanie danych zagadnień w oparciu o pytania stanowiące część instrukcji do pracy w grupach. Praca w małych grupach służy także nabywaniu wielu umiejętności – współpracy, dyskusji, dochodzenia do porozumienia, słuchania, przekonywania itp.

VIII. Planowanie zajęć i metod – elementy dobrych zajęć

Stosowanie metod interaktywnych jest tylko elementem strategii edukacyjnej i jak wszystko powinno być stosowane rozsądnie. Zdarza się, że świezi zwolennicy i wyznawcy metod aktywnych starają się wypełnić nimi całość zajęć. To nie jest dobre rozwiązanie. Metody aktywne powinny być jednym ze stosowanych elementów, jednak nie możemy rezygnować z przekazywania wiedzy także za pomocą miniwykładu czy prezentacji. W idealnych zajęciach można wyodrębnić kilka elementów.

Wprowadzenie. Służy zainteresowaniu studentów zajęciami, wciągnięciu ich w temat poprzez opowiedzenie historii, zadanie pytania, przedstawienie kontrowersji itp. Można to zrobić metodą prezentacji, można w inny sposób. Powinno to być krótkie rozpoczęcie zajęć.

Przestawienie celów zajęć. Służy poinformowaniu studentów, jakie są nasze względem ich oczekiwania. Czego chcielibyśmy, aby się nauczyli podczas zajęć. Co powinni po zajęciach wiedzieć i co powinni umieć zrobić. Jak będą przebiegały zajęcia.

Wkład prowadzącego zajęcia. Przedstawienie zagadnienia będącego tematem zajęć, koniecznych definicji, informacji, tła, odniesienie do zajęć wcześniejszych itp. Najczęściej metodą prezentacji.

Metoda interaktywna. Praca studentów nad przygotowanym zagadnieniem i w oparciu o przygotowane materiały i instrukcje. Wymaga przekazania na początku jasnych instrukcji – co studenci mają zrobić, czego od nich oczekujemy jako efektu pracy, jaką metodą pracy im proponujemy i ile mają czasu (często warto tego rodzaju informacje przekazać także na piśmie, jako instrukcje do pracy; warto dodatkowo upewnić się, że studenci rozumieją zadanie). Po instrukcjach następuje praca studentów, w trakcie której prowadzący zajęcia powinien być dostępny i wyjaśniać ewentualne wątpliwości.

Podsumowanie. W zależności od zastosowanej metody omówienie pracy studentów następuje w trakcie, na bieżąco bądź po zakończeniu pracy przez studentów i po zaprezentowaniu wyników. Omówienie jest bardzo ważne, to czas dla prowadzącego zajęcia na wszelkie dopelnienia, przekazanie dodatkowej wiedzy, poprawienie błędów itp. Pod koniec zajęć powinno się krótko powtórzyć najważniejsze nowe informacje, można sprawdzić, czy założone cele zajęć zostały zrealizowane poprzez zadanie pytania studentom. Można też zawrzeć ocenę zajęć (informacja zwrotna), przedstawić swoją ocenę i zapytać o ocenę studentów – co im pomogło, co nie, co zrobiliby inaczej?

W poprowadzeniu dobrych zajęć bardzo pomaga szczegółowe ich zaplanowanie. Oczywiście musimy być podczas zajęć elastyczni i często przyjdzie nam (zwłaszcza na początku) zmieniać nasz plan zajęć w trakcie ich trwania. Warto jednak zaplanować ich kolejne etapy i zastanowić się, na co i ile czasu potrzebujemy. W praktyce mamy skłonność do przeciążania zajęć i najczęściej nie udaje się zrealizować wszystkiego, co zaplanujemy. Warto o tym pamiętać i starać się planować realnie.

Przykładowy schemat przygotowania scenariusza zajęć

Temat zajęć:			
Oczekiwane rezultaty (czego chcemy nauczyć):	<ul style="list-style-type: none"> – wiedza (czego chcemy nauczyć, co student powinien znać, rozumieć?) – umiejętności (co student powinien potrafić zrobić?) – postawy, wartości (na jakie wartości chcemy zwrócić uwagę? Jakie postawy chcemy promować?) 		
Scenariusz zajęć:	Zagadnienie <ul style="list-style-type: none"> – wprowadzenie do zajęć – definicje – rozwiązywanie problemu – prezentacja i omówienie rezultatów pracy w grupach – dodatkowe wyjaśnienia, podsumowanie 	Metoda <ul style="list-style-type: none"> – prezentacja – burza mózgów – praca w 2 grupach – prezentacja grup na forum, dyskusja – pytania i odpowiedzi, dyskusja 	Czas <ul style="list-style-type: none"> – 10' – 10' – 15' – 2 x 10' – 5'
Potrzebne materiały	Materiały dla trenera <ul style="list-style-type: none"> – materiały merytoryczne (np. akty prawne) – materiały metodologiczne (np. sformułowanie pytania do pracy w grupach) – materiały techniczne (tablica, pisaki itp.) 	Materiały dla uczestników – przygotowane przez trenera w zależności od tematu zajęć i zaplanowanych metod	

Rozdział III. Metodologia pracy w sekcji prawa cywilnego (+ scenariusze zajęć)

Marta Janina Skrodzka

1. Uwagi ogólne

Większość uniwersyteckich poradni prawnych działających w ramach klinicznego nauczania prawa w Polsce, mimo spełniania jednolitych standardów¹ oraz tych samych celów², różni się od siebie. W zależności od ośrodka uniwersyteckiego, w ramach którego dana poradnia funkcjonuje, może mieć postać fundacji, stowarzyszenia, zakładu, pracowni czy też koła naukowego³. Najczęściej występującą formą istnienia uniwersyteckiej poradni prawnej jest koło naukowe⁴, podzielone na sekcje⁵, m.in.: administracyjną, cywilną, karną czy podatkową. Każda z sekcji, mimo podobnej struktury, różni się od pozostałych, ze względu na specyfikę rozwiązywanych w jej ramach spraw oraz zakres sto-

¹ Standardy działalności, jakie powinny spełniać uniwersyteckie poradnie prawne, zostały określone przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych. Można je znaleźć na stronie Fundacji: <http://www.fupp.org.pl>, a także jako załącznik Nr 2 w publikacji: Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia, Warszawa 2005, s. 264–266. Jak wynika z danych statystycznych za rok akademicki 2007/2008, na 25 poradni działających w strukturze polskiego klinicznego nauczania prawa, 20 z nich spełnia standardy określone przez Fundację – zob. raport Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych podsumowujący działalność Studenckich Poradni Prawnych za rok akademicki 2007/2008, w formie prezentacji power point, slajd Nr 4, dostępny na stronie Fundacji – <http://www.fupp.org.pl>.

² Dwoma głównymi celami działalności uniwersyteckich poradni prawnych są: szeroko rozumiane kształcenie studentów, w zakresie różnych umiejętności prawniczych, oraz świadczenie pomocy prawnej osobom niezamożnym.

³ Więcej o formie organizacyjno-prawnej poradni prawnych – zob. A. Sakowicz, [w:] Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia, s. 61–67. Także o formie organizacyjno-prawnej poradni prawnych w Polsce, ich wadach i zaletach oraz aktualnych informacji na temat formy poszczególnych klinik prawa działających w ramach klinicznego nauczania prawa w Polsce – zob. R. Gołąb, Zakład klinicznego nauczania prawa – odpowiedź na wyzwania postawione uczelniom europejskim przez proces boloński, *Klinika* 2008 4(8), s. 18–22.

⁴ R. Gołąb, *op. cit.*, s. 20.

⁵ I. Gajewska-Kraśnicka, [w:] Studencka Poradnia Prawna..., *op. cit.*, s. 67–69.

sowanych przepisów prawa. Oznacza to również modyfikacje metodologii pracy w sekcjach, właśnie ze względu na ich indywidualne cechy. Wspomniane zmiany można wprowadzić, mając na uwadze kilka ogólnych wyznaczników, dających podstawę do stworzenia metodologii pracy w danej sekcji. Cechy, które należy wziąć pod uwagę przy układaniu harmonogramu pracy danej sekcji, można podzielić na ogólne i indywidualne i są nimi m.in.:

- 1) cele, jakimi kieruje się kliniczne nauczanie prawa i standardy, które powinna spełniać każda poradnia prawna (cecha ogólna poradni),
- 2) forma i struktura funkcjonowania poradni prawnej oraz specyfika regionu i ośrodka akademickiego, w ramach którego funkcjonuje (cecha ogólna poradni),
- 3) liczba opiekunów, studentów i przyjmowanych spraw w danej sekcji (cecha indywidualna konkretnej sekcji),
- 4) zakres podmiotowy i przedmiotowy przyjmowanych spraw (cecha indywidualna konkretnej sekcji),
- 5) rola opiekuna, studenta i oczekiwania klienta danej sekcji (cecha indywidualna konkretnej sekcji),
- 6) środki, jakimi można osiągnąć główne cele klinicznego nauczania prawa i standardy przewidziane dla uniwersyteckich poradni prawnych oraz pogodzenie ich z rolą opiekuna, studenta i oczekiwaniami klienta, w kontekście liczby i kategorii spraw przyjmowanych przez sekcję (polega to m.in. na: wyznaczeniu celu poszczególnych zajęć i metod ich prowadzenia) – cecha indywidualna konkretnej sekcji).

2. Metodologia pracy w sekcji prawa cywilnego

Bazując na wymienionych wyznacznikach, chciałabym w ogólnym zarysie, scharakteryzować metodologię pracy w sekcji prawa cywilnego, na przykładzie Studenckiej Poradni Prawnej na Wydziale Prawa UwB.

Studencka Poradnia Prawna jest od roku akademickiego 2007/2008 pracownią działającą w ramach Wydziału Prawa UwB. Podzielona jest ona na dziewięć sekcji, w których działa ok. 60 studentów. Nad ich pracą sprawuje nadzór merytoryczny jedenastu opiekunów naukowych. Spełniając standardy¹ określone przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych, w ramach Poradni funkcjonują trzy sekcje cywilne, każdą z nich tworzy sześciu – siedmiu studentów i jeden

¹ Zob. przypis 1 na stronie 35.

opiekun naukowy. Jak wynika z raportu FUPP¹, większość, bo aż 58,6% spraw², przyjmowanych przez poradnię to sprawy z szeroko rozumianego zakresu prawa cywilnego. Trzy sekcje cywilne rozwiązują zatem sprawy związane nie tylko z wąsko rozumianym prawem cywilnym, ale również sprawy z zakresu prawa rodzinnego, spadkowego, lokalowego i spółdzielczego czy wreszcie zagadnienia związane z problematyką służby zdrowia.

Uwzględniając powyższe czynniki oraz rolę opiekuna i studentów, w pracy danej sekcji³, a także potrzeby klienta, opiekunowie trzech sekcji cywilnych opracowują indywidualne, roczne programy nauczania w swojej sekcji, tworząc przy tym scenariusze poszczególnych zajęć. Głównym czynnikiem decydującym o wyborze formy prowadzonych zajęć są liczba i różnorodność przedmiotowa spraw rozwiązywanych w sekcjach cywilnych. Ze względu na te czynniki opiekunowie omawiają problematykę spraw cywilnych na cotygodniowych seminariach sekcyjnych oraz indywidualnych spotkaniach ze studentem. Podczas takich spotkań, używając zarówno tradycyjnych, jak i interaktywnych metod nauczania, starają się rozwinąć u studentów umiejętności analizy prawnej, rozumowania i rozwiązywania problemów, ustalania stanu faktycznego i prawnego czy organizacji i zarządzania pracą prawniczą. Do zadań zarządu oraz kierownika poradni należy wykształcenie u studentów poszczególnych sekcji pozostałych umiejętności, tj.: komunikacji, doradzania, prowadzenia negocjacji czy zapoznania ich z alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów. Co roku kierownik Studenckiej Poradni Prawnej wraz z zarządem organizują ogólnokliniczne seminaria, szkolenia psychologiczne i z komunikacji z klientem, szkolenia techniczne oraz historyczne, w ramach których profesjonalni trenerzy pomagają studentom opanować pozostałe umiejętności prawnicze.

Roczny plan zajęć sekcji cywilnych, podzielony na cotygodniowe spotkania sekcyjne, składa się z zajęć prowadzonych na zmianę tradycyjnymi (np.: wykład, dyskusja) lub interaktywnymi metodami nauczania prawa (np.: „burza mózgów”, „sześć myślących kapeluszy”, „analiza SWOT”, *each one teach one*, czy „mapa myśli”)⁴. W zależności od potrzeby sekcji i celu konkretnych zajęć opiekunowie

¹ Raport Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych podsumowujący działalność Studenckich Poradni Prawnych za rok akademicki 2007/2008, w formie prezentacji power point, slajd Nr 28, dostępny na stronie Fundacji – <http://www.fupp.org.pl>.

² Według Raportu FUPP Studencka Poradnia Prawna – Pracownia Wydziału Prawa UwB, przyjęła w roku akademickim 2007/2008: 89 spraw cywilnych, 53 sprawy z zakresu prawa rodzinnego, 39 z zakresu prawa spadkowego, 38 z zakresu prawa lokalowego i spółdzielczego oraz 3 związane z problematyką służby zdrowia. Źródło: jak w przypisie 1 na tej stronie.

³ Szerzej o roli opiekuna naukowego, studenta i klienta – zob. *M. J. Skrodzka*, Rola opiekuna naukowego w procesie przygotowania opinii prawnej przez studenta, *Klinika* 2008, Nr 4(8), s. 13–18.

⁴ Zob. rozdział II. Interaktywne metody nauczania klinicznego.

dziela też niektóre seminaria sekcyjne na dwie części, podczas których, w trakcie pierwszej stosują tradycyjne metody nauczania, w drugiej zaś interaktywne. Zajęcia podzielone są na tematykę:

- 1) ogólną, dotyczącą analizy: stanu faktycznego i prawnego kategorii spraw najczęściej pojawiających się w danej sekcji; procesu tworzenia opinii prawnej z zakresu prawa cywilnego; tworzenia wzorów pism procesowych z zakresu prawa cywilnego;
- 2) konkretną, dotyczącą analizy: spraw, którymi studenci sekcji aktualnie się zajmują; indywidualnych problemów, jakie napotykają studenci podczas tworzenia danej opinii prawnej; ciekawych lub skomplikowanych spraw, rzadko występujących w ramach działalności sekcji cywilnej.

3. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Zagadnienie obowiązku alimentacyjnego

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniżej znajduje się przykładowy scenariusz zajęć, prowadzonych w ramach cotygodniowego seminarium sekcyjnego, w sekcji prawa cywilnego. Pokazuje on możliwość wykorzystania systemu „mieszanego”, czyli tradycyjnej metody nauczania, jaką jest wykład, i jednej z interaktywnych metod nauczania – „sześć myślących kapeluszy”¹.

Opracowane materiały dotyczą rzeczywistego stanu faktycznego, który został przedstawiony i rozwiązany w Studenckiej Poradni Prawnej na Wydziale Prawa UwB w 2005 r. Został on jednak odpowiednio dostosowany do potrzeb przeprowadzenia spotkania sekcyjnego, tak aby wyjaśniając studentom zagadnienie obowiązku alimentacyjnego, opiekun sekcji mógł zastosować jednocześnie jedną z interaktywnych metod nauczania.

Celem przeprowadzenia niniejszego ćwiczenia, wykorzystującego przygotowany stan faktyczny, jest przede wszystkim przyswojenie przez studentów wiedzy i przepisów prawnych związanych z konkretnym zagadnieniem z prawa cywilnego – obowiązkiem alimentacyjnym – oraz wykształcenie umiejętności

¹ Metoda ta została stworzona i opisana przez *E. de Bono*, *Six thinking hats*, Little, Brown and Company 1985.

równoległego myślenia (różnych kategorii myślenia) tak, aby stało się ono efektywną pomocą w rozwiązywaniu danego problemu prawnego. Ćwiczenie to nie ma na celu opracowania szczegółowej opinii prawnej w sprawie i znalezienia odpowiedzi na zadane przez klienta pytania. Ma jedynie za zadanie nauczenie studentów uporządkowanego myślenia, które powinno być pomocą w przygotowaniu się do pracy nad konkretną opinią prawną, i nakreślenie schematu pracy nad opinią. Ze względu na cel, ćwiczenie wykorzystujące wspomnianą interaktywną metodę nauczania powinno być przeprowadzone kilkakrotnie podczas początkowych seminariów sekcyjnych. Pozwoli ono wtedy na utrwalenie umiejętności porządkowania myślenia i ułatwi pracę nad przygotowaniem późniejszych opinii prawnych.

W ćwiczeniu, jako że jest ono wykonywane podczas seminarium sekcyjnego, powinna wziąć udział cała grupa. Czas potrzebny na przeprowadzenie zajęć wraz z opisanym ćwiczeniem to 90 minut.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny¹

Sąd w wyroku z 10.3.1995 r., orzekającym rozwód, zasądził od Piotra K. na rzecz jego syna alimenty w wysokości 200 zł płatne co miesiąc, których Piotr K. nie płacił, nie wiedząc, iż jest do tego zobowiązany. Pomimo otrzymania wezwania nie było go na rozprawie i nie znał on treści wyroku. Od 1996 r. Piotr K. nie pracował, a mając orzeczoną całkowitą niezdolność do pracy pobierał z tego tytułu rentę w wysokości 490 zł netto do 31.10.2006 r. Była żona – Janina K. nie występowała o zapłatę alimentów, przebywała za granicą z synem – Zdzisławem K. Mieszka tam oraz pracuje do dnia bieżącego. Jak twierdzi Piotr K. dobrze jej się powodzi. Dopiero po uzyskaniu informacji, iż Piotr K. podjął pracę w 2002 r., Janina K. wystąpiła do komornika o ściągnięcie zaległych alimentów i otrzymywanie bieżących. Piotr K. od października 2002 r. rozpoczął płacenie alimentów na rzecz syna, co czynił do 31.8.2003 r. Wysokość płaconych alimentów wynosiła 200 zł oraz 35,40 zł tytułem kosztów egzekucji komorniczej. Od 1.9.2003 r. Piotr K. płacił alimenty w wysokości 100 zł miesięcznie, ponieważ od 1.9.2003 r. już nie pracował (wygaśnięcie umowy o pracę na czas określony) i tylko na taką sumę było go stać. Dnia 10.12.2003 r. Piotr K. otrzymał wezwanie do spłacenia zaległych alimentów w wysokości ponad 16 000 zł oraz pokrycia

¹ Opisana sprawa została rozwiązana i przedstawiona przez autorkę w opracowaniu książkowym, zob. *M. Kukło*, Obowiązek alimentacyjny – zmiana stosunków a obniżenie alimentów oraz umorzenie zaległego świadczenia alimentacyjnego, [w:] *L. Eteł* (red.), *Studencka Poradnia Prawna*, zeszyt Nr 5, Białystok 2005, s. 34–38.

kosztów opłaty egzekucyjnej w wysokości 2000 zł. Od 1.2.2004 r. komornik będzie potrącać 3/5 jego renty. Obecnie Piotr K. nie może podjąć pracy, gdyż nie ma dla niego żadnych ofert. Cały czas w miarę możliwości utrzymuje on telefoniczny kontakt z synem, ale ze względu na to, iż syn jest za granicą, nie widują się. W związku z zawartą ustną umową między Piotrem K. a Janiną K., sporządził on testament, w którym zobowiązał się do przekazania części swojego majątku na rzecz Zdzisława K. Janina K. w zamian za taki zapis miała umorzyć zaległe alimenty. Nie uczyniła tego, twierdząc, iż Piotr K. w każdym czasie może zmienić testament.

Pytania skierowane do Poradni:

1. *Czy komornik ma prawo potrącać 3/5 wysokości renty?*
2. *Czy istnieją podstawy do umorzenia zaległych alimentów i kosztów egzekucyjnych?*
3. *Czy istnieją podstawy do obniżenia alimentów do 50 złotych w związku z bardzo niskim dochodem?*

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp do zajęć (30 minut)

Ogólne przedstawienie przez opiekuna wybranych przepisów dotyczących obowiązku alimentacyjnego. Charakterystyka treści obowiązku alimentacyjnego, jego zakresu podmiotowego i przedmiotowego, przesłanek uprawniających do zmiany czy ustania obowiązku alimentacyjnego.

Przygotowanie do ćwiczenia (15 minut)

Przedstawienie studentom celu ćwiczenia oraz wyjaśnienie, na czym polega metoda „pięć myślących kapeluszy”, opisanie funkcji każdego kapelusza i reguł, którymi rządzi się dany kapelusz. Ustalenie następującej kolejności „nakładania” odpowiednich kapeluszy: białego, czerwonego, czarnego, zielonego i niebieskiego (kolejność nakładania kapeluszy może być zmieniona, w zależności od czasu i tego, na jakie myślenie opiekun chce położyć największy nacisk). Określenie czasu na myślenie w konkretnym kapeluszu na 5 minut.

Rozdanie stanu faktycznego każdemu studentowi w grupie, z prośbą o zapoznanie się z nim. Przygotowanie tablicy do zapisywania pomysłów i porządkowania myślenia, potrzebnego do rozpoczęcia pracy nad opinią prawną przy podanym stanie faktycznym.

Podczas przeprowadzania ćwiczenia opiekun powinien pamiętać o kilku zasadach. Powinien: wybrać dwa pytania do każdego kapelusza (w przypadku

większej ilości czasu lub ustalenia innej sekwencji nakładania kapeluszy, pytań może być więcej), a odpowiedzi uczestników ćwiczenia zapisywać na tablicy; sprawdzać, czy odpowiedzi uczestników ćwiczenia są odpowiedziami mieszczącymi się w ramach myślenia w danym kapeluszu; moderować i kontrolować przebieg ćwiczenia.

Przeprowadzenie ćwiczenia (40 minut)

1. Prośba o „nałożenie” białego kapelusza przez wszystkich uczestników ćwiczenia i odpowiedzi na zadane przez opiekuna pytania (8 min.). Pytania mogą brzmieć następująco:
 - Jakie informacje posiadamy na podstawie przedstawionego stanu faktycznego?
 - Czy i jakie informacje potrzebne są, aby uzupełnić stan faktyczny?
 - Jakich informacji brakuje, aby rozwiązać sprawę klienta?
 - Jakie pytania należałoby zadać, aby umiejętnie rozwiązać sprawę?
 - Gdzie należy szukać niezbędnych informacji?
 - W jaki sposób potrzebne informacje powinny być gromadzone?
2. Prośba o „nałożenie” czerwonego kapelusza przez wszystkich uczestników ćwiczenia i odpowiedzi na pytanie, co czują uczestnicy ćwiczenia, czytając podany stan faktyczny (8 min.).
3. Prośba o „nałożenie” czarnego kapelusza przez wszystkich uczestników ćwiczenia i odpowiedzi na zadane przez opiekuna pytania (8 min.). Pytania mogą brzmieć następująco:
 - Co może przeszkodzić w rozwiązaniu przedstawionej sprawy?
 - Jakie są możliwe problemy i trudności, które można napotkać w trakcie rozwiązywania danej sprawy?
 - Jakie błędy mogą być popełnione przy rozwiązywaniu danej sprawy?
 - Na co powinna zostać zwrócona szczególna uwaga przy rozwiązaniu tej sprawy?
 - Jakie pytania powinny zostać postawione, aby upewnić się, czy dokonano prawidłowego wyboru rozwiązania sprawy?
 - Co zrobić, żeby sprawdzić, czy wybrane rozwiązanie sprawy jest jedynym możliwym rozwiązaniem?
 - Jakie możliwości i zachowanie klienta niesie przedstawione rozwiązanie?
4. Prośba o „nałożenie” zielonego kapelusza przez wszystkich uczestników ćwiczenia i kreatywne myślenie. Próba odpowiedzi na pytanie, czy istnieją inne możliwości rozwiązania sprawy, gdzie ich szukać, czy mogą być zastosowane w przedstawionej sprawie oraz jakie konsekwencje noszą dla klienta (8 min.).

5. Prośba o „nałożenie” niebieskiego kapelusza przez wszystkich uczestników ćwiczenia i podsumowanie odpowiedzi z poszczególnych kapeluszy, wyciągnięcie konkretnych wniosków, tak aby ułożyć ogólny plan działania pomocny w przygotowaniu opinii w danej sprawie (13 min.). Pokazanie na co przy opracowaniu opinii prawnej w tej sprawie należy położyć szczególny nacisk.
6. Po podsumowaniu można poprosić uczestników ćwiczenia, aby na następne zajęcia sekcyjne opracowali opinię prawną tej sprawy według wspólnie opracowanego planu działania.

Omówienie (10 minut)

Podsumowanie całego ćwiczenia (psychologiczne, prawne, metodologiczne).

Rozdział IV. Metodologia nauczania klinicznego na przykładzie sekcji prawa karnego

Barbara Namysłowska-Gabrysiak

1. Uwagi ogólne

Podstawowymi celami działalności klinik prawa jest podnoszenie efektywności nauczania na Wydziałach Prawa i wstępne przygotowanie studentów do wykonywania zawodu prawnika oraz kompetentne świadczenie bezpłatnej pomocy prawnej osobom niezamożnym.

Realizując pierwszy cel, w klinice prawa prowadzone są różnego rodzaju zajęcia służące wykształceniu umiejętności prawniczych oraz poznaniu podstawowych wartości zawodów prawniczych. Zajęcia te powinny odbywać się w ramach każdej sekcji działającej w klinice według wspólnie opracowanego przez wszystkich koordynatorów oraz indywidualnie przez każdego z nich programu nauczania klinicznego. Program ten powinien mieć na celu wprowadzenie studenta przez koordynatora w rolę prawnika, wyposażenie go w wiedzę na temat przepisów regulujących wykonywanie różnych zawodów prawniczych i praktyki ich stosowania, wyrobienie w nim umiejętności krytycznej refleksji na ten temat, a także odpowiednie przygotowanie studenta do pracy z klientem przy uwzględnieniu zasad etyki zawodowej.

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na podstawowe umiejętności prawnicze, jakie powinien zdobyć student uczestniczący w całym roku akademickim w Klinice Prawa, a także na metody, którymi studenci są uczeni w ramach każdego roku nauczania klinicznego. Wymaga podkreślenia również fakt, iż zarówno katalog umiejętności, jak i katalog wartości mają walor uniwersalny. Są one bowiem niezależne, po pierwsze, od danego systemu prawa, a, po drugie, również niezależne od danej dziedziny prawa. Oczywiście każdy porządek prawny, jak i każda dziedzina nadają tym umiejętnościom różny wymiar oraz w różnym stopniu rozkładają akcenty, dotyczące doniosłości poszczególnych rodzajów umiejętności. Nie zmienia to jednak oceny zasadniczej – katalog

ten może stanowić uniwersalne źródło odniesienia, będąc wskazówką dla formułowania programów nauczania, zarówno w skali całej Kliniki Prawa czy nawet wydziału prawa, jak i przede wszystkim w ramach poszczególnych sekcji w Klinice Prawa¹.

Do podstawowych umiejętności prawniczych należy zaliczyć²:

- rozwiązywanie problemów;
- analizę prawną i rozumowanie;
- ustalanie stanu prawnego;
- ustalanie stanu faktycznego;
- komunikację (umiejętność porozumiewania się);
- doradzanie;
- prowadzenie negocjacji;
- prowadzenie postępowania sądowego oraz procedur alternatywnych, służących do rozwiązania sporu;
- organizację i zarządzanie pracą prawniczą;
- rozpoznawanie oraz rozwiązywanie problemów etycznych.

Podstawowe wartości zawodów prawniczych to³:

- wymóg kompetentnej reprezentacji;
- wspieranie i propagowanie sprawiedliwości, rzetelności oraz moralności w codziennej praktyce prawniczej;
- dążenie do poprawy profesji;
- wymóg ciągłego samodoskonalenia się.

Metodologia klinicznego nauczania wszystkich powyższych umiejętności prawniczych, a także ciągłego nauczania wiedzy prawniczej powinna opierać się na opracowanym przez każdego koordynatora programie nauczania klinicznego w danej sekcji, realizowanym przede wszystkim podczas seminarium sekcyjnego w formie różnego rodzaju warsztatów, symulacji, analizy przypadków i wielu innych aktywnych metod kształcenia studentów.

¹ Lista umiejętności prawniczych oraz katalog wartości został opracowany przez Komisję MacCrate. Raport Komisji MacCrate, tj. komisji Amerykańskiego Związku Prawników ABA, zajmującej się kwestią niwelowania różnicy między przygotowaniem akademickim a wymaganiami profesji, sformułował dziesięć grup zasadniczych umiejętności prawniczych oraz cztery grupy podstawowych wartości zawodów prawniczych. O Raporcie MacCrate – zob. także F. Zoll, *Jaka szkoła prawa*, Warszawa 2004, s. 107 i nast.

² Zgodnie z raportem MacCrate, s. 138–140.

³ Raport MacCrate, s. 140–141.

2. Metodologia pracy w sekcji prawa karnego

Podstawowe zajęcia odbywające się w ramach każdej sekcji to seminarium sekcyjne oraz konsultacje ze studentami. Seminarium sekcyjne prowadzone w sekcji prawa karnego powinno odbywać się według, opracowanego przez koordynatora, programu nauczania, zapewniającego właściwe i rzetelne przygotowanie studentów do prowadzenia spraw z zakresu prawa karnego. Dodatkowo w Klinice Prawa UW sekcja ta prowadzona jest ze szczególnym uwzględnieniem problematyki dyskryminacji ze względu na płeć, a więc przede wszystkim przemocy wobec kobiet.

Jak już wskazano powyżej, podkreślenia wymaga fakt konieczności dokładnego ustalenia przez koordynatora ogólnego planu całorocznego szkolenia studentów w sekcji prawa karnego. I tak przy ustalaniu tego planu ważne jest opracowanie merytorycznej tematyki każdego zajęcia tak, aby studenci w ciągu całego roku zapoznali się i zrozumieli całość problematyki dotyczącej umiejętności prawniczych w kontekście prawa karnego ze szczególnym uwzględnieniem, w przypadku warszawskiej sekcji, zagadnienia dyskryminacji ze względu na płeć, zarówno w aspekcie społecznym, jak i prawnym.

Powyższe zajęcia służą zarówno celowi nauczania studentów wiedzy i umiejętności praktycznych w zawodzie prawnika, właściwego przeprowadzania analizy prawnej, jak i uwrażliwieniu ich na różne problemy społeczne, w tym na problem zjawiska dyskryminacji ze względu na płeć.

Przystępując do opracowania całorocznego planu zajęć w sekcji prawa karnego, a także poszczególnych zajęć prowadzonych co tydzień, koordynator powinien na wstępie zastanowić się i określić następujące kwestie:

1. Jakie cele chce osiągnąć, przeprowadzając dane zajęcia?
2. Jakimi metodami należy je poprowadzić?
3. W jaki sposób zweryfikować później zdobytą przez studentów wiedzę i umiejętności?

Podstawową kwestią jest cel, jaki koordynator chce osiągnąć po przeprowadzonych zajęciach. Oczywiście układając plan zajęć, można postawić sobie kilka celów. I tak celem może być zdobycie wiedzy z zakresu danej tematyki, zdobycie konkretnych umiejętności prawniczych czy wreszcie zwrócenie uwagi studentów na istnienie jakiegoś problemu społecznego. Identyfikacja celu/celów przeprowadzanych zajęć bardzo ułatwia późniejsze ich opracowanie, ponieważ wyznacza nam ich zakres, wpływając np. na opracowany stan faktyczny danej sprawy (prosty lub skomplikowany w zależności od tego, czego chcemy nauczyć studentów) czy na właściwe dostosowanie metody przeprowadzenia zajęć.

Kolejną ważną kwestią jest wybór metody nauczania. Należy podkreślić, że najlepszymi metodami nauczania klinicznego, a także całego nauczania akademickiego powinny być aktywne metody nauczania¹. Jak wynika z przedstawionej w rozdziale II piramidy przy zastosowaniu aktywnych metod procent zapamiętanej wiedzy gwałtownie wzrasta. Fakt, że uczestnik zajęć poza biernym przyswajaniem informacji ma okazję aktywnie brać udział w zajęciach wykazując się np. posiadaną wiedzą lub umiejętnościami powoduje, że nasz wysiłek edukacyjny przynosi znacznie lepsze efekty.

Ostatnim elementem opracowywanych zajęć jest sposób weryfikacji zdobytej przez studentów wiedzy. Już w trakcie przeprowadzania każdego warsztatu koordynator powinien obserwować, czego i jak uczą się studenci. Dodatkowo po zakończeniu ćwiczenia można przeprowadzić np. burze mózgów, pytając studentów, czego się nauczyli, jakie błędy popełnili, uczestnicząc w danym ćwiczeniu, a także co zrobiliby lepiej w przyszłości. Sprawdzenie zdobytej wiedzy czy umiejętności jest ważne także ze względu na podjęcie decyzji przez koordynatora o przejściu do następnych zajęć.

Powyższe trzy kwestie powinny być brane pod uwagę każdorazowo przez koordynatora przed układaniem planu całości zajęć, a także przed każdymi zajęciami prowadzonymi cotygodniowo w klinice prawa.

Przykładowy plan zajęć na jeden semestr, prowadzonych od początku roku akademickiego w sekcji prawa karnego, może wyglądać następująco:

Zajęcia 1. Spotkanie/wywiad z klientem

Cel zajęć

Celem tych zajęć jest wstępne nabycie przez studentów umiejętności przeprowadzania rozmowy z klientem.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Najlepszą metodą przeprowadzenia tych zajęć jest wcielenie się przez koordynatora w postać klienta lub poproszenie o to osobę trzecią. Oczywiście należy pamiętać o rzetelnym przygotowaniu się do odegrania tej roli. Koordynator powinien się zastanowić, jakiego klienta chce zagrać i w jaki sposób. Pewne kwestie, dla celów dydaktycznych, można przejawiać, np. odegranie chorego psychicznie klienta albo klienta z ogromną liczbą problemów prawnych nieopatrzącego przekazać logicznie i spójnie całego stanu faktycznego. Pomysłów odegrania takiej scenki jest nieskończenie wiele i zależy to od inwencji każdego koordynatora. Scenkę należy odegrać podczas zajęć, wybierając do tego parę

¹ Dokładne omówienie aktywnych metod nauczania – zob. w rozdziale II.

chętnych studentów spośród grupy. Po odegraniu scenki należy omówić ze studentami wszystkie jej elementy, pamiętając o tym, iż najpierw powinni się wypowiedzieć studenci, którzy brali udział w jej odgrywaniu.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W celu zweryfikowania wiedzy i umiejętności nabytych podczas tych zajęć można na koniec zajęć albo jeśli nie wystarczy czasu na kolejnych zajęciach odtworzyć studentom wcześniej nagrane 2 scenki przedstawiające spotkanie z klientem. Pierwsza scenka powinna zawierać same błędy, natomiast druga powinna być poprawna. Po obejrzeniu pierwszej scenki należy przeprowadzić burzę mózgów, pytając studentów co było źle. Wówczas koordynator ma możliwość oceny, czego studenci nauczyli się podczas tych zajęć. Oczywiście na koniec należy odtworzyć scenkę, która pokazuje prawidłowo przeprowadzony wywiad z klientem.

Zajęcia 2–4. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Cel zajęć

Zajęcia te mają na celu przede wszystkim kształcenie umiejętności dokładnego poznania przepisów prawnych danej dziedziny, właściwego zastosowania wykładni prawnej z powołaniem się na judykaturę i orzecznictwo prawa krajowego lub międzynarodowego, rozwiązywania problemów prawnych oraz opracowania całości koncepcji postępowania z problemem.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Podczas tych zajęć można oprzeć się na opracowanych przez siebie hipotetycznych stanach faktycznych lub na opracowanych przez studentów z poprzednich lat stanach faktycznych konkretnej sprawy.

Grupa studentów powinna zostać podzielona na kilka zespołów, a następnie każdy zespół powinien, w podanym przez koordynatora czasie, przygotować opinię prawną w danej sprawie. Jeżeli stan faktyczny wymaga również napisania określonego pisma procesowego, trzeba o tym uprzedzić studentów, sygnalizując, iż jeżeli dojdą do takiego wniosku, ich obowiązkiem jest również sporządzenie takiego pisma w sprawie.

Po zakończonej pracy i przeczytaniu przez koordynatora opinii opracowanych przez wszystkie grupy należy przejść do ich merytorycznego omówienia, pamiętając, żeby zawsze wskazać zarówno wady opinii, jak i jej zalety.

Na samym końcu można przeprowadzić krótką dyskusję, pytając studentów czego się nauczyli i w jaki sposób zdobyli wiedzę i umiejętności wykorzystają w dalszej pracy w poradni.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W przypadku tego ćwiczenia weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności będzie następowała w każdym tygodniu, w którym studenci będą przedstawiali swoje kolejne opinie prawne przygotowane w wyniku spotkania z klientem poradni. Wówczas koordynator może obserwować każdego studenta czy parę studentów oddzielnie, analizując popełniane przez nich błędy czy dokonywane postępy.

Zajęcia 5–7. Rozwiązywanie problemów prawnych

Cel zajęć

Przeprowadzenie tych zajęć ma przede wszystkim na celu poznanie przez studentów możliwości zastosowania różnych instrumentów prawa w praktyce. Studenci – poza kształceniem umiejętności dokonywania prawidłowej wykładni przepisów prawa oraz pracy zespołowej – nabywają umiejętność korzystania i stosowania orzecznictwa oraz poglądów doktryny.

Metoda przeprowadzenia zajęć

W trakcie tych zajęć koordynator może odpowiednio opracowany i przygotowany, np. na podstawie wcześniejszych spraw prowadzonych w klinice prawa, stan faktyczny przedstawić studentom do analizy prawnej. W zależności od liczby osób w sekcji studenci powinni pracować w 4–5-osobowych grupach (nie większych). W zależności od wybranego stanu faktycznego, jego analizę można przeprowadzić metodą SWOT¹ lub dzieląc studentów na równe grupy i powierzając im zadanie obrońców lub prokuratorów w danej sprawie.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W celu weryfikacji zdobytej wiedzy i umiejętności można na kolejnych zajęciach, na ich pierwsze 10 minut, przygotować podobny stan faktyczny, dając go każdemu studentowi dla własnego rozwiązania, a następnie przeprowadzić burze mózgów dotyczącą analizy tego przypadku. W trakcie przeprowadzania burzy mózgów koordynator może obserwować, kto i jak wiele nauczył się z poprzednich zajęć. Jednocześnie też ten nowy stan faktyczny daje studentom kolejną szansę na pogłębianie umiejętności.

Zajęcia 8–10. Minisymulacja

Cel zajęć

Przeprowadzenie tych zajęć może odbywać się według opracowanych przez prowadzącego różnych scenariuszy.

¹ Zob. omówienie tej metody w rozdziale II.

Można np. skorzystać z materiałów zawartych w skrypcie dla studentów kliniki prawa¹, tj. z nagrania filmowego znajdującego się na płycie CD dołączonej do skryptu. Film będący podstawą przeprowadzania tej minisymulacji został opracowany i nakręcony przez studentów sekcji prawa karnego kliniki prawa UW w roku akademickim 2007/2008. Po obejrzeniu filmu można rozpocząć ze studentami postępowanie sądowe na podstawie faktów zawartych w filmie. Można przeprowadzić posiedzenie w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania wobec osoby podejrzanej. Symulacja ta będzie miała za zadanie przybliżenie studentom toku tylko tego posiedzenia i jego elementów, a także przybliżenie studentom przepisów karnych dotyczących całości problematyki tymczasowego aresztowania.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Ponieważ symulacja powyższa jest przykładem posiedzenia w sprawie tymczasowego aresztowania, najlepiej jest zaplanować jej przeprowadzenie na całe 2-3 zajęcia (około 4–5 godzin).

30 minut

Odtworzenie dla całej grupy filmu nagranych na CD (płyta dołączona do skryptu). Następnie rozdanie wszystkim uczestnikom symulacji przygotowanych materiałów, tzn. np. odpowiednich przepisów KK i KPK, podział ról, a następnie praca w grupach nad przygotowaniem do posiedzenia w sprawie tymczasowego aresztowania.

Od inwencji prowadzącego symulację zależą też dodatkowe okoliczności, niepokazane na filmie, np. uwzględnienie w materiałach opisu sytuacji rodzinnej czy życiowej policjanta, który popełnił przestępstwo, wskazując np., iż jest on wdowcem, wychowuje samotnie dwoje dzieci, z czego jedno jest bardzo chore lub, że np. sam jest ciężko chory. Uwzględniając te dodatkowe okoliczności w stanie faktycznym należy zawsze pamiętać, że muszą być one opracowane w materiałach przygotowanych przez koordynatora i w sposób wyraźny przekazane studentom na początku przeprowadzania symulacji.

Po rozdzieleniu wszystkich ról należy ogólnie przedstawić studentom cały plan symulacji, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali, w której będzie pracowała do czasu rozpoczęcia posiedzenia. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opra-

¹ Studencka Poradnia Prawna. Kompendium dla studentów, pod red. B. Namysłowskiej-Gabrysiak, Warszawa 2008.

cować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny, orzecznictwo.

1–2 godziny

Praca w grupach nad przygotowaniem wniosku o tymczasowe aresztowanie oraz wniosku o jego niestosowanie oraz przygotowanie do wystąpień przed sądem.

1 godzina

Przeprowadzenie posiedzenia sądu.

30 minut

Grupa sędziów przygotowuje postanowienie z uzasadnieniem. W tym czasie obie grupy mogą z koordynatorem przeanalizować samą symulację posiedzenia sądu.

30 minut

Ogłoszenie postanowienia sądu z uzasadnieniem.

30 minut

Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne i metodologiczne).

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W przypadku przeprowadzania tego ćwiczenia koordynator w trakcie jego odbywania ma możliwość na bieżąco obserwować, czy i w jakim stopniu studenci nabywają umiejętności w wiedzę wynikającą z jego przeprowadzania.

Zajęcia 11. Przygotowanie do przeprowadzenia symulacji rozprawy sądowej

Cel zajęć

Celem niniejszych zajęć jest uświadomienie studentom, jak ważne w trakcie każdego postępowania przed sądem, jest przygotowanie się do przesłuchania wszystkich świadków i innych osób występujących w sądzie. Dodatkowym celem jest też nabycie umiejętności prawidłowego zadawania pytań.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Zajęcia te można przeprowadzić za pomocą zabawy z klockami¹. Przed zajęciami koordynator powinien przygotować 4 takie same zestawy klocków, w każdym po ok. 10 (w zestawie mogą być przeróżne klocki, np. plastikowe, drewniane, o różnych kształtach i różnych kolorach). Należy tylko pamiętać,

¹ Ćwiczenie to zostało zaczerpnięte z przeprowadzanego co roku szkolenia dla asystentów w Klinice w Georgetown University w USA.

aby każdy zestaw zawierał identyczne klocki. Przystępując do zajęć, należy studentów podzielić na 4 równe grupy. Następnie ustawić ławki w sali tak, aby przypominały ustawienie na sali rozpraw. Każda grupa zajmuje miejsca jak w sądzie, pierwsza grupa miejsce dla sądu, druga grupa miejsce dla prokuratora, trzecia grupa miejsce dla oskarżonego i jego obrońcy i wreszcie czwarta grupa miejsce dla świadków. Wówczas koordynator rozdaje każdej grupie jeden zestaw klocków, prosząc wszystkich, aby zasłonili, np. segregatorami, swoje klocki. Następnie koordynator prosi grupę świadków, aby ze swoich klocków ułożyli jakąś budowlę (koordynator powinien podejść do tej grupy i poprosić ich, aby postarali się ułożyć skomplikowaną przestrzennie budowlę). Zadaniem wszystkich trzech pozostałych grup jest ułożenie, za pomocą pytań (jak w sądzie) budowli jak najbardziej zbliżonej do budowli świadków. Koordynator (w zależności od posiadanego czasu) może przydzielić każdej grupie po 15 minut na zadawanie pytań, ustalając kolejność jak w sądzie, najpierw sąd, potem prokurator, a następnie oskarżony z obrońcą. Podczas kiedy studenci zadają pytania, układając swoje budowle, koordynator powinien notować wszystkie kwestie do późniejszego omówienia, tzn. jakie pytania były prawidłowe, a jakie błędne i dlaczego. Po przeprowadzonej zabawie studenci odsłaniają swoje budowle w celu zweryfikowania, czy udało im się ułożyć w miarę podobną. Na koniec koordynator powinien omówić ze studentami całe ćwiczenie, pytając najpierw ich samych, czego się nauczyli, jakie mieli trudności przy zadawaniu pytań, a następnie powinien sam odnieść się do zadawanych przez wszystkich uczestników pytań, oceniając je zarówno krytycznie, jak i pozytywnie.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

Weryfikacja nabytych w tym ćwiczeniu umiejętności może nastąpić podczas następnych zajęć dotyczących przeprowadzania symulacji rozpraw przed sądem I instancji, gdzie uczestnicy będą musieli przygotować się do przesłuchiwania oskarżonego oraz wszystkich świadków.

Zajęcia 12–15. Przeprowadzenie symulacji rozprawy sądowej

Cel zajęć

Celem niniejszych zajęć jest nabycie przez studentów wielu umiejętności związanych z procesem występowania przed sądem. W zależności od decyzji koordynatora, jaką chce poprowadzić rozprawę (przed sądem I czy II instancji) celem może być np. nabycie umiejętności przesłuchiwania oskarżonego i świadków lub jeżeli będzie to sąd II instancji wówczas nabycie umiejętności sporządzania apelacji. Dodatkowym celem będzie oczywiście zdobycie wiedzy w zakresie tematu przygotowanej symulacji, jakich kwestii prawnych będzie ona dotyczyła.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Podsumowaniem pracy, w przedstawionym w niniejszym opracowaniu schemacie, jest przygotowanie przez koordynatora stanu faktycznego w celu przeprowadzenia symulacji rozprawy sądowej. Sposobów przeprowadzenia takiej symulacji jest wiele. Można przygotować rozprawę przed sądem I instancji, rozpisując dla wszystkich studentów określone role. Można przeprowadzić rozprawę przed sądem odwoławczym, przygotowując wcześniej wyrok sądu I instancji, dzieląc studentów na trzy grupy, sąd oraz dwie strony, i określając zadania każdej z nich na napisanie apelacji, odpowiedzi na apelację i wyroku sądu II instancji, a następnie w obu powyższych przypadkach przeprowadzając w całości rozprawę sądową w I lub II instancji.

W trakcie przeprowadzanej symulacji studenci dokładnie poznają przepisy prawne danej dziedziny w praktyce, jednocześnie uczą się zasad rzetelnego i sprawiedliwego procesu, analizując dokładnie orzecznictwo sądów polskich i międzynarodowych oraz doktryny prawa, a także zdobywają umiejętności występowania w postępowaniach sądowych.

Dodatkowo w sekcji zajmującej się prawem karnym ze szczególnym uwzględnieniem problemu dyskryminacji, omawiając tę tematykę, można przeprowadzić następujące zajęcia.

Zajęcia 1. Warsztaty antydyskryminacyjne

Cel zajęć

Przeprowadzenie warsztatów antydyskryminacyjnych ma na celu uświadomienie studentom istnienia zjawiska dyskryminacji oraz jest różnych przejawów. Ćwiczenie to ma ponadto na celu próbę uwrażliwienia ich na wszelkie przejawy dyskryminacji.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Metodą dla osiągnięcia powyższych celów może być ćwiczenie „cztery pozycje”¹. Polega ono na odtworzeniu przez studentów, na podstawie osobistych doświadczeń, różnych scenariuszy dotyczących sytuacji dyskryminacyjnych.

Najpierw studenci otrzymują przygotowane przez koordynatora kartki z następującą treścią i wykresem:

„Opisz swoje doświadczenia

Czy dziś zachowałbyś/zachowałabyś się inaczej? Jeśli tak to dlaczego i w jaki sposób?”

¹ Zob. Antydyskryminacja, Pakiet edukacyjny, Warszawa 2005.

Opisz dwie sytuacje, w których poczułeś/poczułaś się dyskryminowany/a lub potraktowany/a niesprawiedliwie przez inną osobę	Opisz dwie sytuacje, w których Ty zachowałeś/zachowałaś się dyskryminująco w stosunku do innej osoby
Opisz dwie sytuacje, w których byłeś/byłaś świadkiem aktu dyskryminacji i nic nie zrobiłeś/zrobiłaś, aby temu zapobiec lub przeciwdziałać.	Opisz dwie sytuacje, w których byłeś/byłaś świadkiem aktu dyskryminacji i przeciwstawiłeś/przeciwstawiłaś się temu.

Po wypełnieniu czterech pól, studenci omawiają wszystkie sytuacje w grupach (najlepiej 4–5-osobowych), oceniając wspólnie, czy przedstawiane przez innych przypadki są przejawem dyskryminacji. Następnie każda grupa studentów wybiera sobie jeden lub dwa omówione przypadki dyskryminacji i ma za zadanie przygotowanie scenki pantomimicznej dotyczącej sytuacji dyskryminacyjnej. Ostatni etap ćwiczenia polega na odegraniu przez każdą grupę swoich scenek, odgadnięciu przez pozostałych, na czym polegał zaprezentowany przejaw dyskryminacji, i ocenie, czy rzeczywiście przedstawiona scenka jest dobrym przykładem sytuacji dyskryminacyjnej.

Na końcu zajęć należy przeprowadzić ogólną dyskusję dotyczącą rozumienia przez studentów pojęcia dyskryminacji oraz sposobów zapobiegania przejawom dyskryminacji.

Zajęcia 2. Prawo antydyskryminacyjne krajowe w teorii i praktyce

Cel zajęć

Zajęcia te mają na celu kształcenie umiejętności dokładnego poznania przepisów krajowych dotyczących zjawiska dyskryminacji, właściwego zastosowania wykładni prawnej z powołaniem się na judykaturę i orzecznictwo prawa krajowego, rozwiązywania problemów prawnych oraz opracowania całości koncepcji postępowania z problemem.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Zajęcia te można poprowadzić, dzieląc je na następujące części:

Część 1: Omówienie prawa krajowego dotyczącego problematyki dyskryminacji, np. w formie prezentacji lub w formie opracowania przez studentów mapy myśli dotyczącej wszystkich przepisów antydyskryminacyjnych w prawie krajowym.

Część 2: Rozwiązywanie przez studentów, w 4–5-osobowych grupach, przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych związanych z dyskryminacją, np. metodą SWOT¹.

¹ Omówienie tej metody zob. w rozdziale II.

Część 3: Przedstawienie przez każdą grupę swoich rozwiązań z uzasadnieniem.

Część 4: Dyskusja.

Część 5: Omówienie całości zajęć.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W celu weryfikacji zdobytej wiedzy i umiejętności można na kolejnych zajęciach, na ich pierwsze 10 minut, przygotować podobny stan faktyczny, dając go każdemu studentowi dla własnego rozwiązania, a następnie przeprowadzić burzę mózgów dotyczącą analizy tego przypadku. W trakcie przeprowadzania burzy mózgów koordynator może obserwować, kto i jak wiele nauczył się z poprzednich zajęć. Jednocześnie też ten nowy stan faktyczny daje studentom kolejną szansę na pogłębianie swojej wiedzy i umiejętności.

Zajęcia 3. Prawo antydyskryminacyjne międzynarodowe w teorii i praktyce

Cel zajęć

Zajęcia te mają na celu kształcenie umiejętności dokładnego poznania międzynarodowych przepisów antydyskryminacyjnych, właściwego zastosowania wykładni prawnej, z powołaniem się na judykaturę i orzecznictwo prawa międzynarodowego, rozwiązywania problemów prawnych oraz opracowania całości koncepcji postępowania z problemem.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Zajęcia te można poprowadzić, dzieląc je na następujące części:

Część 1: Omówienie międzynarodowego prawa antydyskryminacyjnego, np. w formie prezentacji lub w formie opracowania przez studentów mapy myśli dotyczącej podstawowych przepisów antydyskryminacyjnych w prawie międzynarodowym.

Część 2: Rozwiązywanie przez studentów, w 4–5-osobowych grupach, przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych związanych z dyskryminacją, np. metodą *Each One Teach One*¹.

Część 3: Przedstawienie przez każdą grupę swoich rozwiązań z uzasadnieniem.

Część 4: Dyskusja.

Część 5: Omówienie całości zajęć.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W celu weryfikacji zdobytej wiedzy i umiejętności można na kolejnych zajęciach, na ich pierwsze 10 minut, przygotować podobny stan faktyczny, dając go

¹ Omówienie tej metody zob. w rozdziale II.

każdemu studentowi dla własnego rozwiązania, a następnie przeprowadzić burzę mózgów dotyczącą analizy tego przypadku. W trakcie przeprowadzania burzy mózgów, koordynator może obserwować, kto i jak wiele nauczył się z poprzednich zajęć. Jednocześnie też ten nowy stan faktyczny daje studentom kolejną szansę na pogłębianie swojej wiedzy i umiejętności.

Podsumowując powyższe dwa zajęcia, należy jeszcze dodać, iż metodologia przeprowadzania zajęć Nr 2 i 3 jest podobna, różnica dotyczy analizy przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych dotyczących zjawiska dyskryminacji ze względu na płeć na podstawie prawa krajowego lub prawa międzynarodowego. Przed przystąpieniem do zajęć koordynator może przygotować studentom materiały do pracy zawierające akty prawne, wybrane orzecznictwo i poglądy doktryny dotyczące zagadnienia dyskryminacji. Oczywiście należy wskazać studentom, iż jest to ogólny wybór, niezwalniający ich od dalszego poszukiwania innych praktycznych i teoretycznych rozwiązań. Przygotowując konkretne stany faktyczne, można również oprzeć się na sprawach prowadzonych w danej sekcji przez konkretną parę studentów, prosząc ich o dokładne i rzeczowe zaprezentowanie całości sprawy. Podczas tych zajęć przedstawiane przez studentów problemy oraz próby ich rozwiązania są omawiane przez wszystkich uczestniczących studentów, co stwarza możliwość dyskusji w większym gronie i wymiany zdobytej wiedzy oraz doświadczenia.

Przedstawiona powyżej metodologia pracy w sekcji prawa karnego ma na celu ułatwienie wielu koordynatorom realizowania zadań stawianych w poradniach prawnych. Niewątpliwie, zrealizowanie zaproponowanych tutaj założeń wymaga od opiekunów szczególnego zaangażowania i poświęcenia swojego wolnego czasu. Niemniej jednak daje ogromne możliwości edukacyjne i poczucie satysfakcji z wykonywanej pracy.

4. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Problematyka obrony koniecznej i przemocy domowej

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego, opracowanego na podstawie istniejącego orzecznictwa sądowego w tym zakresie. Materiały te zostały odpowiednio dostosowane do potrzeb przeprowadzenia niniejszych zajęć.

Ćwiczenie to może być przeprowadzane w każdym momencie roku akademickiego. Celem jego przeprowadzenia jest pokazanie studentom złożoności problemu możliwości powoływania się w sądzie na instytucję obrony koniecznej w sytuacji istnienia przemocy domowej.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na trzy zespoły¹. O tym, czy będą to zespoły trzy- czy czteroosobowe, decyduje koordynator, w zależności od liczby studentów w całej sekcji.

Ćwiczenie to można przeprowadzić na wiele różnych sposobów i różnymi metodami. Można np. podzielić studentów na 3–4 zespoły, przydzielając każdemu zespołowi rolę obrońców Bożeny K. i dając im za zadanie ustalenie linii obrony. Po opracowaniu swoich stanowisk, każda grupa prezentuje swoje rozwiązania prawne. Inną możliwością jest podzielenie studentów na 3 grupy i ustalenie, że jedna grupa to prokuratorzy, jedna to obrońcy, a jedna to sędziowie. Po opracowaniu swoich stanowisk można przeprowadzić minisymulację końca rozprawy w danej sprawie, umożliwiając obrońcom wygłoszenie swojego stanowiska, następnie prokuratorom, a następnie po krótkiej przerwie ogłoszenie wyroku sądu. Na te różne sposoby poprowadzenia niniejszego ćwiczenia można nałożyć różne metody, jakimi można poprowadzić zajęcia. Można np. przedstawić powyżej wersję pierwszą, czyli podział studentów na grupy, w których każda grupa jest obrońcą Bożeny K., przeprowadzić metodą SWOT². Metoda ta polega na dokładnym opracowaniu stanu faktycznego pod kątem 4 kryteriów: S (ang. *strengths*) – mocne strony, W (ang. *weaknesses*) – słabości, O (ang. *opportunities*) – możliwości, T (ang. *threats*) – zagrożenia. Zadaniem więc każdej grupy (przy założeniu, że mamy 4 grupy) jest opracowanie jednego elementu ze stanu faktycznego, tzn. pierwsza grupa Bożeny K. ma zadanie wybrać ze stanu faktycznego wszystkie jego mocne strony w kontekście obrony Bożeny K., druga grupa natomiast opracowuje wszystkie słabe strony zaistniałego stanu faktycznego również pod kątem obrony, trzecia grupa przygotowuje wszystkie możliwości, jakie należy w sprawie wykorzystać, tzn. jakie obrońcy powinni wykorzystać w danej sprawie, np. przeprowadzanie różnych dowodów, i wreszcie czwarta grupa analizuje istniejące zagrożenia w danej sprawie. Opracowując mocne i słabe strony danej sprawy, studenci powinni skupić się przede wszystkim na elementach stanu faktycznego, oczywiście analizując je pod kątem istniejącego stanu prawnego. Natomiast studenci opracowujący możliwości i zagrożenia istniejące w danej sprawie powinni skupić się przede wszystkim na możliwościach procesowych (jakie dowody można przeprowadzić), istniejącym orzecznictwie i poglądach doktryny.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to 90 minut.

¹ Dokładne omówienie pracy w małych grupach zob. w rozdziale II, s. 30–32.

² Dokładne omówienie tej metody zob. w rozdziale II, s. 24–25.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

Małżeństwo Jana i Bożeny K. początkowo układało się dobrze. Niestety, od początku 2003 r., kiedy Jan K. stracił pracę i nie mógł znaleźć innej, zaczął pić. W tym samym momencie między małżonkami zaczęło dochodzić do coraz częstszych kłótni. Jan K. wracał do domu bardzo późno i będąc pod wpływem alkoholu budził Bożenę K., krzyczał na nią, używając coraz częściej wulgarnych słów. Bożena K. udała się do psychologa z prośbą o pomoc, zauważając, że mąż prawdopodobnie ma problem alkoholowy. Po wizycie chciała porozmawiać z mężem o jej przebiegu i zaproponować mu terapię. Jan K., który w tym momencie nie był pod wpływem alkoholu, bardzo się zdenerwował, znowu zaczął krzyczeć na żonę, a na koniec uderzył ją bardzo mocno w głowę. Bożena K. była zaskoczona i przerażona reakcją męża. Postanowiła nie denerwować męża więcej takimi rozmowami. Niestety, Jan K. coraz częściej i mocniej, robiąc awantury, bił żonę. Stan taki trwał przez cały 2003 i 2004 rok. Jednego wieczoru podczas kolejnej awantury Bożena K. dostała krwotoku z nosa. Gdy następnego dnia udała się do lekarza, ten był przerażony, widząc liczne ślady pobicia na jej ciele. Lekarz zasugerował Bożenie K. dokonanie obdukcji i udanie się na policję. Bożena K. zrobiła obdukcję, ale nie poszła na policję. Udała się jednak do psychologa, który uświadomił jej, że dopóki mąż nie podda się leczeniu, awantury będą się nasilały, a jej zdrowie i życie jest zagrożone. Bożena K. wróciła do domu. Wchodząc do mieszkania, zobaczyła męża siedzącego w kuchni i pijącego alkohol. Jan K. od razu wstał i zaczął krzyczeć na żonę. Podszedł do niej i kilka razy uderzył ją w głowę, tak że Bożena K. upadła. Po tym zajściu Jan K. wrócił do kuchni i mamrocząc coś pod nosem usiadł przy stole i pił dalej. Bożena K. natomiast podniosła się, chwiejącym krokiem, czując zawroty w głowie weszła do kuchni, wzięła nóż kuchenny i 2 razy uderzyła Jana K. w klatkę piersiową. Następnie wezwała karetkę pogotowia i policję. Jan K. zmarł zaraz po uderzeniach nożem.

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp do zajęć (20 minut)

Omówienie wstępnych zagadnień związanych z instytucją obrony koniecznej i problemem przemocy w rodzinie. Oczywiście jest, że koordynator nie jest w stanie w ciągu 20 minut omówić dokładnie wszystkich aspektów powyższych zagadnień. Jednocześnie to właśnie zadaniem studentów podczas pracy nad podanym stanem faktycznym będzie dotarcie do poglądów doktryny i orzecznictwa na

ten temat i dokładne ich przeanalizowanie. Celem tego wstępu przygotowanego przez koordynatora, np. w formie krótkiej prezentacji, jest ogólne wprowadzenie studentów do problemu obrony koniecznej i przemocy w rodzinie, a także krótkie zasygnalizowanie możliwych problemów prawnych.

Przygotowanie do ćwiczenia (10 minut)

Podział grupy na zespoły, a następnie dokładne omówienie całego ćwiczenia. Ze względu na to, iż to ćwiczenie można przeprowadzić na wiele sposobów i różnymi metodami koordynator po wybraniu jednej wersji powinien wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać ćwiczenie, ile dokładnie będzie trwało, jaka jest rola poszczególnych grup i na czym polega ich zadanie.

Przeprowadzenie ćwiczenia – praca indywidualna każdego zespołu (50 minut)

Studenci pracują w grupach, analizując wszystkie elementy stanu faktycznego pod kątem powierzonego im zadania. Koordynator, podchodząc do każdej grupy, przysłuchuje się rozmowom prowadzonym przez studentów. W razie potrzeby koordynator może pomagać studentom, należy jednak pamiętać, iż pomoc nie może polegać na opracowywaniu rozwiązań przez niego samego, a jedynie powinna polegać na ewentualnym podaniu jednej lub kilku wskazówek.

Omówienie (10 minut)

Podsumowanie całego ćwiczenia (psychologiczne, prawne, metodologiczne).

Zajęcia 2. Problematyka handlu ludźmi w świetle prawa polskiego i prawa międzynarodowego

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą stanu faktycznego, opracowanego na podstawie istniejącego orzecznictwa sądowego w tym zakresie. Zostały odpowiednio dostosowane do potrzeb przeprowadzenia niniejszych zajęć.

Ćwiczenie to może być przeprowadzane w każdym momencie roku akademickiego. Celem jego przeprowadzenia jest pokazanie studentom złożoności problemu wykładni prawa krajowego w kontekście możliwości stosowania prawa międzynarodowego.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na trzy zespoły. O tym czy będą to zespoły trzy- czy czteroosobowe decyduje koordynator, w zależności od liczby studentów w całej sekcji.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to 90 minut.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

W latach 2005–2006 w Szczecinie działała zorganizowana grupa osób, która zajmowała się werbowaniem młodych kobiet do pracy za granicą, polegającej na uprawianiu prostytucji. Grupa ta wynajmowała willę, w której zamieszkiwały kobiety uprawiające ten proceder. Wszyscy członkowie grupy czerpali korzyści z tej działalności. Kobiety były werbowane głównie w celu uprawiania prostytucji w Szwajcarii i w Niemczech. Grupa załatwiała wyjeżdżającym dziewczynom paszporty i zawoziła je bezpośrednio do miejsc pracy w Niemczech i w Szwajcarii.

Ofiarą opisanej wyżej grupy przestępczej padła pokrzywdzona Dominika W., która w maju 2005 r., mając 17 lat, została porwana, przetrzymywana siłą i pod koniec czerwca 2005 r. wywieziona do Szwajcarii w celu uprawiania prostytucji. Po jakimś czasie pokrzywdzonej Dominice W. udało się uciec i ostatecznie po powrocie do Polski złożyć zawiadomienie o popełnionych na jej szkodę przestępstwach.

Rozpatrując sprawę sąd okręgowy wydał postanowienie w przedmiocie przekazania sprawy innemu właściwemu sądowi. W uzasadnieniu do powyższego postanowienia sąd podniósł, że: „W odniesieniu do niniejszej sprawy zachodzi jednak istotna wątpliwość, czy przyjęta przez oskarżyciela kwalifikacja prawna w tym zakresie jest właściwa. Zgodnie z art. 253 § 1 KK odpowiedzialności karnej za tego rodzaju czyny podlega osoba, która uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą. Przyjęty w tym przepisie zwrot »uprawia handel« oraz ujęcie przedmiotu przestępstwa »ludźmi« wskazuje jednoznacznie, że chodzi tu o mnogie uprawianie handlu oraz działanie w odniesieniu do ludzi, a nie do człowieka. To ostatnie stwierdzenie dotyczy więc prowadzenia handlu w stosunku, do co najmniej dwóch osób. W niniejszej sprawie czyn zarzucany oskarżonym dotyczy wyłącznie udziału w transakcji handlowej w odniesieniu do jednej osoby, a to do Dominiki W. Mając, zatem na względzie powyższe ustalenia można z absolutną stanowczością stwierdzić, że w przypadku zachowania oskarżonych nie nastąpiło wyczerpanie znamion przestępstwa z art. 253 § 1 KK, gdyż jednorazowy czyn w stosunku do jednego człowieka nie rodzi odpowiedzialności karnej w myśl wskazanego wcześniej przepisu. Ponadto wątpliwości budzi również strona

przedmiotowa działania sprawców, polegająca na wysyłaniu kobiet za granicę, co – zdaniem sądu – nie wyczerpuje znamienia »uprawia handel« ustanowionego w przepisie art. 253 KK. Pod pojęciem »uprawia handel« należy bowiem rozumieć wyłącznie akt kupna-sprzedaży, a nie organizowanie transportu, tak jak miało to miejsce w niniejszym stanie faktycznym”.

Pytania:

1. Czy w powyższym stanie faktycznym mamy do czynienia ze zjawiskiem handlu ludźmi i jego ofiarą? Jeśli tak, to które jego elementy mogą o tym świadczyć?
2. Czy opisany powyżej stan faktyczny wyczerpuje ustawowe znamiona czynu zabronionego zawartego w przepisie art. 253 KK. Proszę ocenić w tym kontekście rozstrzygnięcie sądu.
3. Czy stan faktyczny tej sprawy dotyczy handlu ludźmi w świetle definicji zawartej w Decyzji ramowej Rady z 19.7.2000 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi oraz w świetle definicji zawartej w Protokole z Palermo.
4. Jak powinny postąpić organy wymiaru sprawiedliwości wobec pokrzywdzonej (jakie są jej uprawnienia), prowadząc postępowanie karne przeciwko powyższym sprawcom?

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp do zajęć (20 minut)

Omówienie wstępnych zagadnień związanych z zagadnieniem wykładni prawa krajowego, a także w świetle prawa międzynarodowego. Oczywiście jest, że koordynator nie jest w ciągu tych 20 minut omówić dokładnie wszystkich aspektów powyższych zagadnień. Jednocześnie to właśnie zadaniem studentów podczas pracy nad podanym stanem faktycznym będzie dotarcie do poglądów doktryny i orzecznictwa na temat problemu definicji handlu ludźmi w prawie krajowym i w prawie międzynarodowym i dokładne ich przeanalizowanie. Celem tego wstępu przygotowanego przez koordynatora, np. w formie krótkiej prezentacji, jest ogólne wprowadzenie studentów do problemu stosowania wykładni, dodatkowo w świetle przepisów wydawanych przez Unię Europejską, Organizację Narodów Zjednoczonych oraz Radę Europy, a także zasygnalizowanie istniejących problemów prawnych.

Przygotowanie do ćwiczenia (10 minut)

Podział grupy na trzy zespoły, przydzielenie każdej osobie z zespołu konkretnej roli. Wyjaśnienie wszystkim studentom, na czym ma polegać ćwiczenie,

po czym pozostawienie czasu uczestnikom ćwiczenia na zapoznanie się z rolą i wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Przekazanie informacji studentom, iż czas na wykonanie ćwiczenia to 25 minut.

Przeprowadzenie ćwiczenia – praca indywidualna każdego zespołu (50 minut)

Studenci pracują w grupach, analizując wszystkie elementy stanu faktycznego pod kątem powierzonego im zadania. Koordynator, podchodząc do każdej grupy, przysłuchuje się rozmowom prowadzonym przez studentów. W razie potrzeby może pomagać studentom, należy jednak pamiętać, iż pomoc nie może polegać na opracowywaniu rozwiązań przez niego samego, a jedynie powinna polegać na ewentualnym podaniu jednej lub kilku wskazówek.

Omówienie (10 minut)

Podsumowanie całego ćwiczenia (psychologiczne, prawne, metodologiczne).

Rozdział V. Metodologia pracy w sekcji mediacji¹

Marta Janina Skrodzka

1. Wprowadzenie

W celu stworzenia odpowiedniej metody nauczania prawa w uniwersyteckich poradniach prawnych niezbędne stało się, obok wyznaczenia celów, zasad i wprowadzenia pewnych standardów², na jakich oparte jest funkcjonowanie każdej uniwersyteckiej poradni prawnej, wykształcenie odpowiedniej struktury oraz sprecyzowanie form klinicznego nauczania prawa. Przydatne okazało się również zdefiniowanie umiejętności prawniczych, które studenci prawa mogliby wykształcić w trakcie trwającego dwa lata³ programu prowadzonego w ramach uniwersyteckiej poradni prawnej.

Lista zarówno podstawowych umiejętności prawniczych, jak i wartości prawniczych, nabywanych w trakcie edukacji w poradni, podobnie jak w systemie amerykańskiego klinicznego nauczania prawa, oparta została na Raporcie MacCrate'a⁴, który wyznaczył standardy nauczania prawa oraz określił miejsce poradni prawnych w strukturze uniwersyteckiej w Stanach Zjednoczonych. Stał się również wzorem wytycznych klinicznego nauczania prawa na całym świecie.

¹ Temat opracowany na podstawie wcześniejszych publikacji autorki: *M. J. Kuklo*, *Klinika mediacji – dlaczego warto stworzyć i włączyć mediację w strukturę klinicznego nauczania prawa w Polsce*, *Klinika* 2007, Nr 2(6), s. 22–26; *M. J. Skrodzka*, *Metodologia pracy w Klinice Mediacji*, [w:] *I. Kraśnicka* (red.), *Biblioteka Studenckich Poradni Prawnych*, t. 5 – Varia, Warszawa 2008, s. 27–36.

² Szerzej na temat celów i standardów, [w:] *Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia*, Warszawa 2005, s. 264–267.

³ Prawie we wszystkich klinikach w Polsce przyjmowani do poradni prawnej to studenci ostatnich dwóch lat – IV i V roku studiów prawniczych. Zatem czas pracy studenta w strukturze poradni prawnej to przeważnie okres dwóch lat.

⁴ Treść Raportu MacCrate'a oraz więcej informacji na temat samego Raportu można znaleźć na stronie: <http://www.abanet.org/legaled/publications/onlinepubs/maccrate.html> oraz *B. Namysłowska-Gabrysiak*, *F. Zoll*, *Metodologia klinicznego nauczania prawa*, [w:] *Studencka Poradnia Prawna. Idea...*, *op. cit.*, s. 211–236.

Według Raportu podstawowymi umiejętnościami prawniczymi są:

- rozwiązywanie problemów;
- analiza prawna i rozumowanie;
- ustalanie stanu prawnego;
- ustalanie stanu faktycznego;
- komunikacja (umiejętność porozumiewania się);
- doradzanie;
- prowadzenie negocjacji;
- prowadzenie postępowania sądowego oraz procedur alternatywnych, służących do rozwiązania sporu;
- organizacja i zarządzanie pracą prawniczą;
- rozpoznawanie oraz rozwiązywanie problemów etycznych;

zaś podstawowe wartości zawodów prawniczych to:

- wymóg kompetentnej reprezentacji;
- wspieranie i propagowanie sprawiedliwości, rzetelności oraz moralności w codziennej praktyce prawniczej;
- dążenie do poprawy profesji;
- wymóg ciągłego samodoskonalenia się.

Aby dać szansę nabycia tychże umiejętności studentom, uniwersyteckie poradnie prawne wykształciły następujące formy klinicznego nauczania prawa¹:

- seminaria ogólnokliniczne,
- seminaria sekcyjne,
- indywidualne konsultacje ze studentem,
- dyżury studentów (spotkania z klientami),
- szkolenia psychologiczne,
- szkolenia praktyczne.

Wymienione w Raporcie MacCrate² a umiejętności oraz wartości to zbiór uniwersalny i podstawowy, który może być odpowiednio modyfikowany przez poszczególne sekcje danej kliniki, ze względu na specyfikę danej sekcji. Jest dobrym źródłem odniesienia dla opiekunów tworzących dwuletnie programy nauczania², dla studentów poradni prawnej i jedyną szansą, przynajmniej na razie, na możliwość wykształcenia wszystkich powyżej wymienionych umiejętności, nie zaś tylko części z nich. Szybki postęp na uczelniach wyższych i ich rozwój, konkurencja, a także próby otwarcia dostępu do zawodów prawniczych roszą jednak nadzieję, iż w przyszłości poradnie prawne staną się nie jedyną,

¹ B. Namysłowska-Gabrysiak, F. Zoll, *Metodologia...*, *op. cit.*, s. 215.

² *Ibidem*.

lecz jedną z możliwych struktur stwarzającą szansę studentom na wykształcenie wszystkich podstawowych umiejętności prawnych ujętych w Raporcie MacCrate'a.

Jednym z ciekawych przykładów klinicznego nauczania prawa w Polsce i zastosowania metody nauczania, dającej szansę na wykorzystanie wspomnianych form klinicznej edukacji oraz „wyposażenia” studentów w podstawowe (a także dodatkowe) umiejętności prawnicze z Raportu MacCrate'a, jest dwuletni program, nowo tworzonej w strukturach uniwersyteckiej poradni prawnej, sekcji mediacji – oparty na amerykańskim modelu kliniki mediacji¹. Jest on odpowiednio zmodyfikowany i przystosowany do polskich warunków klinicznego nauczania prawa oraz teorii prawa.

Mediacje, negocjacje oraz arbitraż należą do Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów (ADR)² i w ciągu ostatnich lat znacznie się rozwinęły, stając się, ze względu na swoją popularność i skuteczność, dużo bardziej wyszukany. To właśnie dzięki tym metodom prawnicy mogą poprowadzić swoich klientów w poszukiwaniu różnorodnych rozwiązań, które pozwolą im na osiągnięcie ich głównych celów i zrealizowanie interesów. Sami także mogą nauczyć się, iż sala sądowa nie jest jedynym skutecznym i satysfakcjonującym źródłem rozwiązywania konfliktów³ między ludźmi. Jedną z wyżej wymienionych alternatywnych metod rozwiązywania sporów jest mediacja, będąca procesem

¹ Opisująca sekcja mediacji tworzona jest w ramach funkcjonowania Studenckiej Poradni Prawnej w Białymstoku. Dwuletni program sekcji oraz metodologia w niej stosowana opracowana została na podstawie doświadczeń zebranych w Stanach Zjednoczonych podczas półrocznego pobytu stypendialnego autorki niniejszej publikacji. Za wzór nowo tworzonej sekcji mediacji posłużyła Klinika Mediacji, prowadzona przez prof. *Carol Liebman* na Wydziale Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku.

² ADR (z ang. *Alternative Dispute Resolution*) – Alternatywna Metoda Rozwiązywania Sporów. To system różnorodnych procesów pomagających skonfliktowanym stronom komunikować się i podjąć próbę rozwiązania sporu oraz wyjaśnienia różnic, pozwalający również na uniknięcie procesu sądowego. „Metoda alternatywna” oznacza nie tylko stworzenie możliwości wyboru pomiędzy polubowną i dobrowolną próbą rozwiązania konfliktu a wstąpieniem na drogę sądową, ale również możliwość przerwania procesu rozwiązywania sporu w każdym momencie oraz stworzenia alternatywy dla przemocy. Wśród alternatywnych metod rozwiązywania sporów na całym świecie wyróżnia się przynajmniej jej trzy rodzaje: negocjacje (z ang. *negotiation*), mediacje (z ang. *mediation*) oraz arbitraż (z ang. *arbitration*). Więcej informacji na ten temat na rządowej stronie internetowej dotyczącej sądownictwa amerykańskiego stanu Nowy Jork: http://www.nycourts.gov/ip/adr/What_Is_ADR.html.

³ Bardzo interesującym i szczegółowym opracowaniem dotyczącym m.in.: źródła, istoty, funkcji, definicji, typologii oraz metod rozwiązywania konfliktu jest książka: *M. Deutsch*, *The resolution of conflict. Constructive and Destructive Processes*, New Haven and London 1973.

znanym na całym świecie¹. Pomimo jej różnorodności oraz wielu definicji, każdy rodzaj mediacji ma te same, główne cechy wspólne z pozostałymi, na podstawie których można stworzyć ogólną definicję mediacji, rozumianą jako dobrowolne i poufne porozumiewanie się stron znajdujących się w konflikcie w obecności bezstronnej i neutralnej osoby trzeciej – mediatora². Mediacja jest metodą rozpowszechnioną i chętnie wykorzystywaną przy rozwiązywaniu sporów w Stanach Zjednoczonych. Jej zalety dostrzegły nie tylko organy władzy państwowej, sądownictwo, prywatne korporacje czy przeciętni, amerykańscy obywatele, coraz chętniej korzystający z procesu mediacji przy rozwiązywaniu kwestii spornych³. Doniosłość i wartość tej metody została dostrzeżona również przez amerykański system szkolnictwa wyższego, co zaowocowało stworzeniem na uniwersytetach specjalnych zajęć lub całych bloków zajęć oraz programów poświęconych nauczaniu technik mediacyjnych oraz innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów⁴. Obecnie na wielu amerykańskich uniwersytetach proces mediacji został włączony również w strukturę klinicznego nauczania prawa, stwarzając tym samym szansę osobom niezamożnym i gorzej poinformowanym skorzystania z procesu mediacji, polubownego zakończenia sporu, a tym samym uniknięcia długotrwałego procesu i jego wysokich kosztów.

¹ Według Encyklopedii Prawa (zob. red. *U. Kalina-Prasznica*, Encyklopedia prawa, Warszawa 2004, s. 364) mediacja (z łac. *mediatio* – pośrednictwo) „to procedura załatwiania sporów, w której strony nie mogą uregulować sporu w bezpośrednich rokowaniach (lub przy braku możliwości prowadzenia takich pertraktacji), korzystają z pomocy (pośrednictwa) innego podmiotu”. W procesie mediacji występuje zawsze neutralna osoba trzecia, która „zarządza” procesem znalezienia sposobu rozwiązania konfliktu. W niektórych krajach (np. w Wielkiej Brytanii), ADR jest synonimem, który oznacza proces mediacji w innych krajach. Więcej informacji o rozwoju procesu mediacji na świecie i w Polsce w: *M. Bobrowicz*, Mediacje gospodarcze – jak mediuwać i przekonywać, Warszawa 2004; *E. Murzyńska*, Mediacje – czy nowa metoda rozwiązywania sporów w systemie sądów powszechnych. Uwagi krytyczne na temat mediacji w systemie amerykańskim, Przegląd Prawniczy UW 2004, Nr 2, s. 50–72; *R. Morek*, ADR w sprawach gospodarczych, Warszawa 2004; *A. Mól*, Pojęcie i znaczenie alternatywnych metod rozstrzygania sporów (ADR), PPH 2001, Nr 12, s. 29 i nast.; art. 231 § 1 ustawy z 25.8.1950 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 394 ze zm.) „Przewodniczący powinien we właściwej chwili, jeżeli to uważa za możliwe, skłaniać strony do pojednania”.

² „Kodeks Etyki Mediatora”, Polskie Centrum Mediacji, Warszawa 2003, s. 5.

³ Opinia oparta na rozmowach przeprowadzonych z profesorami zajmującymi się klinicznym nauczaniem prawa na Wydziale Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku, m.in. z prof. *Carol Liebman* oraz sędziami i mediatorami pracującymi w sądach cywilnych w Nowym Jorku, w okresie od sierpnia do grudnia 2006 r.

Zob. także: *R. H. Mnookin, L. Kornhauser*, Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce, 88 Yale L.J., 1979, s. 950–970.

⁴ *C. B. Liebman*, Mediation as Parallel Seminars: Lessons from the Student Takeover at Columbia University’s Hamilton Hall, Negotiation Journal, April 2000.

W Polsce mediacja jest coraz prężniej rozwijającą się metodą rozwiązywania sporów. Mimo iż znana od lat, dopiero od niedawna zaczyna być częściej wykorzystywaną i akceptowaną metodą, stając się przy tym bardziej popularna. Coraz szersze grono, zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa (a także obywateli korzystających z tej metody rozwiązywania konfliktów), przekonuje się o słuszności i skuteczności procesu mediacyjnego, co stwarza szanse na szybszy i efektywny rozwój tej instytucji w naszym kraju. Mimo szybkiego rozwoju tej dziedziny alternatywnych metod rozwiązywania sporów, mediacja nie została jeszcze włączona w struktury uniwersyteckie.

Ze względu na szczególnie charakter tworzonych sekcji¹ bardzo ważne dla zrozumienia reguł metodologii w niej stosowanych jest zrozumienie idei procesu mediacji oraz jej zastosowania, a także zapoznanie się z jej z wzorcowym modelem i jego metodologią.

2. Nowojorski model kliniki mediacji i jego analiza²

Wydział Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku ma jeden z najlepiej zorganizowanych i najbardziej wszechstronnych programów nauczania ADR w Stanach Zjednoczonych³. Szkoła ta bowiem stworzyła kompleksowy program nauczania alternatywnych metod rozwiązywania sporów (dalej jako: Program ADR)⁴, wyznaczając jednocześnie jego kierunek, poprzez różnorodne zajęcia, seminaria, konferencje i warsztaty prowadzone przez profesorów klinicznego nauczania prawa, nierzadko będących również praktykami. Wydział Prawa Uniwersytetu Columbia oferuje kursy stworzone z myślą o prawnikach, którzy w przyszłości chcieliby zawodowo zająć się alternatywnymi metodami

¹ Rola mediatora wymaga zdobycia nie tylko wszechstronnej wiedzy prawniczej, ale również rozwinięcia odpowiednich umiejętności niezbędnych do efektywnej pracy z drugim człowiekiem, zwłaszcza ze skonfliktowanymi stronami sporu, a więc przede wszystkim: umiejętności opanowania emocji własnych i stron pozostających w sporze, znalezienia prawdziwej przyczyny konfliktu, pomocy w wygenerowaniu możliwych rozwiązań korzystnych dla obu stron, zachowania asertywnej i neutralnej postawy, interakcji, prowadzenia dialogu, walki z impasem, radzenia sobie ze stresem itp.

² Ponieważ miałam szansę uczestniczenia w programie kliniki mediacji właśnie na Wydziale Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku, dlatego tylko ta klinika mediacji została uwzględniona w niniejszym opracowaniu, jako przykładowa i opisana oraz poddana analizie.

³ Informacje pochodzą ze strony Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku http://www.law.columbia.edu/center_program?&main.ctrl=contentmgr.detail&&main2.view=static.null&main.view=programs.detail&main.id=11197, z 20.1.2007 r.

⁴ Informacje pochodzą ze strony Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku http://www.law.columbia.edu/center_program/adr, z 20.1.2007 r.

rozwiązywania sporów. Stwarza również szansę przyszłym prawnikom, pragnącym występować na salach sądowych, nabycia dodatkowych umiejętności, które wzmocnią ich zawodową efektywność. Dzięki temu rokrocznie w Nowym Jorku przybywa młodego, „nowego” pokolenia prawników myślących szerzej niż tylko w oparciu o teorię czy precedensy, ale posiadających umiejętności rozwiązywania nieporozumień także poza salą sądową. Częścią Programu ADR jest również klinika mediacji – łącząca teorię z praktyką, a prowadzona przez prof. *Carol Liebman*¹. Jest jedną z dziesięciu² klinik działających na tamtejszym wydziale prawa, włączoną nie tylko w Program ADR, ale przede wszystkim w strukturę klinicznego nauczania prawa.

Klinika mediacji Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku jest miejscem spotkań zapewniającym anonimowość swoim klientom, w którym w nieformalny (w przeciwieństwie do sądu) sposób, w obecności neutralnej trzeciej strony – mediatora, uczestnicy spotkania mediacyjnego mogą przedyskutować swoje wątpliwości i problemy, próbując znaleźć własne, wspólne rozwiązanie trudnej sytuacji. Mediatorami są przeszkoleni studenci prawa. W przeciwieństwie do osoby sędziego, mediator nie decyduje o tym, kto ma rację lub kto jest winny³. Jego rolą jest pomoc uczestnikom procesu mediacji w komunikacji między sobą, wyjaśnieniu nieporozumień i niejasności, a kiedy jest to możliwe i właściwe w osiągnięciu ugody, która respektuje potrzeby i interesy wszystkich stron biorących udział w procesie⁴. Mediacja prowadzona przez studentów Uniwersytetu Columbia jest również procesem dobrowolnym i poufnym. Zanim jednak studenci rozpoczną pomoc poszczególnym osobom, muszą przejść odpowiednie szkolenia i uczestniczyć w całej serii zajęć w ramach kliniki mediacji.

¹ *C. Liebman* jest profesorem zajmującym się klinicznym nauczaniem prawa na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku od 1992 r. Wykłada i prowadzi warsztaty z zakresu negocjacji, mediacji, edukacji prawnej oraz zagadnień dotyczących odpowiedzialności zawodowej. Opublikowała wiele opracowań na temat mediacji w różnych kontekstach. Profesor *Carol Liebman* jest także jednym z czołowych założycieli ruchu na rzecz rozwoju ADR. Uczyła mediacji i negocjacji m.in. w: Izraelu, Brazylii, Wietnamie oraz Chinach. Jako członek Fundacji Forda wyjeżdżała do Chin, aby promować ruch na rzecz ustanowienia klinicznego nauczania prawa w chińskich szkołach prawa. Informacje o profesor *Carol Liebman* pochodzą ze strony internetowej Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku <http://www.law.columbia.edu/focusareas/clinics/faculty#4189>, z 20.1.2007 r.

² Informacja o aktualnej liczbie Klinik na Wydziale Prawa Uniwersytetu Columbia zaczerpnięta ze strony internetowej Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia <http://www.law.columbia.edu/focusareas/clinics>, z 20.1.2007 r.

³ Więcej na temat roli prawnika – mediatora jako neutralnej trzeciej strony – m.in. zob. *J. Epstein*, Mediating Wrongful Death Cases, Conflict Resolution Services Inc.; *C. Guthrie*, Principles of Influence in Negotiation, 87 *Marquette L. Rev.*, 2004, s. 829–837; *L. L. Riskin*, Toward New Standards for the Neutral Lawyers in Mediation, 26 *Arizona L. Rev.*, 1984, s. 329–361.

⁴ *Ibidem*.

Zajęcia w klinice mediacji trwają jeden semestr (organizowane są zarówno w semestrze zimowym, jak i letnim) i prowadzone są dla małej grupy (wcześniej wybranej na podstawie przesłanego do profesora CV i listu motywacyjnego oraz odbytej z nim osobistej rozmowy) około dwunastu studentów. Spotkania realizowane są w formie jednego z przedmiotów fakultatywnych, za które studenci uzyskują kredyty (oceny) niezbędne do zaliczenia studiów i podejścia do egzaminu BAR¹. Cotygodniowe ponadtrzygodzinne zajęcia teoretyczne przeplatane są warsztatami oraz dodatkowym cyklem szkoleń przeprowadzanych zarówno przez profesora prowadzącego zajęcia (bardzo często z pomocą innych profesorów oraz aktorów), jak i przez zawodowych mediatorów oraz trenerów z nowojorskiej organizacji *Safe Horizon*². Już na początku każdego semestru, oprócz wspomnianych wyżej zajęć (które trafniej byłoby określać mianem praktyczno-teoretycznych warsztatów) oraz dodatkowych szkoleń, studenci odbywają dyżury w sądach, podczas których obserwują sprawy zgłoszone danego dnia do procesu mediacji prowadzone przez zawodowych mediatorów. Później zaś wymieniają opinie i wrażenia na temat poczynionych obserwacji podczas zajęć. W połowie semestru wszyscy studenci podzieleni na pary, pod kierunkiem zawodowego mediatora, rozpoczynają samodzielne mediacje. Klinika mediacji na Wydziale Prawa Uniwersytetu Columbia współpracuje m.in. z: *Safe Horizon*³, Sądem Cywilnym na Manhattanie i w Harlemie (*Manhattan Civil Court, Harlem Small Claims Court*)⁴ czy EEOC⁵. Doświadczenie studentów jest dodatkowo wzbogacone i urozmaicone uczestnictwem w szkoleniach także innych członków

¹ Egzamin konieczny do wykonywania zawodu prawnika w Stanach Zjednoczonych. Więcej informacji o egzaminie, wymogach i procedurze na stronie internetowej Amerykańskiego Stowarzyszenia BAR: <http://www.abanet.org/>.

² Nowojorska organizacja *Safe Horizon* jest organizacją pomagającą ofiarom przestępstw przemocy i wykorzystywania. Zajmuje się również profesjonalną mediacją w szczególności w sprawach przemocy fizycznej i psychicznej oraz nierówności społecznej. Więcej informacji o organizacji na jej stronie: <http://www.safehorizon.org/> z 20.1.2007 r.

³ *Ibidem*.

⁴ Więcej informacji o nowojorskich sądach cywilnych rozpatrujących drobne roszczenia do 5000 USD na stronie New York City Small Claims Court: <http://www.courts.state.ny.us/courts/nyc/smallclaims/nyadmin.shtml> oraz <http://www.courts.state.ny.us/courts/nyc/smallclaims/civilhistory.shtml>.

Więcej na temat mediacji w Small Claim Courts zob. m.in. w: *C. A. McEwen, R. J. Maiman, Mediation in Small Claim Court: Achieving Compliance Through Consent*, 18 *Law and Society*, 1984, s. 19–49 oraz w: *J. M. Nolan-Haley, Court Mediation and The Search for Justice Through Law*, 74 *Washington University Law Quarterly*, 1996, s. 47–52 i 56–103.

⁵ EEOC (z ang. *Equal Employment Opportunity Commission*) – Państwowa Komisja do spraw Równych Szans Zatrudnienia, zajmująca się dyskryminacją w sprawach z zakresu prawa pracy w Stanach Zjednoczonych. Więcej informacji na ten temat na stronie komisji: www.eeoc.gov

lokalnej społeczności, którzy zajmują się pracą w różnych nowojorskich organizacjach pomagających osobom poszkodowanym i pokrzywdzonym w wyniku powstałej szkody lub popełnionego przestępstwa. Zajęcia kończą się zaliczeniem polegającym na opracowaniu ciekawego zagadnienia z zakresu alternatywnych metod rozwiązywaniu sporów i opracowaniu go zarówno w formie eseju, jak i prezentacji przedstawionej na forum klasy. Do oceny końcowej wliczane jest wykonanie wszystkich obowiązkowych i dodatkowych aktywności, osobiste zaangażowanie w prace kliniki mediacji członka tejże kliniki w trakcie trwania semestru.

System zajęć w klinice mediacji oparty jest zatem na trzech podstawowych filarach:

1. Zajęciach praktyczno-teoretycznych w małej – dwunastoosobowej grupie, podczas których studenci nabywają i rozwijają umiejętności rozwiązywania problemów i konfliktów, uczą się przyczyn, w których mediacja jest odpowiednią formą rozwiązania sytuacji konfliktowej, zajmują się istotnymi problemami etycznymi pojawiającymi się przy wzrastającej liczbie spraw poddawanych procesowi mediacji w nowojorskich sądach czy wreszcie poznają rolę prawnika w procesie mediacji, zarówno jako mediatora, jak i doradcy klienta rozważającego lub biorącego udział w tym procesie. W trakcie takich zajęć studenci przygotowują się do osobistego podjęcia roli mediatora, ćwicząc scenki i role wraz z kolegami z grupy lub aktorami, pod okiem profesorów, nagrywając je na wideo i omawiając wspólnie bądź w parach na forum klasy. Otrzymana podczas zajęć wiedza teoretyczna ćwiczona w praktyczny sposób oparta jest na dużej liczbie artykułów, dodatkowych książek i innych teoretycznych materiałów, opracowanych i udostępnionych wcześniej przez profesora, które każdy student musi przeczytać zanim przyjdzie na zajęcia. Poza przeczytaną teorią, ćwiczeniami i wymianą spostrzeżeń na ich temat, „zestawem obowiązkowym” dla każdego studenta jest zarejestrowanie na kasecie wideo mediacji przeprowadzonej wraz z aktorami. Nagranie takie jest omawiane wyłącznie z profesorem prowadzącym zajęcia. Dodatkowo każdy członek kliniki mediacji ma obowiązek obejrzenia pięciu z dziesięciu zaproponowanych przez prowadzącego filmów wideo, które następnie powinien opisać w dzienniku prowadzonym przez siebie raz w tygodniu, a przesyłanym i omawianym z profesorem prowadzącym zajęcia. Wspomniany dziennik jest najistotniejszym elementem zajęć, bowiem każdy student opisuje w nim, w dowolnej formie, swoje wrażenia i uwagi po przeczytaniu zadanych w danym tygodniu tekstów, obejrzeniu wybranych przez siebie filmów, obserwowanych czy przeprowadzonych osobiście mediacji.

2. Obserwacji mediacji, rozpoczynającej się na początku semestru i trwającej przez dwa kolejne miesiące, a polegającej na cotygodniowej obserwacji profe-

sjonalnych mediatorów w trakcie ich pracy wykonywanej nie tylko w sądach, ale także w szkołach średnich lub społecznych ośrodkach oraz społecznych organizacjach udzielających pomocy osobom potrzebującym rozwiązania istniejącego konfliktu za pomocą procesu mediacji.

3. Osobistej mediacji, trwającej od połowy semestru do jego końca, w trakcie którego to okresu studenci mediują w bieżących sprawach, jakie trafiają na forum Lokalnego Centrum Mediacji w organizacji *Safe Horizon* oraz w innych organizacjach *non-profit* zajmujących się prewencją przeciwko przemocy. Najczęściej spotykanymi sprawami podlegającymi procesowi mediacji są spory pomiędzy sąsiadami, współlokatorami, współpracownikami, a także konflikty wynikające z zawartej umowy. Studenci mediują również w sprawach cywilnych dotyczących drobnych roszczeń nieprzekraczających 5000 USD w nowojorskim sądzie cywilnym znajdującym się na Manhattanie oraz w dzielnicy Harlem. Sprawdzonym już rodzajem spraw podlegających procesowi mediacyjnemu są sprawy z zakresu dyskryminacji pracowniczej wnoszone przez pracowników urzędów państwowych, a przekazane do mediacji przez sędziów sądów administracyjnych z państwowej Komisji do spraw Równych Szans Zatrudnienia (EEOC). Nową inicjatywą podjętą w 2006 r. jest darmowe świadczenie usług mediacyjnych w ramach kliniki mediacji Wydziału Prawa Uniwersytetu Columbia w szkołach średnich, w sprawach pomiędzy uczniami, uczniami a nauczycielami. W sprawach tych, obok wyżej wymienionych osób, uczestniczą także rodzice uczniów – jako strona procesu mediacji.

Pełna realizacja dwóch podstawowych celów działalności klinicznego nauczania prawa na świecie: edukacyjnego i społecznego, w trakcie zajęć w ramach kliniki mediacji, doprowadziła do chęci przeniesienia tej części klinicznego nauczania prawa w USA do Polski. Uczestnictwo w zajęciach w klinice mediacji na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku i zdobycie szerokiej wiedzy teoretycznej i praktycznej stały się inspiracją do przygotowania dwuletniego programu sekcji mediacji włączonej w strukturę uniwersyteckiej poradni prawnej. Studenci będący członkami sekcji mediacji mieliby bowiem niebywałą okazję nie tylko rozwinięcia podstawowych umiejętności prawniczych, ale również szczególnych umiejętności niezbędnych przy efektywnym rozwiązywaniu problemów oraz mądrego wykonywania zawodu prawnika w przyszłości¹. W szczególności mogliby poznać i porównać szybko rozwijające się Alternatywne Metody Rozwiązywania Sporów (ADR) w Polsce, równocześnie zapewniając skonfliktowanym osobom niezamożnym niezbędną pomoc w zakresie szeroko pojętego procesu mediacji

¹ Interesującą publikacją na temat postrzegania ideologii prawnika a mediatora, niemożliwej „na pierwszy rzut oka” do połączenia i próby uzmysłowienia możliwości połączenia obu ról, jest artykuł: *L. Riskin, Mediation and Lawyers*, 43 Ohio ST.L.J.29, 1982, s. 43–44.

w sprawach cywilnych. Studenci uczestniczyliby również w różnych programach rozwiązywania sporów organizowanych przez sądy i lokalne organizacje społeczne znajdujące się w danym mieście. Ponadto, jako członkowie sekcji mediacji, oferowaliby darmowy dostęp do rozwiązywania konfliktów dla danej społeczności uniwersyteckiej.

3. Metodologia polskiej sekcji mediacji

Aby pomagać osobom skonfliktowanym w znalezieniu rozwiązania problemu satysfakcjonującego obie strony sporu, pozostając przy tym neutralnym, potrzebna jest szeroka wiedza teoretyczna z zakresu mediacji oraz wyćwiczenie przydatnych w prowadzeniu mediacji umiejętności. Dlatego, ze względu na specyfikę, złożoność oraz wagę procesu mediacji, przez pierwszy rok pracy w poradni w sekcji mediacji student otrzymałby rozległą wiedzę teoretyczną z zakresu: problematyki i istoty konfliktu, sposobów jego rozwiązywania, alternatywnych metod rozwiązywania sporów oraz idei i roli mediacji. Zostałby również zapoznany z samym procesem mediacji, jego poszczególnymi etapami, rolą mediatora i problemami etycznymi związanymi z tym zagadnieniem. Wiedza teoretyczna, poparta intensywnymi szkoleniami praktycznymi i psychologicznymi, zostałaby wsparta i byłaby rozwijana dalej w trakcie drugiego roku pracy w poradni. Już w drugiej połowie pierwszego roku pracy student obserwowałby profesjonalnych mediatorów w ich pracy zawodowej, co pomogłoby mu przygotować się do przyszłej roli mediatora. Zaś na początku drugiego roku pobytu w sekcji mediacji student rozpocząłby samodzielną komediację z kolegą z sekcji, pod nadzorem jednego z jej opiekunów.

Dwuletni program nauczania prawa w ramach sekcji mediacji, wykorzystujący wspomniane wcześniej formy kształcenia klinicznego, został zatem oparty na trzech podstawowych blokach nauczania:

1. Zajęciach praktyczno-teoretycznych – gdzie w małej ośmioosobowej grupie, w trakcie zajęć podzielonych na cztery bloki:

- cotygodniowe seminaria sekcyjne,
- cotygodniowe półroczne szkolenie psychologiczne,
- cotygodniowe półroczne szkolenie praktyczne,
- indywidualna praca opiekuna ze studentem,

odbywających się przez cztery semestry pracy studenta w sekcji, otrzymałby on niezbędną wiedzę teoretyczną i praktyczną potrzebną do samodzielnego prowadzenia sesji mediacyjnych.

W trakcie cotygodniowych seminariów sekcyjnych, prowadzonych w formie luźnej dyskusji na podstawie opracowanych i zadanych do przeczytania mate-

riałów, studenci nabywaliby i rozwijali umiejętności rozwiązywania problemów i konfliktów, uczyli się wyboru spraw, w których mediacja jest odpowiednią formą rozwiązania danej sytuacji konfliktowej, zajmowali istotnymi problemami etycznymi pojawiającymi się przy wzrastającej liczbie spraw poddawanych procesowi mediacji w polskich sądach czy wreszcie poznawaliby rolę i miejsce prawnika, zarówno jako mediatora, jak i doradcy klienta rozważającego lub biorącego udział w tym procesie. W trakcie takich zajęć studenci przygotowaliby się również do osobistego podjęcia roli mediatora, ćwicząc scenki i role (przygotowane przez opiekunów sekcji) wraz z kolegami z grupy lub aktorami, pod okiem prowadzącego, nagrywając je na taśmy wideo i omawiając wspólnie bądź w parach na forum seminarium. Otrzymana podczas zajęć wiedza teoretyczna, ćwiczona w praktyczny sposób, zostałaby oparta przede wszystkim na dużej liczbie artykułów, publikacji książkowych – obco- i polskojęzycznych, a także na wymianie doświadczeń z zaproszonymi na seminarium zawodowymi mediatorami.

Poza teorią, ćwiczeniami i wymianą spostrzeżeń na pojawiające się w ich trakcie wątpliwości, „zestawem obowiązkowym” dla każdego studenta byłaby comiesięczna indywidualna praca z opiekunem, polegająca na przeprowadzeniu i nagraniu na taśmę wideo symulacji osobistej mediacji, przeprowadzonej wraz z zaproszonymi aktorami, a która byłaby później omawiana tylko i wyłącznie z opiekunem prowadzącym zajęcia. Dodatkowo każdy członek sekcji mediacji zostałby zobligowany do obejrzenia pięciu z dziesięciu zaproponowanych przez prowadzącego taśm wideo – z przeprowadzonych w różnych dziedzinach mediacjach, które następnie powinien opisać w dzienniku prowadzonym przez siebie, a przesyłanym prowadzącemu i omawianym z nim raz w miesiącu. Wspomniany dziennik byłby istotnym elementem zajęć, bowiem każdy student powinien w nim opisywać, w dowolnej formie, swoje wrażenia i uwagi z przeczytanych materiałów naukowych, obejrzanych, wybranych filmów wideo oraz obserwowanych czy przeprowadzonych osobiście mediacji.

Dodatkowo przeprowadzone zostaną profesjonalne, intensywne szkolenia zarówno z zakresu psychologii, jak i mediacji.

2. Obserwacji mediacji – prowadzonej podczas drugiego i trzeciego semestru pobytu studenta w sekcji, polegającej na biernym uczestnictwie w rzeczywistej sesji mediacyjnej raz w miesiącu, prowadzonej przez neutralnych i profesjonalnych mediatorów w trakcie ich pracy wykonywanej nie tylko w sądach, ale także w społecznych ośrodkach oraz organizacjach, udzielających pomocy osobom potrzebującym rozwiązania istniejącego konfliktu za pomocą procesu mediacji. Spostrzeżenia z obserwowanej sesji i przebiegu procesu mediacji student odnotowywałby, sporządzając zapisy w swoim dzienniku oraz dzieliłby się nimi na

forum seminariów sekcyjnych, gdzie dyskutowane byłyby najciekawsze kwestie związane z samym procesem bądź postawą mediatora.

3. Osobistej mediacji, w trakcie trwania trzeciego i czwartego semestru. Studenci podzieleni na pary, pod kierunkiem opiekuna, mediowaliby (na mocy wcześniejszych ustaleń z sądem rejonowym w danym mieście, umów zawartych z organizacjami pożytku publicznego, ze szkołami średnimi itp.) w zakresie wąskiego – określonego rodzaju spraw cywilnych wyznaczonych im przez sąd lub daną organizację, bowiem najczęstszymi sprawami podlegającymi procesowi mediacji są spory pomiędzy sąsiadami, współlokatorami, współpracownikami, a także konflikty wynikające z zawartej umowy.

Dużą grupą spraw wykorzystującą proces mediacji są sprawy z zakresu dyskryminacji pracowniczej, jednak przynajmniej w początkowej fazie tworzenia sekcji mediacji oraz w pierwszych latach jej działania, sprawy pracownicze nie podlegałyby procesowi mediacji w uniwersyteckiej poradni prawnej. Ciekawą inicjatywą jest chęć zaoferowania darmowego świadczenia usług mediacyjnych w ramach sekcji mediacji w szkołach średnich, w sprawach pomiędzy uczniami oraz uczniami a nauczycielami. Również klienci zgłaszający się bezpośrednio do poradni, chcący spróbować rozwiązania swojego problemu przy pomocy neutralnej osoby trzeciej, otrzymywaliby taką możliwość.

Dwuletni program zajęć, prowadzony dla małej grupy (wcześniej wybranej na podstawie przesłanego do opiekuna CV i listu motywacyjnego oraz odbytej z nim osobistej rozmowy) około ośmiu studentów w ramach poradni prawnej, odbywałby się pod nadzorem przynajmniej dwóch opiekunów – nauczycieli akademickich, posiadających odpowiednie przeszkolenie i wiedzę z zakresu mediacji, jak również przy współpracy z zawodowymi mediatorami i trenerami procesu mediacji oraz sądu i organizacji pozarządowych, zajmujących się profesjonalnie rozwiązywaniem konfliktów i sporów w określonych sprawach z zakresu prawa cywilnego.

Metodologia sekcji mediacji, oparta na dwóch podstawowych celach klinicznego nauczania prawa, powinna dodatkowo umożliwić:

- umiejętne reprezentowanie klientów – poprzez nauczanie studenta, w kontekście mediacji, umiejętności, które są ważne przy efektywnym rozwiązywaniu problemów i mądrym podejściu do bycia prawnikiem;
- zawodowy start dla tych studentów, którzy chcieliby związać swoje życie z procesem mediacji;
- ukazanie studentom korzyści, ale i ograniczeń wynikających z zastosowania procesu mediacji lub innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów, tak aby móc odpowiedzialnie doradzać klientom w ich wyborach;

- rozwój umiejętności krytycznego podejścia do własnej pracy, zdobywania doświadczenia i zrozumienia, jak uczucia, wychowanie, wartości oraz styl osobisty wpływają na studenta występującego w roli mediatora;
- zapewnienie odpowiedniej jakości porady – pomocy udzielonej stronom biorącym udział w konflikcie;
- nauczenie odpowiedniej reakcji na sytuacje konfliktowe oraz emocje kierujące sporem.

Zastosowanie opisanych metod nauczania w sekcji mediacji miałyby na celu rozwinięcie przede wszystkim tych podstawowych umiejętności prawniczych, które niezbędne są w kontakcie i efektywnej pracy z drugim człowiekiem, a zatem umiejętności:

- rozwiązywania problemów, polegającej na poznaniu istoty sporu, zdefiniowaniu jego przyczyn, ocenie i dobraniu odpowiedniej metody jego rozwiązania;
 - ustalenia stanu faktycznego – w przypadku mediacji – znalezienia prawdziwej istoty konfliktu oraz kwestii będących przedmiotem rozważań w trakcie sesji mediacyjnej;
 - komunikowania się – wyrażania uczuć i emocji uczestników procesu mediacji, interakcji ze stronami procesu, okazania empatii, pozostając neutralnym, walki z impasem, stworzenia klimatu zaufania i bezpieczeństwa;
 - doradzania – polegającego w mediacji, na pozostaniu etycznym, bezstronnym i neutralnym, przy zachowaniu równowagi i wygenerowaniu wspólnych opcji, korzystnych dla obu stron sporu;
 - prowadzenia negocjacji, prowadzących do podpisania ugody;
- a także innych, m.in.:
- przeprowadzenia efektywnej sesji mediacyjnej z zachowaniem zasad i reguł rządzących procesem mediacji;
 - opanowania poszczególnych technik mediacyjnych;
 - radzenia sobie z trudnymi sytuacjami oraz skrajnymi emocjami będącymi nieodzowną częścią procesu mediacji.

4. Podsumowanie

Klinika mediacji stwarza okazję do dobrego startu zawodowego dla tych studentów, którzy chcieliby w przyszłości uczynić proces mediacji częścią swojego zawodowego życia, nie tylko pod względem nabytych w trakcie zajęć umiejętności, ale także pod względem etycznym. Pomaga studentom w dostrze-

zeniu i zrozumieniu korzyści płynących z procesu mediacji oraz wynikających z niego i innych dziedzin ADR ograniczeń, tak aby mogli oni w przyszłości odpowiedzialnie doradzać swoim klientom przy dokonywaniu istotnych wyborów. Pozwala także zrozumieć, jak ważną rolę odgrywają uczucia, wartości i osobisty styl, które wpływają na wizerunek i odbiór osób, z którymi pracuje, oraz samego przyszłego prawnika – profesjonalisty. Klinika mediacji jest dobrym przykładem na połączenie dwóch głównych misji klinicznego nauczania prawa: edukacji i niesienia pomocy osobom najuboższym, których nie stać na profesjonalną poradę prawną. Daje bowiem szansę nie tylko studentom na zdobycie praktycznych i niezbędnych umiejętności, które będą mogli wykorzystać w przyszłości czy zrobienie czegoś poza salą wykładową, co ma bezpośredni wpływ na ich przyszłe życie zawodowe, ale zapewnia również wysokiej jakości pomoc osobom niezamożnym potrzebującym pomocy w formie skorzystania z procesu mediacyjnego.

5. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Mediacja

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego. Zostały opracowane i odpowiednio dostosowane do potrzeb przeprowadzenia mediacji w sprawie cywilnej w polskich warunkach prawnych, na podstawie materiałów szkoleniowych wykorzystywanych przez Klinikę Mediacji na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku.

Ćwiczenie to zwane „meble kuchenne” powinno być przeprowadzone podczas jednych z pierwszych zajęć teoretyczno-praktycznych, kiedy studenci nie są jeszcze zapoznani ze szczegółowymi etapami i przebiegiem procesu mediacji. Celem przeprowadzenia niniejszego wstępnego ćwiczenia jest pokazanie studentom różnicy między procesem sądowym a procesem mediacji, a także uświadomieniem, na czym polega proces mediacji. Po tym ćwiczeniu, na kolejnych zajęciach związanych z omawianiem poszczególnych etapów procesu mediacji, roli mediatora i narzędzi wykorzystywanych przez niego w trakcie procesu itp., można przejść do ćwiczeń szczegółowych i bardziej złożonych, wymagających jednak wiedzy teoretycznej z zakresu procesu mediacji.

W ćwiczeniu, pomimo iż jest ono przewidziane na trzy – cztery osoby, powinna wziąć udział cała grupa podzielona na kilka niezależnych trzy-, czteroosobowych zespołów. O tym, czy będą to zespoły trzy- czy czteroosobowe, decyduje koordynator, powierzając rolę sędziego i przyjaciela jednej bądź dwóm osobom. W przypadku przydzielenia roli sędziego oraz przyjaciela dwóm osobom, w trakcie przeprowadzania pierwszej części ćwiczenia, osoba będąca przyjacielem obserwuje przebieg sprawy, w której biorą udział stolarz, klientka i sędzia, później zaś aktywnie uczestniczy w ćwiczeniu, będąc osobą chcącą pomóc rozwiązać spór; osoba będąca sędzią, uczestniczy zaś w drugiej części ćwiczenia jako obserwator. W przypadku powierzenia roli sędziego i przyjaciela jednej osobie, najpierw osoba ta odgrywa rolę sędziego, później uczestniczy w sporze jako przyjaciel. Czas potrzebny na przeprowadzenie zajęć wraz z opisanym ćwiczeniem to 90 minut.

Aktorzy:

- stolarz,
- klientka,
- sędzia,
- przyjaciel.

II. Materiały w sprawie

Rola Nr 1 – stolarz

Jesteś stolarzem posiadającym własny zakład stolarski. Masz ponaddwudziestoletnie doświadczenie w zawodzie, wyrobioną renomę i ugruntowaną pozycję w swojej miejscowości. Masz również swoich stałych klientów, którzy poprzez długoletnią współpracę z Tobą stali się Twoimi przyjaciółmi. Jesteś znany ze swojej pracowitości, dokładności, perfekcji oraz umiarkowanej ceny.

Niedawno zgłosiła się do Ciebie klientka polecona przez jednego z Twoich stałych klientów, która zamówiła u Ciebie komplet mebli kuchennych, przygotowany według jej własnego projektu. Po wstępnej ocenie przedstawionego projektu i szczegółowych rozmowach na temat jego wykonania, podjąłeś się realizacji zamówienia i zaproponowałeś cenę 8000 zł. Odpowiedź klientki na Twoją ofertę brzmiała: „Wspaniale, proszę się tym zająć”.

Po dwóch kolejnych spotkaniach z klientką oraz dokładnym obmierzeniu kuchni zabrałeś się do pracy i w określonym czasie przygotowałeś komplet mebli, który zgodnie z umową chciałeś zamontować. Po przybyciu do klientki okazało się, że nie ma jej w domu, ponieważ wyjechała na dwudniową delegację do innego miasta. Do domu wpuściła Cię zaś jej dorosła córka, która pozwoliła na montaż mebli w kuchni. Przy montażu mebli okazało się, że aby

całość prezentowała się ładnie, była funkcjonalna oraz trzymała się dostatecznie mocno na ścianie (szafka wisząca), potrzebne jest zamontowanie dodatkowych wsporników, oraz dorobienie paru elementów i dodanie kilku listew, nieuwzględnionych przez klientkę w jej projekcie. Wykonałeś dodatkową pracę w ciągu dwóch kolejnych dni, co kosztowało Cię dodatkowe 1000 zł (600 zł materiały + 400 zł robocizna).

Po powrocie klientki, skontaktowałeś się z nią i przedstawiłeś jej rachunek na 9000 zł. Klientka odmówiła zapłacenia więcej niż umówione 8000 zł i oskarżyła Cię o naciąganie. Zdenerwowałeś się i zagroziłeś, że jeżeli nie zapłaci Ci 9000 zł, to wymontujesz komplet mebli. Ona roześmiała się i wyszła z Twojego zakładu stolarskiego. Pozwałeś ją o zapłatę 9000 zł.

Rola Nr 2 – klientka

Właśnie wprowadziłaś się do mieszkania w nowej miejscowości. Mieszkanie było niedawno wyremontowane, z wyjątkiem kuchni. Postanowiłaś „odświeżyć ściany” i zmienić meble kuchenne. Sama przygotowałaś ich projekt, wzorując się na wspaniałym komplecie, który wypatrzyłaś w jednym z zagranicznych katalogów, po wcześniejszym dokładnym wymierzeniu wszystkiego. Do wykonania zaprojektowanego przez Ciebie kompletu mebli wybrałaś stolarza poleconego Ci przez Twojego przyjaciela. Po wstępnej ocenie przedstawionego projektu i szczegółowych rozmowach na temat jego wykonania, stolarz podjął się realizacji zamówienia i zaproponował cenę 8000 zł. Byłaś zadowolona, ponieważ nie miałaś pewności, czy ktokolwiek zechce zrealizować Twój projekt za rozsądną cenę. W ostatnim czasie właśnie ze względu na zmianę pracy i miejsce zamieszkania miałaś trochę problemów finansowych. Powiedziałaś stolarzowi: „Wspaniale, proszę się tym zająć”. Po dwóch kolejnych spotkaniach i dokładnym obmierzeniu kuchni, stolarz wziął się do pracy. Niedługo po tym okazało się, iż musisz wyjechać na dwa dni w podróż służbową. Mieszkanie zostawiłaś pod opieką dorosłej córki, uprzedzając ją o możliwości przybycia stolarza i montażu nowej kuchni.

Kiedy wróciłaś zmęczona z dość niesympatycznej podróży służbowej otrzymałaś od stolarza rachunek na 9000 zł. Nie wytrzymałaś i pomiędzy Tobą a stolarzem doszło do dość agresywnej i złośliwej wymiany zdań, w której każde z Was oskarżyło drugą stronę o brak profesjonalizmu, kłamstwo i oszustwo. Odmówiłaś zapłaty kwoty powyżej 8000 zł. Stolarz zagroził Ci wymontowaniem kuchni, chyba, że zapłacisz mu 9000 zł. Roześmiałaś się i wyszłaś z jego zakładu stolarskiego. On pozwał Cię o zapłatę 9000 zł.

Rola Nr 3 – sędzia

Jesteś sędzią w sądzie rejonowym w wydziale cywilnym. Daj każdej ze stron sporu 3 minuty na opowiedzenie jego/jej historii. Twoim zadaniem jest zdobycie faktów i (bazując na nich) podjęcie decyzji. Jeśli zajdzie taka potrzeba, możesz zadać pytania, aby doprecyzować fakty. Nie angażuj się w spór, chcąc pomóc stronom rozwiązać ich problem. To nie jest przedmiotem Twojej pracy.

Po wysłuchaniu stron i uzyskaniu niezbędnych faktów, zdecyduj, która ze stron ma rację, a która się myli, ale nie mów o tym stronom. Decyzję zapisz na kartce. Wydaj wyrok dotyczący przedmiotowo spornej sumy pieniędzy według swojego uznania.

Rola Nr 4**Dodatkowe informacje dla stolarza, klientki oraz przyjaciela**

Przyjaciel stolarza, będący także przyjacielem jego klientki, dowiedział się o powstałym sporze i zaproponował wspólne spotkanie przy kawie i podjęcie próby rozwiązania problemu. Przyjaciel jest wieloletnim klientem stolarza. Od czasu do czasu spotykają się i chodzą razem na piwo. Ten przyjaciel polecił swojej przyjaciółce, która właśnie wprowadziła się do tej miejscowości, dobrego stolarza. Przyjaciel chciałby, aby strony rozwiązały problem i dogadały się.

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi**Wstęp do zajęć (25 minut)**

Omówienie wstępnych zagadnień związanych z alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów, ich historią, rozwojem, rodzajami i różnicami. Przedstawienie krótkiej historii rozwoju procesu mediacji na świecie i w Polsce. Ukazanie i uwypuklenie różnic między procesem sądowym a procesem mediacji oraz cech charakterystycznych dla procesu mediacji.

Przygotowanie do ćwiczenia (10 minut)

Podział grupy na trzy- lub czteroosobowe zespoły, przydzielenie każdej osobie w zespole konkretnej roli. Wyjaśnienie wszystkim studentom, na czym ma polegać ćwiczenie, po czym pozostawienie czasu uczestnikom ćwiczenia na zapoznanie się z rolą i wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Przekazanie informacji studentom, iż czas na wykonanie ćwiczenia to 25 minut.

Przeprowadzenie ćwiczenia – praca indywidualna każdego zespołu (25 minut)

Część pierwsza:

- Stolarz przedstawia sędziemu swoją wersję problemu (3 minuty)
- Klientka przedstawia sędziemu swoją wersję problemu (3 minuty)
- Sędzia zadaje dodatkowe pytania, strony wyjaśniają (3 minuty)
- Sędzia zapisuje na kartce, kto według niego ma rację, a kto się myli i wydaje wyrok co do spornej kwoty (1 minuta)

Część druga:

- Przyjaciół zaprasza swoich przyjaciół będących w sporze do dyskusji nad problemem (1 minuta)
- Przyjaciół wysłuchuje stolarza (2 minuty)
- Przyjaciół wysłuchuje klientki (2 minuty)
- Przyjaciół stara się poprzez dyskusję pomóc rozwiązać spór pomiędzy stolarzem a klientką (10 minut)

Omówienie (30 minut)

Omówienie ćwiczenia (psychologiczne i metodologiczne) pozwala na przeanalizowanie ćwiczenia, daje szansę wykazania różnic między procesem sądowym a procesem mediacji, pozwala w bardzo ogólnym kształcie ukazać, czym będą zajmowali się w trakcie następnych zajęć, daje szansę na wyjście z roli oraz dyskusję na temat postrzegania procesu mediacji. Ze względu na fakt, iż jest to ćwiczenie proste, będące rozgrzewką do właściwych ćwiczeń z zakresu procesu mediacji, ograniczony jest tu zakres wiedzy i umiejętności, jakie mogą zdobyć uczestnicy. Ćwiczenie to bowiem ma uświadomić uczestnikom istotne różnice między procesem sądowym a procesem mediacji oraz pokazać podstawowe cechy charakterystyczne procesu mediacji.

Przykładowe pytania i zagadnienia do podsumowania zajęć:

- Jak aktorzy czuli się w swoich rolach?
- W jaki sposób prowadzono część pierwszą i drugą ćwiczenia (komunikacja werbalna i niewerbalna)?
- Która z części ćwiczenia była przyjemniejsza i dlaczego?
- Która z części ćwiczenia była łatwiejsza, a która trudniejsza i dlaczego? Co sprawiło uczestnikom ćwiczenia najwięcej trudności i dlaczego?
- Która z części bardziej zaangażowała strony sporu oraz sędziego lub przyjaciół i dlaczego?
- W której części ćwiczenia sędzia bądź przyjaciel uzyskał pełny obraz problemu i jak on wyglądał?

- Na jakim etapie zakończyły się poszczególne części ćwiczenia w każdej z grup (rezultat można zapisać we wcześniej przygotowanej tabeli, na tablicy lub na kartce papieru)?
- W części pierwszej ćwiczenia – jaka argumentacja przekonała sędziów do podjęcia konkretnej decyzji? Jakie inne czynniki wpłynęły na jej podjęcie? Który z uczestników według poszczególnych sędziów miał rację, a który się mylił i dlaczego?
- W części drugiej ćwiczenia – jak zachowywali się przyjaciele? Co było dla nich najłatwiejsze, a co najtrudniejsze? Jakiej argumentacji i jakich metod użyli przyjaciele, aby pomóc stronom znaleźć rozwiązanie problemu? Na jakim etapie rozmów między stronami zakończyło się ćwiczenie? Czy poszczególni przyjaciele byli zdania, iż któraś ze stron myli się, a druga ma rację, jeśli tak to dlaczego?

Zajęcia 2. Mediacja

I. Uwagi wprowadzające

Niniejsze ćwiczenia pochodzą z materiałów opracowanych przez prof. C. Liebman, która jest opiekunem Kliniki Mediacji na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. Ćwiczenie dotyczące owoców Manu, przeprowadzane przez prof. C. Liebman, stało się inspiracją do opracowania dziewięćdziesięciminutowych zajęć bazujących na tymże materiale.

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego. Zostały opracowane na potrzebę przeprowadzenia ćwiczenia wprowadzającego do tematyki związanej z Alternatywnymi Metodami Rozwiązywania Sporów, w tym mediacji i negocjacji, na podstawie materiałów szkoleniowych wykorzystywanych przez Klinikę Mediacji na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku.

Ćwiczenie to, podobnie jak poprzednie, powinno być przeprowadzone podczas jednych z pierwszych zajęć teoretyczno-praktycznych, kiedy studenci nie są jeszcze zapoznani ze szczegółowymi etapami i przebiegiem procesu mediacji. Celem przeprowadzenia niniejszego wstępnego ćwiczenia jest pokazanie studentom różnicy między procesem mediacji a negocjacjami oraz zaletami dobrej komunikacji. Jest nim także uświadomienie im, jak ważnym elementem procesu mediacji jest wymiana informacji, zbudowanie atmosfery zaufania w trakcie spotkania mediacyjnego i współpraca uczestników mediacji oparta na dążeniu do wspólnie obranego celu. Po tym ćwiczeniu, na kolejnych zajęciach związanych z omawianiem poszczególnych etapów procesu mediacji, roli mediatora i narzędzi wykorzystywanych przez niego w trakcie procesu, itp., można przejść

do ćwiczeń szczegółowych i bardziej złożonych, wymagających jednak przygotowania teoretycznego z zakresu procesu mediacji.

W ćwiczeniu, które przewidziane jest dla dwóch osób, powinna wziąć udział cała grupa podzielona na kilka niezależnych par. Czas potrzebny na przeprowadzenie zajęć wraz z opisanym ćwiczeniem to 90 minut.

Aktorzy:

- doktor Kowalski,
- doktor Nowak.

II. Materiały w sprawie

Rola Nr 1 – doktor Kowalski

Jesteś doktorem Kowalskim – naukowcem, pracującym dla firmy farmaceutycznej. Twoja firma ma także podpisaną umowę z rządem na przeprowadzenie badań dotyczących metod walki z bronią biologiczną na wypadek wojny. Rząd dodatkowo zwrócił się do Ciebie z prośbą o natychmiastową pomoc w rozwiązaniu bardzo ważnego problemu.

Ostatnio kilka starych bomb z gazem paraliżującym, używanych do eksperymentów, zostało przeniesionych na tereny w pobliżu Bałtyku. Podczas przeniesienia tych materiałów dwie z bomb zaczęły przeciekać. Przeciek jest obecnie kontrolowany, ale naukowcy rządowi twierdzą, że w ciągu dwóch tygodni gaz wycieknie z bomb całkowicie. Niestety, nieznana jest jeszcze metoda zapobiegania przedostawaniu się gazu do atmosfery i rozprzestrzenienia się na wybrzeżu. Jeżeli całkowity przeciek rzeczywiście nastąpi, kilkaset tysięcy ludzi umrze lub nabawi się poważnych chorób.

Wynalazłeś syntetyczne opary, które potrafiłyby zneutralizować gaz paraliżujący, po wprowadzeniu ich do bomb. Substancja na opary przygotowywana jest częściowo w oparciu o bardzo rzadkie owoce Manu.

Słyszałeś, że pan Fruit, eksporter owoców z RPA, ma 3000 sztuk owoców Manu. Gdybyś zdobył 3000 tychże owoców, mógłbyś przygotować odpowiednią ilość substancji wyrabianej ze skórki tych owoców, do zneutralizowania całego gazu paraliżującego, jeżeli serum zostanie wprowadzone do bomb prawidłowo i sprawnie. Twoja firma nie znalazła więcej osób, które posiadałyby w sprzedaży owoce Manu. Z tego co Ci wiadomo, w tym roku jest ich tylko 3000 sztuk na świecie.

Dowiedziałeś się także, że doktor Nowak poszukuje tych rzadkich owoców i posiada informacje, że są one w posiadaniu Pana Fruit. Firma doktora Nowaka i Twoja firma to dwie spółki stale rywalizujące ze sobą. Obie spółki już dwa razy

spotkały się w sądzie w związku prawami patentowymi do produkowanych przez siebie leków. Jedna ze spraw jeszcze się toczy.

Dostałeś informacje ze swojej firmy, działającej w porozumieniu z rządem, że masz pozwolenie na spotkanie z panem Fruit i wynegocjowaniem kupna 3000 owoców Manu. Wiesz także, że Fruit sprzeda owoce temu, kto zapłaci za nie więcej. Twoja firma i rząd polski przeznaczyły na ten zakup 300 000 zł.

Zanim jednak spotkasz się z panem Fruit, zdecydowałeś się porozmawiać z doktorem Nowakiem. Zastanów się dokładnie, jakimi informacjami się z nim podzielisz, a których informacji na pewno mu nie przekażesz.

Rola Nr 2 – doktor Nowak

Jesteś doktorem Nowakiem – naukowcem, pracującym dla firmy farmaceutycznej. Twoja firma ma także podpisaną umowę z rządem na przeprowadzenie badań dotyczących metod walki z chemicznymi zatruciami zbiorników wodnych. Rząd właśnie poprosił Cię o natychmiastową pomoc w rozwiązaniu bardzo ważnego problemu.

Ostatnio, w województwie warmińsko-mazurskim pojawiła się bliżej niezidentyfikowana „plaga” zachorowań, powodujących w końcowej fazie śmierć chorych. Rządowi naukowcy odkryli, iż przyczyną zachorowań jest nieznaną dotąd substancja znajdująca się we wszystkich wodociągach w województwie. Na razie ogłoszono wstrzymanie dostawy wody wodociągami w całym województwie i nakazano korzystać z innych źródeł poboru wody. Czasu jest mało, ponieważ w województwie ludzie już zaczynają nerwowo reagować na zaistniałą sytuację, a rząd boi się wybuchu paniki i rozprzestrzenienia się epidemii. Nie jest znana jeszcze metoda zapobiegania tego typu chorobie.

Wynalazłeś syntetyczny środek, który potrafiłyby zneutralizować substancję znajdującą się w rurach i całkowicie ją zniszczyć, jeżeli zostanie wprowadzony do rur w ciągu dwóch tygodni od pojawienia się pierwszych przypadków zachorowań. Środek ten jest przygotowywany w oparciu o bardzo rzadkie owoce Manu.

Słyszałeś, że pan Fruit, eksporter owoców z RPA, ma 3000 sztuk owoców Manu. Gdybyś zdobył 3000 tychże owoców, mógłbyś przygotować odpowiednią ilość substancji wyrabianej z soku tych owoców, potrzebnej do zneutralizowania trującej substancji. Twoja firma nie znalazła więcej osób, które posiadałyby w sprzedaży owoce Manu. Z tego co Ci wiadomo, w tym roku jest ich tylko 3000 sztuk na świecie.

Dowiedziałeś się także, że doktor Kowalski poszukuje również tych rzadkich owoców i dysponuje informacją, że są one w posiadaniu pana Fruit. Firma doktora Kowalskiego i Twoja firma to dwie spółki stale rywalizujące ze sobą. Obie

spółki już dwa razy spotkały się w sądzie w związku prawami patentowymi do produkowanych przez siebie leków. Jedna ze spraw jeszcze się toczy.

Dostałeś informacje ze swojej firmy, działającej w porozumieniu z rządem, że masz pozwolenie na spotkanie z panem Fruit i wynegocjowaniem kupna 3000 sztuk owoców Manu. Wiesz także, że Fruit sprzeda owoce temu, kto zapłaci za nie więcej. Twoja firma i rząd polski przeznaczyły na ten zakup 250 000 zł.

Zanim jednak spotkasz się z panem Fruit, zdecydowałeś się porozmawiać z doktorem Kowalskim. Zastanów się dokładnie, jakimi informacjami się z nim podzielisz, a których informacji na pewno mu nie przekazesz.

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp do zajęć (35 minut)

Przedstawienie zagadnień związanych ze zjawiskiem konfliktu, jego rodzajami oraz czynnikami mającymi wpływ na jego rozwiązanie, jak również metodami rozwiązywania konfliktu. Omówienie wstępnych zagadnień dotyczących alternatywnych metod rozwiązywania sporów, ich rodzajów oraz zwrócenie szczególnej uwagi na proces mediacji i negocjacji. Ukazanie i wypuklenie różnic między procesem mediacji a procesem negocjacji.

Przygotowanie do ćwiczenia (10 minut)

Podział grupy na pary i przydzielenie każdej osobie w parze konkretnej roli. Wyjaśnienie wszystkim studentom, na czym ma polegać ćwiczenie, po czym pozostawienie czasu uczestnikom ćwiczenia na zapoznanie się z rolą i wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Przekazanie informacji studentom, iż czas na wykonanie ćwiczenia to 15 minut.

Przeprowadzenie ćwiczenia – indywidualna praca w parach (15 minut)

Studenci pracują w parach, przedstawiając sobie nawzajem informacje, którymi chcą się ze sobą podzielić, aby wykonać powierzone im w ćwiczeniu zadanie. Koordynator, podchodząc od pary do pary, przysłuchuje się negocjacom i rozmowom prowadzonym przez każdą z nich.

Omówienie (30 minut)

Omówienie ćwiczenia (psychologiczne i metodologiczne), pozwala na jego przeanalizowanie, daje szansę wykazania różnic między procesem mediacji a negocjacjami, pozwala w bardzo ogólnym kształcie ukazać, czym będą zajmowali się studenci w trakcie następnych zajęć i na czym powinni się koncentrować. Omówienie stwarza także szansę na wyjście uczestników z roli oraz dyskusję na

temat postrzegania procesu negocjacji a mediacji. Ze względu na fakt, iż jest to ćwiczenie proste, będące rozgrzewką do właściwych ćwiczeń z zakresu procesu mediacji, ograniczony jest tu zakres wiedzy i umiejętności, jakie mogą zdobyć uczestnicy. Ćwiczenie to bowiem ma uświadomić, jak ważnymi elementami procesu mediacji są wymiana informacji, zbudowanie atmosfery zaufania w trakcie spotkania mediacyjnego i współpraca jego uczestników, oparta na dążeniu do wspólnie wypracowanego i obranego celu oraz dobra komunikacja.

Przykładowe pytania i zagadnienia do podsumowania zajęć:

- Jaki był rezultat negocjacji w poszczególnych parach? (wynik każdej z par można zapisać na tablicy)
- Jakie informacje wymienili między sobą uczestnicy ćwiczenia? Czy wszystkie pary wymieniły między sobą takie same informacje?
- W jaki sposób poszczególne pary ustaliły konkretne rozwiązanie?
- Która z par podzieliła się owocami, dzięki wymianie informacji, iż jednej z osób potrzebna jest skórka owocu, drugiej zaś sok? W jaki sposób osoby te doszły do takiego wniosku? Czy było łatwo i co zdecydowało o zawarciu takiego porozumienia?
- Jak aktorzy czuli się w swoich rolach?
- Co pomogło w prowadzeniu negocjacji, a co je utrudniło (komunikacja werbalna i niewerbalna)?
- Co było największą przeszkodą w komunikacji, a co było najłatwiejsze?
- Jakie czynniki miały wpływ na przyjęcie konkretnego rozwiązania w każdej z par?

Zajęcia 3. Mediacja

I. Uwagi wprowadzające

Niniejsze ćwiczenie – nazwane Jan Budowniczy v. Miła Miłkowska – powstało w oparciu o jedną z obserwowanych mediacji, w trakcie dwutygodniowego pobytu stażowego w szkockiej kancelarii Stronach¹, w kwietniu 2008 r.

Poniższe materiały bazują na prawdziwym stanie faktycznym, jednak zostały odpowiednio uproszczone, zmienione i dostosowane do potrzeb przeprowadzenia ćwiczenia w ramach 120-minutowych zajęć. Zostały opracowane na potrzebę przeprowadzenia ćwiczenia opartego na szerokiej wiedzy teoretycznej z zakresu mediacji, przygotowując tym samym jego uczestników do prowadzenia rzeczywistych mediacji.

¹ Więcej informacji o kancelarii Stronach na stronie internetowej <http://www.stronachs.com/>

Ćwiczenie to, w odróżnieniu od poprzednich, wymaga znacznej wiedzy teoretycznej związanej z procesem mediacji, jej poszczególnymi etapami, technikami, a także rolą mediatora, dlatego też powinno zostać wykorzystane w trakcie zajęć praktycznych, podczas warsztatów. Przeprowadzenie go przyniesie zamierzony skutek, jeżeli zostanie wykonane po zajęciach, na których studenci wcielali się w rolę mediatora, przygotowując wystąpienie otwierające oraz po zajęciach dających możliwość obserwacji mediacji prowadzonej przez koordynatora zajęć. Ćwiczenie poniższe daje szansę na samodzielne przeprowadzenie symulowanej mediacji w całości, dlatego właśnie uczestnicy powinni mieć szansę wcześniejszego obserwowania prowadzenia mediacji przez zawodowego mediatora oraz przećwiczenia poszczególnych etapów procesu mediacji pod jego nadzorem. Celem przeprowadzenia niniejszego ćwiczenia jest stworzenie sytuacji podobnej do rzeczywistej i danie szansy wcielenia się uczestników ćwiczenia w rolę mediatora, a także sprawdzenia i wykorzystania umiejętności zdobytych podczas zajęć teoretycznych, w praktyce.

Przygotowany stan faktyczny przewidziany jest dla trzech osób, ale można przeprowadzić go w kilku wariantach. Wariant I, w którym bierze udział cała grupa podzielona na kilka niezależnych, trzyosobowych zespołów. Wariant II, w którym bierze udział cała grupa, spośród której prowadzący wybiera dwie osoby, przydzielając im role stron postępowania mediacyjnego (sądza aktorów pośrodku przygotowanego koła), pozostali uczestnicy ćwiczenia, po kolei wchodzi do koła i mediują w przedstawionej sprawie, zmieniając się na znak dany przez prowadzącego ćwiczenie. W zależności od wyboru wariantu przeprowadzenia ćwiczenia koordynator może podsumować je po jego wykonaniu, bądź dodać pewne wskazówki (w przypadku wariantu II), po każdorazowej zmianie mediatora, podsumowując poszczególne etapy mediacji. Czas potrzebny na przeprowadzenie zajęć wraz z opisanym ćwiczeniem to 120 minut.

Aktorzy:

- Jan Budowniczy – właściciel przedsiębiorstwa specjalizującego się w remontach,
- Miła Miłkowska – właścicielka mieszkania,
- Mediator.

II. Materiały w sprawie

Informacje dla wszystkich uczestników procesu mediacji

Pani Miła Miłkowska, wraz z mężem i dorosłą córką, mieszkają w jednym z warszawskich bloków na osiedlu Praga, zajmując siedemdziesięciometrowe

mieszkanie, które jest ich własnością. Ponieważ mieszkanie ma ponad 15 lat, pani Miła postanowiła przeprowadzić generalny remont, wymieniając nie tylko stare parapety i podłogi, ale również łazienkę, w której potrzebna była częściowa wymiana rur i systemu grzewczego. Zdecydowała się skorzystać z usług pana Jana Budowniczego, właściciela przedsiębiorstwa specjalizującego się w remontach, ponieważ już raz jego przedsiębiorstwo pomagało jej przy wymianie kaloryferów w całym mieszkaniu oraz remoncie kuchni. Pani Miła była bardzo zadowolona z tej współpracy. Korzystając wcześniej z usług Jana Budowniczego, miała również wrażenie, że jego ceny za wykonaną pracę były nieco niższe od oferowanych przez inne tego typu firmy. Ponadto jej córka – Klara i córka Jana Budowniczego były przyjaciółkami. Klara miała być świadkiem na ślubie Anny Budowniczoj w przyszłym roku.

Bez spisywania umowy pani Miłkowska wraz z panem Budowniczym zawarli umowę ustną, w której pan Jan zobowiązał się do wykonania generalnego remontu w mieszkaniu pani Miłkowskiej, wymieniając parapety i podłogi oraz remontując łazienkę, łącznie z niezbędną wymianą rur i systemu grzewczego. Obie strony zgodziły się, iż w momencie rozpoczęcia prac pan Jan Budowniczy otrzyma pierwszą płatność w wysokości 10 000 zł, zaś po wykonaniu całej pracy, kolejne 40 000 zł. Cena zawierała uzgodniony wcześniej przez obie strony zakup wszelkich odpowiednich materiałów niezbędnych do wykonania prac remontowych.

Pan Jan Budowniczy otrzymał 10 000 zł i wykonał prawie wszystkie umówione prace. Remont przeciągnął się o 3 tygodnie, jednak pani Miła nie narzekała, bowiem zależało jej na skończeniu remontu. Była zadowolona z pracy pana Jana Budowniczego, choć jej mąż narzekał na bałagan, jaki pan Jan zostawia po sobie, wychodząc każdego dnia po skończonej pracy, oraz na przedłużający się czas remontu.

Po rozpoczęciu prac przy wymianie rur i systemu grzewczego w łazience pan Jan stwierdził iż będzie potrzebował pomocy wyspecjalizowanego hydraulika, co spowoduje przedłużenie remontu o jeszcze jeden tydzień i zwiększy umówiony końcowy koszt. Pani Miłkowska zgodziła się na to, prosząc pana Jana Budowniczego, aby dokonał wyboru rozsądnego hydraulika, nie narażając jej na zbyt wysoki koszt.

W trakcie pracy pana Jana Budowniczego i nowego hydraulika do remontowanego mieszkania przyszedł mąż pani Miłkowskiej, który zdenerwowany widokiem nowej osoby i bałaganu panującego w mieszkaniu, a spowodowanego wymianą rur w łazience, nakrzyczał na pana Jana Budowniczego. Między mężczyznami doszło do ostrej wymiany zdań, po której pan Miłkowski wyszedł

z mieszkania trzaskając drzwiami, a pan Jan Budowniczy, zostawiając remont, spakował swoje narzędzia i zapowiedział, że już tu nie wróci.

Pani Miłkowska daremnie próbowała nakłonić Jana Budowniczego, prosząc go o dokończenie umówionych prac. Pan Jan Budowniczy zażądał zapłaty 40 000 zł, uzgodnionych w umowie, oraz dodatkowych 5000 zł, tytułem opłacenia hydraulika specjalisty oraz dodatkowych materiałów. Pani Miłkowska odmówiła płatności, twierdząc, że praca nie została wykonana. Po trzech miesiącach ostrej wymiany zdań, emaili i telefonów, pan Jan Budowniczy złożył pozew do sądu o zapłatę 45 000 zł, pani Miłkowska zaś złożyła pozew o zapłatę 25 000 zł tytułem nienależytego wykonania umowy oraz zwrotu dodatkowych kosztów, jakie musiała ponieść, zatrudniając inną firmę remontową, kończącą remont po panu Janie Budowniczym.

Pani Miła Miłkowska chce: zwrotu zapłaconych 10 000 zł oraz zapłaty 25 000 zł – kosztów drugiej ekipy remontowej.

Pan Jan Budowniczy chce: zapłaty 40 000 zł za umówioną wykonaną pracę oraz zapłaty 5000 zł za pomoc hydraulika specjalisty oraz kosztu dodatkowych materiałów.

Poufne informacje dla pani Miły Miłkowskiej

Pani Miłkowska początkowo nie chce zapłacić nic. Później zgadza się na zapłatę 20 000 zł za część wykonanej pracy, pod warunkiem wycofania pozwu przez pana Jana Budowniczego. Chce również, aby pan Jan Budowniczy przestał plotkować na jej temat, wśród okolicznych mieszkańców i jej sąsiadów.

Poufne informacje dla pana Jana Budowniczego

Pan Jan zgadza się na obniżenie swoich żądań do 20 000 zł i wycofanie pozwu, chce jednak zapłaty dodatkowych 5000 zł za hydraulika i materiały w łazience. Chce także, aby pani Miłkowska i pan Miłkowski przeprosili go za obrażanie jego osoby oraz za nazywanie go niesolidnym przedsiębiorcą.

Informacje dla obu stron

Obie strony mogą zgodzić się na wszystko, co jest zgodne z ich interesem.

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp do zajęć i przygotowanie do ćwiczenia (10 minut)

W zależności od wybranego wariantu podział grupy na trzyosobowe zespoły lub wybór dwóch osób grających strony postępowania mediacyjnego i przydzielenie każdej osobie w konkretnej roli. Wyjaśnienie wszystkim studentom, na czym

polegać ma ćwiczenie, po czym pozostawienie czasu uczestnikom ćwiczenia na zapoznanie się z rolą, wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości oraz ustawienie krzeseł wokół stolika (stolików) według własnego uznania. W przypadku wyboru drugiego wariantu ćwiczenia wyznaczenie osoby, która jako pierwsza wcieli się w rolę mediatora. Przekazanie informacji studentom, iż czas na wykonanie symulacji mediacji to 60 minut.

Przeprowadzenie ćwiczenia – indywidualna praca w zespołach lub w jednej grupie (60 minut)

W przypadku wyboru pierwszego wariantu ćwiczenia studenci pracują w zespołach, wykorzystując umiejętności nabyte podczas zajęć teoretycznych. Koordynator podchodząc do każdej z grup słucha toczącego się postępowania, sprawdzając, czy mediatorzy prawidłowo przechodzą do kolejnych etapów procesu mediacji. Notuje też ustawienia krzeseł przy stołach poszczególnych grup mediacyjnych, po to, aby potem móc to omówić. Od czasu do czasu, w razie wątpliwości czy trudności osoby będącej mediatorem, prowadzący ćwiczenie może przerwać daną mediację, pomagając rozwiązać niejasności, dając wskazówki, jak przezwyciężyć daną trudność.

Wybierając drugi wariant ćwiczenia, uczestnicy również wykorzystują umiejętności nabyte podczas zajęć teoretycznych. Siadają na wcześniej ustawionych krzesłach, tworząc krąg i stawiając w środku trzy krzesła wraz z małym stolikiem. Koordynator prosi osobę wyznaczoną jako pierwszego mediatora do ustawienia krzeseł przy stoliku według własnego uznania, pytając po tym, co miało wpływ na wybór danego ustawienia. Jest to jednocześnie dobry moment na przypomnienie zasad odpowiedniego przygotowania miejsca pracy przyszłego mediatora. Koordynator prosi pierwszego mediatora o rozpoczęcie procesu mediacji i zaproszenie uczestników postępowania, po czym w dowolnym momencie zmienia osobę mediatora, prosząc ją o kontynuację ćwiczenia. Wybór momentu zmiany osoby prowadzącej mediację zależy tylko i wyłącznie od osoby prowadzącej ćwiczenie. Na zmianę osoby mediatora może mieć wpływ bądź odpowiednie prowadzenie procesu mediacji lub też trudności, z którymi mediator musi się zmierzyć. Po każdej zmianie koordynator wraz z całą grupą omawia dany fragment procesu mediacji, pytając obserwujących studentów, co podobało im się w obserwowanej scenie w pracy osoby mediującej, a co chcieliby zrobić inaczej, jak i dlaczego? Za każdym razem pyta się też, jak czuła się osoba prowadząca mediację, co było dla niej najtrudniejszym, a co najłatwiejszym zadaniem oraz czy patrząc na swoją pracę z boku, chciałaby coś zmienić (jeśli tak to dlaczego i w jaki sposób)?

Omówienie (50 minut)

Omówienie ćwiczenia (psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie. Daje szansę ukazania roli mediatora w procesie mediacji oraz wielości czynników mających wpływ na jego przebieg. Pozwala na sprawdzenie swoich teoretycznych umiejętności w praktyce oraz rozwianie wątpliwości lub niejasności w trakcie sprawdzania swojej wiedzy teoretycznej. Ćwiczenie to pokazuje studentom, czym będą zajmowali się, prowadząc rzeczywiste mediacje oraz na czym powinni się koncentrować. Omówienie stwarza także szansę na wyjście uczestników z roli oraz dyskusję na temat procesu mediacji, jego najtrudniejszych momentów oraz szans na wyjście z trudnych sytuacji. Jest także szansą na ukazanie roli mediatora w całym procesie mediacji.

Jest to ćwiczenie złożone, wymagające szerokiej wiedzy teoretycznej dotyczącej procesu mediacji, a jego podstawową zaletą jest wykształcenie umiejętności potrzebnych do przeprowadzenia mediacji w przyszłości, przejście od teorii do praktyki i sprawdzenie się w nowej roli mediatora. Ma ono uświadomić, jak ważnym elementem procesu mediacji jest dobrze przygotowany i przeszkolony mediator.

Rozdział VI. Metodologia pracy w sekcji praw dziecka (+ scenariusze zajęć)

Magdalena Ustaborowicz

1. Uwagi ogólne

Kliniki prawa najwyraźniej na dobre zadomowiły się na wydziałach prawa polskich uczelni. W miarę ich ciągłego rozwoju udoskonalają swoje programy związane z metodologią nauczania, a także napotykają potrzebę rozwinięcia swojej działalności poprzez skupienie się na jakimś specyficznym wycinku zagadnień prawnych. Tak też było w przypadku Studenckiego Punktu Informacji Prawnej działającego przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

Wiosną 2005 r. w Timiszoarze (Rumunia) odbyła się konferencja dotycząca praw dziecka, w której uczestniczył również Studencki Punkt Informacji Prawnej działający przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Uczestnicy spotkania podkreślali znaczenie pomocy prawnej, mającej na celu ochronę praw dziecka, w szczególności zaś rolę, jaką mogą i powinny odgrywać w tym zakresie studenckie poradnie prawne. Oczywiście zdawało się być, że tego typu działalność wymaga specyficznej wiedzy i szczególnych umiejętności, które jak dotąd nie były przedmiotem zajęć w klinikach prawa. Konferencja zaowocowała pomysłem powołania przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego Kliniki Praw Dziecka. Idea powołania tego typu instytucji znalazła szybko zrozumienie i poparcie, a nie bez znaczenia dla takiego obrotu spraw były głośnie w tym czasie w całej Polsce i mające miejsce w Łodzi przypadki łamania praw dzieci.

Rozpoczęte z początkiem roku akademickiego 2005/2006 przygotowania do powołania Kliniki zostały zakończone sukcesem, bowiem już po kilku miesiącach w grudniu 2005 r. Klinika Praw Dziecka mogła rozpocząć swoją działalność.

Za główny cel Kliniki postawiła sobie kształcenie studentów w zakresie praw dziecka, a także uwrażliwianie ich na potrzeby najmłodszych. Ma to szczególne znaczenie, zważywszy na fakt, że tzw. prawa dziecka to zbiór przepisów różnego

szczebla, rozsianych niejednokrotnie po różnych aktach prawnych i należących do niemalże wszystkich jego gałęzi. Po drugie priorytetem założycieli Kliniki było uwrażliwienie studentów na szeroko rozumiane dobro dzieci oraz wyrobienie w nich umiejętności patrzenia na problemy najmłodszych nie tylko przez pryzmat przepisów i aktów prawnych, ale także z perspektywy najkorzystniejszego – z punktu widzenia dziecka – rozwiązania.

2. Początkowa działalność Kliniki Praw Dziecka

Pierwszym zadaniem twórców Kliniki było opracowanie programu zajęć studentów, stworzenie regulaminu, a także przygotowanie innych dokumentów związanych z działalnością poradni. Klinika została oficjalnie powołana do życia 1.12.2005 r., co stało się możliwe m.in. dzięki pozyskanym na ten cel funduszom z *Open Society Justice Initiative*.

Dzięki środkom finansowym przekazanych przez OSJI możliwe było zainicjowanie działalności Kliniki, przeprowadzenie szkolenia studentów, zakup materiałów i sprzętu komputerowego oraz sfinansowanie niezbędnych wyjazdów krajowych i zagranicznych. OSJI udzielało Klinice Praw Dziecka także wsparcia merytorycznego, polegającego na udostępnieniu stosownych materiałów oraz na stworzeniu możliwości konsultowania pojawiających się w trakcie działalności Kliniki problemów.

Przedstawiciele Kliniki Praw Dziecka uczestniczyli w kilku spotkaniach organizowanych przez OSJI. Jednym z nich była rozpoczynająca współpracę konferencja, która odbyła się w marcu 2005 r. w Budapeszcie, i której celem było przygotowanie programu działania Kliniki Praw Dziecka, a także ustalenie kalendarium działalności oraz rocznego planu pracy Kliniki. Dzięki współpracy z OSJI uzyskano możliwość przygotowania warsztatów dla opiekunów Kliniki Praw Dziecka oraz osób współpracujących z kliniką, na których zajmowano się metodologią nauczania klinicznego.

3. Struktura Kliniki Praw Dziecka

Klinika Praw Dziecka charakteryzuje się nie tylko specyficznym rodzajem rozstrzyganych problemów, ale również wyjątkową strukturą. Nad funkcjonowaniem całej Kliniki czuwa jej kierownik, natomiast zajęcia ze studentami w ramach seminarium prowadzone są przez opiekunów. Z Kliniką współpracują także konsultanci z różnych dziedzin prawa, a jednym ze stałych współpracowników

jest specjalista w zakresie postępowania cywilnego (wiąże się to z tym, że duża część wpływających spraw dotyczy właśnie procedury cywilnoprawnej). Jest on także sędzią, co pozwala studentom spojrzeć na prowadzone przez nich sprawy z perspektywy sądu rozstrzygającego dany problem prawny. W przypadku prowadzenia skomplikowanych spraw studenci mają także możliwość skorzystania z konsultacji wszystkich opiekunów współpracujących z Kliniką Prawa.

Od strony techniczno-organizacyjnej Klinikę obsługuje Administrator Kliniki Praw Dziecka, do którego zadań należy m.in. zarządzanie sekretariatem, przygotowywanie raportów, prowadzenie rozliczeń itp.¹

Podczas gdy w Klinice Prawa pracują studenci IV roku prawa i administracji, do pracy w Klinice Praw Dziecka zostali zaproszeni wyłącznie studenci V roku prawa, którzy wcześniej mieli okazję zapoznać się ze specyfiką pracy w Klinice Prawa. Do Kliniki Praw Dziecka zostali wybrani najlepsi studenci, wyróżniający się nie tylko wiedzą merytoryczną, ale także umiejętnościami praktycznymi. Dodatkowym kryterium był wynik rozmowy kwalifikacyjnej przeprowadzonej przez psychologa. W ten sposób w pierwszym roku działalności wyłoniono grupę 6 studentów, którzy mieli przecierać szlaki.

Wszyscy studenci oprócz podstawowego szkolenia z zakresu kontaktu z klientem przeszli także dodatkowe szkolenie psychologiczne oraz szkolenie z podstaw mediacji i negocjacji. Przez cały rok akademicki mogli także liczyć na konsultacje z psychologiem (indywidualne konsultacje udzielane podczas prowadzenia konkretnych spraw i dotyczące sposobu postępowania z konkretnym klientem). Na potrzeby studentów działających w Klinice Praw Dziecka opracowany został także skrypt, w którym opiekunowie Kliniki zebrali przepisy dotyczące dzieci, a pochodzące z aktów prawnych z różnych dziedzin prawa. Wszyscy studenci, którzy kończą pracę w Klinice, otrzymują potwierdzający to certyfikat wraz z wykazem przebytych szkoleń i umiejętności zdobytych podczas pracy w Klinice.

Jak już to zostało wyżej wskazane, praca Kliniki Praw Dziecka wymaga specyficznej organizacji. Opiekun grupy studentów prowadzi seminaria ze studentami, zapoznaje się ze sprawami oraz zatwierdza przygotowane opinie. Niejednokrotnie sprawa przyjęta do rozpatrzenia przez Klinikę wymaga szczegółowych konsultacji z różnych dziedzin prawa. Właśnie dlatego Klinika współpracuje z pracownikami naukowymi Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu. Dodatkowo, od początku roku akademickiego z Kliniką współpracuje konsultant z zakresu postępowania cywilnego.

¹ W okresie od grudnia 2004 do grudnia 2006 r. pełniłam funkcję Administratora Kliniki Praw Dziecka.

4. Organizacja i metodologia pracy w Klinice Praw Dziecka

W ramach działalności w Klinice Praw Dziecka studenci uczestniczą w kilku rodzajach zajęć. Są to, po pierwsze, zajęcia obowiązkowe dla wszystkich studentów uczestniczących w pracach Kliniki Prawa i Kliniki Praw Dziecka: szkolenia z zasad kontaktów z klientem (tzw. szkolenie psychologiczne), zajęcia z zakresu etyki zawodów prawniczych, seminaria z opiekunem Kliniki, cotygodniowe dyżury w Klinice Praw Dziecka oraz przygotowywanie projektów opinii prawnych i pism procesowych¹. Dodatkowo, wszyscy studenci Kliniki Praw Dziecka muszą uczestniczyć w zajęciach wynikających ze specyfiki pracy Kliniki. Są to: szkolenia z zakresu mediacji, konsultacje psychologiczne, wizyty w Biurze Rzecznika Praw Dziecka, współpraca z organizacjami pozarządowymi itp. Koszty dodatkowych szkoleń i wyjazdów są pokrywane ze środków Kliniki Praw Dziecka. Studenci Kliniki Praw Dziecka są także zapraszani na rozprawy w Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi (rozprawy w sprawach dotyczących praw dziecka lub z nimi związanych).

Ustalenie kręgu podmiotów, z myślą o których klinika została powołana, okazało się jednym z głównym problemów, z jakimi jej twórcy musieli sobie poradzić na samym początku działalności. Podstawową kwestią, którą musieliśmy rozstrzygnąć, było określenie, kto tak naprawdę jest klientem kliniki. Przede wszystkim należało rozstrzygnąć, czy klinika ma się przede wszystkim interesować dziećmi, których prawa zostały złamane lub narażone na naruszenie czy też ich rodzicami (ewentualnie opiekunami prawnymi), którzy jako przedstawiciele ustawowi mają obowiązek szczególnej troski o dobro dziecka. Należało sobie odpowiedzieć na pytanie, co począć w sytuacji, gdy to właśnie rodzic dziecka prowadzi do naruszenia jego praw. Po wielu dyskusjach uznano, że kluczem do rozpatrywania spraw jest i zawsze powinno być dobro dziecka.

Oznaczało to, że wiele spraw nie mogło być przyjętych przez klinikę do rozpatrzenia. Miało to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy dziecko stanowiło przedmiot rozgrywki pomiędzy rodzicami – w czasie rozwodu, ustalania alimentów czy w sprawach majątkowych. Starano się wówczas wytłumaczyć rodzicowi, który zgłosił się ze swoim problemem, że taka sprawa może prowadzić do naruszenia praw dziecka i w związku z tym nie może stanowić przedmiotu zainteresowania kliniki.

Klinika Praw Dziecka udziela pomocy prawnej na zasadach podobnych do „zwykłej” Kliniki Prawa. Przyjmowane są jedynie osoby ubogie, które zobowiązane są dokonać pewnych formalności – takich samych, jak w Klinice Prawa

¹ „Standardy działalności uniwersyteckich poradni prawnych” FUPP.

(podpisanie stosownych oświadczeń itd.). Opinie udzielane są wyłącznie na piśmie, po zaakceptowaniu ich przez opiekuna.

Dzięki podpisanemu w dniu 26.11.2004 r. porozumieniu z Rzecznikiem Praw Dziecka Klinika może także liczyć na pomoc Rzecznika i jego Biura. Istnieje możliwość zwrócenia Rzecznikowi uwagi na pojawiające się problemy oraz zgłoszenia prośby o zajęcie się konkretną sprawą, szczególnie jeśli wymaga ona wdrożenia odpowiednich procedur i posiadania konkretnych uprawnień. Możliwe jest również zapoznawanie się podczas regularnych wizyt ze sprawami prowadzonymi przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka. W sytuacji gdy sprawę prowadzoną przez klinikę „przejmuje” Rzecznik, Klinika otrzymuje informacje dotyczące sposobu jej załatwienia. Klinika Praw Dziecka jest także swego rodzaju łącznikiem pomiędzy klientami a Biurem Rzecznika. Dzięki współpracy z Kliniką Prawa istnieje ponadto możliwość współpracy z Rzecznikiem Praw Obywatelskich na zasadach zawartych w porozumieniu Kliniki Prawa i Rzecznika Praw Obywatelskich.

Nieodzownym elementem działania Kliniki Praw Dziecka jest współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dzieci. W celu rozpoczęcia współpracy i nawiązania kontaktów klinika zorganizowała dwa spotkania z przedstawicielami takich organizacji działających na terenie Łodzi i województwa łódzkiego (w grudniu 2005 i w marcu 2006 r.). Podczas tych spotkań przedstawione zostały zasady pracy kliniki oraz omówiono możliwości współpracy. Nawiązano współpracę z następującymi organizacjami: Łódzkie Towarzystwo Wspierania Dziecka i Rodziny „Lokomotywa”, Fundacja „Centrum Praw kobiet”, „Caritas” Archidiecezji Łódzkiej, Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka w Łodzi, Centrum Służby Rodzinie, Pracownia Alternatywnego Wychowania, Fundacja Pomocy Rodzinie „Opoka”.

Współpraca z organizacjami pozarządowymi ma kilka podstawowych zadań. Po pierwsze wspomniane instytucje stanowią niejako łącznik pomiędzy kliniką a osobami potrzebującymi pomocy prawnej (organizacje mają możliwość zwrócenia się do kliniki o pomoc w sprawie swojego „podopiecznego”, mogą zwrócić uwagę kliniki na pojawiający się problem społeczny, mogą również uzyskać opinię prawną w problemach związanych ze swoją działalnością). Z drugiej strony, Klinika Praw Dziecka ma możliwość skorzystania z wiedzy, umiejętności i doświadczenia specjalistów skupionych w tych organizacjach – pedagogów, psychologów, specjalistów z dziedziny resocjalizacji i innych (w tym także biegłych sądowych). Klinice przysługuje także prawo do korzystania z pomocy organizacji pozarządowych w zakresie prowadzonej przez nie działalności.

Przykładem takiej współpracy jest możliwość skierowania klienta Kliniki Praw Dziecka (dziecka lub dorosłego) na ogólnydziny dokonywane przez biegłego

lekarza sądowego (ogłędziny takie dokonywane są wówczas bezpłatnie w siedzibie jednej z powyższych organizacji po uprzednim porozumieniu z kliniką). Klienci Kliniki mogą także skorzystać z opinii psychologa lub pedagoga (opinie takie często są niezbędne w wielu postępowaniach sądowych z udziałem dzieci lub nich dotyczących).

Klinika Praw Dziecka rozpoczęła także współpracę z Zespołem Sądowych Kuratorów Zawodowych przy Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi oraz z jednostkami samorządu terytorialnego.

Klinika Praw Dziecka ściśle współpracuje z Kliniką Prawa. Dla obu prowadzony jest wspólny sekretariat, obie korzystają też z tych samych pomieszczeń udostępnionych przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Nadzór nad działalnością Klinik sprawuje kierownik Zakładu Badań nad Praktyką Prawniczą i Kliniki Prawa. Jak już wcześniej wspomniano, studenci Kliniki Praw Dziecka mogą korzystać z konsultacji udzielanych przez opiekunów sekcji Kliniki Prawa; uczęszczają na te same zajęcia z etyki zawodów prawniczych.

5. Podsumowanie

Klinika Praw Dziecka jest odpowiedzią na coraz wyraźniej uwidoczniające się zapotrzebowanie społeczne. Mimo wielu informacji pojawiających się w mediach znajomość i rozumienie praw dziecka wciąż dalekie są od ideału. Faktem jest, że problemy dzieci są coraz częściej dostrzegane, przez co istnieje możliwość ich rozwiązywania. Jednak szczególnie w sytuacji osób ubogich znajomość prawa i efektywność jego egzekwowania są bardzo niskie. Właśnie dla pomocy takim osobom powołana została Klinika Praw Dziecka. Naszym celem jest dalszy rozwój jej działalności.

Klinika wspiera także przedsięwzięcia typu *street law* – studenci Kliniki Praw Dziecka lub absolwenci kliniki prowadzą pilotażowy projekt zajęć w szkołach podstawowych i gimnazjach dotyczący bezpieczeństwa dzieci i młodzieży oraz ich praw i obowiązków.

Klinika Praw Dziecka spełnia jeszcze jedno ważne zadanie – daje studentom możliwość zapoznania się ze specyficzną tematyką praw dziecka oraz uwrażliwia na problemy dzieci i młodzieży.

6. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Problematyka interesu i dobra dziecka

Opracowanie: *Magdalena Ustaborowicz*

I. Uwagi wprowadzające

Celem zajęć jest kształtowanie u studentów kultury dyskusji oraz o przykładowaniu dużej wagi do kwestii dobra dziecka. Ważne jest, aby studenci uświadomili sobie, że jako prawnicy często pomijamy tę kwestię skupiając się jedynie na kwestii wygranej i przeforsowania własnych argumentów.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

Pani Kowalska zamieszkała w Łodzi jest matką małoletniego Krzysia Malinowskiego, urodzonego 14.6.1994 r. w Łodzi.

Na mocy wyroku Sądu Rejonowego w Łodzi XIII Wydział Rodzinny i Nieletnich, z 11.7.1995 r., po rozpoznaniu sprawy z powództwa Krzysztofa Malinowskiego przeciwko Zenonowi Malinowskiemu o podwyższenie alimentów, podwyższone zostały alimenty od Zenona Malinowskiego na rzecz syna Krzysztofa, ustalone w ugodzie zawartej przed Sądem Rejonowym w dniu 4.4.1995 r.

Dnia 11.8.1998 r., Pani Kowalska złożyła pozew o pozbawienie praw rodzicielskich Zenona Malinowskiego nad małoletnim synem Krzysztofem Malinowskim. Twierdzi, że ojciec dziecka co prawda łoży na utrzymanie dziecka, lecz znęca się psychicznie nad dzieckiem krzyżąc na nie bezustannie. Nie spędza czasu z dzieckiem, a wszelkie obowiązki zrzuca na matkę dziecka lub dalszą rodzinę (np. jego matka).

Pan Zenon Malinowski twierdzi, że nie dość, że pokrywa wszelkie podstawowe koszty utrzymania dziecka, z własnej woli zdecydował się pokrywać koszty zajęć pozalekcyjnych Krzysia – zajęcia sportowe, prywatne zajęcia z języka angielskiego. Płaci także za jego ubrania oraz rozrywki (kino, zoo, wesołe miasteczko). Faktem jest, że nie spędza z synem dużo czasu, ale większość czasu poświęca na pracę zawodową (pracuje w trybie nienormowanego czasu pracy) – aby zabezpieczyć finansowo syna. W czasie, gdy on przebywa w pracy dzieckiem zajmuje się jego matka (babcia Krzysia). Twierdzi ponadto, że pani Kowalska zażądała odebrania mu prawa do opieki nad dzieckiem ponieważ ma nowego konkubenta, który nie jest przychylny jego kontaktom z synem.

Zajęcia prowadzone są w formie debaty. Jest to typ ćwiczenia pozwalający na kształtowanie kultury dyskusji, formułowania argumentów i odpierania argumentów przeciwnika. Ważne jest, aby zaznaczyć uczestnikom, jak ważne jest aby w czasie trwania ćwiczenia strony robiły notatki zawierające argumenty strony przeciwnej.

III. Przykładowy scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Wstęp

Studenci zostają podzieleni na trzy grupy. Grupa pierwsza stanowi „bezsronnych arbitrow”. Ich zadaniem jest przysłuchiwanie się argumentom stron. Nie mogą oni jednak zadawać pytań stronom. W czasie pozostałych grup powinni notować dobre argumenty, ale także wyszukiwać wszelkie te sytuacje i argumenty, który nie zawsze służyły dobru dziecka.

Pamiętaj: nie informuj strony jaka jest rola arbitrow. Strony powinny jedynie wiedzieć, że arbitrowi nie mają prawa zadawania pytań a ich zadaniem jest przekonanie „sędziów”.

Przygotowanie do ćwiczenia

Grupa druga i trzecia to strony debaty: przedstawiciele rodziców. Zadaniem grup jest przygotowanie argumentów popierających stanowisko swojego „klienta”.

Przeprowadzenie ćwiczenia

Ćwiczenie odbywa się w trzech rundach:

- I runda: strony analizują stan faktyczny i przygotowują argumenty dla poparcia swoich stanowisk (ok. 15 min.), następnie prezentują je na forum w formie wystąpienia; strony mają na wstępną prezentację 5 min. Podczas prezentacji jednej ze stron druga nie ma prawa głosu; może jedynie robić notatki, które posłużą do odparcia argumentów przeciwnika.
- II runda: strony otrzymują ok. 7 min. na przygotowanie kolejnej porcji argumentów. Mogą być to zarówno nowe argumenty, jak i próba odparcia argumentów przeciwnika. Na kolejną prezentację strony mają po 3 min. Strony mogą korzystać z przepisów i wydawnictw prawnych.
- III runda: strony przygotowują mowy końcowe. Powinny one być podsumowaniem dotychczas podniesionych argumentów oraz zawierać konkluzję, która powinna przekonać arbitrow (mowy końcowe trwają po 2 min.).

Podsumowanie ćwiczenia

Arbitrowie krótko (5 min.) uzasadniają jakie argumenty do nich przemówiły, a które nie oraz decydują, której stronie przyznałyby rację.

Prowadzący daje następnie wszystkim uczestnikom chwilę (ok. 5 min.) na przeanalizowanie raz jeszcze wszystkich argumentów, które padły w dyskusji. Które argumenty ich zdaniem kłócą się z pojęciem „dobra dziecka”, dlaczego tak jest? Jak zdaniem uczestników formułować argumenty aby spór nie przesłaniał problemu?

Prowadzący podsumowuje poruszone przez uczestników kwestie i jeszcze raz zaznacza jak istotne jest pamiętanie o dobru dziecka.

Ten sam stan faktyczny może posłużyć także innym ćwiczeniom. Studenci mogą np. przygotowywać wzory pism procesowych dla stron (dla matki dziecka lub dla ojca, a także przygotować np. uzasadnienie wyroku).

Zajęcia 2. Problematyka rozmowy z klientem w wieku szkolnym

Opracowanie: *Magdalena Ustaborowicz*

I. Uwagi wprowadzające

Celem zajęć jest kształtowanie u studentów umiejętności rozmowy z klientem w wieku szkolnym. Ćwiczenia skupiają się na tzw. przełamaniu lodów. Ćwiczenia takie są niezwykle istotne, gdyż w szczególności w reprezentowaniu młodych ludzi istotny jest bardzo dobry kontakt z klientem.

II. Przykładowy scenariusz zajęć

Studenci mają zamknąć oczy i przez chwilę wrócić do czasów, gdy kończyli szkołę podstawową (szósta klasa – 12 lat). Czym się wtedy interesowali, jak spędzali wolny czas, co stanowiło największy problem itp. Następnie dzielimy studentów na grupy trzyosobowe. W każdym zespole znaleźć się musi: para studentów i jeden „nastolatek” (osoba, która wcieli się w rolę 12-letniego ucznia szkoły podstawowej). Zadaniem studentów jest przeprowadzenia 15-minutowej rozmowy z nastolatkiem. Rozmowa powinna się skupiać na tematach, które studenci przywoływali na początku zajęć. Po upływie określonego czasu każda z grup opisuje jak wyglądała ich rozmowa, co było jej tematem, jak czuli się podczas rozmowy, co zrobiliby inaczej następnym razem. Wywiady analizujemy z punktu widzenia studentów i nastolatków.

Ćwiczenie przynosi jeszcze lepsze rezultaty, gdy do współpracy zaprosimy „prawdziwych” nastolatków.

Zajęcia 3. Zagadnienia związane z młodzieżą

Opracowanie: *Magdalena Ustaborowicz*

I. Uwagi wprowadzające

Celem zajęć jest uświadomienie studentom jak wiele zagadnień prawnych może być bezpośrednio związanych z młodymi ludźmi. Zajęcia te prowadzone są w formie burzy mózgów¹.

II. Przykładowy scenariusz zajęć

Metoda przeprowadzenia zajęć:

- studenci w małych grupach określają wszystkie możliwe problemy prawne jakie mogą dotyczyć: noworodka, 7-latka, 12-latka, 17-latka (każda grupa opisuje inną osobę).
- grupy przedstawiają efekty swojej pracy, a następnie wszyscy uczestnicy w burzy mózgów mają możliwość uzupełniania listy.

Głównym zadaniem ćwiczenia jest uświadomienie studentom, jak liczne problemy mogą dotyczyć dzieci i młodzieży, uczy konstruktywnego myślenia oraz stanowi świetny punkt wyjścia dla wielu innych ćwiczeń oraz analizowania prawdziwych stanów faktycznych.

Zajęcia 4. Rozwiązywanie problemów prawnych dotyczących dzieci

Opracowanie: *Magdalena Ustaborowicz*

I. Uwagi wprowadzające

Celem zajęć jest kształtowanie umiejętności konstruktywnego myślenia oraz analizowania skomplikowanych stanów faktycznych i znajdowania rozwiązań możliwych rozwiązań prawnych.

¹ Dokładny opis metody zwanej burza mózgów zob. w rozdziale II.

II. Materiały w sprawie

Krótki opis filmu:

Bohaterką filmu jest dziewczyna z pokolenia „x”. TERESKA, 15-letnia dziewczyna, mieszka, jak większość polskich rodzin, w blokowisku. Jej rodzice są przeciętni – ojciec czasem zagląda do kieliszka, mama biega do kościoła, a w mieszkaniu gra bez przerwy telewizor. Tereska rozpoczyna naukę w szkole krawieckiej, chce zostać projektantką mody. Zaprzyjaźnia się z nową koleżanką – Renatą. Pierwszy papieros, pierwsze wino, pierwszy pocałunek. A potem pierwsza miłość z kolegą z podwórka, która okazuje się nieporozumieniem – chłopak gwałci Tereskę. Dziewczyna czuje się niezmiernie samotna. Nosi w sobie wielką potrzebę uczuć. Nie może jej zrealizować ani w domu, ani w szkole, ani wśród rówieśników. Marzy o wielkiej miłości. Ona także się nie spełni, bo Świat, w którym żyje nie zna tego słowa. Tereska odnajduje strzępy ciepła w dziwnej przyjaźni z kalekim portierem – Edziem. Przy nim potrafi się otworzyć, być sobą, nawet czasem uśmiechnąć się. Edek jest także samotny. Widzi w Teresce kobietę. Nie potrafi jednak uszanować jej intymności i wrażliwości.

III. Przykładowy scenariusz zajęć

Grupa ma za zadanie obejrzeć film „Cześć Tereska” (reż. *Robert Gliński* – 2001). Jeśli nie ma możliwości obejrzenia filmu wspólnie każdy ma za zadanie obejrzeć film w domu. Następnie podczas zajęć w małych grupach studenci mają za zadanie wyobrazić sobie, że bohaterka jest naszą klientką oraz:

- przeanalizować problemy prawne tytułowej bohaterki,
- zastanowić się jakie pytania chcieliby jej zadać podczas spotkania,
- zastanowić się jak można byłoby jej pomóc.

Rozdział VII. Problematyka redukcji szkód i metodologia pracy w pierwszej w Polsce sekcji zajmującej się tym programem

Justyna Lewandowska

1. Uwagi ogólne

Redukcja szkód to strategia działań wobec osób używających substancji psychoaktywnych mających na celu zniwelowanie wszelkich, negatywnych konsekwencji wynikających z faktu przyjmowania tych substancji. Do działań tych zalicza się m.in.: wymianę igieł i strzykawek, rozdawnictwo prezerwatyw i leczenie substytucyjne. Redukcja szkód skupia swoje wysiłki na niwelowaniu szkodliwych skutków przyjmowania substancji psychoaktywnych, a nie na przeciwdziałaniu ich używaniu.

Duża część działań z zakresu redukcji szkód skierowania jest do osób uzależnionych lub używających opiatów, głównie heroiny, ale także kompotu makowego, morfiny czy opium. Substancje te wprowadzone do organizmu łączą się z receptorami opiatowymi w układzie nerwowym, wywołując uczucie silnej euforii i obniżając poziom napięcia emocjonalnego. Regularne ich przyjmowanie może doprowadzić do uzależnienia, które objawia się silnym i niekontrolowanym dążeniem do używania ich pomimo oczywistych poważnych, negatywnych, konsekwencji zdrowotnych i społecznych. Najpoważniejszym następstwem zdrowotnym iniekcyjnego przyjmowania opiatów jest ryzyko zakażenia się wirusami przekazywanymi drogą krwionośną, czyli HIV, HBV, HCV. Istnieje też wysokie ryzyko śmiertelnego przedawkowania w wyniku braku kontroli jakości heroiny sprzedawanej na ulicy. W sferze społecznej degradacja użytkowników przejawia się w braku przygotowania do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, a także konieczność zdobywania środków finansowych na zakup substancji psychoaktywnych, często w sposób nielegalny.

2. Leczenie substytucyjne jako jeden z elementów redukcji szkód

Pod koniec XIX w. w USA osobom uzależnionym od opium podawano podskórnie morfinę. Leczenie to wydawało się być skuteczne, ponieważ nikt nie wracał do nałogu. Dopiero po kilkunastomiesięcznej kuracji zauważono u niektórych pacjentów konieczność podawania coraz większych dobowych dawek, wyniszczenie organizmu oraz zaburzenia poznawcze. W 1870 r. opublikowano artykuł informujący o silniejszym uzależnieniu od morfiny niż od opium. W 1923 r. uznano, że podawanie morfiny osobom uzależnionym jest w świetle prawa nielegalne i zakazano jej stosowania do leczenia uzależnień. W latach 30. XX w. w wyniku systematycznego zwiększania się osób uzależnionych od opiatów utworzono szpitalne ośrodki leczenia detoksykacyjnego, mylnie sądząc, iż detoksykacja jest jedyną metodą leczenia uzależniania i może doprowadzić do abstynencji. Badania przeprowadzone w kolejnych latach ujawniły, iż aż 95% osób po detoksykacji wracało do nałogu. W latach 60. XX w. gwałtownie wzrosła liczba osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych, głównie od heroiny, a także liczba zgonów z powodu jej przedawkowania. Ponieważ zaczęto zjawisko narkomanii postrzegać jako problem społeczny i zdrowotny, podjęto próby znalezienia leku, który blokowałby działanie heroiny. Wówczas to zwrócono uwagę na metadon. Lek ten stosowany przy detoksykacji osób uzależnionych od opiatów, po 14 dniach jego stosowania w odpowiednich dawkach likwidował objawy abstynencyjne i na wiele godzin zapobiegał ich wystąpieniu. Nie powodował euforii, ale znosił głód psychiczny. Lata 1963–1966 przyjmuje się za początek stosowania leczenia substytucyjnego.

W Europie pierwszy program metadonowy powstał w roku 1966 w Szwecji. Natomiast szerzenie się zakażeń wirusem HIV (od lat 80.) spowodowało rozwój polityki redukcji szkód. Prewencja i leczenie miały mieć wpływ na zmianę postaw i zachowań osób, które nie były w stanie utrzymać abstynencji. Podstawowymi elementami tej polityki stały się programy substytucyjne i wymiana igieł i strzykawek.

W Polsce pierwszy program metadonowy, mający charakter pilotażowy, powstał w roku 1992 w Instytucie Psychiatrii i Neurologii w Warszawie. W roku 1999 weszło w życie rozporządzenie Ministra Zdrowia o leczeniu substytucyjnym, które umożliwiło rozwój programów substytucyjnych. Od roku 2005 programy te mogą być również prowadzone przez niepubliczne zakłady opieki zdrowotnej. Obecnie w Polsce funkcjonuje 16 programów, lecząc 1150

pacjentów¹. Programy te są również dostępne w niektórych jednostkach penitencjarnych². Lekiem dopuszczonym do leczenia substytucyjnego jest metadon, a od lipca 2008 r. również suboxon.

3. Programy wymiany igieł i strzykawek

Pierwszy program wymiany igieł i strzykawek powstał w celu zmniejszenia rozprzestrzeniania się wirusa HBV wśród osób iniekcyjnie zażywających substancji psychoaktywnych. Było to w roku 1983 w Amsterdamie. W latach następnych w wyniku wybuchu pandemii wirusa HIV programów tych powstało znacznie więcej. W 1984 r. Ośrodek Kontroli Chorób w USA (CDC) po raz pierwszy stwierdził, że powstrzymanie się od przyjmowania substancji psychoaktywnych drogą iniekcji oraz zmniejszenie wspólnego używania igieł i strzykawek przez wiele osób może być skuteczne w zapobieganiu przenoszenia się wirusa HIV. Niestety, na powstanie pierwszych programów w USA trzeba było poczekać aż do roku 1988. Na otwarcie tych programów zdecydowały się Nowy Jork i San Francisco.

Monar był pierwszą organizacją, która rozpoczęła rozdawanie igieł i strzykawek w Polsce. Było to w roku 1988. Rok później dołączyła do niego Służba Zdrowia, ale w bardzo małym zakresie. Pierwszy punkt, do którego można było przyjść i wymienić igły i strzykawki, został otwarty przez krakowski oddział Monaru w roku 1995. Dziś w wielu większych miastach Polski można znaleźć taki punkt.

Osoby realizujące tę formę pomocy za podstawowe zadanie przyjmują objęcie pomocą jak największej liczby osób przyjmujących substancje psychoaktywne drogą iniekcji. Wiąże się to z faktem, iż zazwyczaj działają poza placówkami i docierają do miejsc, w których te osoby się zbierają. Podjęcie jak największej liczby kontaktów i ich podtrzymanie decyduje o skuteczności prowadzonej w ten sposób profilaktyce HIV/AIDS. Z tych też właśnie powodów w niektórych miejscach jest realizowana pośrednia dystrybucja sprzętu iniekcyjnego. W ramach tej metody osoba korzystająca z programu wymiany staje się również jej „pracownikiem”. Pobierając większą liczbę igieł i strzykawek, dostarcza je innym użytkownikom, którzy z różnych powodów boją się osobiście zgłosić do punktu.

¹ Pięć programów w Warszawie, po jednym w: Chorzowie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Starachowicach, Siedlcach, Szczecinie, Świeciu, Wrocławiu, Zgorzelcu.

² Szesnaście zakładów karnych, w tym 8 zakładów w Okręgu Lubelskim, objętych leczeniem 65 pacjentów.

Od kilku lat rozwijają się również programy party workingowe, które realizowane są w klubach, dyskotekach i pubach. Są one adresowane przede wszystkim do osób używających syntetycznych substancji psychoaktywnych. W roku 2006 było 6 takich programów w: Warszawie, Lublinie, Poznaniu, Częstochowie, Krakowie i Szczecinie. Za podstawowy cel tych programów przyjęto poprawę bezpieczeństwa uczestników imprez. Polegają one głównie na rozdawaniu prezerwatyw, a także informowaniu przez osobę odpowiednio przeszkoloną o ryzyku związanym z zażywaniem substancji psychoaktywnych i konsekwencjach przygodnego seksu.

Dość nową formą pomocy dla użytkowników są tzw. *drop-in*, czyli świetlice dla osób czynnie przyjmujących substancje psychoaktywne, jak i dla tych, którzy są w programach metadonowych. W świetlicy tej można wymienić igły i strzykawki, napić się czegoś ciepłego, wziąć prysznic, zrobić pranie i porozmawiać z przygotowaną do tego osobą o swoich problemach.

4. Powstanie Sekcji Redukcji Szkód w warszawskiej Klinice Prawa WPiA UW

Kilka lat temu w Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka powołano nowy program „Prawa Człowieka na rzecz Redukcji Szkód”. Był to z założenia program jednoosobowy, ale szybko okazało się, że spraw z zakresu redukcji szkód jest tak wiele, że jedna osoba temu nie podoła. Do programu zgłaszały się osoby używające substancji psychoaktywnych, a szczególnie osoby od nich uzależnione, które miały problemy z załatwieniem swoich spraw, głównie: karnych, administracyjnych i cywilnych, ale także związanych z leczeniem. Fakt ten zaowocował pomysłem nawiązania współpracy Fundacji z Kliniką Prawa z WPiA UW.

W rezultacie w roku akademickim 2007/2008 powstała pierwsza w Polsce kliniczna Sekcja Redukcji Szkód. Skupiła grupę siedmiu studentów chętnych do niesienia pomocy osobom używającym środków psychoaktywnych. Zajęcia prowadzone były przez dwóch koordynatorów: prawnika z ramienia Wydziału Prawa i Administracji UW oraz prawnika z programu „Prawa Człowieka na rzecz Redukcji Szkód”. Rozwiązanie to było podyktowane nowością dziedziny, jaką była redukcja szkód w nauczaniu uniwersyteckim. „Koordynator wydziałowy” wraz ze studentami na bieżąco uczył się, czym ona jest w praktyce.

Warto dodać, ponieważ ma to znaczenie przy ustalaniu metodologii pracy z klientami tej sekcji, iż są oni klientami o specyficznym zabarwieniu. Są to ludzie bardzo wrażliwi, nieufni, ciężko doświadczeni przez los, często bezdomni i przede wszystkim chorzy. Właściwie nie spotyka się wśród nich postaw roszczeniowych,

wręcz przeciwnie, są bardzo wdzięczni za każdą udzieloną im pomoc. Charakteryzują się również nieśmiałością, ale nie tą wrodzoną, a tą nabytą w trakcie bycia uzależnionym. Przez lata wmawiania im, że są bezwartościowymi, niewykształconymi i całkowicie zbędnymi członkami społeczeństwa, ich poczucie własnej wartości obniżyło się do zera. Starają się być niewidzialni dla innych. Fakt, że są młodzi ludzie, którzy chcą im pomóc, jest dla nich bardzo ważny i budujący, ale jednocześnie onieśmiela wielu. Niektórzy z nich nie są w stanie przełamać swojej wewnętrznej bariery i wejść na teren uniwersytetu, by przedstawić swój problem. Teren uczelni jest dla nich nieznany, więc nie wiedzą, czego mogą się tam spodziewać. Boją się bycia ocenianym czy to przez strażników przy bramie czy przez studentów, których jest pełno na korytarzach. Znamienne są tu słowa osób ze stowarzyszenia pacjentów programów metadonowych w Warszawie „Jump 93”, że osoba, która walczy ze swoim nałogiem, a tylko takie zgłoszą się po pomoc, jest jak małe dziecko. Musi się uczyć życia na nowo.

5. Metodologia pracy w sekcji Redukcji Szkód

Przez rok „eksperymentalnego” funkcjonowania sekcji udało się nam ustalić działania, które powinny wpływać na ustalenie programu i metodologii kształcenia studentów w tej sekcji i jednocześnie przyczynić się do efektywniejszej pomocy udzielanej tej grupie osób przez studentów poradni prawnej.

Podstawową kwestią przy utworzeniu tego rodzaju sekcji jest to, aby dyżury studentów nie odbywały się w siedzibie kliniki, ale w miejscach, gdzie zbierają się osoby uzależnione, czyli np. w ich świetlicach. Osoby uzależnione często boją się przyjść na teren uniwersytetu, co powoduje, iż są odcięci od pomocy studentów.

Ponadto wskazane jest, aby studenci pojawiali się w miejscach np. ulicznej wymiany igieł i strzykawek np. celem rozdania specjalnie przygotowanych przez siebie ulotek. Ma to również na celu oswojenie użytkowników ze studentami, tak aby nabrali do nich zaufania. Ponadto jest to dobry sposób na rozreklamowanie sekcji. Pomimo rozwieszania ogłoszeń o funkcjonowaniu sekcji w punktach programów metadonowych, noclegowni i punktach wymiany igieł i strzykawek wiedza o niej jest zbyt mała.

Istotne jest również to, aby już na samym początku roku akademickiego przeprowadzić, w ramach seminarium sekcyjnego, spotkanie z osobami uzależnionymi np. ze Stowarzyszenia Pacjentów Programów Substytucyjnych. Ma to na celu poznanie problemów, z jakimi borykają się użytkownicy substancji psychoaktywnych. Niewątpliwie takie spotkania bardzo motywują studentów do pracy w tej sekcji.

Ponadto ze względu na fakt, iż wiedza o HIV/AIDS jest wciąż stosunkowo mała, a klientami sekcji są również osoby zakażone wirusem HIV, studenci powinni zostać przeszkoleni przez specjalistów w tej tematyce. W ten sposób uzyskają odpowiedzi na nurtujące ich pytania i obawy oraz będą mieli pewność, iż przy zachowaniu określonych zasad ostrożności nie grozi im zakażenie.

Kolejną bardzo ważną kwestią związaną z tą sekcją jest zapoznanie studentów z merytorycznym zakresem ustawy o narkomanii oraz rozporządzeń z nią związanych. W tym celu na początku roku akademickiego można dwa lub trzy zajęcia poświęcić analizie kilku zagadnień uregulowanych w powyższych aktach.

Przykładowe zajęcia poprowadzone w sekcji redukcji szkód mogą wyglądać następująco:

Zajęcia 1. Prawo krajowe w teorii i praktyce

Cel zajęć

Zajęcia te mają na celu kształcenie umiejętności dokładnego poznania przepisów krajowych dotyczących problemu osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych, właściwego zastosowania wykładni prawnej z powołaniem się na judykaturę i orzecznictwo prawa krajowego, rozwiązywania problemów prawnych oraz opracowania całości koncepcji postępowania z problemem.

Metoda przeprowadzenia zajęć

W trakcie tych zajęć koordynator może odpowiednio opracowany i przygotowany, np. na podstawie wcześniejszych spraw prowadzonych w klinice prawa, stan faktyczny przedstawić studentom do analizy prawnej. W zależności od liczby osób w sekcji, studenci powinni pracować w 4–5-osobowych grupach (nie większych). W zależności od wybranego stanu faktycznego jego analizę można przeprowadzić metodą SWOT¹ lub/i dzieląc studentów na równe grupy powierzając im zadanie obrońców lub prokuratorów w danej sprawie.

Poniżej zaprezentowano krótki stan faktyczny mogący być przedmiotem analizy prawnej przez studentów. Szczególna uwaga koordynatora powinna być zwrócona na kwestie związane z uzależnieniem Jana K. i w związku z tym możliwość zastosowania instytucji wynikających z rozporządzenia Ministra Zdrowia z 19.10.2007 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy leczeniu substytucyjnym oraz szczegółowych warunków, które powinien spełniać zakład opieki zdrowotnej prowadzący leczenie substytucyjne (Dz.U. Nr 205, poz. 1493).

Stan faktyczny Nr 1

Jan K. wraz ze swoimi znajomymi był obecny na imprezie. W pewnym momencie podczas zabawy dwie osoby w niej uczestniczące zaczęły się bić. Jan K.

¹ Zob. omówienie tej metody w rozdziale II.

z innymi kolegami zaczął rozdzielać osoby uczestniczące w bójce. W tym samym momencie gospodarz imprezy, w obawie przed zagrożeniem zdrowia i życia znajomych, zawiadomił policję. Policja przyjechała bardzo szybko i w gdy weszła do mieszkania zobaczyła Jana K. i jego kolegów rozdzielających bijące się osoby. W tym też momencie Janowi K. wypadła z kieszeni torebka z zawartością heroiny (torebka zawierała 0,2 gr heroiny). Policjanci natychmiast zabrali obie osoby biorące udział w bójce i Jana K. Jan K. zeznał na policji, że heroinę miał wyłącznie do swojego użytku, ponieważ jest od niej uzależniony już od kilku lat i pomimo wielu prób odstawienia tego środka niestety mu się to nie udało.

Przedstaw całościową analizę prawną powyższego zdarzenia w stosunku do Jana K.

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W celu weryfikacji zdobytej wiedzy i umiejętności można na kolejnych zajęciach, na ich pierwsze 10 minut, przygotować podobny stan faktyczny, dając go każdemu studentowi dla własnego rozwiązania, a następnie przeprowadzić burzę mózgow dotyczącą analizy tego przypadku. W trakcie przeprowadzania burzy mózgow koordynator może obserwować, kto i jak wiele nauczył się z poprzednich zajęć. Jednocześnie też ten nowy stan faktyczny daje studentom kolejną szansę na pogłębianie swojej wiedzy i umiejętności.

Zajęcia 2–4. Minisymulacja

Cel zajęć

Przeprowadzenie tych zajęć może odbywać się według opracowanych przez prowadzącego różnych scenariuszy.

Można np. na podstawie stanu faktycznego przedstawionego do zajęć Nr 1 (zob. powyżej stan faktyczny dotyczący Jana K.) przeprowadzić posiedzenie w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania wobec Jana K. Symulacja ta będzie miała za zadanie przybliżenie studentom przede wszystkim toku posiedzenia w sprawie tymczasowego aresztowania i jego elementów, ale także przybliżenie studentom przepisów karnych dotyczących całości problematyki tymczasowego aresztowania oraz możliwego postępowania w takiej sprawie w przypadku osoby uzależnionej od substancji psychoaktywnych.

Metoda przeprowadzenia zajęć

Ponieważ symulacja powyższa jest przykładem posiedzenia w sprawie tymczasowego aresztowania, najlepiej jest zaplanować jej przeprowadzenie na całe 2–3 zajęcia (około 4–5 godzin).

30 minut

Wręczenie studentom opracowanego wcześniej stanu faktycznego. Po rozdzieleniu wszystkich ról należy ogólnie przedstawić studentom cały plan symulacji, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali, w której będzie pracowała do czasu rozpoczęcia posiedzenia. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny, orzecznictwo.

1–2 godziny

Praca w grupach nad przygotowaniem wniosku o tymczasowe aresztowanie oraz wniosku o jego niestosowanie oraz przygotowanie do wystąpień przed sądem.

1 godzina

Przeprowadzenie posiedzenia sądu.

30 minut

Grupa sędziów przygotowuje postanowienie z uzasadnieniem. W tym czasie obie grupy mogą z koordynatorem przeanalizować samą symulację posiedzenia sądu.

30 minut

Ogłoszenie postanowienia sądu z uzasadnieniem.

30 minut

Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne i metodologiczne).

Weryfikacja zdobytej wiedzy i umiejętności

W przypadku przeprowadzania tego ćwiczenia koordynator w trakcie jego odbywania ma możliwość na bieżąco obserwować, czy i w jakim stopniu studenci nabywają umiejętności w wiedzę wynikającą z jego przeprowadzania.

Powyższe przykłady przedstawione w niniejszym rozdziale stanowią podstawową bazę dla koordynatora czy kierownika poradni, chcącego założyć i prowadzić w swojej klinice sekcję redukcji szkód. Przygotowując się do jej założenia, należy zawsze pamiętać, po pierwsze, o celu edukacyjnym dla studentów, a, po drugie, o wszystkich specyficznych elementach, wynikających z udzielania porad prawnym osobom uzależnionym od środków psychoaktywnych.

6. Scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Opracowanie: *Mariusz Fistek, Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą stanu faktycznego opracowanego na podstawie przypadków pojawiających się w Klinice Prawa.

Ćwiczenie to może być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów, ale także w środku roku akademickiego, jak i na samym jego końcu. W zależności jednak od tego, w którym momencie roku koordynator zdecyduje się na jego przeprowadzenie, powinien pamiętać o wyznaczeniu sobie celów, jakie wówczas będzie ono spełniać. Generalnie celem jego przeprowadzenia jest kształcenie u studentów umiejętności i wiedzy potrzebnych do opracowywania opinii prawnych. Przystępując do przeprowadzenia tych zajęć w różnym momencie pracy w klinice, koordynator sam może zdecydować, jakie umiejętności lub wiedzę chce przekazać studentom. Oczywiście jest też, że inaczej należy podejść do tego ćwiczenia, jeżeli jest ono realizowane na początku roku, kiedy studenci nie mają jeszcze żadnego doświadczenia w udzielaniu porad prawnych, a inaczej, kiedy przeprowadzamy to ćwiczenie na końcu roku, kiedy już wszyscy mają za sobą spory bagaż doświadczeń w tym zakresie. I tak przykładowo, podstawowymi celami przeprowadzenia tego ćwiczenia na samym początku roku może być ogólne zapoznanie studentów z budową opinii prawnej (można wówczas przed przystąpieniem do tych zajęć zaprezentować studentom 15-minutową prezentację dotyczącą najważniejszych elementów opinii), a także podstawowymi kwestiami, które powinny się znaleźć w każdej jej części. Jeżeli natomiast ćwiczenie to będziemy przeprowadzać na koniec roku, celowo można zająć się wyłącznie jednym z elementów opinii, czyli np. analizą prawną, kładąc wówczas nacisk na perfekcyjne jej opracowanie.

Niezależnie od wybranego modelu, na tydzień przed przystąpieniem do tego ćwiczenia koordynator powinien poprosić studentów, aby przeanalizowali dokładnie problematykę instytucji zbiegu przestępstw i zbiegu przepisów w prawie karnym.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej, aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 studentów.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to około 3 zajęć po 90 minut.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

Dnia 1.11.2006 r. Patryk F. wraz ze swoimi znajomymi był obecny na „imprezie” lub klatce schodowej (niejasności w przedstawionym stanie faktycznym przez Klienta). Jak przedstawił Klient, w pewnym momencie wypadła mu z kieszeni torebka z zawartością amfetaminy („torebka – 0,2 gr – z białą substancją” – jak powiedział). Upadła ona niedaleko kolegi Patryka F. – Łukasza G. Jako że w okolicy tego zdarzenia obecni byli również funkcjonariusze policji, od razu jeden z nich zainterweniował. Zapytał Łukasza G., czy substancja ta należy do niego. Kolega Partyka potwierdził bez wahania, że to on jest właścicielem amfetaminy. Zgodnie z zeznaniami Partyka F. (wynika to z przedstawiania stanu faktycznego przez Klienta), Łukasz G. zrobił tak, ponieważ był pod wpływem alkoholu (podobnie zresztą jak Patryk F.). Od razu obaj zostali zabrani na komisarjat policji, na którym spisany został protokół z zeznań. Patryk F. przesłuchany był w charakterze świadka zdarzenia. Nie rozmawiał z policjantem o narkotykach. Był pytany tylko o swoich kolegów obecnych na imprezie/klatce. W protokole wskazał personalia trzech kolegów, z którymi imprezował.

Po roku, a dokładniej 6.11.2007 r., Patryk F. został wezwany, w charakterze świadka, na rozprawę swojego kolegi (Łukasza G.). Klient kliniki postanowił przyznać się do tego, że to on był faktycznym posiadaczem owej „torebki” z amfetaminą. Ponadto zeznał przed sądem, że zażywa narkotyki od kilku lat. Sąd, na rozprawie Łukasza G., poinformował Patryka F., o tym, że otrzyma wezwanie na swoją rozprawę, która będzie dotyczyła również krzywoprzysięstwa – w związku ze sprzecznościami z protokołu z policji w stosunku do zeznań przed sądem (nie zgadzają się również personalia osób, które wskazał Patryk F.).

Dnia 7.11.2006 r., około godz. 15–16, Patryk F. wracał z osiedlowego podwórka (wyrzucił śmieci). Zauważył, iż na klatce znajduje się „ktoś podejrzany”. Kiedy Patryk F. otworzył drzwi do mieszkania, wszedł do środka i chciał je zamknąć, wtedy człowiek z klatki zaczął się z nim szarpać, po czym wtargnął do środka. Okazało się że jest on funkcjonariuszem policji. Patryk F. został przez niego skuty, a sam funkcjonariusz wezwał posiłki (kilku funkcjonariuszy policji). Funkcjonariusze bardzo dokładnie przeszukali pokój Patryka F. oraz łazienkę (Patryk mieszka razem z rodzicami). Policja w pokoju Patryka F. odnalazła pieniądze (zwiniete w rulonik) o wartości 6700 zł, narkotyki w większej ilości oraz wagę ze śladami białego proszku. Wszystko zostało zabezpieczone, spisano protokół oraz zeznania. Patryk F. pytany o to, skąd pochodzą pieniądze powiedział, iż należą do rodziców, konkretnie do ojca.

Sprawą zajęła się Prokuratura Rejonowa Warszawa Praga-Południe. Dnia 16.11.2006 r. prokurator wydał postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym. Na wspomniane postanowienie Patryk F. wniósł zażalenie 22.11.2006 r., do którego załączył wyciągi wypłat z pracy ojca sprzed ostatnich 3 miesięcy w celu udokumentowania, iż znalezione pieniądze mogły należeć do ojca, który był w stanie zaoszczędzić taką sumę pieniędzy przez wskazany w zażaleniu okres. Jak się okazuje ojciec zarabia ponad 3000 zł brutto miesięcznie. Do 14.11.2007 r. Patryk F. nie otrzymał informacji co do rozpatrzenia jego zażalenia, poza wezwaniem do uzupełnienia braku formalnego w postaci podpisania pisma. Patryk F. następnego dnia po odebraniu owego wezwania udał się do prokuratury i podpisał zażalenie.

Po pewnym czasie Patryk F. otrzymał postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Południe o nadaniu klauzuli wykonalności postanowieniu Prokuratury Rejonowej Warszawa Praga-Południe. Sąd uznał, iż mienie stanowiące przedmiot zabezpieczenia jest własnością podejrzanego – Patryka F.

Dnia 5.4.2007 r. (data na kopercie) Klient otrzymał akt oskarżenia z 2.1.2007 r. wydany przez Komendę Rejonową Policji Warszawa VII oraz przesłane 23.3.2007 r. zawiadomienie o przesłaniu aktu oskarżenia z Prokuratury Rejonowej dla Warszawy Praga-Południe do Sądu Rejonowego dla Warszawy Praga-Południe Wydziału III Karnego. Od tego czasu Patryk F. nie otrzymał żadnych innych zawiadomień. Dokumenty te, jak wynika z informacji uzyskanych od Klienta, otrzymał dopiero po powrocie z wyjazdu wakacyjnego.

W okresie wakacyjnym 2007 r. Patryk F. wyjechał do pracy za granicę i przez ten czas ani on, ani jego rodzice nie odbierali żadnej korespondencji, jaka przychodziła na jego adres w Polsce.

Lista pytań pomocniczych dla studentów opracowujących opinię prawną

- Czy opracowanie jest zwarte i zrozumiałe?
- Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?
- Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?
- Czy układ tekstu i grafiki pozwala na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejście dokumentu?
- Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?
- Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ono użyteczne śródtytuły i podkreślenia, odzwierciedlające jego treść i umożliwiające jego wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą je przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?
- Czy opracowanie nie jest stronnicze pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowane cele realne i prawne klienta i doradztwa?

- Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?
- Czy różnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?
- Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne a nie wtórne?
- Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?
- Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?
- Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?
- Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?
- Czy oprócz autora, co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?
- Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

III. Scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Niniejsze ćwiczenie można przeprowadzić na trzech kolejnych zajęciach lub podczas całonocnego szkolenia dla studentów rozpoczynających pracę w Klinice Prawa. Zadaniem studentów pracujących w grupach jest opracowanie opinii prawnej na podstawie listu otrzymanego od klienta kliniki. W zależności od wybranych przez koordynatora celów, jakie ma spełnić to ćwiczenie, powinien on podczas zajęć 1 odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jakie są ich podstawowe zadania podczas pracy nad niniejszą sprawą i na czym przede wszystkim powinni się skupić, opracowując opinię prawną dla klienta. Koordynator, jak zawsze, powinien na wstępie dokładnie wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać całe ćwiczenie, jak długo będzie trwało i czego mogą się nauczyć podczas jego wykonywania. Dodatkowo po zakończeniu całego ćwiczenia na kolejnych zajęciach można przeprowadzić symulację spotkania z klientem kliniki w celu ustnego przedstawienia mu całej opinii prawnej. Oczywiście wówczas celem tego ćwiczenia będzie zdobycie przez studentów umiejętności rozmowy z klientem i jasnego przedstawienia najważniejszych kwestii zawartych w pisemnej opinii prawnej.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów, tzn. listu od klienta kliniki, oraz listy pytań pomocniczych. Po rozdaniu wszystkich materiałów należy ogólnie przedstawić studentom cały plan ćwiczenia, podzielić ich na grupy, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali lub jeżeli nie ma takiej możliwości to do przygotowanego odpowiednio swojego stanowiska. W miarę możliwości danej Kliniki Prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny i orzecznictwo i rozdać je studentom. Jednak nie powinno to zastępować samodzielnej i grupowej pracy studenta w znalezieniu wszystkich potrzebnych w tej sprawie materiałów. Ważne jest więc, co było już podkreślane, aby koordynator poinformował studentów na co najmniej tydzień przed zajęciami o konieczności przygotowania się z danej tematyki.

Po powyższej wstępnej części studenci powinni przystąpić do przeczytania listu klienta, a następnie rozpocząć pracę w grupie nad opracowaniem opinii prawnej.

Zajęcia 2

Opracowywanie opinii prawnej w grupach. Podczas tych zajęć studenci pracując dalej w grupach, opracowują opinię prawną. Oczywiście praca nie musi ograniczać się tylko do czasu odbywania zajęć. Studenci mogą podczas zajęć 1 podzielić się zadaniami i część pracy wykonać w domu. Ważne jest jednak, aby studenci uczyli się pracy zespołowej, dlatego też nadzorując ich pracę w grupach, należy unikać takich sytuacji, w których uczestnicy podzielią się na początku pracą, wykonają ją samodzielnie w domu, a następnie tylko wkleją swoje fragmenty do całości opinii. Ważne jest, aby studenci uczyli się w grupie omawiania swoich poglądów, przedstawiania ich i uzasadniania. Taka analiza wszystkich elementów opinii na forum grupy najpełniej uczy jej uczestników rzetelnego jej opracowywania.

Zajęcia 3

Omówienie ćwiczenia (prawne, psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie. Daje szansę ukazania problemów, jakie mogą pojawić się w ciągu całego roku akademickiego podczas pisania opinii prawnych. Jednocześnie przeprowadzenie tego ćwiczenia na początku roku akademickiego pokazuje studentom, czym będą się zajmowali podczas całorocznej pracy w poradni. Bardzo ważnym elementem tych zajęć jest dokładne omówienie opracowanych przez wszystkie grupy opinii prawnych ze wskazaniem zarówno

pozytywnych elementów każdej opinii, jak i negatywnych. W przypadku omawiania tych drugich ważne jest, aby wspólnie ze studentami omówić, jak można w przyszłości uniknąć popełnionych błędów. Na samym końcu podsumowania należy zawsze zwrócić się do uczestników z pytaniem, czego nauczyli się podczas tego ćwiczenia i w jaki sposób wiedza i umiejętności zdobyte podczas jego wykonywania może pomóc im w przyszłej pracy w klinice.

Rozdział VIII. Metodologia przygotowania studenta do pracy z klientem (+ scenariusze zajęć)

Celina Nowak

1. Uwagi wstępne

Najbardziej znaczącym elementem pracy studentów w poradni prawnej jest kontakt z „prawdziwym” klientem, realną osobą.

Kształcenie studentów w ramach studiów prawniczych ma w przeważającej części charakter teoretyczny. Z tego powodu zdecydowana większość z nich nie ma szansy na zetknięcie się z osobami, które w przyszłości będą ich klientami lub z którymi będą mieć do czynienia w życiu zawodowym. Dlatego właśnie praca w poradni prawnej stanowi dla studenta wyjątkowe wyzwanie i unikalne doświadczenie, zaś podstawowym elementem tego doświadczenia jest rozmowa z klientem.

Kluczową częścią edukacji i praktyki w poradni powinna zatem być technika przeprowadzania rozmowy z klientem, którą to umiejętność student powinien nabyć w czasie seminariów i szkoleń w poradni.

Zajęcia poświęcone temu zagadnieniu mają umożliwić studentowi przygotowanie się do pracy z klientem, w szczególności na uzyskanie niezbędnych informacji od klienta, dotyczących problemu prawnego, z którym zwrócił się do poradni. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że duża część przygotowania studenta do pracy z klientem powinna mieć charakter przygotowania psychologicznego. Tego rodzaju szkoleń koordynator nie będzie zwykle w stanie przeprowadzić. Z tego względu w czasie zajęć seminaryjnych można raczej skupić się na tych aspektach pracy studenta z klientem, które nie łączą się z używaniem szczególnych technik prowadzenia rozmowy¹.

¹ W tym zakresie należy odesłać do książki *M. Szeroczyńskiej, I. Mulak, Jak uczyć prawników dobrej komunikacji z klientem. Podręcznik dla trenerów umiejętności interpersonalnych, Warszawa 2006.*

Uwagi metodologiczne odnoszące się do problematyki przygotowywania studenta do pracy z klientem zostały wplecione w tok poniższych rozważań.

Należy pamiętać, że w poradni prawnej student prowadzi sprawy klientów w dwojakim trybie – najczęściej spotyka się z klientem oko w oko, ale może się jednak zdarzyć, że będzie prowadził sprawę klienta listownie. Przygotowanie studenta do pracy z klientem powinno obejmować obie te formy kontaktów.

Odnosząc się do prowadzenia rozmowy (wywiadu), należy stwierdzić, że przygotowanie studenta do pracy z klientem z tego punktu widzenia powinno obejmować kilka elementów. Przede wszystkim należy mu uświadomić, jaki jest cel takiego spotkania i jak w związku z tym kształtują się ogólne ramy takiego kontaktu. Po drugie należy ze studentami omówić poszczególne stadia rozmowy, począwszy od przygotowania się do rozmowy, poprzez samą rozmowę i jej etapy, skończywszy na postępowaniu po przeprowadzeniu rozmowy. Po trzecie należy także poświęcić uwagę dodatkowym kwestiom, zwłaszcza problemom, jakie student może napotkać w czasie prowadzenia rozmowy, a także innym formom aktywności, w jakich może brać udział student w czasie pracy w poradni. Aby przekazać niezbędne informacje, koordynator będzie przede wszystkim omawiał poszczególne, wskazane wyżej, zagadnienia, a także – w miarę możliwości – prowadził ćwiczenia praktyczne. Preferowaną formą zajęć poświęconych zagadnieniu przygotowania do pracy z klientem jest warsztat, w czasie którego studenci sami, jedynie wspierani przez koordynatora, identyfikują problemy związane z przygotowaniem do pracy z klientem i samodzielnie dochodzą do rozwiązań. Ponadto należy podkreślić użyteczność symulacji wywiadu z klientem, która może pozwolić studentom na przećwiczenie w warunkach laboratoryjnych umiejętności, jakie zyskali w czasie zajęć warsztatowych w poradni.

2. Ogólne zasady

Rozpoczynając proces przygotowania studenta do pracy z klientem należy w pierwszej kolejności zapoznać go z ogólnymi zasadami rządzącymi kontaktami z klientami w ramach pracy w studenckiej poradni prawnej.

W tym zakresie koordynator musi podkreślić, że kontakt z klientem ma charakter kontaktu profesjonalnego i celowego. Kontakt profesjonalny to kontakt, który rozgrywa się na płaszczyźnie zawodowej i nie ma, czy też nie powinien mieć, charakteru kontaktu osobistego. Relacja między studentem a klientem ma charakter relacji oficjalnej – ważne wydaje się wskazanie, że taka powinna pozostać przez cały czas zajmowania się przez studenta sprawą klienta. Celowy charakter tej relacji przejawia się w tym, że jej celem jest wymiana informacji na

temat konkretnego problemu prawnego, z którym do poradni zwrócił się klient. W tym zakresie należy podkreślać, że w żadnym razie celem rozmowy nie jest – przykładowo – ani poprawa nastroju klienta, ani zaspokojenie ciekawości studenta.

Te dwie ogólne zasady – profesjonalizmu i celowości – wyznaczają generalne ramy, w jakich rozgrywa się relacja student–klient i przekładają się na szczegółowe dyrektywy odnoszące się do przebiegu rozmowy studenta z klientem, których zidentyfikowanie powinno stać się jednym z priorytetów zajęć poświęconych przedmiotowej tematyce. Priorytety te odnoszą się, z jednej strony, do klienta, a z drugiej do studenta. Jako przykład priorytetu dotyczącego klienta można wskazać, że charakter kontaktów studenta pracującego w poradni prawnej z klientem sprawia, że zabronione powinno być składanie przez studenta obietnic klientowi, których nie będzie się mogło dotrzymać. Takie zalecenie ma na celu uniknięcie dawania klientowi fałszywej nadziei. Z drugiej strony należy uczulić studenta na ograniczenia związane z faktem, że doradza klientowi w zakresie jego problemu prawnego, a nie spraw socjalnych czy ogólnie życiowych, w związku z czym nie może nadmiernie angażować się w życie klienta.

Na wstępnym etapie przygotowania studenta do pracy z klientem wydaje się ponadto wskazane zwrócenie uwagi studenta na ważną kwestię techniczną, związaną z ramami czasowymi spotkania. Na początku rozmowy należy ustalić, ile będzie ona trwała, ile obie strony mogą przeznaczyć na nie czasu, w jej trakcie natomiast należy kontrolować czas i zadanie to spoczywa na studentce, jako na osobie, która kieruje rozmową.

Konieczne jest także uzmysłowienie studentom, że rozmowa z klientem, obok dostarczonych przez niego dokumentów, stanowi podstawowe źródło ich wiedzy na temat sprawy. Stąd duże znaczenie ma właściwe przeprowadzenie rozmowy. Pomocne w tym będą pewne zasady zachowania. Z jednej strony mają one ochronić osobę prowadzącą rozmowę i pomóc jej w efektywnej pracy, z drugiej strony zaś mają sprawić, że dzięki otwartości i poczuciu kontaktu, klient poczuje się wysłuchany i zrozumiany. Zwiększy to obopólne zaufanie i będzie sprzyjało należytemu załatwieniu sprawy, co jest przecież celem spotkania.

3. Przygotowanie do rozmowy

Aby prawidłowo przygotować studenta do prowadzenia rozmowy z klientem, należy rozpocząć od omawiania przygotowania do rozmowy, które stanowi ważne, choć nierzadko zaniedbywane zagadnienie, mogące często przesądzić o powodzeniu całego spotkania.

Wydaje się konieczne wskazać studentowi, że do rozmowy z klientem powinien przygotować się w sposób możliwie jak najbardziej staranny. Pomocne może być wykonanie następujących czynności:

- zapoznanie się z wszystkimi informacjami, jakimi się dysponuje przed spotkaniem,
- jeśli to możliwe, zaplanowanie spotkania, w szczególności ustalenie listy kwestii, których wyjaśnienie jest niezbędne dla uzyskania jasnego obrazu sytuacji prawnej klienta,
- dobre rozplanowanie czasu,
- przygotowanie się na to, że spotkanie może się przedłużyć,
- powtórzenie wiadomości z dziedziny lub instytucji prawnej, której ma dotyczyć rozmowa,
- przygotowanie się psychicznie do rozmowy, przyjęcie otwartej postawy, która pozwoli na czas rozmowy zapomnieć o własnych problemach, by móc w pełni zrozumieć kłopoty i sytuację klienta,
- ubranie się elegancko, nie ekstrawagancko.

W czasie zajęć poświęconych przygotowaniu do rozmowy z klientem należy omówić także kwestię pracy w parach, bo w takiej konfiguracji najczęściej studenci pracują w poradniach. Problem ten ma duże znaczenie, bowiem wskazane jest, aby studenci w parze sprawnie ze sobą współpracowali, w tym wspólnie przygotowali się do rozmowy z klientem.

W tym zakresie pomocne może być zwrócenie im uwagi na następujące zadania, które mogą przyczynić się do efektywnego prowadzenia rozmowy:

- wcześniejsze omówienie kwestii, jakie należy poruszyć podczas rozmowy z klientem,
- podzielenie się zagadnieniami, które zostaną poruszone, jednak pod warunkiem że każda osoba śledzi bieg rozmowy i jest gotowa na uczestnictwo w każdej jej części,
- w trakcie przeprowadzania rozmowy – wyznaczenie osoby „rozmawiającej” oraz osoby „notującej”; osoba notująca musi być zorientowana w sprawie i uczestniczyć w rozmowie w stopniu wskazanym przez okoliczności po to, aby pomóc partnerowi w uściśleniu pytania, jeśli okaże się to konieczne,
- w razie konieczności tłumaczenia z języka obcego, ustalenie, kto lepiej posługuje się danym językiem i będzie rozmawiać z klientem; ewentualnie zwrócenie się do kompetentnego(ej) kolegi/koleżanki z poradni z prośbą o tłumaczenie.

W razie pracy w parach nie jest wskazany podział obowiązków, polegający na „wymiennej” obecności na rozmowach czy jedynie wrywkowej znajomości sprawy.

Prawie tak samo ważne, jak przygotowanie się do rozmowy z klientem, jest przygotowanie warunków, w jakich ta rozmowa ma się odbywać. W tym celu wskazane jest zwrócenie studentowi uwagi na następujące kwestie:

- przygotowanie pomieszczenia, w którym odbywać się będzie rozmowa, w szczególności zadbanie o to, aby rozmowa mogła toczyć się w warunkach zapewniających poufność;
- unikanie jakichkolwiek przejawów „władzy” nad klientem – silnego światła, osaczania go krzesłami i innymi sprzętami,
- wyłączenie telefonu komórkowego,
- przygotowanie wszystkich potrzebnych formularzy, czystych kartek do prowadzenia notatek oraz przyborów do pisania,
- poproszenie innych osób, które znajdują się w pomieszczeniu, o jego opuszczenie, ponadto zadbanie o to, aby w czasie rozmowy z klientem nikt nie przeszkadzał w jej przebiegu.

Bardzo duże znaczenie ma omówienie ze studentami zagadnienia poufności kontaktów z klientem i konieczności poszanowania jego prywatności. Wydaje się wskazane podkreślenie, z jednej strony, że kwestia ta ma wymiar etyczny, na etapie życia zawodowego związany z przestrzeganiem zasad deontologii, zaś z drugiej strony wymiar praktyczny – przywiązanie wagi do prywatności z pewnością pomoże uzyskać większe zaufanie klienta i może skutkować zwiększeniem jego otwartości, co sprzyja lepszemu kontaktowi i w rezultacie może ułatwić rozwiązanie problemu prawnego, z jakim klient zwrócił się do poradni.

4. Prowadzenie rozmowy

I. Uwagi wprowadzające

Przygotowanie studenta do pracy z klientem, w szczególności prowadzenia rozmowy, jak już wyżej wspomniano, powinno przede wszystkim polegać na omówieniu poszczególnych etapów samej rozmowy. Na początku należy studentom zwrócić uwagę na pewne kwestie o charakterze ogólnym.

Klient przychodzący do poradni zazwyczaj wie, że będzie rozmawiał ze studentem. Zależy mu na pozytywnym wyniku rozmowy, czyli na osiągnięciu porozumienia i kontaktu z przeprowadzającym rozmowę. Może się jednak zdarzyć, że ze względu na osobisty stosunek do sprawy będzie miał trudności

w prowadzeniu rozmowy, przełamaniu oporów przed przedstawieniem swojego problemu. Ponadto, może być to osoba niewykształcona, z różnorodnymi dysfunkcjami, starsza, której może być trudno się wysłowić, zwerbalizować swoje myśli, a także skrepowana, że musi otworzyć się przed osobą młodszą. Z tych powodów bardzo ważne jest, aby studenci przyjęli postawę otwartości i tolerancji, pomagając w ten sposób klientowi w jego trudnościach. Nie wolno im w żadnym razie popędzać klienta, dopowiadać zdań za niego, krzyżeć czy w jakikolwiek inny sposób okazywać mu swoje niezadowolenie z powodu jego sposobu mówienia. Muszą także zawsze pamiętać, do kogo się zwracają i dostosowywać swoje słownictwo, sposób formułowania myśli, aparat pojęciowy do warunków intelektualnych i osobistych klienta.

Wskazanie studentom potrzeby przyjęcia takiej elastycznej postawy w czasie rozmowy z klientem wydaje się niezbędne dla poprowadzenia jej w sposób rzetelny.

Omawianie poszczególnych części rozmowy powinno każdorazowo polegać, po pierwsze, na nakreśleniu ram czasowych danego jej etapu, oraz po drugie, na wskazaniu, jakie czynności i w jaki sposób należy przeprowadzić na tym etapie. Poniższa analiza stadiów rozmowy studenta z klientem w poradni została oparta na założeniu, że rozmowa ta trwa maksymalnie 60 minut.

II. Początek rozmowy – około 5–10 minut

Celem tej części rozmowy jest wyznaczenie ram udzielania porad prawnych przez studentów pracujących w poradni prawnej, a także ram samej rozmowy z klientem. W związku z tym na tę wstępną część rozmowy powinny się składać następujące czynności, które należy pokrótce omówić ze studentami w czasie zajęć:

- 1) powitanie klienta i przedstawienie się;
- 2) weryfikacja sytuacji majątkowej klienta oraz przedstawienie do podpisu odpowiedniego oświadczenia;
- 3) poinformowanie klienta o zasadach udzielania porad prawnych przez studentów pracujących w poradni:
 - a) podkreślenie edukacyjnego, nieodpłatnego charakteru porad i pomocy prawnej;
 - b) wyjaśnienie zasad działania studenckiej poradni prawnej. Należy koniecznie podkreślić, że porad udzielają studenci prawa pod kierunkiem pracowników naukowych i że klient będzie miał kontakt wyłącznie ze studentem (poza zupełnie wyjątkowymi sytuacjami, gdy konieczne będzie spotkanie klienta z koordynatorem sekcji czy nawet kierownikiem poradni);

- 4) powiadomienie, że poufny charakter rozmowy ograniczony jest faktem, że nie chroni jej tajemnica adwokacka;
- 5) podkreślenie, że w interesie klienta leży rzetelne i wyczerpujące podanie szczegółów sprawy;
- 6) uzyskanie od klienta danych osobowych i wpisanie do odpowiedniego formularza.

W czasie zajęć poświęconych tej części rozmowy wskazane wydaje się, po pierwsze, szczegółowe zapoznanie studentów z zasadami funkcjonowania studenckich poradni prawnych, aby dokładnie wiedzieli, co mają przekazać klientowi i byli w stanie odpowiedzieć na jego pytania dotyczące działalności poradni, a także, po drugie, przeprowadzenie analizy formularzy używanych w poradni, aby mogli objaśnić je klientowi.

III. Zasadnicza część rozmowy – co najmniej 30 minut

Celem tej części rozmowy z klientem jest zebranie informacji pozwalających studentowi na udzielenie porady prawnej, ma ona zatem kluczowe znaczenie dla powodzenia jego zadania.

Oprócz ogólnej dyrektywy, odnoszącej się do przyjęcia elastycznej i otwartej postawy, wskazane wydaje się przekazanie studentom następujących szczegółowych wskazówek, które mają na celu usprawnienie toku rozmowy, uzyskanie możliwie najwięcej informacji od klienta oraz zadbanie o siebie i klienta, co w rezultacie może przyczynić się do pozytywnego zakończenia sprawy:

- zawsze należy prowadzić notatki w trakcie rozmowy, a nie ufać swojej pamięci. W razie gdy rozmowę prowadzą dwie osoby, niech co najmniej jedna prowadzi notatki;
- należy pamiętać, do kogo się zwraca – zadawać pytania w sposób zrozumiały dla klienta, wyjaśniać, po co potrzebne są określone informacje, jakie próbuje się uzyskać;
- należy dać klientowi czas na poradzenie sobie z własnymi emocjami lub trudnościami w wyrażaniu myśli – jeśli nie uzyskało się odpowiedzi na zadane pytanie, można wrócić do poruszonej kwestii za jakiś czas, zamiast naciskać, powodując tym większe zamknięcie się klienta;
- nie należy zarzucać klienta pytaniami;
- nie należy krytykować klienta ani w żaden inny sposób (zwerbalizowany lub niewerbalny) okazywać mu swą dezaprobatę;
- należy zachować dystans do sprawy i do osoby klienta, nie nawiązywać z nim stosunków koleżeńskich – relacja z klientem powinna zostać na płaszczyźnie zawodowej;

- nie należy składać obietnic, których nie będzie się mogło dotrzymać, nawet jeśli klient będzie wywierał nacisk.

W czasie zajęć poświęconych temu etapowi rozmowy studenta z klientem należy podkreślić, że studenci muszą pamiętać, że naprzeciwko nich siedzieć będzie żywy człowiek, więc udzielając mu porady prawnej powinni zadbać, na ile to możliwe, o jego emocje. Nie wolno im się wywyższać, powinni natomiast starać się zrozumieć jego sytuację. Ogólnie mówiąc, powinni traktować klienta tak, jak chcieliby być traktowani będąc na jego miejscu.

IV. Zakończenie spotkania – około 10 minut

Ostatnim etapem rozmowy z klientem jest etap, który można nazwać zakończeniem spotkania. Służy on dokonaniu podsumowania i przyjęciu ustaleń co do dalszego postępowania w sprawie. W czasie zajęć ze studentami należy podkreślić znaczenie tej części spotkania z klientem.

Po zakończeniu zasadniczej części rozmowy z klientem student powinien dokonać podsumowania uzyskanych informacji. Następnie powinien zapytać klienta, czy chciałby coś jeszcze dodać do tego, co sam powiedział i co student mu zreferował. Często na tym etapie spotkania, już po opadnięciu wstępnych emocji i po tym, jak klient usłyszy opisany przez studenta swój problem prawny, może się okazać, że pojawią się jeszcze jakieś istotne dla sprawy informacje. Należy uczulić studentów, że takie coś może mieć miejsce.

Ten etap rozmowy służy ponadto, jak już wspomniano, umówieniu się z klientem co do dalszych działań. Wskazane wydaje się przekazanie studentom, że w tym momencie mogą przypomnieć klientowi zasady funkcjonowania poradni, w szczególności spoczywający na nich obowiązek konsultowania wszelkich działań z koordynatorem i wynikające stąd określone okoliczności czasowe, które mogą spowodować, że niemożliwe będzie szybkie wydanie mu opinii.

Kończąc rozmowę, student powinien wstępnie zakreślić ramy czasowe potrzebne do przygotowania projektu opinii prawnej i konsultacji z koordynatorem. Może także w związku z tym ustalić datę kolejnego spotkania lub kontaktu telefonicznego w celu dalszego umówienia się na spotkanie.

5. Problemy, jakie mogą wystąpić w czasie rozmowy z klientem

W czasie zajęć poświęconych przygotowaniu studenta do pracy z klientem należy także omówić problemy, jakie mogą wystąpić w czasie rozmowy studenta z klientem. Identyfikacja możliwych problemów, a także próba znalezienia środków zaradczych w warunkach laboratoryjnych mają na celu lepsze przygotowanie studentów do radzenia sobie z podobnymi sytuacjami w przyszłości, w czasie rzeczywistej rozmowy z klientem.

Poniżej wskazano problemy, jakie najczęściej występują w czasie rozmowy, oraz proponowane sposoby zaradzenia im.

I. Brak czasu

Niekiedy rozmowa z klientem trwa dłużej niż przeznaczono na spotkanie. W takiej sytuacji, jeśli przedłużanie rozmowy nie będzie wpływało na jej wynik, bowiem klient powiedział o wszystkich kwestiach związanych z jego problemem prawnym, student może zmierzać do zakończenia spotkania. Można podpowiedzieć studentowi, iż w takiej sytuacji, jeśli klient nie przerywa mówienia, może mu, po pierwsze, delikatnie przerwać tok wypowiedzi, wskazując na przekroczenie czasu. Student może także symbolicznie zakończyć rozmowę, zbierając notatki, formułując wnioski i wskazówki, co do dalszego postępowania w sprawie.

Jeśli jednak dopiero na tym etapie spotkania rozmowa dotyka sedna problemu prawnego, z jakim zwrócił się do poradni klient (choć tak być nie powinno), bowiem zgodnie ze wskazówkami należy cały czas kontrolować czas rozmowy), student może wyjątkowo je przedłużyć, na tyle, ile jest to niezbędne dla uzyskania dalszych informacji.

II. Klient, któremu nie można pomóc

Niekiedy do studenckiej poradni prawnej trafiają klienci, którym nie można pomóc. Przyczyny tego są wielorakie: klient nie ma żadnego problemu prawnego, a jedynie jest spragniony uwagi i rozmowy; klient jest niezrównoważony psychicznie, zaś jego problemy są wyolbrzymione lub wyimaginowane; klient nie chce, albo nie może zrozumieć braku możliwości udzielenia mu przez poradnię pomocy prawnej. Nie zawsze wychodzi to na jaw już na wstępnym etapie zapisywania klienta na spotkanie ze studentem, co pozwoliłoby studentowi uniknąć konfrontacji. Okoliczność, że mamy do czynienia z klientem, któremu nie można

pomóc, może się okazać dopiero na etapie rozmowy. W takiej sytuacji student powinien zachować spokój i podjąć próbę spokojnego wyjaśnienia klientowi powodów, dla których niemożliwe jest udzielenie mu pomocy. Należy jednak podkreślić w czasie omawiania tego problemu na zajęciach, że student nie może w żadnym razie wahać się, czy wstąpić w razie konieczności wezwać na pomoc inne osoby. Dbanie o własne bezpieczeństwo jest w tej sytuacji podstawowym priorytetem studenta.

III. Trudny klient

Osobną kwestią jest problem tzw. trudnych klientów. Są to osoby przykładowo nastawione roszczeniowo, agresywne. W czasie zajęć poświęconych temu problemowi należy, jak się wydaje, dokonać rozróżnienia tych klientów na dwie grupy. Z jednej strony mogą to być bowiem osoby, którym nie można pomóc. W odniesieniu do tej grupy należy postępować w sposób opisany wyżej. Z drugiej strony, wśród trudnych klientów mogą trafić się osoby, których problem prawny jest rzeczywisty i możliwy do rozwiązania. W takiej sytuacji należy studentów pouczyć, że wskazana jest rozmowa z koordynatorem i ustalenie zasad udzielenia takiej osobie pomocy prawnej.

6. Innego rodzaju aktywności w ramach pracy w poradni

Poza rozmowami z klientami, zależnie od wybranej sekcji, student pracujący w poradni prawnej może mieć okazję przeprowadzać, obserwować lub uczestniczyć w innego rodzaju spotkaniach, w szczególności odbywać wizyty w urzędach, sądach, uczestniczyć w rozprawach, szkoleniach, konferencjach. W czasie zajęć poświęconych pracy studenta w poradni należy przybliżyć studentom problematykę związaną z tymi spotkaniem, odpowiednią dla danej sekcji. W szczególności należy podkreślić, że występując na zewnątrz student reprezentuje społeczność swojej uczelni, w związku z czym powinien zachowywać się godnie i odpowiedzialnie. Nie może także w żadnym razie podejmować działań o charakterze prawnym bez uzgodnienia z koordynatorem.

7. Udzielanie porad listownie

Zasady udzielania porad prawnych nie osobiście, ale listownie nie różnią się w znaczący sposób od zasad udzielania porad prawnych w osobistym kontakcie

z klientem. Omawianie tego zagadnienia na zajęciach powinno zatem polegać na wskazaniu różnic i specyfiki świadczenia porad pisemnie. Zasadą ogólną rządzącą tego rodzaju sprawami powinno być, podobnie jak przy sprawach prowadzonych ustnie – i to należy akcentować w czasie zajęć – podejmowanie wszelkich czynności i decyzji w sprawie po uprzednim uzgodnieniu z koordynatorem.

Należy zatem wskazać, że podobnie jak w odniesieniu do porad udzielanych ustnie, student nie może podjąć się prowadzenia sprawy bez uzyskania od klienta podpisanych oświadczeń dotyczących zasad świadczenia bezpłatnej pomocy prawnej przez studencką poradnię prawną. W związku z tym zwykle zasadą jest, że po otrzymaniu pierwszego pisma od potencjalnego klienta należy wysłać do niego odpowiednie formularze z prośbą o ich odesłanie po podpisaniu, a także z prośbą o dostarczenie wszelkich informacji koniecznych do udzielenia odpowiedzi na problem prawny.

Studentom nie wolno kontaktować się z klientem bez uzgodnienia z koordynatorem. W razie gdy informacje dostarczone przez klienta nie są wystarczające dla zidentyfikowania jego problemu prawnego lub też jego rozwiązania i pojawia się konieczność uzyskania dalszych wyjaśnień, student może – po uzyskaniu zgody koordynatora – zwrócić się listownie do klienta z prośbą o dalsze informacje.

Przesyłając klientowi opinię prawną, student musi dokonać tego w taki sposób, aby nie było wątpliwości, że klient ją odebrał, a zatem przykładowo w dwóch egzemplarzach z prośbą o odesłanie jednego z nich z podpisem poświadczającym odbiór, lub jednego egzemplarza listem poleconym za zwrotnym poświadczeniem odbioru.

8. Postępowanie po zakończeniu rozmowy z klientem

Po zakończeniu spotkania z klientem zaczyna się etap pracy nad problemem prawnym. Zadaniem koordynatora przy omawianiu tego etapu prowadzenia sprawy klienta jest podkreślenie znaczenia należytego uporządkowania dokumentacji, które ma na celu ułatwienie studentowi pracy nad sprawą. W tym celu student powinien w szczególności:

- założyć dokumentację sprawy klienta (teczkę) i dokonać niezbędnych czynności rejestracyjnych w rejestrze spraw prowadzonych przez poradnię;
- sprawdzić i poprawić notatki z rozmowy.

Zająwszy się dokumentami, student może przystąpić do dalszych etapów pracy nad sprawą. Podstawowym jego zadaniem będzie przygotowanie projektu opinii prawnej dotyczącej przedstawionego przez klienta problemu prawnego, ewentualnie wraz z załącznikami (projekty pism procesowych).

9. Opinia prawna jako wynik pracy nad sprawą klienta poradni

I. Uwagi ogólne

Opinia prawna to zasadniczy efekt pracy studenta w poradni oraz podstawowy materiał umożliwiający koordynatorowi ocenę działalności studenta. Dokładna analiza sposobu sporządzania opinii prawnej została przedstawiona w rozdziale III. Poniżej przedstawiono ogólne uwagi dotyczące sporządzania opinii prawnej w klinice prawa, które koordynator powinien przekazać studentom w czasie odpowiednich zajęć.

Projekt opinii prawnej sporządzony przez studenta musi zostać zaakceptowany przez koordynatora. W czasie omawiania zagadnienia przygotowania opinii prawnej należy podkreślić, że studentowi nie wolno przedstawiać czy wysyłać klientowi opinii niezaaprobowanej ostatecznie przez osobę nadzorującą pracę danej sekcji w poradni.

Przygotowując projekt opinii prawnej, student powinien:

- pamiętać, że opinia skierowana jest do klienta i jemu ma służyć, w związku z czym konieczne jest znalezienie równowagi między wymogami języka prawniczego a jasnością przekazu;
- zaplanować czas pracy nad projektem tak, aby został ukończony w rozsądnym terminie i szybko przekazany do oceny koordynatorowi;
- uwzględnić czas potrzebny koordynatorowi na ocenę projektu oraz możliwości wystąpienia utrudnień i opóźnień, a także konieczności naniesienia poprawek;
- korzystać z dostępnych źródeł (literatury) i orzecznictwa, w tym zbiorów wzorów pism procesowych i książki;
- śmiało zgłaszać wątpliwości i problemy koordynatorowi, a także dyskutować o sprawie w czasie seminarium.

Omawiając problematykę przygotowywania projektu opinii prawnej, koordynator powinien podkreślać, że należy zawsze dbać o formę wszelkich przygotowywanych pism. Ortografia, gramatyka, interpunkcja i ogólna estetyka projektowanego pisma świadczy o jego autorze. Ważna jest zarówno przejrzystość formy, jak i treści.

II. Budowa opinii prawnej

W czasie zajęć poświęconych przygotowaniu opinii prawnej należy omówić poszczególne części tej opinii.

W pierwszej części opinii należy przedstawić stan faktyczny sprawy, to jest okoliczności, które mają wpływ na sytuację prawną klienta. Student nie powinien przy tym przytaczać w całości wypowiedzi klienta, lecz jedynie streścić ją, wypunktowując najważniejsze elementy.

W drugiej części opinii należy przedstawić pytanie czy też problem prawny, o rozwiązanie którego klient zwrócił się do poradni lub który został wspólnie zidentyfikowany przez klienta i studenta w czasie przeprowadzonej z klientem rozmowy.

W następnej części należy przedstawić analizę prawną opinii, tzn. przedstawić stan prawny, to jest obowiązujące przepisy, które mogą mieć wpływ na rozwiązanie wcześniej zarysowanego problemu prawnego, z jakim zgłosił się klient. Następnie należy zaproponować odpowiedź na pytanie czy też problem prawny, z jakim klient zwrócił się do kliniki, w oparciu o wcześniej przedstawione przepisy prawne. Jeśli problem klienta kliniki ma więcej niż jedno możliwe rozwiązanie, należy przedstawić je wszystkie, zaznaczając to, które jest preferowane przez autora opinii. Należy przy tym przedstawić argumenty przemawiające za i przeciw przyjęciu każdego rozwiązania. Wskazane jest także zacytowanie źródeł, z których korzystano przygotowując opinię (bibliografia).

Na końcu opinii student powinien także przedstawić ewentualny plan działań, jakie należy podjąć w celu rozwiązania przedmiotowego problemu prawnego, to jest kolejne czynności, które powinien wykonać klient, a także wymienić pisma procesowe lub listy oficjalne, które klient powinien wysłać do odpowiednich instytucji lub organów.

III. Załączniki do opinii prawnej

Do opinii prawnej student powinien dołączyć projekty pism procesowych lub oficjalnych listów, kierowanych przykładowo do organów administracji publicznej, jeśli ich przygotowanie i wysłanie postuluje się w części opinii dotyczącej rozwiązania problemu prawnego.

Przygotowując projekty pism procesowych lub oficjalnych listów, student powinien pamiętać o rzetelnym argumentowaniu. Może wspierać swoje poglądy na wszelkie możliwe sposoby – przytaczając poglądy doktryny, orzecznictwo sądów i trybunałów krajowych i międzynarodowych. Argumenty powinny być jasne, rzeczowe, wyodrębnione z treści pisma. Muszą przy tym odnosić się do ewentualnych wcześniejszych pism czy dokumentów (np. do uzasadnienia wyroku, w przypadku sporządzania projektu apelacji) oraz być zgodne z prawdą i prawem.

Należy uwzględniać wszystkie możliwe punkty widzenia, tak by przygotowane pismo broniło się samo i nie raziło błędami logicznymi, sprzecznościami i lukami w rozumowaniu.

Omawiając to zagadnienie, koordynator powinien akcentować obowiązek studentów przedstawienia mu gotowego projektu opinii wraz z załącznikami do sprawdzenia i aprobaty.

IV. Przedstawienie opinii prawnej klientowi

Po uzgodnieniu i zaaprobowaniu przez koordynatora projektu opinii i proponowanego przez studenta rozwiązania danego problemu prawnego student powinien przedstawić opinię klientowi. Wręczając opinię na piśmie, konieczne jest wyjaśnienie jej treści ustnie. Drugi egzemplarz opinii prawnej, podpisany przez klienta poświadczającego, że ją odebrał, pozostaje w aktach sprawy klienta.

10. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Ogólne zasady pracy z klientem poradni prawnej

Opracowanie: *Celina Nowak*

Ćwiczenie to powinno być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów. Długofalowym celem tych zajęć jest przygotowanie studentów do podjęcia pracy z klientami.

Przedmiot zajęć – identyfikacja i analiza ogólnych zasad pracy studenta z klientem poradni prawnej.

Forma zajęć – warsztaty (burza mózgów). W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 studentów. Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to 90 minut.

Założenie wstępne – studenci zapoznali się z zasadami pracy w poradni prawnej.

Lista przykładowych zagadnień do analizy w grupach:

- Jaki jest cel spotkań studenta z klientem?
- Jak powinna kształtować się relacja studenta z klientem?
- Co wolno, a czego nie wolno studentowi w relacji z klientem?
- Jak powinny wyglądać ramy czasowe spotkań z klientem?

Na początku zajęć koordynator powinien przypomnieć studentom zasady udzielania porad prawnych w klinice prawa, a następnie przedłożyć listę zagadnień, których analiza ma pomóc w uzyskaniu odpowiedzi na pytanie, jakie są ogólne zasady pracy studenta z klientem w poradni prawnej. Studenci pracują w grupach, z których każda może zajmować się wszystkimi zagadnieniami lub tylko jednym z nich. Każda z grup przedstawia wyniki swych rozważań pozostałym uczestnikom zajęć.

Zajęcia 2. Zasady etyki w pracy z klientem

Opracowanie: *Celina Nowak*

Ćwiczenie to powinno być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów. Długofalowym celem tych zajęć jest przygotowanie studentów do podjęcia pracy z klientami.

Przedmiot zajęć – uzmysłowienie studentom znaczenia zasad etycznych w toku udzielania porad prawnych.

Forma zajęć – warsztaty („burza mózgów”). W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 studentów. Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to 90 minut.

Tydzień przed zajęciami koordynator powinien nakazać studentom zapoznanie się ze zbiorami zasad etyki zawodów prawniczych (zwłaszcza adwokata i radcy prawnego).

Założenie wstępne – studenci zapoznali się z kodeksami deontologicznymi zawodów prawniczych, a także kodeksem deontologicznym studenta pracującego w poradni prawnej.

Lista przykładowych zagadnień do analizy w grupach:

- Czemu służą zasady etyki zawodów prawniczych?
- Jak powinna kształtować się relacja studenta z klientem z punktu widzenia etyki zawodów prawniczych?
- Znaczenie poufności w kontaktach z klientem;
- Zakres tajemnicy obowiązującej studentów poradni prawnej.

Na początku zajęć koordynator powinien przypomnieć studentom zasady udzielania porad prawnych w klinice prawa, a następnie przedłożyć listę zagadnień, których analiza ma pomóc w uzyskaniu odpowiedzi na pytanie, jakie są ogólne zasady pracy studenta z klientem w poradni prawnej. Studenci pracują w grupach, z których każda może zajmować się wszystkimi zagadnieniami lub

tylko jednym z nich. Każda z grup przedstawia wyniki swych rozważań pozostałym uczestnikom zajęć.

Zajęcia 3. Rozmowa z klientem

Opracowanie: *Celina Nowak*

Ćwiczenie to powinno być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów. Długofalowym celem tych zajęć jest przygotowanie studentów do podjęcia pracy z klientami.

Przedmiot zajęć – identyfikacja i analiza poszczególnych etapów rozmowy z klientem (przygotowanie do rozmowy, rozmowa, postępowanie po zakończeniu rozmowy).

Forma zajęć – warsztaty. W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 studentów. Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to co najmniej trzy razy po 90 minut.

Lista przykładowych zagadnień do analizy w grupach:

- Jak przygotować się do spotkania z klientem (merytorycznie i technicznie)?
- Jak powinno wyglądać pomieszczenie, w którym odbywa się rozmowa z klientem?
- Jak rozpocząć rozmowę?
- Jak stawiać pytania?
- Jakich pytań unikać?
- Jak prowadzić notatki?
- Jak aktywnie słuchać?
- Jak przerwać klientowi?
- Jak zakończyć rozmowę?
- Jak powinny wyglądać uzgodnienia końcowe?
- Co robić po zakończeniu rozmowy?

Na początku zajęć koordynator powinien przypomnieć studentom zasady udzielania porad prawnych w klinice prawa, a następnie przedłożyć listę zagadnień, których analiza ma pomóc w uzyskaniu odpowiedzi na pytanie, jak kształtują się etapy pracy z klientem. Studenci pracują w grupach, z których każda może zajmować się wszystkimi zagadnieniami lub tylko jednym z nich. Każda z grup przedstawia wyniki swych rozważań pozostałym uczestnikom zajęć.

Poszczególne zajęcia powinny odpowiadać etapom rozmowy z klientem – pierwsze zajęcia powinny być poświęcone zagadnieniom wstępnym (przygoto-

wanie do rozmowy), kolejne – prowadzeniu rozmowy, trzecie zaś – zakończeniu rozmowy

Zajęcia 4. Symulacja rozmowy z klientem

Opracowanie: *Celina Nowak*

Ćwiczenie to powinno być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów. Długofalowym celem tych zajęć jest przygotowanie studentów do podjęcia pracy z klientami. Wydaje się wskazane przeprowadzenie symulacji po przeprowadzeniu cyklu zaproponowanych wyżej zajęć o charakterze warsztatowym.

Przedmiot zajęć – symulacja rozmowy z typowym klientem, przedstawiającym problem prawny właściwy dla danej sekcji.

W ćwiczeniu powinna wziąć udział cała grupa studentów. Najlepiej, gdyby każdy z nich uczestniczył w symulacji jako student prowadzący rozmowę, aby móc przećwiczyć zdobyte w czasie zajęć warsztatowych umiejętności. Studenci powinni zatem na zmianę przyjmować rolę klienta, albo klientem może być student-asystent sekcji. Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć uzależniony jest od liczby studentów w sekcji.

Ze względu na różnorodność sekcji w poradniach prawnych niemożliwe jest w tym miejscu przygotowanie przypadku, z którym miałby zwracać się klient do studentów – taki przypadek koordynator musi opracować we własnym zakresie.

Należy jednak wskazać, że prowadząc symulację, koordynator powinien zwracać uwagę studentów na następujące zagadnienia:

- Jak przygotowują się do spotkania z klientem (merytorycznie i technicznie)?
- Jak powinno wyglądać pomieszczenie, w którym odbywa się rozmowa z klientem?
- Jak rozpoczynają rozmowę?
- Jak stawiają pytania?
- Jakich pytań powinni unikać?
- Jak powinni prowadzić notatki?
- Jak mają aktywnie słuchać?
- Jak mogą przerwać klientowi?
- Jak mają zakończyć rozmowę?
- Jak powinny wyglądać uzgodnienia końcowe?
- Co mają robić po zakończeniu rozmowy?

Wskazane jest, aby osoba, która odgrywa rolę klienta, miała możliwość wcześniejszego zapoznania się z problemem prawnym, jaki ma przedstawiać studentom (na poprzednich zajęciach – jeśli ma to być student z sekcji, lub poza nimi, jeśli ma to być inna osoba).

Na początku zajęć koordynator powinien przypomnieć studentom zasady udzielania porad prawnych w klinice prawa, a następnie podzielić grupę na zespoły i rozpocząć symulację.

Koordynator może interweniować w czasie symulacji lub podać swoje uwagi po jej zakończeniu.

Rozdział IX. Metodologia nauczania w klinice prawa opracowania opinii prawnej przez studenta

Michał Królikowski, Barbara Namysłowska-Gabrysiak

1. Uwagi ogólne

Jak już to było kilka razy podnoszone w niniejszej publikacji, jednym z kilku celów klinik prawa jest wstępne przygotowanie studenta do świadczenia bezpłatnej pomocy osobom niezamożnym. Realizując powyższy cel, student powinien nabyć wiedzę i umiejętności w celu rzetelnego i prawidłowego opracowywania opinii prawnych. Nabyciu powyższych umiejętności powinny również służyć seminaria sekcyjne lub indywidualne konsultacje ze studentami, prowadzone w klinice prawa.

Przede wszystkim powyższe zajęcia powinny służyć nauczaniu się umiejętności rozwiązywania przez studentów problemów, z jakimi zgłaszają się klienci, a następnie opracowaniu rzetelnej opinii prawnej¹. Student przychodząc na zajęcia powinien być już przygotowany do przedstawienia swoich propozycji: diagnozy problemu, a także opracowanej koncepcji postępowania z problemem. Rola nauczyciela w trakcie tych zajęć polega na ciągłym monitorowaniu pracy studenta i śledzeniu jego toku rozumowania². Nie powinna jednak, choć jest to niewątpliwie trudne, polegać na wyznaczaniu kierunku działania i tym samym ułatwianiu studentowi pracy. Jednocześnie, jeżeli owa konsultacja odbywa się podczas seminarium sekcyjnego, wówczas przedstawiane przez studentów problemy są omawiane przez wszystkich uczestników zajęć, co stwarza możliwość dyskusji w większym gronie i wymianę zdobytej wiedzy oraz doświadczenia.

¹ Zob. na temat sposobu nauczania w klinikach prawa w: *F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak*, Metodologia klinicznego nauczania prawa, Studencka poradnia prawna. Idea, organizacja, metodologia, Warszawa 2005, s. 211–236.

² Na temat roli nauczyciela klinicznego w opracowaniu opinii prawnej – zob. *M. J. Skrodzka*, Rola opiekuna naukowego w przygotowaniu opinii prawnej przez studenta, *Klinika* 2008 4(8).

Po wspólnie przeprowadzonej analizie problemu student lub dwóch studentów pracujących w parze może przystąpić do opracowania rzetelnej i prawidłowej opinii prawnej.

Niewątpliwie bardzo trudno jest zaproponować w miarę uniwersalną metodologię opracowania opinii prawnych, ułatwiającą każdemu studentowi przystąpienie do jej przygotowania. Dodatkowo, problem stanowi również kwestia wypracowania przez koordynatora właściwej metodologii kształcenia studentów w zakresie opracowywania opinii prawnych.

Poniżej przedstawiona została propozycja, która ma na celu po pierwsze ogólne przedstawienie sposobu opracowywania opinii prawnych, a po drugie przedstawienia metod i wskazówek umożliwiających koordynatorowi właściwe przygotowanie i nadzorowanie studentów do pracy w tym zakresie.

Powyższe kwestie nabierają dodatkowego znaczenia w przypadku doradztwa prawnego świadczonego w klinikach prawa. Uniwersyteckie poradnie prawne są miejscem udzielania pomocy osobom, które potrzebują precyzyjnej porady, przedstawionej w możliwie dostępnym sposób. Ta zaś jest świadczona przez tych, którzy dopiero zapoznają się z warsztatem pracy prawnika, oczywiście pod nadzorem nauczyciela klinicznego. Również przy obecnym modelu kształcenia uniwersyteckiego prawników, który akcentuje ustne i testowe formy sprawdzania wiedzy, nie stwarzając wielu okazji do wyrabiania pisemnych umiejętności konstruowania podstawowych form wypowiedzi prawniczej, doświadczenie ze sporządzaniem opinii prawnej według konkretnych wskazówek metodologicznych i procedur kontroli jej powstawania może być istotną wartością młodego prawnika w przyszłej pracy zawodowej.

2. Budowa opinii prawnej

I. Uwagi ogólne

Na wstępie należy zaznaczyć, że sposób, w jaki wypracowuje się treść opinii prawnej, jest wypadkową kilku istotnych czynników decydujących zarówno o poprawności świadczonego doradztwa, jak i o możliwości zrozumienia porady przez klienta kliniki prawa. Warto jest zdawać sobie sprawę z tego, jak dbałość o formalną strukturę opinii wprowadza wiążące rygory dla rozważań w niej zawartych – dyscyplinując jej autora i nadając odpowiedni porządek jego wypowiedzi. W końcu, należy dostrzec, że wprowadzenie katalogu podstawowych kryteriów, według których następuje kontrola opinii prawnej, pozwala na sprawne

i efektywne funkcjonowanie wewnętrznych procedur weryfikacji opracowania przed skierowaniem jej do odbiorcy¹.

Po pierwsze przygotowanie pisemnej porady prawnej z zasady jest działaniem nastawionym na osiągnięcie jak największej funkcjonalności tekstu. Z tego powodu nie należy nie doceniać wysiłku podejmowanego dla zwiększenia czytelności i łatwości odbioru tekstu. Jest rzeczą znamioną, jak bardzo różnią się opinie prawne przygotowywane dla uczestników obrotu gospodarczego, procesu legislacyjnego czy w końcu opracowania dla klientów, którzy, na co dzień nie pracują intensywnie z tekstem pisany. Świadomość, kto będzie odbiorcą tekstu – przy założeniu świadczenia doradztwa w wersji pisemnej – jest jednym z podstawowych wyznaczników wpływających na pożądaný efekt końcowy procesu przygotowania opinii. Warto jednak podkreślić, że w każdym przypadku należy unikać zarówno nadmiernej profesjonalizacji, jak i infantylizowania wypowiedzi pisemnej.

Po drugie opracowanie dokumentu zawierającego poradę prawną jest procesem twórczym, który ze względów warsztatowych powinien być odpowiednio uporządkowany, umożliwiając weryfikację i pomagając w uwzględnieniu jak najpełniejszej perspektywy badawczej przy poszukiwaniu rozwiązania konkretnego problemu prawnego. Z tego powodu, zarówno w przypadku instytucji świadczącej takie doradztwo, jak i w ramach indywidualnego warsztatu pracy prawnika, rzeczą niezwykle cenną jest wypracowanie procedur tworzenia takich dokumentów. Chodzi tutaj o pewne sformalizowane nawyki, oparte na doświadczeniach praktycznych nabytych przy profesjonalnej pracy prawniczej, które eliminują powtarzające się błędy lub promują tzw. dobre praktyki instytucji, zwiększające jakość jej funkcjonowania. Obejmują one czynności merytoryczne (jak np. analiza określonego materiału prawnego, odpowiednie sformułowanie stanu faktycznego stanowiącego podstawę do dalszej analizy), jak również formalno-merytoryczne (jak np. nadanie dokumentowi odpowiedniej struktury, wprowadzenie rozwiązań zwiększających funkcjonalność tekstu).

Jest to o tyle istotne, że jakiegokolwiek rygory formalne mogą być postawione właśnie poszczególnym czynnościom i cechom tworzonego dokumentu, a nie konkretnym rozważaniom merytorycznym. Te ostatnie zależą w największym stopniu od dojrzałości, doświadczenia, talentów i włożonej pracy prawnika, podczas gdy wymagana procedura w tworzeniu opinii prawnej i cechy formalne, jakie należy nadać dokumentowi, pełnią wobec tego rolę wyraźnie służebną. Nie chodzi tu jednak jedynie o dbanie o „opakowanie” produktu, jakim jest usługa prawnicza, ale o świadomość, że zachowanie rygorów formalnych zwiększa bez-

¹ Zob. na temat standardów pracy nad opinią prawną *M. Królikowski, F. Wejman*, Standardy pracy nad opinią prawną w poradni prawnej, *Klinika* 2007, Nr 3(7).

pieczeństwo i prawdopodobieństwo prawidłowości świadczonej porady prawnej. Warto w tym zakresie pamiętać o maksymie: utrzymaj porządek – a porządek utrzyma ciebie.

Po trzecie wprowadzenie do instytucji procedur tworzenia opinii prawnych i nadanie im określonych cech formalnych zwiększa możliwości funkcjonowania wewnętrznej kontroli dokumentów. Jest to związane z tym, że weryfikacja przebiega z konieczności na dwóch poziomach. Czytający w pierwszej kolejności sprawdza, czy zachowane zostały typowe elementy konstrukcyjne opinii i czy w konkretnym przypadku spełnia ona swoją funkcję komunikatywnego dotarcia do adresata. Jednocześnie struktura dokumentu wymusza odniesienie się do konkretnych czynności merytorycznych, które musiał wykonać jej autor (np. potwierdzenia, czy w orzecznictwie SN rzeczywiście nie zostało do tej pory poruszone dane zagadnienie prawne). Podobieństwo wizualne dokumentów i zbieżność ich struktury sprawia, że czynności weryfikacyjne dokonuje się szybciej i bardziej skutecznie, jak również bardziej wielowymiarowo niż w przypadku tekstu, który został napisany według innych zasad i formatów.

Poniżej przedstawiamy procedurę przygotowywania opinii prawnej z zakresu interpretacji przepisów prawnych w kontekście otrzymanego od klienta stanu faktycznego sprawy.

II. Ustalenie i przedstawienie stanu faktycznego

Pierwszą zasadniczą kwestią jest właściwe ustalenie przez studenta stanu faktycznego podczas rozmowy z klientem. Należy jednak pamiętać o tym, że klient nie zawsze przedstawia pełną historię konkretnej sprawy, i to ze względu na różne przyczyny. Po pierwsze klienci często świadomie mijają się z prawdą, przedstawiając tylko te elementy stanu faktycznego, które są dla nich korzystne. Po drugie często zdarza się, że klient nieświadomie nie zdaje sobie sprawy z tego, jakie elementy zdarzenia są prawnie relewantne w jego sprawie, a jakie nie.

Wobec powyższego student kliniki powinien pamiętać o konieczności zweryfikowania podanego przez klienta stanu faktycznego. Należy zawsze sprawdzić, czy dokumenty dostarczone do kliniki są kompletną dokumentacją w sprawie, czy nie brakuje części dokumentacji lub informacji, które mogą (powinny) być znane klientowi kliniki, a tym samym uzyskane przez studentów w trakcie przeprowadzanej rozmowy.

Oczywiście, jeżeli student zorientuje się już w trakcie przeprowadzanej analizy prawnej, że brakuje mu do jej prawidłowego opracowania istotnych informacji dotyczących stanu faktycznego, zawsze powinien skontaktować się w takiej sytuacji z klientem i dopytać go o brakujące szczegóły.

Kolejnym krokiem jest przedstawienie stanu faktycznego w opinii prawnej¹. Stan faktyczny powinien być przedstawiony zwięźle i treściwie, w miarę możliwości krótko. Nie należy też dokładnie przytaczać wszystkich wypowiedzi klienta, ale jedynie uwzględnić w opinii jej najważniejsze elementy. Jednocześnie należy zawsze brać pod uwagę w stanie faktycznym te elementy przedstawione przez klienta, które mają wpływ na jego sytuację prawną.

Często w klinice prawa przedstawiona przez klienta sprawa sprowadza się do prośby o wyjaśnienie lub interpretację stanu prawnego obowiązującego aktualnie oraz o poradę dotyczącą konkretnych czynności procesowych czy wyjaśnienie określonych instytucji materialnych, jakie mogą mieć wpływ na sytuację klienta lub, jakie klient powinien powziąć ze względu na swój interes prawny. Założenie to należy zawsze zweryfikować podczas rozmowy z klientem. Dodatkowo należy pamiętać, że niezależnie od sugestii i potrzeb klienta student ma obowiązek rozważenia innych możliwych rozwiązań prawnych, które mogą mieć zasadnicze znaczenie w sytuacji prawnej klienta.

Należy podkreślić, iż zwięźle streszczenie stanu faktycznego, z zachowaniem wszystkich istotnych jego elementów, jest czynnością niezwykle istotną, gdyż odtworzony stan faktyczny jest w strukturze dokumentu jedynym punktem odniesienia dla dalszych uwag prawnych i prawidłowości prezentowanej porady.

Wobec powyższego warto wskazać w tym miejscu na dwa możliwe błędy w sformułowaniu tej części opinii prawnej. Pierwszy dotyczy tego, że w sposób nieprawidłowy odtworzony zostanie stan faktyczny (najczęściej w związku z niedostateczną informacją ze strony klienta), drugi jest widoczny w strukturze dokumentu i polega na nieprawidłowej (najczęściej niedostatecznej) kwalifikacji prawnej ustalonego stanu faktycznego. Szczególnej uwagi wymagają informacje ogólne, przekazywane przez klienta, których nie można zweryfikować. W tych przypadkach należałoby zachować ostrożność w udzielaniu kategoriycznych odpowiedzi dotyczących obowiązującego stanu prawnego. Klient może bowiem posłużyć się tą odpowiedzią do uzyskania korzystnej decyzji dotyczącej rzeczywistego, odmiennego stanu faktycznego. Aby uniknąć w powyższych przypadkach udzielenia błędnej porady prawnej, w sytuacji, posiadania przez studentów, wyłącznie bardzo ogólnych informacji lub informacji, które świadczą o bardzo jednostronnym przedstawieniu sprawy przez klienta, należy wyraźnie już w samym stanie faktycznym zasygnalizować tę kwestię np. podając w opinii: „Na podstawie relacji klienta sytuacja wyglądała następująco ...”, albo „Z relacji przedstawionej przez klienta wynika, że ...” albo „Opierając się na otrzymanym

¹ Na ten temat zob. również *J. Teodorczyk*, Zasady ustalania stanu faktycznego sprawy jako elementu warunkującego prawidłowe udzielenie porady – aspekty praktyczne, *Klinika* 2008, Nr 4(8).

od klienta stanie faktycznym należy stwierdzić, że ...”. W tym kontekście również student powinien zawsze pamiętać o konieczności opracowywania stanu faktycznego na podstawie posiadanej dokumentacji, np. na podstawie otrzymanych od klienta akt postępowania sądowego, które mogą zawierać między innymi zeznania innych uczestników postępowania czy inne dowody w sprawie.

III. Zarysowanie problemu prawnego

W tej części opinii prawnej należy postawić jasno i krótko pytanie, czy też problem prawny, jaki pojawia się w związku ze sprawą klienta. Może to być taka sytuacja, w której klient sam wyraźnie przedstawił swój problem prawny lub wyraźnie określił swoje pytanie prawne. Może też zaistnieć taka sytuacja, że klient zwrócił się do poradni, przedstawiając cały stan faktyczny bez podania konkretnego pytania czy problemu prawnego. Wówczas na studentach ciąży obowiązek zidentyfikowania problemu prawnego występującego w danej sprawie.

Należy jednak zawsze pamiętać o konieczności ustalenia tego, co rzeczywiście chce osiągnąć klient kliniki, i na ile porada prawna pozwala mu na realizację tego celu. Opinia nie może sugerować klientowi kroków sprzecznych z prawem, nawet, jeżeli byłyby one zgodne z interesem klienta. Należy zachować szczególną ostrożność w sytuacji, gdy przeciwnik klienta jest osobą nieporadną działającą bez prawnika. Należy zachować szczególną ostrożność w sytuacji, gdy najlepsza z punktu widzenia interesu klienta porada może wiązać się z nadużyciem prawa, np. przewlekaniem postępowania, składaniem niepotrzebnych wniosków dowodowych lub środków odwoławczych. W tych wszystkich sytuacjach zachodzi konieczność zachowania szczególnej ostrożności przez poradnię prawną.

IV. Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem możliwych rozwiązań prawnych

Pierwszą czynnością, jaką powinien podjąć student przed przystąpieniem do opracowania tej części opinii prawnej, jest analiza przedstawionego stanu faktycznego. Ewentualne niejasności i wątpliwości należy zgłosić nadzorującemu pracę, chyba że wcześniej zostaną usunięte w wyniku rozmowy z klientem kliniki.

Po wstępnej analizie stanu faktycznego następuje wstępna ocena zasadności ewentualnych sugestii klienta dotyczących kwalifikacji prawnej stanu faktycznego. Należy zidentyfikować podstawowe relacje względem systemu prawnego, w jakich pozostaje przedstawiony stan faktyczny. O ile to możliwe, trzeba do-

określić rolę, w jakiej występuje klient oraz jaki jest jego potencjalny interes prawny.

Pierwszą czynnością widoczną w strukturze dokumentu jest podanie podstawowej kwalifikacji prawnej stanu faktycznego przez generalne wskazanie podstawowych relacji systemowych i instytucjonalnych. Innymi słowy – należy opisać stan faktyczny przez pryzmat stanu prawnego. Należy wskazać podstawowe odniesienia ustawowe i wzorce konstytucyjne istotne z punktu widzenia analizy danego problemu prawnego, wywołanego zreferowanym stanem faktycznym.

Po wstępnej kwalifikacji prawnej należy dokonać powiązanej merytorycznie i istotnej dla rozstrzygnięcia prezentacji orzecznictwa sądów powszechnych lub sądów administracyjnych, w tym zwłaszcza Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach identycznych (tego samego rodzaju) lub podobnych. Zalecana jest również informacja negatywna, tzn. podanie orzecznictwa, które w przeciwny sposób rozstrzyga omawianą kwestię.

Podobnie należy przedstawić kierunki i główne tezy z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w analogicznych sprawach. W tym kontekście zalecana jest również informacja negatywna.

W następnej kolejności należy zreferować i odnieść się do poglądów i stanowisk prezentowanych w literaturze prawniczej w podobnych sprawach.

Jako zamknięcie dotychczasowych rozważań należy podać kwalifikację prawną stanu faktycznego uzasadnioną zgodnością:

- 1) z kierunkami orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz sądów powszechnych lub administracyjnych,
- 2) z poglądami doktryny.

Zajmując ostateczne stanowisko, należy w szczególności zwrócić uwagę na prawidłowe zastosowanie reguł wykładni i argumentacji prawniczej, jak również argumentów dogmatycznych, które porządkują rozumowanie przy analizie problemu prawnego. Należy używać ich świadomie, powołując się na dany rodzaj argumentacji [dyrektywy interpretacyjne uzasadniające kwalifikację prawną, w szczególności dyrektywy wykładni językowej (gramatycznej), funkcjonalnej i systemowej, zasada racjonalnego działania ustawodawcy jako ewentualny argument posiłkowy w danej sprawie, zastosowane reguły wnioskowania, np. *argumentum a contrario*, *a fortiori*, *a maiori ad minus*, *ad iudicium*, *a rubrica*].

Na końcu opinii prawnej należy zawrzeć streszczenie opinii prawnej, które zawiera podstawowe tezy opinii i odpowiedź na pytanie o interpretację przepisów prawnych oraz o konkretną czynność, która leży w interesie klienta, a jednocześnie jest przedmiotem jego zainteresowania. Tę część opinii należy przygotować jako ostatnią. W ten sposób następuje bowiem – dokonywana przez

autora – weryfikacja merytoryczna opracowania. Jej kluczem jest nałożenie na rozważania zawarte w strukturze dokumentu, a następujące po opisanu stanu faktycznego, tez opinii prawnej, mających syntetyczną i niebudzącą wątpliwości postać. Pozwala to ustalić, czy w opinii nie ma zbędnych rozważań ani też twierdzeń, które nie są w odpowiednim stopniu spójne. Jednocześnie trzeba liczyć się z tym, że to właśnie ta część opinii będzie poddana podstawowej lekturze jej odbiorcy.

Jedną z ostatnich czynności jest wprowadzenie do dokumentu odpowiednich elementów porządkujących tekst, w szczególności rozbicie tekstu na krótkie fragmenty, wprowadzenie śródtytułów i wyróżnień, a przy dłuższych opracowaniach opatrzenie opinii spisem treści. Tym zabiegom powinna przyświecać funkcjonalność tekstu i możliwości jego odbioru, w tym łatwego dotarcia do szczegółowych informacji stanowiących rozwinięcie tez opinii prawnej.

Pracę nad opinią powinna zakończyć kontrola elementów formalnych i merytorycznych dokumentu. Warto przy tym wykorzystać następujące pytania:

- Czy opracowanie jest zwięzłe i zrozumiałe?
- Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?
- Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?
- Czy układ tekstu i grafiki pozwala na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejście dokumentu?
- Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?
- Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ona użyteczne śródtytuły i podkreślenia, odzwierciedlające jego treść i umożliwiające jego wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą je przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?
- Czy opracowanie nie jest stronicze pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowane cele realne i prawne klienta i doradztwa?
- Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?
- Czy zróżnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?
- Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne a nie wtórne?
- Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?
- Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?
- Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?
- Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?

- Czy oprócz autora co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?
- Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

Kolejną ważną kwestią jest konieczność dołączenia do opinii prawnej projektów pism procesowych lub oficjalnych listów, kierowanych przykładowo do organów wymiaru sprawiedliwości lub organów administracji publicznej, jeśli ich przygotowanie i wysłanie stanowi postulat zawarty w końcowej części opinii dotyczącej rozwiązania problemu prawnego.

Przygotowując projekty pism procesowych lub oficjalnych listów, należy pamiętać o zastosowaniu wszystkich powyższych uwag dotyczących prawidłowego opracowywania całości opinii prawnej. Każde pismo procesowe, jak i przygotowany list powinny zawierać rzetelnie uzasadnioną argumentację na poparcie przyjętej w piśmie tezy. Swoje stanowisko przyjęte w piśmie procesowym należy również poprzeć poglądami doktryny, orzecznictwa sądów krajowych i międzynarodowych. Cały wywód prawniczy powinien być jasny, rzeczowy z wyraźnie postawioną tezą lub wyraźnym żądaniem. W wielu przypadkach należy również odnieść się do ewentualnych wcześniejszych dokumentów w sprawie, np. do uzasadnienia wyroku w przypadku sporządzania projektu apelacji.

Gotowy projekt opinii wraz z załącznikami należy przedłożyć swojemu koordynatorowi do sprawdzenia i aprobaty.

3. Przedstawienie opinii prawnej klientowi

Po uzgodnieniu i zaaprobowaniu przez koordynatora projektu opinii i proponowanego przez studenta rozwiązania danego problemu prawnego należy przedstawić opinię klientowi. Wręczając opinię na piśmie konieczne jest wyjaśnienie jej treści ustnie. Drugi egzemplarz opinii prawnej, podpisany przez klienta poświadczającego, że ją odebrał, pozostaje w aktach sprawy klienta.

4. Metodologia przygotowania studenta do pracy nad opinią prawną

Na wstępie należy wskazać, iż opracowanie metodologii pracy ze studentami – zapoznanymi z podstawowym warsztatem sporządzania dokumentów prawnych – jest bardzo ważnym zadaniem każdego koordynatora pracującego w poradni prawnej. Jednocześnie trzeba pamiętać, iż kształt stanu faktycznego, który będzie przedmiotem analizy, może z jednej strony ograniczać możliwości edukacyjne (ćwiczenie warsztatu sporządzania dokumentu będzie bowiem ograniczone związkiem z rozpatrywanym przypadkiem), ale z drugiej strony w procesie tym nie chodzi tylko o wprowadzenie studentów w specyfikę stosowania przepisów konkretnej dziedziny prawa, ale także o ukazanie podstawowych zasad, procedur i ryzyka, które towarzyszą sporządzaniu opinii prawnej, w szczególności tej, kierowanej do tak szczególnego, często nieporadnego odbiorcy, jakim jest klient studenckiej poradni prawnej.

Stany faktyczne zawarte w poniżej prezentowanych przykładowych scenariuszach dotyczą z jednej strony konkretnych instytucji prawnych, lecz jednocześnie mogą być podstawą dla nauczania procesu tworzenia opinii prawnej w każdej sekcji poradni prawnej, dając każdemu nauczycielowi klinicznemu możliwość nauczania wielu jej aspektów. Oznacza to, po pierwsze, możliwość skupienia się przez koordynatora np. wyłącznie na opracowaniu rzetelnego stanu faktycznego lub na właściwej identyfikacji problemu prawnego czy w końcu na rzetelnej analizie prawnej. Po drugie należy zawsze pamiętać, że opiekun może sam, w zależności od dziedziny, jaką się w danej sekcji zajmuje, ułożyć swoje stany faktyczne i rozdać studentom do ich opracowania.

Przystępując do opracowania własnej metodologii opracowywania przez studentów opinii prawnej, należy pamiętać o kilku istotnych argumentach ją warunkujących. Po pierwsze edukacja kliniczna jest nakierowana na doświadczenie pracy praktycznej w doradztwie prawnym, a raczej nie na zdobycie kompleksowej i konkretnej wiedzy z danej dziedziny prawnej, umożliwiającej większą branżową samodzielność zawodową. Po drugie jej istotną rolą jest zderzenie studentów z osobami nieporadnymi lub wymagającymi szczególnej troski w sposobie udzielania pomocy, przez co akcentuje się wartość i służebność zdobywanego wykształcenia przez studenta prawa w poradniach prawnych. W końcu stanowi ona uzupełnienie typowego kursu studiów prawniczych – integrując wiedzę zdobywaną podczas wyłącznie teoretycznych wykładów i zajęć z praktycznym doświadczeniem, jakie student zdobywa w klinice prawa.

Biorąc pod uwagę powyższe powody, metodologia pracy ze studentami przygotowującymi się do aktywnego uczestnictwa w klinice prawa wymaga:

- generalizacji problemów, jakie można napotkać przy konstruowaniu opinii prawnej, w tym posługiwanie się abstrakcyjnymi wskazówkami dotyczącymi sposobu postępowania w przypadku analizy stanu faktycznego i przygotowywania odpowiedzi na istotne dla klienta pytanie prawne;
- przedstawienia budowy każdej opinii prawnej oraz jej ogólnej zawartości;
- akcentowania wobec studentów potrzeby nakierowania treści i formy udzielenia porady na jej dostępność dla klienta i dobranie odpowiedzi uwzględniającej możliwości dalszego postępowania klienta (w szczególności: unikanie angażowania klienta w nieracjonalne lub zbyt kosztowne czynności procesowe, ostrożność we wzbudzaniu nadziei na skuteczne rozwiązanie problemów prawnych wynikających z przyczynienia się klienta lub braku możliwości wykorzystania instrumentów prawnych, unikanie rozbudowywania teoretycznych warstw wypowiedzi będących dowodem erudycji autora, a nie składających się wprost na odpowiedź udzielaną klientowi);
- powiązania zagadnień materialnoprawnych i procesowych, w szczególności ukazanie pragmatycznego traktowania zagadnień konstrukcyjnych i procesowych w kontekście poszukiwania odpowiedzi na zadane pytanie lub skutecznej drogi dla osiągnięcia celów istotnych dla klienta, dopuszczalnych w obowiązującym systemie prawa.

Opracowując plan zajęć spełniających powyższe kryteria, można np. przygotować studentom krótką prezentację (około 20 minut) dotyczącą wszystkich elementów opinii prawnej oraz koniecznej zawartości każdego punktu. Podstawowy schemat prezentacji, wyznaczający zakres omawianej problematyki, będzie wyglądał następująco:

Budowa opinii prawnej

- 1. Ustalenie i przedstawienie stanu faktycznego.**
- 2. Zarysowanie problemu prawnego.**
- 3. Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem możliwych rozwiązań prawnych.**
- 4. Przedstawienie działań podjętych przez poradnię prawną.**

Po krótkiej prezentacji, omawiającej dokładnie każdy z powyższych punktów, można przystąpić do rozdania studentom hipotetycznych stanów faktycznych, które np. w grupach 4–5-osobowych rozwiązują, opracowując projekt własnej opinii, w ciągu 2 zajęć.

O czym należy pamiętać, ćwicząc ze studentami pracę nad hipotetycznymi stanami faktycznymi (wskazówki te mogą być także pomocne w ciągu całego roku akademickiego, nadzorując pracę studentów wykonywaną już dla klienta poradni). Otóż ćwiczenie procesu tworzenia opinii prawnej przez studenta po-

winno zostać skutecznie wykorzystane dla rozwijania przez niego zdolności argumentacyjnych i warsztatu prawniczego. Rozwiązując szablonowy stan faktyczny i przygotowując dokument zawierający odpowiedź na istotne dla rozwiązania przypadku pytanie prawne, powinniśmy pamiętać o przekazaniu studentowi dwóch bardzo ważnych kwestii. Pierwsza z nich to znaczenie spójnego, uznawanego powszechnie warsztatu prawniczego (podobnej procedury rozumowania przy zbliżonych stanach faktycznych), w szczególności funkcja gwarancyjna, tworzących dostępność sposobu argumentacyjnego organów stosujących prawo, budujących w ten sposób wartość bezpieczeństwa prawnego i wspierających zasadę zaufania obywateli do państwa. Druga natomiast kwestia to wypracowanie właściwego modelu rozwiązania prawnego (a zatem unikanie ryzykownego doradztwa, wynikającego ze stosowania mniejszościowego lub ściśle własnego sposobu rozumowania, a raczej sugerowanie odtwarzania przewidywalnego zestawu argumentów, jakie organ stosujący prawo prawdopodobnie przyjmie na podstawie piśmiennictwa prawniczego, powiązane z aktywną postawą względem luk niewypełnionych wypowiedziami doktryny).

Kolejnym, istotnym elementem kształtującym metodologię pracy ze studentami przygotowującymi opinie prawne w studenckiej poradni prawnej jest również dobór źródeł, z których studenci, będący członkami kliniki, powinni korzystać. Oznacza to przede wszystkim porzucenie wiedzy ściśle podręcznikowej, a częstsze sięganie do orzecznictwa i dużych komentarzy, które umożliwiają studentowi większą otwartość na bardziej zaawansowane argumenty dogmatyczne i metody rozumowania.

Spełniając powyższy cel, można, układając hipotetyczne stany faktyczne, pamiętać o takim ich skonstruowaniu, żeby znalezienie konkretnych orzeczeń i poglądów doktryny determinowało w danej sprawie poprawność i rzetelność opracowanej opinii. Jeżeli więc okaże się, iż studenci nie uwzględnili w swojej „próbnej” opinii właściwego orzecznictwa lub poglądów naukowych, będzie to dla nich nauczka na przyszłość, że ważne jest ciągle szukanie i odwoływanie się do tych źródeł. Jeżeli natomiast okaże się, że studenci właściwie odnaleźli i przytoczyli wszystkie poglądy źródłowe, należy pozytywnie ocenić ich pracę.

Bardzo ważnym zagadnieniem jest także kwestia wszystkich czynności, jakie nauczyciel-klinicysta powinien przedsięwziąć, przygotowując się do zajęć z hipotetycznymi lub już konkretnymi stanami faktycznymi w ramach seminarium sekcyjnego.

Po pierwsze dobór odpowiednich stanów faktycznych ma służyć odpowiedniej analizie rozpatrywanego przypadku, przygotowaniu możliwych sposobów rozwiązania przypadku, w tym wypracowaniu metod weryfikacji propozycji studentów,

w końcu również przygotowaniu dyskusji na temat właściwej drogi postępowania w konkretnym przypadku.

Po drugie trzeba pamiętać, że edukacja kliniczna nakazuje pracę z takim przypadkiem na dwóch płaszczyznach.

Pierwszą płaszczyzną jest osiąganie celów edukacyjnych względem studentów, które wiążą się z kształceniem ich zdolności analitycznych i praktycznych, uwzględniających wiedzę zdobytą w ramach przedmiotów kursowych i wiążą się ze zdobyciem umiejętności prawidłowej oceny merytorycznej danego przypadku. Należy tu przede wszystkim uczenie zdolności do wskazania czynności, jakie można lub należy podjąć w związku z realizacją celu klienta, umiejętności konstruowania pisemnej wypowiedzi argumentacyjnej, ocenianej pod kątem warsztatu prawidłowego i logicznego budowania rozumowania prawniczego, jak też korzystania z elementów formalnych dla nadawania tej wypowiedzi przejrzystej, ułatwiającej korzystanie z treści struktury opinii prawnej.

Drugą płaszczyzną jest budowanie dobrych praktyk dla poradni prawnej, służących profesjonalizacji jej działania, w tym zapewnianie procedur skutecznej weryfikacji doradztwa świadczonego w klinice. Jest to okazja do dodatkowego zdobycia przez studentów umiejętności pracy w zespole prawniczym, w szczególności docenienie systemu konsultacji, kształcenie zdolności do podporządkowania się bardziej wykwalifikowanemu prawnikowi w zakresie sugestii dotyczących sposobu rozumowania lub postępowania w danej sprawie, w końcu uzyskanie prawidłowej wiedzy o realnym poziomie swojego wykształcenia i potrzebie zdobywania profesjonalnego doświadczenia. Jednocześnie, akcentowanie wspólnej odpowiedzialności za doradztwo świadczone w ramach klinik prawa wpływa na budowanie poczucia wspólnego interesu i wzmacnianie zaangażowania, które buduje sprawność i fachowość działania każdej poradni.

Pamiętając o tych dwóch powyższych kwestiach, można np. przeprowadzić kilka zajęć w połączonych sekcjach poradni. Wówczas można ułożyć hipotetyczny stan faktyczny zawierający elementy karne i cywilne, a studentów z sekcji karnej i cywilnej podzielić w taki sposób, aby w każdej grupie, pracującej nad opracowaniem opinii, znaleźli się przedstawiciele każdej z nich. Tak przeprowadzone zajęcia umożliwiają z jednej strony kształcenie umiejętności sporządzania prawidłowej opinii prawnej, ale również uczą pracy w zespole, w którym studenci mogą wzajemnie czerpać od siebie zdobywaną wiedzę.

Przeprowadzając ze studentami zajęcia mające na celu kształcenie opracowywania prawidłowych opinii prawnych, należy jedno z nich (najczęściej będą to ostatnie zajęcia po opracowanej opinii w grupach) poświęcić dokładnemu omówieniu wykonanej przez studentów pracy. Metodyka przeprowadzenia

takich zajęć ewaluacyjnych może być różna. Do podstawowych kwestii, jakie należy poruszyć podczas takiego seminarium sekcyjnego, należą:

- omówienie podstawowych schematów kwalifikacji stanu prawnego i sposobów argumentacji w danej sprawie;
- omówienie zbieżnych przypadków w orzecznictwie (jeśli są) lub zbliżonych modeli argumentacyjnych przyjmowanych w judykaturze;
- omówienie typowych procedur postępowania w praktyce w zbliżonych przypadkach (w trudnych wypadkach konieczna jest dość szczegółowa konsultacja lub udział takiej osoby w seminarium sekcyjnym);
- omówienie budowy opinii prawnej i poszczególnych jej elementów.

Od inwencji koordynatora zależy, w jaki sposób przeprowadzi powyższe zajęcia ewaluacyjne. Można np. skierować opinie wszystkich grup, rozdać je studentom w celu przeprowadzenia przez nich oceny sporządzonych opinii prawnych przez inną grupę, a następnie przeprowadzić dyskusję (np. w formie burzy mózgów¹), w której studenci mają za zadanie wskazać wszystkie pozytywne i negatywne (w tym również popełnione błędy) strony sporządzonych opinii. Należy też pamiętać, iż koordynator powinien zawsze na końcu zabrać głos i ocenić wszystkie przygotowane opinie. Omawiając prace studentów, należy również wskazać zawsze zalety i jeżeli są – wady, błędy wykonanej pracy.

Wskazane powyżej uwagi metodologiczne pracy ze studentami nad przygotowaniem opinii prawnych są pewną ogólną propozycją dotyczącą wycinka działalności związanej z nauczaniem klinicznym. Niewątpliwie jednak łącznie z poniżej zaproponowanymi przykładowymi scenariuszami zajęć mogą stanowić bazę dla opracowania pełnego programu nauczania przygotowywania opinii prawnych w każdej klinice prawa.

¹ Zob. omówienie tej metody w rozdziale II.

5. Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Anna Zientara*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego, opracowanego na podstawie wielu listów przychodzących do kliniki prawa w ciągu całego roku akademickiego.

Ćwiczenie to może być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów, ale także w środku roku akademickiego, jak i na samym jego końcu. W zależności jednak, od tego, w którym momencie roku koordynator zdecyduje się na jego przeprowadzenie, powinien pamiętać o wyznaczeniu sobie celów, jakie wówczas będzie ono spełniać. Generalnie celem jego przeprowadzenia jest kształcenie u studentów umiejętności i wiedzy potrzebnych do opracowywania opinii prawnych. Przystępując do przeprowadzenia tych zajęć w różnym momencie pracy w klinice, koordynator sam może zdecydować, jakie umiejętności lub wiedzę chce przekazać studentom. Oczywiście jest też, że inaczej należy podejść do tego ćwiczenia, jeżeli jest ono realizowane na początku roku, kiedy studenci nie mają jeszcze żadnego doświadczenia w udzielaniu porad prawnych, a inaczej, kiedy przeprowadzamy to ćwiczenie na końcu roku, kiedy już wszyscy mają za sobą spory багаż doświadczeń w tym zakresie. I tak przykładowo, podstawowymi celami przeprowadzenia tego ćwiczenia na samym początku roku może być ogólne zapoznanie studentów z budową opinii prawnej (można wówczas przed przystąpieniem do tych zajęć zaprezentować studentom piętnastominutową prezentację dotyczącą najważniejszych elementów opinii), a także podstawowymi kwestiami, które powinny się znaleźć w każdej jej części. Jeżeli natomiast ćwiczenie to będziemy przeprowadzać na koniec roku, celowo można zająć się wyłącznie jednym z elementów opinii, czyli np. analizą prawną, kładąc wówczas nacisk na perfekcyjne jej opracowanie.

Niezależnie od wybranego modelu, na tydzień przed przystąpieniem do tego ćwiczenia koordynator powinien poprosić studentów, aby przeanalizowali dokładnie problematykę instytucji zbiegu przestępstw i zbiegu przepisów w prawie karnym.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 osoby.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to około 3 zajęć po 90 minut.

II. Materiały w sprawie

List od klienta kliniki

Mała Wieś, 17.II.2005 r.

Klinika Prawa Karnego i Cywilnego
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 28
Warszawa

Tadeusz Dąbrowski
ul. Polna 28
05-463 Mała Wieś
gmina Zabitedechami

Szanowni Studenci Prawa,

Jestem rolnikiem na 20 ha ziemi ornej i 2 ha pastwisk i pól w Małej Wsi, gmina Zabitedechami. Mam 67 lat, 3 synów, 2 córki i żonę lat 65. Nigdy nie byłem w sądzie, oprócz tych 10 lat, cośmy się procesowali z wujem o gospodarke po dziadku. Teraz zostałem oskarżony i skazany za dwa przestępstwa i nie wiem co mam robić, bo mi adwokata z sądu nie dali.

Jestem starym człowiekiem i nie uczonym w prawie.

Dwa lata temu w wakacje, w lipcu przed zniwami, postanowiłem zrobić porządek i usunąć starą stodołę, bo była zniszczona i dziurawa, wiosną to wichura jej pól dachu zerwała, a podatek płacić trza. Ponieważ nie mam już sił, aby rozbierać deskę po desce, a deski stodoły już i tak do niczego były, bo stare i spróchniałe, to postanowiłem stodołę rzeczoną spalić, żeby tak ładnie było i nic z niej nie zostało. Z traktora benzynę przez rurkę ustami do kanistra ściągnąłem. Potem zamknąłem wszystkie kury w chlewie, aby żadna po stodołę nie laźła i się nie sfajczyła. Postawiłem ten kanister na środku stodoły, włożyłem do niego jedną stopę rajstop mojej starej, a drugą stopę podpaliłem. Rajstopy były lontem. Uciekłem ze stodoły i schowałem się za studnią. Nagle jak gruchnie, żem ja padł na wznak jak martwy. Pałące się deski wszędzie latały i strasznie się zrobiło. Kiedym się z ziemi podniósł, to zobaczyłem, że już mi się pałą krzaki bzu i szopa. Jak pobiegłem do domu po żonę i razem z nią wróciliśmy patrzeć na stodołę, to już się szopa sąsiadów Bzyków paliła. Ja pobiegłem zadzwonić po straż, a żona stała i wrzeszczała. Dodzwonić się ja nie mógł, bo mi ręce z tych nerw latały, ale cała wieś wrzaski baby usłyszała i ktoś do nich zadzwonić musiał. Straż pożarna po godzinie przyjechała, bo u nas w gminie ochotnicza straż jest i oni muszą z domów do remizy przyjechać. Jak przyjechała, to już nie było co gasić, bo już się wszystko sfajczyło, i moja stodoła, ta co się spalić miała, moja szopa i płot drewniany, krzaki bzu mojej starej, a u sąsiadów szopa, wc drewniane, bo u nas kanalizacji jak nie było, tak nie ma, choć wójt już

4 lata temu obiecywał, i pół ich domu. Ale ten dom był stary i drewniany i tak się już rozsypywał. Nikomu nic się nie stało, tylko sąsiada i sąsiadkę poparzyło, ale zaraz po trzech miesiącach ze szpitala wyszli. Ale myśmy się już u Kurków na weselu pogodzili i oni już do mnie żalu nie mają.

Zaraz ze strażą policja przyjechała i mnie spisali. Potem jam zeznawał do protokołu na komisariacie i w prokuraturze.

Prokurator oskarżył mnie o dwie rzeczy: o paragraf 173 § 4 i o paragraf 174 § 1. Jeden paragraf to ja miałem o umyślne spalenie stodoły, a drugi za to, że ogień przeszedł na sąsiadów. Za paragraf 173, czyli nieumyślne spalenie domu sąsiada i poparzenie jego i jego żony, to ja jeździłem aż do sądu okręgowego w Warszawie, a za swoją stodołę, czyli za art. 174, to ja tylko do sądu tutejszego szedłem, tego samego, co i o spadek po dziadku.

Dostałem od sądów aż trzy wyroki. Jeden za stodołę, jeden za dom sąsiada i trzeci połączony. Za spalenie stodoły dostałem 3 lata, za dom sąsiadów 4 lata. Sąd z Warszawy, jak wydawał wyrok, to ten swój wyrok z tym z sądu rejonowego połączył i z tego mu wyszło 5 lat i 6 miesięcy. I powiedziano mi, że ja nie muszę siedzieć 3 i 4 lata, czyli 7, ale tylko te 5 i pół.

I ja mam teraz takie pytanie, bo Kurkowa mi powiedziała, że to nie tak i że ja za dużo i tych lat i tych wyroków dostałem, bo tylko raz, a nie dwa razy stodołę spaliłem, a reszta to już się sama nieumyślnie stała.

Więc porażcie mi kochani, jak to z tymi wyrokami ma być, i czy Kurkowa, czy sądy rację mają.

Tadeusz Dąbrowski

Lista pytań pomocniczych dla studentów opracowujących opinię prawną

Czy opracowanie jest zwięzłe i zrozumiałe?

Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?

Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?

Czy układ tekstu i grafiki pozwala na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejrzanie dokumentu?

Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?

Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ono użyteczne śródtytuły i podkreślenia, odzwierciedlające jego treść i umożliwiające jego wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą je przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?

Czy opracowanie nie jest stronicznie pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowane cele realne i prawne klienta i doradztwa?

Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?

Czy zróżnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?

Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne a nie wtórne?

Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?

Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?

Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?

Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?

Czy oprócz autora, co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?

Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

III. Scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Niniejsze ćwiczenie można przeprowadzić na trzech kolejnych zajęciach lub podczas całodniowego szkolenia dla studentów rozpoczynających pracę w Klinice Prawa. Zadaniem studentów, pracujących w grupach, jest opracowanie opinii prawnej na podstawie listu otrzymanego od klienta kliniki. W zależności od wybranych przez koordynatora celów, jakie ma spełnić to ćwiczenie, powinien on podczas zajęć 1 odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jakie są ich podstawowe zadania podczas pracy nad niniejszą sprawą i na czym przede wszystkim powinni się skupić, opracowując opinię prawną dla klienta. Koordynator, jak zawsze powinien na wstępie dokładnie wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać całe ćwiczenie, jak długo będzie trwało i czego mogą się nauczyć podczas jego wykonywania. Dodatkowo po zakończeniu całego ćwiczenia na kolejnych zajęciach można przeprowadzić symulację spotkania z klientem kliniki w celu ustnego przedstawienia mu całej opinii prawnej. Oczywiście wówczas celem tego ćwiczenia będzie zdobycie przez studentów umiejętności rozmowy z klientem i jasnego przedstawienia najważniejszych kwestii zawartych w pisemnej opinii prawnej.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów, tzn. listu od klienta kliniki oraz listy pytań pomocniczych. Po rozdaniu wszystkich materia-

łów należy ogólnie przedstawić studentom cały plan ćwiczenia, podzielić ich na grupy, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali lub jeżeli nie ma takiej możliwości, to do przygotowanego odpowiednio swojego stanowiska. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny i orzecznictwo i rozdać je studentom. Jednak nie powinno to zastępować samodzielnej i grupowej pracy studenta w znalezieniu wszystkich potrzebnych w tej sprawie materiałów. Ważne jest więc, co było już podkreślane, aby koordynator poinformował studentów na co najmniej tydzień przed zajęciami o konieczności przygotowania się z danej tematyki.

Po powyższej wstępnej części studenci powinni przystąpić do przeczytania listu klienta, a następnie rozpocząć pracę w grupie nad opracowaniem opinii prawnej.

Zajęcia 2

Opracowywanie opinii prawnej w grupach. Podczas tych zajęć studenci pracując dalej w grupach opracowują opinię prawną. Oczywiście praca nie musi ograniczać się tylko do czasu odbywania zajęć. Studenci mogą podczas zajęć 1 podzielić się zadaniami i część pracy wykonać w domu. Ważne jest jednak, aby uczyli się pracy zespołowej, dlatego też nadzorując ich pracę w grupach, należy unikać takich sytuacji, w których uczestnicy podzielą się na początku pracę, wykonują ją samodzielnie w domu, a następnie tylko wkleją swoje fragmenty do całości opinii. Ważne jest, aby studenci uczyli się w grupie omawiania swoich poglądów, przedstawiania ich i uzasadniania. Taka analiza wszystkich elementów opinii na forum grupy najpełniej uczy jej uczestników rzetelnej jej opracowywania.

Zajęcia 3

Omówienie ćwiczenia (prawne, psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie. Daje szansę ukazania problemów, jakie mogą pojawić się w ciągu całego roku akademickiego podczas pisania opinii prawnych. Jednocześnie przeprowadzenie tego ćwiczenia na początku roku akademickiego pokazuje studentom, czym będą się zajmowali podczas całorocznej pracy w poradni. Bardzo ważnym elementem tych zajęć jest dokładne omówienie opracowanych przez wszystkie grupy opinii prawnych ze wskazaniem nie tylko pozytywnych elementów każdej opinii, ale również negatywnych. W przypadku omawiania tych drugich ważne jest, aby wspólnie ze studentami omówić, jak można w przyszłości uniknąć popełnionych błędów. Na samym końcu podsumo-

wania należy zawsze zwrócić się do uczestników z pytaniem, czego nauczyli się podczas tego ćwiczenia i w jaki sposób wiedza i umiejętności zdobyte podczas jego wykonywania może pomóc im w przyszłej pracy w klinice.

Zajęcia 2. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą stanu faktycznego, opracowanego na podstawie sprawy z Kliniki Prawa UW, którą prowadziło dwóch studentów z sekcji prawa karnego. Materiały do tego ćwiczenia zostały odpowiednio dostosowane do potrzeb przeprowadzenia niniejszych zajęć.

Ćwiczenie to może być przeprowadzane na dwa różne sposoby. Pierwszą możliwością jest poprowadzenie zajęć takich jak przedstawiono powyżej w scenariuszu do zajęć numer 1. Wówczas nie należy zaliczać do materiałów, służących do przeprowadzenia ćwiczenia, zawartej w nich opinii prawnej, ponieważ to studenci będą się zajmowali jej opracowaniem (dokładne omówienie zob. powyżej zajęcia 1).

Można natomiast wykorzystując zawartą w materiałach opinię (celowo opracowaną z wieloma błędami) poprowadzić zajęcia w taki sposób, aby to uczestnicy mieli za zadanie przeprowadzenie analizy i oceny przygotowanej opinii z dokładnym omówieniem wszystkich jej pozytywnych i negatywnych elementów. Należy jednak pamiętać, iż zajęcia poprowadzone w ten drugi sposób powinny się odbywać już po jakimś czasie trwania roku akademickiego, kiedy to studenci mają już pewne doświadczenie w opracowywaniu opinii prawnych i tym samym mogą oceniać ich zawartość.

Generalnie celem tego ćwiczenia w obu formach jest kształcenie u studentów umiejętności i wiedzy potrzebnych do opracowywania opinii prawnych.

Niezależnie od wybranego modelu na tydzień przed przystąpieniem do tego ćwiczenia koordynator powinien poprosić studentów, aby przeanalizowali dokładnie problematykę przestępstw materialnych z zaniechania w prawie karnym.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, którą należy podzielić na kilka zespołów, najlepiej aby w każdym zespole nie było więcej niż 3–4 osoby.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to około 3 zajęć po 90 minut.

II. Materiały w sprawie

Opinia prawna przygotowana przez studentów

Warszawa, 12.10.2008 r.

1. Stan faktyczny

Pewnego letniego przedpołudnia Jan K. z żoną Bożeną K. i 14-letnim synem Adamem udał się w odwiedziny do znajomych (Mariusza i Matyldy M., którzy mieli 9-letnią córkę Zosię). W trakcie spotkania gospodarz Mariusz M., wyciągnął wiatrówkę i dał ją do zabawy na ogródku dzieciom, cały czas przy nich stojąc. Janowi K. nie podobała się ta zabawa, jednak nie zaprotestował. W trakcie gdy jego syn Adam bawił się wiatrówką stał również przy nim i obserwował. W pewnym momencie jego syn oddał broń gospodarzowi i powiedział, że już nie chce się nią bawić. Wiatrówkę wzięła do rąk Zosia. Mariusz M. zaprosił gościa Jana K. na taras. Panowie odeszli na taras, widząc cały czas Zosię. W tym czasie Adam zobaczył swojego kolegę Piotra N. stojącego przy płocie z drugiej strony domu, do którego podszedł i zaczął z nim rozmawiać. Widząc to Jan K., uznając, iż syn nie bawi się już wiatrówką, a rozmawia z kolegą, i jednocześnie Zosia jest pod opieką swojego rodzica wszedł do domu. W tym momencie Zosia wystrzeliła z wiatrówki, powodując utratę oka u Piotra N. Prokurator postawił zarzut z art. 156 § 2 w zw. z art. 2 KK Janowi K. i Mariuszowi M.

2. Analiza prawna

Przestępstwa określone w art. 156 § 1–3 KK mają charakter skutkowy, ponieważ do ich istoty należy wystąpienie skutku w postaci ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Przestępstwo określone w art. 156 § 2 KK, które zarzucono Janowi K. i Mariuszowi N., charakteryzuje się nieumyślnością. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca, nie mając zamiaru spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, powoduje go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, iż możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 9 § 2 KK).

W tym stanie faktycznym istotnym problemem jest regulacja odpowiedzialności sprawcy za przestępstwa materialne popełnione z zaniechania. I tak zgodnie z art. 2 KK odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególny obowiązek

zapobiegnięcia skutkowi. Oznacza to, że aby sprawca mógł ponieść odpowiedzialność karną, należy wykazać, że wobec niego istniał prawny i szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Obowiązek jest prawny, gdy wynika z ustawy lub umowy. Jest szczególnie gdy norma prawna nakłada go na osoby charakteryzujące się wskazanymi przez nią cechami.

Wobec powyższego, a także w kontekście zaistniałego stanu faktycznego należy uznać, iż Mariusz M. może ponieść odpowiedzialność karną za nieumyślne uszkodzenie ciała popełnione przez zaniechanie. Nie dopilnował on bowiem swojej córki, mając taki obowiązek, co doprowadziło do utraty wzroku przez Piotra N.

Rozpatrując odpowiedzialność karną Jana K., należy jednak dojść do innych wniosków. Nie był on w tym stanie faktycznym gwarantem nienastąpienia skutku w stosunku do małoletniej Zosi M., która pozostawała cały czas pod opieką swojego ojca. Jan K. nie miał więc prawnego, szczególnego obowiązku sprawowania opieki nad dziewczynką, której działanie bezpośrednio doprowadziło do spowodowania uszczerbku na zdrowiu. Jak wynika ze stanu faktycznego Jan K. opuszczając taras wiedział, że Zosia M. pozostaje pod stałą opieką ojca. Zgodnie z przyjętym w doktrynie poglądem uznającym, iż dopóki dziecko nie zdaje sobie sprawy z tego co robi, rodzic jest pełnym gwarantem tego, iż ze strony dziecka nikomu nic się nie stanie, należy uznać, że tylko Mariusz M. był tym gwarantem, nie zaś Jan K.

Ostatecznie należy więc uznać, że postawione zarzuty są słuszne jedynie w stosunku do Mariusza M., natomiast Jan K. nie powinien podlegać odpowiedzialności karnej ze względu na brak wypełnienia przesłanek do bycia gwarantem nienastąpienia skutku, uregulowanych w art. 2 KK.

Lista pytań pomocniczych dla studentów opracowujących opinię prawną

- Czy opracowanie jest zwarte i zrozumiałe?
- Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?
- Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?
- Czy układ tekstu i grafiki pozwala na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejrzanie dokumentu?
- Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?
- Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ono użyteczne śródtytuły i podkreślenia, odzwierciedlające jego treść i umożliwiające jego wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą je przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?
- Czy opracowanie nie jest stronnicze pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowane cele realne i prawne klienta i doradztwa?

Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?

Czy zróżnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?

Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne a nie wtórne?

Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?

Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?

Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?

Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?

Czy oprócz autora, co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji?

Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?

Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

III. Scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Scenariusz ten dotyczy przeprowadzenia zajęć z wykorzystaniem opinii prawnej zawartej w materiałach. W celu jego przeprowadzenia bez wykorzystania opinii prawnej, tak aby studenci sami ją przygotowali, zob. uwagi zawarte w punkcie 3 do zajęć numer 1.

Niniejsze ćwiczenie można przeprowadzić na trzech kolejnych zajęciach lub podczas całonocnego szkolenia dla studentów. Zadaniem studentów, pracujących w grupach, jest przeanalizowanie opracowanej opinii prawnej.

Przed przystąpieniem do pracy koordynator powinien odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jakie są ich podstawowe zadania podczas pracy nad otrzymaną opinią prawną i jakie cele ma spełniać to ćwiczenie. Koordynator, jak zawsze, powinien na wstępie dokładnie wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać całe ćwiczenie, jak długo będzie trwało i czego mogą się nauczyć podczas jego wykonywania. Dodatkowo po przeanalizowaniu w grupach wszystkich elementów otrzymanej opinii koordynator może zadać studentom do pracy w domu samodzielne opracowanie rzetelnej i prawidłowej opinii w danej sprawie.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów, tzn. opinii prawnej oraz listy pytań pomocniczych. Po rozdaniu wszystkich materiałów należy ogólnie przedstawić studentom cały plan ćwiczenia, podzielić ich na grupy, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali lub jeżeli nie ma takiej możliwości to do przygotowanego odpowiednio swojego stanowiska. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny i orzecznictwo i rozdać je studentom. Jednak nie powinno to zastępować samodzielnej i grupowej pracy studenta w znalezieniu wszystkich potrzebnych w tej sprawie materiałów, a następnie w ich ocenie, czy właściwie i rzetelnie zostały one uwzględnione w opinii prawnej.

Po powyższej wstępnej części studenci powinni przystąpić do przeczytania opinii prawnej, a następnie rozpocząć pracę w grupie nad jej analizą.

W celu lepszego zobrazowania wszystkich elementów opinii można poprosić studentów o przygotowanie prezentacji, np. w formie mapy myśli przedstawiającej wszystkie błędy oraz dobre elementy opinii prawnej.

Zajęcia 2

Opracowywanie analizy opinii prawnej w grupach. Podczas tych zajęć studenci pracując dalej w grupach opracowują analizę otrzymanej opinii prawnej, z wyszczególnieniem wszystkich jej pozytywnych i negatywnych elementów, a także ze wskazaniem, jak można było lepiej przygotować tę opinię. Bardzo ważne jest przy tym ćwiczeniu, aby studenci pracowali cały czas w grupach, ucząc się tym samym pracy zespołowej. Dlatego też nadzorując ich pracę w grupach, należy unikać takich sytuacji, w których uczestnicy podzielią się na początku pracę, wykonują ją samodzielnie w domu, a następnie tylko zrelacjonują na kolejnych zajęciach pozostałym uczestnikom w grupie. Całościowa ocena wszystkich elementów opinii na forum grupy najpełniej uczy jej uczestników rzetelnej i poprawnej jej opracowywania w przyszłości.

Zajęcia 3

Przedstawienie przez każdą grupę wyników swojej pracy w wybranej formie, np. prezentacji. Po prezentacjach wszystkich grup koordynator powinien ocenić wykonaną przez studentów pracę, pamiętając zawsze o przedstawieniu nie tylko krytycznych uwag, ale również wszystkich zalet i dobrych elementów wykonanej pracy.

Omówienie ćwiczenia (prawne, psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie.

Bardzo ważnym elementem tych zajęć jest dokładne omówienie przygotowanych przez wszystkie grupy prezentacji zawierających wskazanie pozytywnych i negatywnych elementów opinii. W przypadku omawiania tych drugich ważne jest, aby wspólnie ze studentami omówić, jak można było uniknąć tych błędów i jak lepiej można było napisać opinię w tym zakresie.

Na samym końcu podsumowania należy zwrócić się do uczestników z pytaniem, czego nauczyli się podczas tego ćwiczenia, i w jaki sposób wiedza i umiejętności zdobyte podczas jego wykonywania może pomóc im w przyszłej pracy w klinice.

Rozdział X. Metodologia przeprowadzania symulacji postępowań sądowych w klinikach prawa

Barbara Namysłowska-Gabrysiak

1. Wstęp

Podstawowymi celami działalności klinik prawa jest podnoszenie efektywności nauczania na wydziałach prawa i wstępne przygotowanie studentów do wykonywania zawodu prawnika oraz kompetentne świadczenie bezpłatnej pomocy prawnej osobom niezamożnym. Realizując pierwszy cel, w klinice prawa prowadzone są różnego rodzaju zajęcia służące wykształceniu umiejętności prawniczych oraz poznaniu podstawowych wartości zawodów prawniczych. W ramach tych zajęć jedną z aktywnych metod, która powinna zostać na stałe włączona w program kliniczny, umożliwiającą przekazanie studentom wiedzy oraz umiejętności wskazanych powyżej, jest symulacja postępowań sądowych¹. Ogólne informacje dotyczące opracowania i przeprowadzenia symulacji zostały zawarte w rozdziale II.

Przygotowując się do poprowadzenia symulacji w klinikach prawa, należy wskazać, iż sposobów przeprowadzenia takiej symulacji jest wiele². Można przygotować rozprawę przed sądem I instancji, rozpisując dla wszystkich studentów określone role. Można przeprowadzić rozprawę przed sądem odwoławczym, przygotowując wcześniej wyrok sądu I instancji, można także przeprowadzić symulację wybranego fragmentu postępowania sądowego, np. symulację posiedzenia w sprawie tymczasowego aresztowania czy symulację w sprawie warunkowego zwolnienia skazanego.

Niezależnie od wybranego rodzaju przeprowadzanej symulacji jest to metoda zapewniająca studentom możliwość najpełniejszego zdobywania umiejętności

¹ Temat opracowany na podstawie wcześniejszej publikacji *Ł. Bojarskiego i B. Namysłowskiej-Gabrysiak*, *Symulacja rozpraw sądowych jako metoda edukacyjna*, Warszawa 2008, s. 19 i nast.

² Zob. dokładne omówienie różnych rodzajów symulacji w: *Ł. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak*, *Symulacja rozpraw...*, *op. cit.*, s. 6–8.

zawodowych prawnika. W trakcie przeprowadzanej symulacji studenci dokładnie poznają przepisy prawne danej dziedziny w praktyce, jednocześnie uczą się zasad rzetelnego i sprawiedliwego procesu, analizując dokładnie orzecznictwo sądów polskich i międzynarodowych oraz doktryny prawa, a także zdobywając umiejętności występowania w postępowaniach sądowych w określonych rolach. Dodatkowo uczą się także doświadczania sytuacji granej przez siebie roli.

Wszystkie powyższe argumenty w połączeniu z brakiem, jeszcze wciąż możliwości reprezentowania w Polsce klienta przez studenta przed instytucjami wymiaru sprawiedliwości skłaniają do twierdzenia o ogromnej merytorycznej przydatności organizowania symulacji rozpraw na wydziałach prawa, zwłaszcza w ramach nauczania klinicznego.

W niniejszym rozdziale zostanie omówiona metodologia przeprowadzania symulacji w klinikach prawa. Szczególna uwaga zostanie poświęcona metodom opracowywania symulacji przez koordynatorów. Omówione zostaną również trzy etapy przeprowadzania symulacji odnoszące się do jej uczestników.

2. Opracowanie symulacji przez koordynatora

Podjmując decyzję o przeprowadzeniu w klinice prawa symulacji, koordynator powinien opracować scenariusz całości zajęć oraz przygotować dla studentów materiały do jej przeprowadzenia¹.

Pierwszą kwestią jest podjęcie decyzji, jaki cel czy cele powinno spełnić odegranie przez studentów przygotowanej symulacji. Powyższa decyzja determinuje bowiem odpowiednie opracowanie materiałów. Przeanalizujemy kilka możliwych wersji.

Przeprowadzenie symulacji może mieć np. na celu przybliżenie studentom toku całego postępowania przed sądem I instancji (ang. *mock trial*), karnym lub cywilnym. Wówczas stan faktyczny sprawy nie powinien zawierać skomplikowanego problemu prawnego, a może jedynie różne wersje zaistniałego zdarzenia, przedstawiane przez wszystkich uczestników postępowania. W takiej sytuacji w materiałach nie trzeba przygotowywać skrótowego planu przebiegu postępowania, natomiast wyjaśnić uczestnikom, iż podstawą odgrywania przez nich swoich ról są odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania karnego czy Kodeksu postępowania cywilnego.

Kolejna możliwość to symulacja spełniająca jednocześnie dwa podstawowe cele. Po pierwsze przybliżenie studentom toku całego postępowania przed sądem I instancji i po drugie przybliżenie możliwości i zakresu stosowania określonych,

¹ Zob. w rozdziale XII przykłady różnych symulacji do wykorzystania w klinice prawa.

często kontrowersyjnych, różnie interpretowanych w orzecznictwie i doktrynie, instytucji prawnych. Wówczas stan faktyczny sprawy może zawierać wiele skomplikowanych problemów prawnych, które powinny stać się przedmiotem analizy prowadzonej przez uczestników symulacji. Przygotowując materiały do tak określonej symulacji, można zdecydować się, ze względu np. na posiadany krótki czas do jej przeprowadzenia, na umieszczenie w materiałach skrótowego opisu przebiegu postępowania, mającego ułatwić studentom prowadzenie rozprawy, a także dając im większą możliwość skupienia się na kwestiach istniejących w sprawie problemów prawnych.

Jeżeli naszym celem będzie przede wszystkim ocena prawidłowego zastosowania prawa i/lub dowodów zebranych przez sąd, wówczas możemy zdecydować się na przeprowadzenie symulacji przed sądem II instancji. Przeprowadzenie takiej symulacji może dotyczyć wielu zagadnień i w zależności od ich wyboru symulacja może być przeprowadzona przed sądem II instancji (okręgowym lub apelacyjnym) lub przed Trybunałem Konstytucyjnym lub np. przed wybranym sądem międzynarodowym, jak np. Europejski Trybunał Praw Człowieka. Decydując się na przeprowadzenie tego rodzaju symulacji, należy wybrać problematykę prawną stanowiącą podstawę opracowanych materiałów. Można zdecydować się na przybliżenie uczestnikom problematyki polskiego i europejskiego prawa antidyskryminacyjnego, a także stosowania tego prawa w praktyce. Można wybrać jedno zagadnienie dotyczące Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i na tej podstawie przygotować odpowiednio materiały.

Przygotowując symulację przed sądem II instancji (ang. *moot cort*), wskazane jest jeszcze przed jej rozpoczęciem poprowadzenie (aktywnymi metodami) kilku zajęć wprowadzających uczestników do tematyki zawartego w symulacji problemu prawnego, a także struktury i funkcjonowania danego sądu. Na przykład odnośnie do problematyki polskiego i europejskiego prawa antidyskryminacyjnego jedno zajęcie można poświęcić merytorycznemu przybliżeniu (aktywnymi metodami) regulacji zawartych w Kodeksie pracy, w dyrektywach Unii Europejskiej (dotyczących problemu dyskryminacji) lub/i następnie rozwiązywaniu, przygotowanych przez koordynatora krótkich stanów faktycznych dotyczących dyskryminacji, a także np. funkcjonowaniu Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

Z kolei, przeprowadzając symulację mającą za zadanie przybliżyć studentom wiedzę i umiejętności w opracowywaniu skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przed rozpoczęciem jej odegrania wskazane jest poprowadzenie (aktywnymi metodami) kilku zajęć wprowadzających uczestników do tematyki podstaw prawnych opracowywania skargi oraz opracowywania odpowiedzi państwa na skargę, a także wykładni odpowiednich przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Jedne zajęcia można poświęcić merytorycznemu

przybliżeniu regulacji zawartych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka lub/i następnie rozwiązywaniu, przygotowanych przez koordynatora krótkich stanów faktycznych dotyczących problematyki odpowiednich regulacji zawartych w przepisach Konwencji, a także jedne zajęcia strukturze i funkcjonowaniu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Przeprowadzane w klinikach prawa symulacje mogą dotyczyć nie tylko rozpraw sądowych, ale również innych postępowań prowadzonych przez różne instytucje wymiaru sprawiedliwości. Przykładem takiej symulacji może być posiedzenie sądu w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania. Decydując się na ten rodzaj symulacji, koordynator może odegrać z wybraną grupą studentów scenkę dotyczącą popełnienia przestępstwa (np. żądanie łapówki przez policjanta w zamian za umorzenie prowadzonego postępowania karnego) i nagrać ją. Następnie zapis filmu może stanowić dowód na posiedzeniu sądu o zastosowanie wobec policjanta tymczasowego aresztowania.

Jak widać z powyższego, wybór odpowiedniej symulacji zależy od decyzji koordynatora podyktowanej celem lub celami, które ta symulacja ma spełniać. Jest to podstawowa i najważniejsza decyzja, jaką musi podjąć koordynator, decydując się na przeprowadzenie symulacji w swojej sekcji klinicznej. Determinuje ona bowiem wszystkie późniejsze podejmowane działania mające za zadanie przygotowanie i przeprowadzenie wybranej symulacji.

Kolejnymi kwestiami, po podjęciu decyzji o wyborze rodzaju symulacji, są: rzetelne opracowanie materiałów, przygotowanie sali lub sal, w których symulacja się rozegra, opracowanie planu dla koordynatora dotyczącego poprowadzenia symulacji.

Przygotowując materiały dla studentów, koordynator powinien brać pod uwagę wiele elementów. Po pierwsze cele, jakie ma spełniać symulacja, po drugie obowiązujący stan prawny z istniejącym w tym zakresie orzecznictwem i doktryną. Kolejną ważną kwestią jest (zwłaszcza przy symulacji przed sądem II instancji) wyważenie sytuacji prawnej obu stron postępowania, tak aby miały one podobne szanse w uzasadnianiu swojego stanowiska. Ponadto przygotowując materiały koordynator powinien zwrócić uwagę na podział ról w danej grupie. W zależności od rodzaju symulacji i liczby przewidywanych ról można przyjąć różne kryteria ich przydzielania, tzn. można wcześniej wypytać grupę, jaką rolę każdy z jej uczestników chciałby odgrywać. Można też samemu przydzielić role studentom, oceniając po wcześniejszym zajęciach ich predyspozycje do odgrywania określonych ról. Przeprowadzając w ciągu roku akademickiego kilka symulacji, należy zawsze pamiętać o tym, aby studenci zmieniali swoje role, a tym samym mieli możliwość wypróbowania swoich umiejętności związanych z różnymi zawodami prawniczymi.

Równie ważną, jak powyższe, jest kwestia przygotowania sal do poprowadzenia symulacji. Oczywiście najlepszym rozwiązaniem jest posiadanie przez klinikę prawa autentycznej sali, wyglądającej tak samo jak sale sądowe¹. Jeżeli jednak klinika nie dysponuje taką salą, można na potrzeby symulacji odpowiednio ją do tego przystosować, ustawiając stoły w taki sposób, jak w sądzie. Przy przeprowadzaniu symulacji przed sądem II instancji należy pamiętać, iż studenci, podzieleni na trzy grupy, powinni pracować w trzech różnych salach, wyposażonych co najmniej w jeden komputer z pełnym wyposażeniem w programy prawnicze. Dodatkowo ważne jest, aby przy tej symulacji prowadziło ją trzech koordynatorów, każdy nadzorując pracę jednej grupy. Koordynatorzy powinni przed poprowadzeniem symulacji ustalić dokładnie między sobą cały jej strukturalny i merytoryczny przebieg. Należy jednak dodać, że praca koordynatorów ma polegać na asystowaniu studentom w ich pracy, a nie rozwiązywaniu za nich zawartych w sprawie problemów prawnych.

Przygotowując się do poprowadzenia symulacji, koordynator sam lub w grupie (jeżeli symulacja ma być asystowana przez np. trzech koordynatorów) powinien przygotować sobie scenariusz jej nadzorowania. Do ważnych kwestii należy np. to czy w trakcie prowadzenia symulacji rozprawy przed sądem I instancji koordynator będzie ją przerywał i po określonych etapach krótko je omawiał, czy też omówi całość po jej zakończeniu, robiąc w trakcie obszernie notatki. Można także, w przypadku krótkich symulacji, np. posiedzenie w sprawie tymczasowego aresztowania, po jej zakończeniu bardzo szczegółowo ją omówić, a następnie jeszcze raz ją przeprowadzić, dając studentom możliwość uwzględnienia wszystkich krytycznych uwag.

Jak widać z powyższego, możliwości przeprowadzania różnych symulacji w klinikach prawa jest bardzo dużo. Wybór odpowiedniej symulacji zależy całkowicie od koordynatora i od wytyczonych sobie przez niego celów.

W celu ułatwienia opracowania przez koordynatora przeprowadzenia zajęć, zakończonych odegraniem symulacji przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, poniżej przedstawiono, przykładowy plan kilku zajęć.

Zajęcia 1. Prawo krajowe w teorii i praktyce

Część pierwsza: Omówienie prawa krajowego dotyczącego zawartej w symulacji problematyce.

¹ Zob. omówienie przeprowadzonej w klinice prawa na Uniwersytecie w Białymstoku symulacji rozprawy w sali sądowej wyposażonej tak jak sale w sądzie. *U. Kalata-Gryko, M. Kukło*, Symulacja rozprawy sądowej jako źródło praktyki studentów w klinikach, *Klinika* 2006, Nr 1(5).

Część druga: Rozwiązywanie przez studentów, w 4–5-osobowych grupach, przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych związanych z omawianą problematyką.

Część trzecia: Przedstawienie przez każdą grupę swoich rozwiązań z uzasadnieniem.

Część czwarta: Dyskusja.

Zajęcia 2. Prawo międzynarodowe w teorii i praktyce – zajęcia ogólne

Część pierwsza: Ogólne omówienie prawa międzynarodowego dotyczącego zawartej w symulacji problematyce.

Część druga: Rozwiązywanie przez studentów, w 4–5-osobowych grupach, przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych związanych z omawianą problematyką na podstawie regulacji międzynarodowych.

Część trzecia: Przedstawienie przez każdą grupę swoich rozwiązań z uzasadnieniem.

Część czwarta: Dyskusja.

Metodologia przeprowadzania zajęć Nr 1 i 2 jest podobna, różnica dotyczy analizy przygotowanych przez koordynatora stanów faktycznych na podstawie prawa krajowego lub prawa międzynarodowego. Przed przystąpieniem do zajęć koordynator może przygotować studentom materiały do pracy zawierające akty prawne, wybrane orzecznictwo i poglądy doktryny dotyczące omawianego zagadnienia. Oczywiście należy wskazać studentom, iż jest to ogólny wybór, niezwalniający ich od dalszego poszukiwania innych praktycznych i teoretycznych rozwiązań. Przygotowując konkretne stany faktyczne, można również oprzeć się na sprawach prowadzonych już wcześniej w klinice prawa. Podczas tych zajęć przedstawiane przez studentów problemy oraz próby ich rozwiązania są omawiane przez wszystkich uczestniczących studentów, co stwarza możliwość dyskusji w większym gronie i wymianie zdobytej wiedzy oraz doświadczenia.

Zajęcia te mają na celu kształcenie umiejętności dokładnego poznania przepisów prawnych danej dziedziny, właściwego zastosowania wykładni prawnej z powołaniem się na judykaturę i orzecznictwo prawa krajowego lub międzynarodowego, rozwiązywania problemów prawnych oraz opracowania całości koncepcji postępowania z problemem.

Zajęcia 3. Prawo międzynarodowe w praktyce – konkretne stany faktyczne

W trakcie tych zajęć koordynator może odpowiednio opracowany i przygotowany, np. na podstawie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, stan faktyczny przedstawić studentom do analizy prawnej. W zależności od liczby osób w sekcji, studenci powinni pracować w 4–5-osobowych grupach (nie większych).

Przeprowadzenie powyższych zajęć ma przede wszystkim na celu poznanie przez studentów możliwości zastosowania różnych instrumentów prawa międzynarodowego w praktyce. Studenci – poza kształceniem umiejętności dokonywania prawidłowej wykładni przepisów prawa oraz pracy zespołowej – nabywają umiejętność korzystania i stosowania orzecznictwa międzynarodowego.

Zajęcia 4. Symulacja rozprawy przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka

Podsumowaniem pracy, przedstawionej w powyższym schemacie, jest przygotowanie przez koordynatora stanu faktycznego w celu przeprowadzenia symulacji rozprawy sądowej przed Trybunałem w Strasbourgu. Studentów należy podzielić na trzy grupy (z taką samą liczbą uczestników): sąd (ETPC) – opracowanie orzeczenia z uzasadnieniem, pełnomocnicy strony skarżącej – opracowanie skargi, reprezentacja państwa – opracowanie odpowiedzi na skargę. Po rozdzieleniu wszystkich ról należy ogólnie przedstawić studentom cały plan symulacji, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali, w której będzie pracowała do czasu rozpoczęcia rozprawy przed sądem. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Dodatkowo w przypadku tej symulacji studenci powinni mieć dostęp do strony internetowej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Jeżeli jest to niemożliwe koordynator powinien w materiałach uwzględnić wszystkie potrzebne studentom do pracy akty prawne i orzecznictwo. W trakcie przeprowadzanej symulacji studenci dokładnie poznają przepisy prawne danej dziedziny w praktyce, jednocześnie uczą się zasad rzetelnego i sprawiedliwego procesu, analizując dokładnie orzecznictwo sądów polskich i międzynarodowych oraz doktryny prawa, a także zdobywają umiejętności występowania w postępowaniach międzynarodowych. Po przeprowadzeniu symulacji należy ją dokładnie omówić pod kątem prawnym, psychologicznym i metodologicznym.

3. Przygotowanie studentów do odegrania symulacji

Kolejnym etapem jest przygotowanie studentów do odegrania symulacji¹. W tej części koordynator rozdaje studentom przygotowane materiały i dokładnie je omawia, przedstawiając cały plan symulacji. Po omówieniu wszystkich jej elementów przydziela uczestnikom ich role. W zależności od liczby studentów

¹ Zob. również ogólne omówienie problemu przygotowania studentów do odegrania symulacji, w: *L. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak, Symulacja rozpraw...*, s. 13 i nast.

w danej sekcji przy podziale ról powinno się brać pod uwagę możliwość wzajemnej pracy co najmniej dwóch studentów w ramach jednej grupy. W zależności od przeprowadzanej symulacji (*moot court* czy *mock trial*) różnie powinien się kształtować podział studentów na grupy, w ramach których przygotowują się oni do swoich ról.

Oznacza to np., że w sprawie karnej przed sądem I instancji co najmniej dwóch studentów powinno otrzymać rolę prokuratora, dwóch rolę obrońców, pracujących w grupie z oskarżonym, dwóch powinno być w grupie oskarżycieli posiłkowych (np. oskarżyciel posiłkowy wraz ze swoim pełnomocnikiem). Co do określenia składu sądu najlepiej, jeśli jest to skład taki sam, jaki wystąpiłby w rzeczywistej sprawie, jeśli jednak jest to niemożliwe, należy zawsze pamiętać, aby omówić ze studentami zagadnienie składu sądu w kontekście danej sprawy w rzeczywistym sądzie. Role świadków można przydzielić jednej osobie, pamiętając, aby w ciągu całego roku każdy student miał możliwość uczestniczenia w każdej roli w przeprowadzanych symulacjach. Po rozdzieleniu wszystkich ról należy, w zależności od objętości przygotowanych materiałów, ustalić czas na przygotowanie się wszystkich, w tym przypadku, do rozpoczęcia rozprawy.

W przypadku przeprowadzania symulacji przed sądem II Instancji (*moot court*) praca w grupach zajmuje większą część jej prowadzenia. Dopiero na samym końcu odbywa się rozprawa przed sądem. Jeżeli przygotujemy symulację rozprawy odwoławczej przed sądem karnym, wówczas studenci, podzieleni na trzy grupy, pracują nad przygotowaniem apelacji, odpowiedzi na apelację oraz opracowaniem orzeczenia. Jak wskazano już powyżej, ten rodzaj symulacji powinien być przeprowadzany przez trzech koordynatorów. Przeprowadzenie niniejszej symulacji przez jednego koordynatora jest możliwe, ale w określonym stanie faktycznym albo wówczas, gdy koordynator przygotowuje się sam bardzo rzetelnie do symulacji, a także przygotowuje wcześniej studentów do tematyki zawartej w symulacji^{1,2}.

¹ Zob. powyżej propozycja planu kilku zajęć przed przeprowadzeniem symulacji.

² Dokładne propozycje przygotowania grupy do symulacji – zob. w rozdziale XII, w częściach: przykładowy scenariusz zajęć opracowanych do każdej symulacji.

4. Przeprowadzenie symulacji

Kolejnym etapem w przeprowadzaniu symulacji jest jej odegranie¹. Odegranie tego etapu zależy od wybranego rodzaju przeprowadzanej symulacji oraz założonych przez koordynatora celów.

Jeżeli przeprowadzamy symulację przed sądem karnym – I instancja, sąd otwiera rozprawę, przesłuchuje oskarżonego, następnie przeprowadza postępowanie dowodowe, przesłuchanie świadków i biegłych. Wszystkie czynności należy przeprowadzać w trybie Kodeksu postępowania karnego. W trakcie przeprowadzania symulacji koordynator może zatrzymywać jej bieg i omawiać krótko najważniejsze elementy, uwzględniając przeprowadzony etap (co było dobrze, jakie błędy zostały popełnione i co można było przeprowadzić lepiej). Oczywiście można również omówić całość po przeprowadzonej symulacji, sięgając do robionych w trakcie symulacji notatek. Po zamknięciu przewodu sądowego następuje wygłoszenie mów końcowych. W zależności od liczby osób wygłaszających mowy końcowe można podzielić odpowiednio cały czas zajęć między wszystkich uczestników, zostawiając jeszcze po 5 minut dla każdego. Przed ogłoszeniem wyroku z uzasadnieniem należy wyznaczyć sądowi określony czas na jego przygotowanie. Jeżeli przeprowadzamy symulację na kilku kolejnych zajęciach, wygłoszenie wyroku może nastąpić na ostatnich zajęciach. Wówczas studenci odgrywający rolę sądu mają tydzień czasu na jego opracowanie.

Jeżeli przeprowadzamy symulację przed sądem II instancji, wówczas ta część jest przeprowadzana na końcu po kilku godzinach (lub kilku zajęciach) opracowywania stanowisk każdej ze stron. Wówczas dopiero następuje przeprowadzenie rozprawy odwoławczej, następnie przerwa i grupa sędziów przygotowuje wyrok z uzasadnieniem.

5. Omówienie symulacji

Omówienie symulacji jest bardzo ważnym jej elementem, niestety często przeprowadzanym bardzo szybko, albo wcale, ze względu na brak czasu. Należy jednak pamiętać, że ta część symulacji daje jej uczestnikom możliwość wypowiedzenia się co do wszystkich zaistniałych, podczas jej odgrywania, sytuacji i etapów. Studenci mogą wówczas, oddzielając się od granych przez siebie ról, przeanalizować i ocenić przeprowadzoną symulację i sposób odegrania przez siebie i innych przydzielonych im ról. Również koordynator, na końcu tego

¹ Zob. także omówienie przeprowadzania symulacji, w: *L. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak, Symulacja rozpraw..., op. cit.*, s. 11 i nast.

omówienia, powinien przedstawić swoją ocenę jej uczestników, nie zapominając również o ocenie swojego udziału w symulacji.

VI. Podsumowanie

Przedstawiona w niniejszym rozdziale metodologia przeprowadzania symulacji postępowań sądowych ma na celu ułatwienie nauczycielom klinicznym realizowanie zadań stawianych w klinikach prawa. Niewątpliwie zrealizowanie przedstawionych tutaj założeń wymaga od koordynatorów szczególnego zaangażowania i poświęcenia swojego, niejednokrotnie wolnego, czasu. Niemniej jednak stosując metodę symulacji w procesie nauczania klinicznego mamy niepowtarzalną szansę uczenia studentów wiedzy i umiejętności potrzebnych do wykonywania przyszłej pracy prawnika.

Rozdział XI. Metodologia przygotowania do konkursów dotyczących symulacji postępowań na przykładzie *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court Competition* w Wiedniu (+ przykładowy scenariusz konkursowego *moot courtu*)

Maciej Zachariasiewicz

1. *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court* w Wiedniu

I. *Willem C. Vis Moot Court* w ogólności

Raz do roku, na początku kwietnia, ponad 1000 studentów prawa oraz kilkuset prawników praktyków i profesorów prawa z całego świata zjeżdża do Wiednia, aby wziąć udział w *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court*. Popularność tego prawniczego konkursu dotyczącego międzynarodowego prawa handlowego dotarła już prawdopodobnie na większość wydziałów prawa naszego globu: od Stanów Zjednoczonych, przez kraje Europy Zachodniej i Wschodniej, aż do miejsc tak orientalnych, jak Indonezja, Dominikana czy Singapur. W piętnastej edycji konkursu (2007/2008) wzięły udział 203 drużyny z 52 krajów, które prezentowały w Wiedniu swe argumenty i walczyły o nagrody w kilku kategoriach.

Willem C. Vis Moot jest konkursem opartym na popularnych w krajach anglosaskich konkursach typu *moot court*. Na długo przed rozpoczęciem finałowych zmagania w Wiedniu ogłaszany jest fikcyjny kazus (taki sam dla wszystkich drużyn). Studenci muszą się z nim zapoznać i przygotować pisma procesowe zawierające szczegółową argumentację obydwu stron sporu. Najważniejsza jest jednak część ustna, która odbywa się pod koniec marca lub z początkiem kwiet-

nia. Na symulowanych rozprawach zorganizowanych na wzór postępowania arbitrażowego drużyny prezentują swoje argumenty w kilkudziesięciminutowych wystąpieniach. Arbitrzy, których rolę pełnią znani adwokaci lub profesorowie, zadają zaś pytania dotyczące różnych zagadnień związanych ze sprawą. Inaczej niż w prawdziwym arbitrażu, gdzie prowadzi się w miarę potrzeby postępowanie dowodowe, a na rozprawie przesłuchuje się świadków, w konkursie *Willem C. Vis* obowiązuje zasada, że faktów podanych w kazusie się nie kwestionuje. Odbywające się symulowane rozprawy ograniczają się zatem do argumentacji prawnej, obejmującej zarówno zagadnienia wykładni przepisów prawa, jak i interpretacji faktów pod kątem ich subsumcji do hipotezy stosownych norm prawnych. Całość przypomina nieco nasze konkursy krasomówcze, choć większy nacisk kładzie się na merytoryczne przygotowanie uczestników. Liczy się bowiem zarówno styl prezentacji, jak i merytoryczny poziom argumentów. Ważne jest także wsparcie argumentów z wykorzystaniem orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny.

Można w tym miejscu wspomnieć, że współcześnie odbywa się co roku kilkanaście innych międzynarodowych konkursów typu *moot court*. Niektóre z nich poświęcone są międzynarodowemu prawu publicznemu (*Philip Jessup International Law Moot Court Competition*, *Telders International Moot Court Competition*), inne zaś prawu europejskiemu (*European Law Moot Court Competition* oraz *Central and Eastern European Moot Court Competition*). W Polsce, za sprawą organizatora – *British Centre for English and European Legal Studies* przy Uniwersytecie Warszawskim – znany jest przede wszystkim ten ostatni. Konkurs ten organizowany jest co roku w jednym z miast Europy Środkowowschodniej pod patronatem Uniwersytetu z Cambridge i Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

Istota wiedeńskiego *Willem C. Vis Moot Court* jest taka sama jak europejskiego *moot court*. Chodzi o prezentację argumentów w wystąpieniach przed fikcyjnymi panelami sądowymi. Rozmiar i zasięg obydwu konkursów są jednak bardzo różne. *Central and Eastern European Moot Court Competition* ograniczony jest do kręgu krajów Europy Środkowowschodniej. Corocznie spotyka się na nim około 20 drużyn z kilku krajów naszego regionu. *Willem C. Vis Moot* to wydarzenie o nieporównywalnie większej skali. Nie będzie chyba przesadą stwierdzenie, że gromadzi on studentów prawa z całego świata.

II. Tematyka konkursu

Fikcyjny spór, który jest przedmiotem konkursu, dotyczy zawsze umowy sprzedaży pomiędzy podmiotami z dwóch różnych państw, będących stronami Konwencji wiedeńskiej z 11.4.1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży

towarów (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286). Kontrakt zawiera klauzulę poddającą rozstrzyganie sporów pomiędzy stronami sądowi arbitrażowemu. Podstawą jego działania są zawsze UNCITRAL-owska ustawa modelowa o międzynarodowym arbitrażu handlowym (UNCITRAL Model Law) oraz inne regulaminy arbitrażowe (inny każdego roku)¹.

Tematycznie *Willem C. Vis Moot* poświęcony jest dwóm grupom zagadnień z zakresu międzynarodowego prawa handlowego. Do pierwszej grupy należą kwestie procesowe z zakresu międzynarodowego arbitrażu handlowego. W piętnastej edycji konkursu uczestnicy musieli uporać się z problemem istnienia i ważności klauzuli arbitrażowej towarzyszącej umowie zawartej drogą elektroniczną, której zawarcie (ze względu na odwołanie oferty) kwestionowane było przez pozwanego. Ponadto analizie należało poddać kontrowersyjny w międzynarodowym arbitrażu problem równoczesnej zawisłości sprawy przed sądem arbitrażowym i sądem państwowym oraz ewentualny priorytet w orzekaniu jednej z tych instytucji.

Druga grupa zagadnień pojawiająca się w konkursowym kazusie dotyczy zawsze jednolitego prawa sprzedaży międzynarodowej, a ściślej rzecz biorąc, – wspomnianej już konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Przykładowo, w piętnastej edycji konkursu podstawowy problem dotyczył pytania, czy doszło do skutecznego zawarcia pomiędzy stronami umowy sprzedaży. W tym celu należało przebadać konwencyjne normy dotyczące zawierania umów. W szczególności istotną rolę odegrał problem odwołalności oferty, interesujący na tle konwencji wiedeńskiej, z tego powodu, że jej przepisy są wynikiem kompromisu pomiędzy regułami obowiązującymi w państwach *common law* (oferta odwołalna) i w systemach kontynentalnych (oferta z zasady nieodwołalna). Drugim merytorycznym zagadnieniem w konkursie była kwestia zgodności przedmiotu sprzedaży (towaru) z umową, a ściślej z celem, do którego towar ma być wykorzystany, a o którym nabywca poinformował sprzedawcę w momencie zawierania umowy.

III. Terminarz wydarzeń

Przygotowania do konkursu rozpoczynają się w pierwszy piątek października w roku poprzedzającym rok, w którym odbywa się konkurs. Kazus (*the Problem*) udostępniany jest na stronie internetowej konkursu. Studenci mają parę tygodni na przygotowanie pytań dotyczących stanu faktycznego. Wyjaśnienia z odpowiedziami są następnie udostępniane wszystkim drużynom w Internecie

¹ W bieżącym roku były to np. amerykańskie reguły arbitrażowe *JAMS International Arbitration Rules*.

(*the Clarifications*). Bazując na danym stanie faktycznym, studenci muszą przygotować w określonym terminie (w bieżącym roku do 4.12.2008 r.) pismo procesowe powoda (*Memorandum for Claimant*). Memoranda każdej z drużyn są następnie przesyłane do wylosowanej innej drużyny, która stanie się przeciwnikiem w pierwszej rundzie konkursu. Studenci przygotowują następnie (do 27.1.2009 r.) odpowiedź na pismo powoda, które otrzymali od jednej z drużyn uczestniczących w konkursie (*Memorandum for Respondent*)¹. Tak kończy się część pisemna konkursu.

Na wiosnę kolejnego roku (2–9.4.2009 r.) odbywa się z kolei część ustna konkursu. Oficjalnie konkurs rozpoczyna się bankietem powitalnym (3 kwietnia). Co roku poprzedzają ją jednak nieoficjalna impreza organizowana dzień wcześniej przez stowarzyszenie uczestników konkursu (*Moot Alumni Association*). Rano następnego dnia rozpoczyna się, trwająca 4 dni, pierwsza runda eliminacji. Każda z drużyn występuje w czterech arbitrażach, dwa razy przedstawiając argumenty powoda, a dwa razy – pozwanego. Za każdym razem przeciwnikiem jest drużyna z innego uniwersytetu. Zmieniają się także arbitrzy. Po tych wstępnych zmaganiach do kolejnej rundy przechodzą 64 drużyny, które zgromadzą największą liczbę punktów. W następnych rundach eliminowane są kolejne ekipy, aż do wielkiego finału z udziałem dwóch najlepszych drużyn. Całość kończy się uroczystym bankietem w wiedeńskim ratuszu miejskim, na którym rozdawane są nagrody w licznych kategoriach (oprócz głównej nagrody dla najlepszej drużyny w wystąpieniach ustnych przyznaje się również nagrody indywidualne, a także nagrody za najlepsze memoranda).

IV. Rejestracja

Rejestracja drużyn odbywa się począwszy od października aż do początku grudnia². Najpóźniej w tym terminie trzeba również uiścić opłatę rejestracyjną (zob. niżej). W konkursie może wziąć udział każdy student prawa, włączając w to studentów studiów doktoranckich, o ile nie są oni uprawnieni do wykonywania zawodu prawniczego. Drużyna musi się składać z minimum dwóch członków. Maksymalna liczba osób w drużynie nie jest określona. Optymalnie, powinna ona liczyć od 4 do 6 osób. Inaczej niż w wielu innych konkursach typu *moot court*, nie istnieją żadne wstępne eliminacje. Każda zarejestrowana drużyna,

¹ Sposób, w jaki memoranda mają być sporządzone, jest już w tej chwili ściśle określony przez organizatorów konkursu. Wszystkie reguły opisane są szczegółowo w Zasadach konkursu (*the Rules*), które dostępne są na stronie internetowej. W Internecie publikowane są również najlepsze memoranda z lat poprzednich. Warto do nich sięgnąć i traktować jako wzór (w stosunku do którego zawsze można coś udoskonalić).

² Formularz rejestracyjny można pobrać ze strony internetowej.

które nadeśle w terminie memoranda, może wziąć udział w ustnych zmaganiach w Wiedniu.

Konkurs odbywa się w języku angielskim. Biegła znajomość tego języka jest więc absolutnie niezbędna.

V. Koszty

Pragnąc wziąć udział w *Willem C. Vis Moot Court*, trzeba liczyć się z koniecznością poniesienia dość pokaźnych kosztów. Opłata rejestracyjna wynosi 600 euro¹. Obejmuje ona jednak jedynie sam udział w konkursie. Do tego trzeba doliczyć koszty podróży do Wiednia oraz utrzymania na miejscu przez około 8 dni. Warto więc już wcześniej podjąć próbę zdobycia dofinansowania z macierzystej uczelni lub od prywatnych sponsorów.

VI. Dlaczego warto

Na temat *Willem C. Vis Moot Court* często powtarzane jest następujące sprostowanie: „Niezależnie od tego jak wiele uczestnik wynosi z udziału w konkursie, jedno jest pewne – raz na zawsze zmienia on ich życie”. Choć takie stwierdzenie wydaje się nieco przesadne, trzeba przyznać, że rzeczywiście dla większości uczestników *Willem C. Vis Moot Court* stał się istotnym bodźcem dla dalszego rozwoju. Szczególną zmianą, jaka zachodzi w wykształceniu młodego prawnika, jest przeobrażenie perspektywy, z jakiej patrzy on na to, co dzieje się w prawie na świecie. W konsekwencji całkowicie odmienia się spojrzenie także na własny system prawny².

Można zastanawiać się, w jaki sposób *Willem C. Vis Moot Court* tak silnie kształtuje umysły młodych ludzi. Odpowiedź kryje się w kilku zasadniczych aspektach konkursu.

Po pierwsze, konkurs wprowadza studentów w dwie bardzo istotne dla handlu międzynarodowego grupy zagadnień. Uczestnicy zapoznają się bowiem z jednym z największych sukcesów w unifikacji prawa prywatnego – Konwencją wiedeńską o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, a także wprowadzani są w podstawowe tajniki arbitrażu, który jest w dzisiejszych czasach najpopularniej-

¹ Sposoby uiszczenia opłaty rejestracyjnej wskazane są w Zasadach konkursu (*the Rules*), pkt 12 i nast.

² Często podkreśla się, że *Willem C. Vis* jest unikalnym doświadczeniem edukacyjnym przybliżającym studentom prawo porównawcze i metodę prawnoporównawczą. Tak np. *J. Waincymer*, *International and Comparative Legal Education through the Willem C. Vis Moot Program: A Personal Reflection*, *Vindobona Journal of International Commercial Law & Arbitration* 2001, s. 256, 266.

szym sposobem rozstrzygania sporów z zakresu międzynarodowych stosunków handlowych. Jednym z pierwotnych celów powołania do życia *Willem C. Vis Moot Court* było właśnie pragnienie edukowania młodych prawników w zakresie tych zagadnień.

Po drugie szczególnie ważne wydaje się to, że dzięki konkursowi studenci nie tylko przyswajają sobie wiedzę na temat międzynarodowego prawa handlowego, ale także zdobywają praktyczne umiejętności, które przydatne będą w ich przyszłym życiu zawodowym. Uczestnicy uczą się bowiem pisać pisma kierowane do sądu arbitrażowego oraz formułować argumenty w ustnych wystąpieniach przed tym sądem, a ten od prawdziwego różni się tylko fikcyjnością sporu, jaki się przed nim toczy¹. Zważywszy, że na polskich wydziałach prawa dominuje uczenie wiedzy o prawie, możliwość kształtowania prawniczych umiejętności wydaje się szczególnie istotna dla polskich studentów².

Po trzecie w ramach *Willem C. Vis Moot Court* studenci mają okazję spotkać młodych prawników z wielu różnorodnych kultur prawnych³. Uwaga wszystkich skoncentrowana jest jednak wokół tych samych problemów, przez co mają oni możliwość porównania różnych sposobów postrzegania tych samych zagadnień. Ćwiczy się więc myślenie wybiegające poza horyzont własnego systemu prawnego. Tym samym buduje się fundament dla przyszłego zrozumienia, które potrzebne jest zawsze tam, gdzie stykają się różne systemy prawne.

Po czwarte *Willem C. Vis Moot Court* to okazja do spotkania wielkich sław ze świata międzynarodowego prawa handlowego. Nie do przecenienia jest możliwość prezentowania swoich racji przed profesorami zza oceanu czy też dyskusji o międzynarodowym arbitrażu handlowym ze znanymi praktykami z tej dziedziny.

¹ Na marginesie można w tym miejscu przytoczyć konkluzje raportu przygotowanego dla *American Bar Association Task Force on Law Schools and the Profession* (tzw. *MacCrate Report*, dostępny na stronie: <http://www.abanet.org/legaled/publications/onlinepubs/maccrate.html>), gdzie wskazano 10 podstawowych umiejętności, które prawnik powinien posiadać, mianowicie: 1) rozwiązywanie problemów, 2) analiza prawnicza, 3) badanie źródeł, literatury i orzecznictwa (*research*), 4) dochodzenie faktów, 5) komunikacja, 6) zdolność udzielenia porady, 7) negocjowanie, 8) rozeznanie w możliwościach rozstrzygania sporów, włączając w to metody alternatywne, 9) zarządzanie i organizacja pracy, 10) rozpoznanie i rozwiązywanie problemów etycznych. Podkreśla się, że *Willem C. Vis* umożliwia doskonalenie prawie wszystkich powyższych umiejętności. Tak *J. Graves, S. Vaughan*, *The Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court: Making the Most of an Extraordinary Educational Opportunity*, vol. 10, *The Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration* 2006, s. 176. Niestety, trudno to samo powiedzieć o studiach prawniczych w Polsce.

² Na szczególną rolę, jaką w edukacji prawnika w systemach kontynentalnych pełnić może uczestnictwo w *moot courcie*, wskazuje *J. Waincymer*, *International...*, *op. cit.*, s. 262.

³ Zob. *J. Graves, S. Vaughan*, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 177 oraz *J. Waincymer*, *International...*, *op. cit.*, s. 257, który podkreśla, że „diversity is one of the most valuable aspects of the Vis moot”.

Po piąte, co często podkreślają sami organizatorzy, niezmiernie istotnym elementem konkursu jest możliwość nawiązania kontaktów towarzyskich ze studentami prawa z innych krajów. Znajomości takie, choć oczywiście są wartością samą w sobie, mogą w przyszłości zaowocować współpracą zawodową na szczeblu międzynarodowym, tak ważną we współczesnym świecie.

Po szóste udział w konkursie, a zwłaszcza osiągnięcie tam laury, jest coraz częściej dostrzegane przez potencjalnych pracodawców, prowadzących działalność w obszarze międzynarodowego prawa handlowego i poszukujących pracowników z dobrą znajomością prawniczego języka angielskiego¹. Praktyka pokazuje, że często udział w konkursie „otwiera” znacznie więcej drzwi do kariery niż jakakolwiek inna aktywność przedsięwzięta w trakcie studiów.

Jedno więc *Willem C. Vis Moot Court* odmienia z całą pewnością: poszerza horyzont myślenia uczestniczącego w konkursie młodego prawnika. Dla wielu uczestników jest to pierwszy krok w świat międzynarodowego arbitrażu handlowego. Udział w konkursie staje się jednak silnym bodźcem, aby podążać dalej w tym „ponadnarodowym” kierunku. W rezultacie daje to silną motywację do dalszego rozwoju własnych umiejętności i talentów.

VII. Czas na uczelnie z Polski

Na koniec tej części warto podzielić się jednym smutnym spostrzeżeniem. Należy mianowicie zauważyć, że udział w *Willem C. Vis Moot Court* studentów z Polski był jak dotąd nad wyraz skromny. Od pięciu lat swych reprezentantów wysłała do Wiednia Uniwersytet Śląski. Być może jednak pojawiło się większe zainteresowanie konkursem. W tegorocznej (piętnastej) wszakże edycji po raz pierwszy wzięły udział trzy drużyny z Polski (z uniwersytetów w Katowicach, Warszawie i Poznaniu). W rankingu uczestnictwa stawia nas to na równi np. z Finlandią. Można mieć nadzieję, że z czasem polska obecność będzie w Wiedniu coraz bardziej zauważalna.

Willem C. Vis Moot Court to w tej chwili już naprawdę renomowana impreza. Swych reprezentantów przysłała do Wiednia wiele spośród najbardziej prestiżowych uniwersytetów świata. Warto, jak się wydaje, aby i polskie uczelnie zaznaczyły swój ślad w tym doborowym, międzynarodowym towarzystwie.

VIII. Informacje i kontakty

Dalszych informacji można zasięgnąć na stronie internetowej *Willem C. Vis Moot Court* pod adresem: www.cisg.law.pace.edu/vis.html.

¹ Por. *J. Waincymer, International..., op. cit.*, s. 265.

Warto także odwiedzić stronę stowarzyszenia *Moot Alumni Association* pod adresem: www.maa.net.

Wszelkie szczegółowe pytania dotyczące konkursu można kierować bezpośrednio do głównego organizatora *Willem C. Vis Moot Court* profesora Erica Bergstena pod adresami: ebergsten@law.pace.edu lub eric.bergsten@chello.at.

2. Metodologia przygotowania studentów do konkursu *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court Competition*

I. Uwagi wstępne

W założeniu, niniejszy rozdział służyć ma pomocą wszystkim osobom przygotowującym się do uczestnictwa w konkursie *Willem C. Vis*. Informacje w nim zamieszone oparte są w dużym stopniu na kilkuletnim doświadczeniu uczestnictwa w konkursie drużyny Uniwersytetu Śląskiego. Tekst adresowany jest zarówno do pracowników naukowych (lub innych) prowadzących drużynę jako opiekuni – trenerzy (ang. *coach*), jak i do studentów samodzielnie przygotowujących się do udziału w konkursie. Od razu trzeba powiedzieć, że pomoc pracownika naukowego jest z oczywistych względów ze wszech miar pożądana. W zależności od ilości czasu, którą dysponuje opiekun, może on pełnić jedynie rolę koordynatora przygotowań (już taka rola jest cenna) lub też autentycznego przewodnika i trenera, służącego drużynie swą wiedzą i doświadczeniem.

Już na wstępie trzeba zaznaczyć, że poziom konkursu *Willem C. Vis* jest obecnie – po piętnastu latach jego istnienia – bardzo wysoki. Na wielu uniwersytetach studenci uczestniczący w konkursie zwolnieni są ze wszystkich lub większości innych zajęć akademickich. Udział w konkursie jest też często zwieńczeniem całorocznej pracy i poprzedzony wewnętrznymi eliminacjami. Możliwość występowania na symulacjach rozprawy w Wiedniu otrzymują zatem tylko najlepsi. Nie bez znaczenia jest również fakt, że studenci z USA i innych krajów anglojęzycznych już na starcie mają przewagę wynikającą z faktu, że konkurs odbywa się w ich ojczystym języku. Z kolei studenci z krajów Europy Zachodniej z reguły mają więcej niż studenci polscy okazji do zaznajomienia się ze stanowiącym tematykę konkursu międzynarodowym prawem handlowym. Posiadają również lepszy niż na naszych uniwersytetach dostęp do literatury i jurysprudenencji, których dobre wykorzystanie jest szczególnie ważne na etapie przygotowywania pisemnych memorandów. Nie sposób także nie wspomnieć, że na wielu zachodnich uniwersytetach (a zwłaszcza amerykańskich) dużo większy

niz u nas nacisk w procesie edukacji kładzie się na doskonalenie umiejętności prawniczych (pisanie prawniczych tekstów, retoryka itd.). Nasi studenci, kształceni głównie w poszerzaniu wiedzy, znajdują się zatem w sytuacji, w której nadrobić muszą znacznie więcej braków, aby sprostać wymaganiom, które stawia przed nimi uczestnictwo w konkursie *Willem C. Vis*. Trzeba mieć świadomość, że jeżeli chce się w Wiedniu powalczyć z najlepszymi jak równy z równym, konieczne jest poświęcenie ogromnej ilości czasu, wkładając w przygotowania maksimum pracowitości, staranności i talentu, jaką wykrzesać może z siebie zabiegany polski student.

Pomocą w przygotowaniu do udziału w konkursie *Willem C. Vis* mogą być poświęcone specjalnie temu zagadnieniu publikacje książkowe i artykuły¹.

II. Zajęcia w roku studiów akademickich na bazie konkursu *Willem C. Vis*

Dobrym rozwiązaniem umożliwiającym podniesienie kwalifikacji studentów w konkursowej tematyce jest stworzenie kursu wprowadzającego do problematyki międzynarodowego prawa handlowego². Taki kurs może być następnie kontynuowany jako bezpośrednie już przygotowania do udziału w konkursie. W polskich realiach mogłyby to być fakultatywne zajęcia rozpoczynające się w semestrze letnim poprzedzającym rok danej edycji *Willem C. Vis*. Na zajęciach studenci zapoznawaliby się z tematyką międzynarodowego prawa handlowego, w tym w szczególności międzynarodowego arbitrażu jako polubownej metody rozstrzygnięcia sporów oraz konwencją wiedeńską, jako instrumentem jednolitego prawa sprzedaży. Nacisk musi być położony na metodę prawnoporównawczą. Zajęcia powinny obejmować analizę zagranicznej doktryny i orzecznictwa. Optymalnie, gdyby odbywały się w języku angielskim. Uczestnicy zajęć mogliby również przyglądać się (na przestrzeni marca) przygotowującym się do ustnej części konkursu starszym koleżankom i kolegom. Można także zorganizować dla nich krótką symulację rozprawy arbitrażowej opartej na konkursowym kazusie z poprzedniej edycji.

Innym rozwiązaniem może być stworzenie kolejnej sekcji w klinikach prawa zajmującej się wyłącznie przygotowaniem studentów do konkursu *Willem C. Vis*.

¹ *Ch. Kee*, *The Art of Argument: A Guide to Mooting*, Cambridge University Press 2007; *J. Walker* (ed.), *The Vis Book – A Participant's Guide to the Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot*, Juris Publishing 2008; *J. Graves*, *S. Vaughan*, *The Willem...*, *op. cit.*; *E. Bergsten*, *Teaching about International Commercial Arbitration*, *Journal of International Arbitration* 2001, vol. 18, s. 481; *J. Waincymer*, *International...*, *op. cit.*, s. 251.

² Koncepcję taką szczegółowo przedstawiają *J. Graves*, *S. Vaughan*, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 173.

Studenci przyjmowani do tej sekcji powinni mieć odbyty rok praktyki w sekcji prawa cywilnego w Poradni Prawnej. Tym samym, zdobyte prawnicze doświadczenie podczas całego roku pracy w poradni, mogłoby stanowić podstawę do dalszego kształcenia umiejętności i wiedzy prawniczej w sekcji zajmującej się przygotowaniem do konkursu.

Z metodologicznego punktu widzenia połączenie w ramach jednych zajęć problematyki arbitrażu i materialnego prawa międzynarodowej sprzedaży może budzić wątpliwości. Z pewnością nie można w trakcie takiego kursu omówić całości problematyki tych dwóch różnych dziedzin prawa. Korzystne będzie oczywiście, jeżeli studenci zamierzający uczestniczyć w *Willem C. Vis* wezmą uprzednio udział w odrębnych kursach poświęconych arbitrażowi i/lub materialnemu międzynarodowemu prawu handlowemu. Jednakże, z punktu widzenia założeń przygotowań do wiedeńskiego *moot courtu*, dziedziny te można połączyć, koncentrując się na omawianiu wybranych zagadnień, najlepiej w oparciu o przykłady z orzecznictwa, kładąc również nacisk na naukę praktycznych umiejętności (prace pisemne itd.)¹.

Właściwe przygotowania do konkursu rozpoczynają się w październiku roku poprzedzającego rok, w którym mają miejsce właściwe zmagania w Wiedniu. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby przygotowania do konkursu nadal odbywały się w formie fakultatywnych zajęć konwersatoryjnych z udziałem wszystkich studentów, którzy brali udział w dotychczasowych zajęciach. Na późniejszym etapie nastąpi zaś wybór najlepszych uczestników do drużyny, która pojedzie w kwietniu następnego roku do Wiednia.

III. Rozpoczęcie pracy i podział zagadnień

Konkursowy kasus publikowany jest na stronie internetowej w pierwszy piątek października. Wtedy też należy rozpocząć przygotowania do konkursu. Szczęśliwie termin ten zbiega się z początkiem roku akademickiego w Polsce.

Pierwszym krokiem powinno być dokładne zapoznanie się ze stanem faktycznym przypadku. Jego znajomość potrzebna będzie na każdym etapie przygotowań do konkursu, dlatego studenci powinni go przeczytać kilka razy, a potem często do niego wracać. Dobrze jest już na samym początku spojrzeć na stan faktyczny pod kątem powstających w kasusie problemów prawnych i zastanowić się, czy określone fakty nie budzą wątpliwości, które warte byłyby wyjaśnienia. Niekiedy może być również tak, że stan faktyczny wydaje się wymagać uzupełnień. Stosownym wyjaśnieniom i uzupełnieniom służy instytucja tzw. *Clarifications*.

¹ Por. J. Graves, S. Vaughan, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 184.

W określonym terminie uczestnicy mogą złożyć na piśmie pytania do organizatorów w odniesieniu do stanu faktycznego (*request for Clarifications*). Odpowiedzi otrzymują następnie wszystkie drużyny.

Newralgicznym punktem przygotowań jest podział między studentów zagadnień prawnych, pojawiających się w kazusie. Co roku można je podzielić na dwie zasadnicze grupy: kwestie procesowe dotyczące postępowania arbitrażowego oraz materialne – dotyczące sprzedaży na tle Konwencji wiedeńskiej. W ramach obydwu grup wyodrębnić można najczęściej dalsze szczegółowe zagadnienia (np. na tle Konwencji wiedeńskiej problem zawarcia umowy czy zgodności towaru z umową). Precyzyjny podział zagadnień pomiędzy studentów jest bardzo istotny. Umożliwia wszakże efektywną dalszą pracę i uniknięcie zbędnych powieleń. Praktyka pokazuje zresztą, że podział dokonany na początku zachowany zostaje do samego końca (modyfikacja raz dokonanego podziału zagadnień jest oczywiście możliwa, ale sprawia to na późniejszym etapie trudności).

Po pierwsze studentów należy podzielić na dwie grupy: „procesową” i „materialnoprawną”. Te dwie grupy przez większość czasu będą pracowały osobno. Następnie trzeba wyodrębnić bardziej szczegółowe zagadnienia w ramach dwóch zasadniczych grup. Jest ich zwykle w sumie od 4 do 6. W zależności od liczby uczestników do każdego z zagadnień należy przypisać proporcjonalną ich ilość, z ewentualnym uwzględnieniem okoliczności, że niektóre z zagadnień wydają się szersze i trudniejsze (co niekiedy trudno jest określić na początku). Trudność polega jednak na tym, że na etapie dzielenia zagadnień nie jest najczęściej znany ostateczny skład drużyny, która pojedzie do Wiednia (ostateczny skład osobowy kształtuje się często dopiero przed wyjazdem). Dobrze jest zatem dokonać podziału w taki sposób, aby do każdego zagadnienia przypisać osobę, co do której można sądzić, że przyjmie na siebie odpowiedzialność za dany temat.

IV. Komunikacja w drużynie

Doświadczenie wyniesione z pracy przy konkursie *Willem C. Vis* wskazuje, że jednym z kluczowych aspektów przygotowań, a zarazem elementem najtrudniejszym do „wprowadzenia w życie” w praktyce jest komunikacja w drużynie¹. Przygotowania do udziału w *moot courcie* są pracą zespołową w najpełniejszym tego słowa znaczeniu. Od jakości współpracy w drużynie zależy efekt końcowy, zarówno jeśli chodzi o pisemne memoranda, jak i przygotowanie do części ustnej. Najlepsze pomysły rodzą się często w żarliwej dyskusji zaangażowanych uczestników. Jednak ich konkretyzacja wymaga następnie długich godzin

¹ Por. J. Waincymer, *International...*, *op. cit.*, s. 279.

samodzielnej pracy. Ważne jest zatem umiejętne połączenie wysiłku wspólnego i indywidualnego. Kluczowy staje się efektywny przepływ informacji pomiędzy uczestnikami.

Praktyka pokazuje, że komunikacja ta często zawodzi. Może się to wydawać zaskakujące, ale sami studenci wydają się w tym zakresie oporni. Taki stan rzeczy wynika prawdopodobnie z kilku przyczyn. Po pierwsze w Polsce studenci wyższych lat – a to do takich adresowany jest *Willem C. Vis* – często pracują już w kancelariach i w innych miejscach. Chociaż dzięki temu zdobywają dodatkowe umiejętności przydatne także w trakcie *moot courtu*, generalnie jednak oznacza to, że nie mają wystarczająco czasu na spotkania i przygotowania do konkursu. Po drugie studenci w naszym systemie nie mają przyzwyczajenia wspólnej pracy nad jednym projektem. Kilka lat studiów prawniczych spędzone nad przyswajaniem na pamięć podręczników czynią z nich samotników niepotrafiących pracować w grupie. Po trzecie uczelnia nie oferuje zazwyczaj komfortowego miejsca, w którym mogliby wspólnie pracować. Wreszcie – ujmując problem szerzej – jest coś takiego w studiowaniu w Polsce, że na uczelni się bywa, ale nie jest to miejsce, które całkowicie „pochłania” życie studenta, wciągając go swą atmosferą i bogactwem zdarzeń. Należy sądzić, że winę za taki stan rzeczy ponosi zarówno uczelnia, jak i sami studenci. Powyższe przyczyny są o tyle istotne, że obrazują źródło zagrożeń, z którymi zmagać się muszą wszyscy, którzy uczestniczą w przygotowaniach do wiedeńskiego konkursu.

Działania zmierzające do usprawnienia komunikacji powinny być prowadzone na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze ważne jest stworzenie studentom odpowiednich warunków oraz narzucenie rytmu pracy. Uczestnicy powinni mieć do stałej dyspozycji pomieszczenie, w którym mogą spotykać się i pracować w grupach, tak często, jak tylko jest taka potrzeba. Należy zorganizować cykliczne spotkania opiekuna ze studentami, na których omawiane są postępy w pracy, tudzież odbywa się dyskusja nad powstającymi w sprawie problemami. Studenci powinni mieć jak najlepszy dostęp do zasobów bibliotecznych, zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych (zob. niżej). Pomimo że mowa o studentach 4–5 roku, niekiedy konieczne jest zapoznanie ich ze sposobami skutecznego poszukiwania literatury i orzecznictwa w dziedzinie międzynarodowego prawa handlowego. Gromadzenie materiałów jest szczególnie ważne na etapie przygotowywania pisemnych memorandów.

Druga z płaszczyzn dotyczy działań o charakterze motywacyjnym. Jest to o tyle trudne, że efekty są w dużym stopniu niezależne od starań opiekuna naukowego. Optymalnie, jeżeli uda mu się zmotywować studentów do częstych spotkań i wytężonej pracy, w taki sposób, aby dali się przekonać, jak ważna jest ich wspólna praca nad memorandami, a następnie w przygotowaniach do wystą-

pień ustnych. Nieodzowny jest tu dobry przepływ informacji, tak aby uczestnicy nie powielali swej pracy. Studenci powinni spotykać się nie tylko z opiekunem, ale o wiele częściej, również samodzielnie. Wszystkie argumenty, które użyte zostaną w memorandach (a następnie w wystąpieniach ustnych) powinny być najpierw przedyskutowane w dialogu odbywającym się na kilku poziomach (w grupie tematycznej, pomiędzy wszystkimi studentami, z opiekunem). Ważna jest tu burza mózgów, która prowadzi do wykrystalizowania się argumentów i doboru tych najlepszych. Oczywiście jest konieczność stałego kontaktu pomiędzy uczestnikami za pomocą poczty elektronicznej, najlepiej w ramach specjalnie w tym celu utworzonej listy mailingowej (praktyka jednak pokazuje, że studenci nie radzą sobie z tym tak dobrze, jak należałoby się spodziewać).

V. Literatura i orzecznictwo

Istotnym aspektem przygotowania pisemnych memorandów jest wykonanie solidnej i dogłębnej pracy badawczej. Memoranda powinny być wszakże opracowane z wykorzystaniem aktualnej literatury przedmiotu i jurysprudenencji sądów arbitrażowych i państwowych (najlepsze wiedeńskie memoranda są pod tym względem naprawdę imponujące). Polska doktryna, i w jeszcze większym stopniu orzecznictwo, są w zakresie interesującej nas tematyki raczej ubogie. Absolutnie więc nie wystarczy ograniczyć się do źródeł krajowych. Warto też podkreślić, że zbyt częste cytowanie polskiej literatury jest źle widziane przez arbitrów oceniających część pisemną. Memoranda powinny opierać się przede wszystkim na literaturze w języku angielskim, ewentualnie innym powszechnie rozpoznawalnym (niemiecki, francuski). Należy korzystać z literatury stanowiącej dorobek o znaczeniu międzynarodowym, a nie tylko lokalnym. Dobrą metodą jest jednak pomocnicze korzystanie z polskiej literatury, gdyż ułatwia to zrozumienie trudnych niekiedy zagadnień prawnych powstających na tle konkursowego kazusu. Poniżej zamieszczono kilka uwag, które powinny okazać się pomocne.

1. Źródła elektroniczne

Współcześnie, bardzo wiele materiałów dostępnych jest w elektronicznych bazach danych. Oto kilka najważniejszych:

- 1) *Pace Law School CISG Database* (<http://cisgw3.law.pace.edu>): baza prowadzona przez Uniwersytet Pace – organizatora *Willem C. Vis*; zawiera niektóre komentarze i sporo artykułów na temat Konwencji wiedeńskiej; dobrze jest rozpocząć poszukiwania właśnie od tego źródła; darmowa, dostępna przez Internet.

- 2) *Clout* (<http://www.uncitral.org/clout>): prowadzona przez UNCITRAL baza zawierająca dostęp do wybranego orzecznictwa sądów z całego świata na temat Konwencji wiedeńskiej; darmowa, dostępna przez Internet.
- 3) *Westlaw International*: amerykańska baza danych zawierająca setki periodyków i orzecznictwo sądów państwowych systemów *common law*; największa baza zasobów anglojęzycznych na świecie, choć nie jest w żaden sposób ukierunkowana na tematykę arbitrażu czy międzynarodowej sprzedaży; efektywne korzystanie wymaga odrobiny doświadczenia; baza jest płatna – dostępna w niektórych polskich bibliotekach uniwersyteckich.
- 4) *Kluwer Law International* (<http://www.kluwerlawonline.com>): baza materiałów publikowanych przez wydawnictwo Kluwer; bardzo dobry zbiór materiałów do międzynarodowego arbitrażu handlowego (źródła prawa, periodyki, orzecznictwo); trudne wyszukiwanie; baza jest płatna, jednak co roku udostępniania jest uczestnikom konkursu *Willem C. Vis* na okres od stycznia/lutego – kwietnia; niektóre z polskich uniwersytetów posiadają również dostęp do zasobów *Kluwera* poprzez bazę EBSCO.

2. Źródła książkowe

Konwencja wiedeńska (do Konwencji wiedeńskiej ukazało się w języku angielskim kilka bardzo dobrych komentarzy oraz setki artykułów; poniżej wskazano na kilka najważniejszych komentarzy):

- 1) *M. Pazdan* (red.), Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Komentarz, Kraków 2001: najważniejszy polski komentarz do Konwencji wiedeńskiej;
- 2) *P. Schlechtriem* (red.), Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG), Clarendon Press – Oxford 2005: najlepszy, najobszerniejszy komentarz do Konwencji w języku angielskim przygotowany przez autorów niemieckich (tłumaczenie z niemieckiego);
- 3) *J. Honnold*, Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention, Warszawa 1999: bardzo dobry, klarownie napisany komentarz w języku angielskim;
- 4) *C. Bianca, M. Bonell*, Commentary on the international Sales Law: the 1980 Vienna Sales Convention, Giuffrè, Milan, 1987.

Arbitraż (literatura do międzynarodowego arbitrażu jest współcześnie bogata; poniżej wskazano kilka najważniejszych opracowań całości problematyki):

- 5) *E. Gaillard, J. Savage* (red.), Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration, The Hague 1999;
- 6) *M. Hunter, A. Redfern*, Law and Practice of International Commercial Arbitration Sweet & Maxwell, London 1999;

- 7) *G. Born*, *International Commercial Arbitration: Commentary and Materials*, Warszawa 2001;
- 8) *J. Lew, L. Mistelis, S. Kröll*, *Comparative International Commercial Arbitration*, Warszawa 2003.

VI. Przygotowanie pisemnego memorandum

1. Uwagi wprowadzające

Umiejętność sporządzania tekstów prawniczych (w postaci opinii prawnych, pism itd.) nie jest jako taka przedmiotem nauczania w toku studiów akademickich w Polsce. Studenci rzadko też mają okazję przygotowywać prace pisemne w toku zajęć ze szczegółowych dziedzin prawa. W konsekwencji, nawet studenci wyższych lat nie mają ani doświadczenia ani wiedzy o tym, jak pisma takie sporządzać. W tej sytuacji warto, jak się wydaje, poświęcić kilka zdań regułom przygotowywania memorandum na potrzeby wiedeńskiego *moot court* (większość z nich ma charakter uniwersalny i będzie pomocna w przygotowywaniu innych tekstów prawniczych).

Tytułem wstępu należy zauważyć, zgodnie z zasadami *Willem C. Vis*, że opiekun naukowy może (i powinien!) uczestniczyć w przygotowywaniu memorandum. Nie może on jednak sporządzać memorandum za studentów. Może natomiast udzielać rad w kwestiach merytorycznych (w szczególności pomagać identyfikować problemy prawne), oceniać kolejne wersje tekstu, jak również dawać wskazówki w kwestiach językowych i gramatycznych. Końcowy produkt powinien jednak być dziełem studentów, a nie opiekuna¹.

2. Kilka szczegółowych uwag

Po pierwsze oczywistością jest stwierdzenie, że memoranda powinny zostać przygotowane zgodnie z regułami obowiązującymi w konkursie (*Zasady konkursu*, pkt 31 i nast.). Doświadczenie pokazuje jednak, że wiele drużyn nie dotrzymuje wszystkich reguł w sposób ścisły. Powoduje to zaniżenie punktacji. Błędów tego typu należy unikać, starannie redagując memoranda, wliczając w to przestrzeganie formalnych zasad sporządzania tekstu (objętość, numeracja akapitów, sposób cytowania itd.).

Po drugie nie należy zapominać, że memorandum jest tekstem, którego zadaniem jest w sposób klarowny przedstawiać argumentację prawniczą strony sporu. Celem jest przekonanie organu rozstrzygającego do prezentowanych tez i wniosków. Memorandum nie jest pracą magisterską, która ma opisywać w sposób abstrakcyjny określony wycinek wiedzy prawniczej. Wykorzystanie

¹ Zob. *Zasady konkursu (the Rules)*, pkt 74.

literatury i orzecznictwa (wraz ze stosownym cytowaniem) jest konieczne, ale nie może zastąpić własnej analizy zagadnienia powstałego na tle konkretnego stanu faktycznego. Tzw. *authorities* powinny wzmacniać tezy memorandum, ale nie mogą „przemawiać” w miejsce spójnie opracowanego tekstu.

Po trzecie tekst memorandum powinien być zredagowany w taki sposób, aby przejrzyste, jasno i przekonująco przedstawiać argumenty na poparcie określonego stanowiska. Należy także zwrócić uwagę, że wynikanie określonych tez i wniosków z proponowanych argumentów czy przytaczanych źródeł musi być w tekście przedstawione. Nie należy zmuszać czytelnika do domyślania się wniosków, które w mniemaniu autora (najczęściej błędnym) są oczywiste. Niezwykle istotna jest zorganizowana, przemyślana struktura tekstu, gdzie poszczególne argumenty logicznie się ze sobą wiążą i prowadzą do klarownych konkluzji. Przygotowanie planu memorandum i poszczególnych jego części jest zatem istotne.

W celu ułatwienia studentom pracy nad memorandum można zaproponować skorzystanie np. z formuły przygotowywania tekstów prawnych nauczanej w amerykańskich szkołach prawa, określanej jako IRAC. IRAC to akronim od słów: *Issue, Rule, Application, Conclusion*. Zastosowanie tej formuły polega na konstruowaniu tekstu dotyczącego każdego, dającego się wyodrębnić zagadnienia prawnego, zgodnie z porządkiem: zagadnienie – norma – zastosowanie – wniosek. IRAC pozwala na logiczne uporządkowanie tekstu i ułatwia czytelnikowi zorientowanie się w argumentach i wnioskach w nim zawartych. Formuły IRAC nie należy stosować w sposób nadmiernie rygorystyczny. Niekiedy bowiem treść wymaga modyfikowania struktury w taki sposób, aby służyła ona dla przedstawienia danego zagadnienia i podnoszonych argumentów. Przykładowo, nieco trudniej wykorzystać formułę, gdy odpowiadamy na argumenty przeciwnika. Zasadniczo jednak większość zagadnień można przedstawić w strukturze IRAC. Charakterystyka poszczególnych elementów formuły przedstawia się następująco:

Issue (zagadnienie): zwięzłe zdefiniowanie zagadnienia prawnego, którego dotyczyć będzie określona argumentacja;

Rule (norma): przedstawienie znajdującej zastosowanie normy prawnej, jej wykładni w świetle orzecznictwa i poglądów doktryny; w tej części przytoczone i ewentualnie opisane powinny być wszystkie normy prawne, które wykorzystane zostaną w następnej części analizy;

Application (zastosowanie): w tej części chodzi o przedstawienie, w jaki sposób wskazane wcześniej normy prawne znajdują (lub nie znajdują) zastosowanie do stanu faktycznego danej sprawy – chodzi więc o tzw. subsumcję; większość własnych argumentów na poparcie forsowanych tez znajdzie się

właśnie w tej części; w tym miejscu proponowane jest rozwiązanie zagadnienia zdefiniowanego na początku;

Conclusion (wniosek): zwięzła prezentacja podsumowania rozwiązania problemu zdefiniowanego w części „zagadnienie” (wniosek powinien być zatem refleksem „zagadnienia”); w tym miejscu nie należy wprowadzać nowych argumentów – można jedynie podsumować to, co wynika z wcześniejszego wyводу.

Po czwarte dobre memorandum powinno być starannie przygotowane także pod względem stylistycznym, gramatycznym i ortograficznym. Tego typu elementy językowe nie są bezpośrednio przedmiotem oceny przez arbitrów. W ogólności jednak wpływają na przejrzystość i zrozumiałość tekstu i w związku z tym mają wpływ na ostateczną ocenę memorandum. Przygotowanie tekstu w języku angielskim jest oczywiście trudniejsze i wymaga większego nakładu pracy. Jednakże w dobie elektronicznych edytorów tekstu błędy ortograficzne w memorandum świadczą o niefrasobliwości autora i w konsekwencji obniżają końcową punktację.

Po piąte należy zwrócić uwagę na sposób wykorzystywania fragmentów z literatury i orzecznictwa oraz cytowania źródeł. Dozwolone jest przytaczanie w tekście wypowiedzi doktryny czy sądów. Powinno się to jednak robić w taki sposób, aby czytelnik mógł się zorientować, który fragment tekstu pochodzi ze źródeł, a który jest własny. Ważne jest także, aby każdy argument czy myśl, które zaczerpnięte zostały z literatury bądź orzecznictwa, opatrzone były cytowaniem. Przedstawianie cudzych pomysłów jako własnych uważane jest za plagiat i po- ciąga za sobą wykluczenie z konkursu.

Po szóste wreszcie kilka słów należy poświęcić zagadnieniu wykorzystania w argumentacji okoliczności stanu faktycznego. Szczególne zasady wynikają tu ze specyfiki konkursu typu *moot court*. Stan faktyczny przedstawiony jest w konkursowym kazusie (*the Problem*). Zgodnie z zasadami *Willem C. Vis* nie jest dopuszczalne uzupełnianie faktów, chyba że dodatkowe fakty w sposób logiczny i konieczny wynikają z okoliczności przedstawionych w kazusie. Dozwolone jest również posługiwanie się faktami powszechnie znanymi (notorycznymi) – nawet jeżeli nie były przywołane w treści kazusu. Każde inne rozszerzenie stanu faktycznego traktowane jest jako działanie sprzeczne z zasadami konkursu i jako takie jest zakazane¹.

3. Etapy pracy nad pisemnym memorandum (przykładowe)

1) Wprowadzenie – metodologia przygotowywania memorandum – nauka formuły IRAC;

¹ Zob. Zasady konkursu (*the Rules*), pkt 22–23.

- 2) Dokładna analiza stanu faktycznego oraz zidentyfikowanie problemów prawnych powstających w sprawie;
- 3) Poszukiwanie i badanie literatury i orzecznictwa;
- 4) Przygotowanie pierwszego planu memorandum oraz dyskusja na bazie tego planu;
- 5) Przygotowanie pierwszej pisemnej wersji memorandum oraz dyskusja na bazie sporządzonego tekstu;
- 6) Przygotowanie kolejnych wersji tekstu, poprawki;
- 7) Sporządzenie ostatecznej wersji tekstu.

VII. Przygotowanie do części ustnej

1. Uwagi wstępne

Niejako odrębnie przebiegają przygotowania do części ustnej konkursu. Należy je rozpocząć jak najwcześniej po zakończeniu pracy nad memorandum pozwanego (*memorandum for Respondent*). Podstawowe wiadomości dotyczące organizacji rozpraw oraz sposobu porządkowania wystąpień i ich długości zamieszczone są w Zasadach konkursu (pkt 56 i nast.), dlatego zostaną pominięte. W tym miejscu warto się natomiast skupić na uwagach metodologicznych dotyczących przygotowania ustnych wystąpień na *Willem C. Vis*.

W pierwszej kolejności uczestnicy szykujący się do wystąpień ustnych na konkursie w Wiedniu muszą przygotować ich tekst pisemnie. Tekst ułatwia organizację przemówienia i umożliwia zarządzanie ograniczonym czasem, który uczestnicy mają w trakcie rozpraw na przedstawienie swoich argumentów. Pozwala także „odnaleźć się” w trudnych sytuacjach (np. gdy arbitrzy „bombardują” uczestnika trudnymi pytaniami). Przemówienia powinny być jednak konstruowane elastycznie, tak aby można je było wykorzystać na różne sposoby w zależności od przebiegu danej rozprawy. Pytania arbitrów zabierają wszakże czas i rozbijają założony plan wystąpienia. Konieczne jest zatem jego adaptowanie do aktualnej sytuacji na rozprawie.

Tekst przemówienia można sporządzić na różne sposoby. Niektórzy studenci preferują spisanie całości zdanie po zdaniu. Inni wolą przygotować jedynie zarys wypowiedzi, polegając na umiejętności improwizacji. Choć każdy ma nieco inną metodę i trudno przesądzić, jaka jest najlepsza, z pewnością jednak w każdym przypadku trzeba przygotować pisemnie zasadniczą strukturę wypowiedzi. Tekst warto uzupełnić o dodatkowe tezy, informacje oraz odpowiedzi na przewidywane pytania arbitrów, tak aby służył pomocą w różnych, niekiedy zaskakujących sytuacjach.

Należy podkreślić, że przygotowanie wystąpienia ustnego powinno kłaść nacisk zarówno na stronę merytoryczną (treść wystąpienia), jak i retoryczną (prezentacja). Dobre wystąpienie opiera się na kompetentnej treści, która jest doskonale zaprezentowana. Zdezorganizowana, zbyt pospieszna lub monotonna prezentacja powoduje nieskuteczną komunikację nawet najlepszej treści. Cechą charakterystyczną konkursów typu *moot court* jest jednak to, że w porównaniu ze sprawami toczącymi się w prawdziwych sądach, gdzie zazwyczaj o zwycięstwie decyduje treść, tutaj większe znaczenie ma prezentacja. Arbitrzy nie oceniają wszakże, kto ma rację, lecz kto najlepiej potrafi racji swej dowodzić. Merytoryczna treść przedstawianych argumentów (na ile są one kompetentne, przemyślane i trafne) jest oczywiście oceniana przez arbitrów. W trakcie rozprawy w Wiedniu nie ma jednak wiele czasu na głębszą analizę treści argumentów. W konsekwencji wydaje się, że tym co głównie wpływa na różnicowanie punktacji poszczególnych uczestników jest przede wszystkim sposób, w jaki argumenty zostały zaprezentowane. Dotyczy to zwłaszcza słabiej przygotowanych arbitrów. Choć ten aspekt *moot courtów* jest niekiedy zasadnie krytykowany¹, to wydaje się, że należy na tę kwestię patrzeć z punktu widzenia założeń edukacyjnych konkursu, które obejmują również doskonalenie retoryki prawniczej. Jak zatem widać, w przygotowaniu do ustnego wystąpienia w Wiedniu nie należy zaniedbywać pracy nad uatrakcyjnieniem prezentacji wystąpienia.

2. Cechy dobrego wystąpienia

Występowanie przed sądem jest sztuką, którą można doskonalić całe życie. Konkurs typu *moot court* stwarza wyjątkową możliwość doskonalenia się w tej sztuce już w trakcie studiów. Można zatem powiedzieć, że przygotowaniom do ustnych rozpraw w Wiedniu poświęcić można każdą ilość czasu i żadna nie będzie wystarczająca. Na temat sztuki argumentacji prawniczej w ramach konkursów typu *moot court* powstały już całe książki². Choć zatem nie sposób wyczerpać tematu w krótkim rozdziale, należy w tym miejscu podjąć próbę wskazania choćby najważniejszych cech, jakie posiadać powinno dobre wystąpienie ustne na konkursie typu *moot court*.

¹ Zob. np. *A. Kozinski*, In praise of moot court-not!, *Columbia Law Review* 1997, s. 178; *J. Waincymer*, *International...*, *op. cit.*, s. 265. Z krytykami *mootu* polemizują *J. Graves* i *S. Vaughan* wskazując, że w prawdziwym życiu styl wystąpienia jest o tyle ważny, że jest narzędziem, dzięki któremu przekazuje się sądowi określoną treść. Ponieważ zaś spory, które trafiają do sądu, to najczęściej sprawy sporne, gdzie bardzo wiele zależy od przyjętej przez sąd wykładni przepisów prawa i interpretacji faktów, w praktyce to właśnie sposób przedstawienia określonej argumentacji może decydować o sukcesie. Zob. *J. Graves*, *S. Vaughan*, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 194.

² *Ch. Kee*, *The Art...*, *op. cit.*

Po pierwsze należy przede wszystkim stwierdzić, że sztuka retoryki prawniczej polega na umiejętności przekonania słuchacza do głoszonych przez siebie tez (*the art of persuasion*)¹. Skuteczne przekonanie kogoś wymaga umiejętności jasnego przedstawienia swych argumentów. Najskuteczniejszą metodą klarownego i przekonującego wyrażenia własnego stanowiska wydaje się zaś konstruowanie wypowiedzi jako ważnej i ciekawej opowieści². Pełnomocnik strony w istocie przedstawia bowiem historię zdarzeń, które na tle określonych reguł powinny – jego zdaniem – pociągnąć za sobą określone skutki. Zarówno w prawdziwym życiu, jak i w *moot courcie* mówca próbuje przekonać słuchaczy (arbitrów) do jego wersji opowieści. Wydaje się również, że prezentowane stanowisko najlepiej jest opowiedzieć, formułując wypowiedź w taki sposób, aby przypominała rozmowę (*conversational style*), nie zaś monotony wykład³.

Mówca, aby przekonująco wyrazić swe stanowisko, musi oczywiście dobrze znać znajdujące zastosowanie w sprawie przepisy prawa oraz fakty leżące u podstawy sporu. Nie wystarczy jednak tychże przytoczyć. Argument staje się wyrazisty i przekonujący dopiero wtedy, gdy fakty powiązane zostaną z normami prawa, w taki sposób, iż jasne staje się, dlaczego w danym przypadku zastosowanie znajdują określone przepisy prawa (*to wrap the law around the facts*)⁴. Dobrą radą dla każdego uczestnika wydaje się, aby w prosty sposób próbował przedstawić (można od tego rozpocząć) biznesową istotę sporu, wskazując, dlaczego to właśnie interes strony przez niego reprezentowanej zasługuje na ochronę.

Po drugie studenci powinni bardzo dobrze znać treść swoich wystąpień, tak aby swobodnie poruszać się po zagadnieniach, wątkach i argumentach. W żadnym jednak razie wystąpienie nie powinno się czytać. Nie należy również sprawiać wrażenia, że mówi się na pamięć. W Wiedniu jest to postrzegane bardzo negatywnie. Zarówno czytanie, jak i „odklepywanie” na pamięć sugeruje bowiem arbitrom, że student nie rozumie tego co przedstawia. Bardzo łatwo jest taką osobę wytrącić z rytmu za pomocą kierowanych do niej pytań. Chociaż zatem wystąpienie powinno być przygotowane w sposób szczegółowy zarówno merytorycznie, jak i z punktu widzenia retoryki (łącznie z gotowymi sformułowaniami, zaplanowanymi podkreśleniami i pauzami), konieczne jest zachowanie określonej dozy elastyczności. Elastyczność niezbędna jest, aby szybko i w sposób adekwatny do przypadku reagować na pytania arbitrów i na zmieniającą się sytuację w trakcie rozprawy.

¹ J. Graves, S. Vaughan, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 191.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*. Por. także J. Waincymer, *International...*, *op. cit.*, s. 265.

⁴ J. Graves, S. Vaughan, *The Willem...*, *op. cit.*, s. 191.

Przykładowo, jeżeli jakaś kwestia, którą chciało się zgodnie z planem wystąpienia omówić na określonym etapie, wypłynie w pytaniu arbitrów wcześniej i w rezultacie student zmuszony jest odnieść się do niej w odpowiedzi na to pytanie, należy pominąć ją później, aby uniknąć powtórzeń. Znowu tytułem przykładu – jeżeli jakiś argument podniesiony został przez stronę przeciwną i nawiązał się dialog w tym przedmiocie z arbitrem, nie można tego zignorować przedstawiając później odpowiedź na argumenty przeciwnika. Pożądane jest wtedy odniesienie się do tego, co zostało już powiedziane, poprzez wypunktowanie defektów argumentu przeciwnika i jednoczesne odniesienie się lub nawet przyłączenie do stwierdzeń wypowiedzianych przez arbitra (najczęściej bowiem arbitrzy, zadając kłopotliwe pytanie jednej ze stron, *de facto* wspierają stanowisko drugiej strony). Przyłączając się do stanowiska arbitra, należy jednak wyraźnie wskazać, że odnosimy się do tego, co zostało przez niego (nią) powiedziane, aby uniknąć zarzutu „kradzieży argumentu arbitrowi”.

Po trzecie należy mówić zdaniami krótkimi i prostymi, zachowując jednak prawniczą precyzję. Szczególnie trzeba się pilnować sporządzając tekst wystąpienia, gdyż to właśnie wtedy istnieje pokusa, aby budować kwieciste i złożone zdania. Zdania takie dobrze wyglądają na papierze. Wypowiedziane jednak ustnie na rozprawie są mało przekonujące i utrudniają arbitrom skupienie się na treści wystąpienia. Trzeba także wziąć pod uwagę, że dla wielu arbitrów język angielski nie jest językiem ojczystym. Zwłaszcza oni docenią prostotę i przejrzystość wypowiedzi.

Po czwarte ważne jest tempo i styl wypowiedzi. Częstym błędem jest mówienie zbyt szybko. Czasu na rozprawie w Wiedniu jest wszakże stosunkowo niewiele. Przygotowujący się przez wiele tygodni uczestnicy czują, że mają bardzo wiele do powiedzenia, i chcą podzielić się wszystkimi swoimi argumentami i pomysłami. W rezultacie „gnają” w wystąpieniu do przodu, starając się ze wszystkim zdążyć. Takie działanie to pułapka. Mówiąc zbyt szybko, traci się kontakt z arbitrami, którzy nie są w stanie podążać za przytaczanymi coraz to nowymi argumentami. Generalnie zaś – co z całą mocą należy podkreślić – wszystko, czego arbitrzy nie przyswoili, każdy argument, którego nie zrozumieli (nawet jeżeli wynika to ich własnego braku uwagi czy kompetencji) zwracają się przeciwko prezentującemu swe racje uczestnikowi i obniżają punktację. Lepiej jest zatem powiedzieć mniej, ale powoli, w sposób przekonujący, tak aby arbitrzy zdążyli przyswoić i zrozumieć prezentowane argumenty, nawet gdyby miało to oznaczać opuszczenie niektórych ważnych fragmentów.

Ponadto, ważny jest także sposób formułowania zdań i ton głosu. Mówić należy w sposób pewny, budując mocne zdania i podkreślając tonem głosu najważniejsze fragmenty wypowiedzi i wnioski. W odpowiednich miejscach warto stosować pau-

zy. Ważne jest również, aby obserwować arbitrów i z wystąpieniem dostosować się do na nich – w każdym momencie upewniając się, że podążają za argumentami występującego. Trzeba podkreślić, iż dobry mówca charakteryzuje się tym, że sposobem mówienia potrafi skupić na sobie i swych argumentach uwagę arbitrów. Dzięki temu skuteczniej trafia do nich ze swoimi twierdzeniami.

Po piątą dobrą retoryką to nie tylko sprawne posługiwanie się słowem, ale również prawidłowa „mowa ciała”. Gestykulacja musi wszakże wzmacniać wypowiedziane zdania. Dlatego „mowa ciała” musi być spokojna (zaznaczymy, że na *Willem C. Vis* uczestnicy siedzą w trakcie swych przemówień), ale w stosownych momentach powinna podkreślać stanowczość wypowiedzianych argumentów. Ponadto, bardzo ważnym składnikiem dobrego wystąpienia jest kontakt wzrokowy z arbitrami (*eye contact*). Jego utrzymywanie zachęca arbitrów do skupienia uwagi na przemawiającym i jego argumentach¹.

Po szóstą na wiedeńskim konkursie wysoko ceni się współpracę zespołową na rozprawie (*team work*). Chodzi o drobne elementy świadczące o tym, że dwie osoby, występujące razem na danej rozprawie, rzeczywiście stanowią zespół (np. pomoc przez drugiego członka zespołu w korzystaniu ze źródeł w razie konieczności szybkiego odnalezienia jakiejś informacji).

Po siódme nie można zapominać, jak istotna jest umiejętność udzielenia sprawnych, inteligentnych i adekwatnych odpowiedzi na zadawanie przez arbitrów pytania. Sztuka ta wydaje się jednak najtrudniejsza do wyćwiczenia. W dużym stopniu zależy wszakże od talentu indywidualnego studenta. Jedynym sposobem na przygotowanie się na bogactwo pytań, które paść mogą z ust arbitrów, jest ćwiczenie podobnych sytuacji z opiekunem naukowym drużyny lub innymi osobami, które zechcą pomagać w charakterze próbnych arbitrów, oraz przede wszystkim uczestnictwo w *pre-mootach*. Do arbitrów należy zwracać się z szacunkiem, ale bez lęku. Nigdy nie należy im jednak przerywać, gdy zadają pytania czy udzielają wyjaśnień. W tym miejscu warto także podkreślić, że zarówno w odpowiedziach na pytania, jak i w całym wystąpieniu należy kierować się do arbitrów, nie zaś do drugiej strony. Chociaż rozprawa jest dialogiem pomiędzy stronami sporu, samo wystąpienie uczestnika konkursu powinno być rozmową pomiędzy nim a arbitrami. W żadnym wypadku nie można dopuścić, aby powyższa formuła wymknęła się spod kontroli, np. poprzez kierowanie zarzutów bezpośrednio pod adresem przeciwników.

3. Etapy przygotowania do wystąpień ustnych w Wiedniu

1) Wprowadzenie: omówienie ze studentami elementów dobrego przygotowania wystąpień;

¹Zob. np. *J. Graves, S. Vaughan, The Willem..., op. cit.*, s. 195.

- 2) Przygotowanie wystąpień w oparciu o memoranda: każdy z uczestników sporządza tekst wystąpień, który będzie jego roboczym dokumentem i podstawą ustnej prezentacji;
- 3) Samodzielne przygotowywanie się uczestników do wystąpień;
- 4) Treningi w grupach oraz z opiekunem naukowym: studenci powinni ćwiczyć wystąpienia sami w grupach oraz prowadzić dyskusję na temat pojawiających się kwestii i wątpliwości merytorycznych i prezentacyjnych; jak najczęściej należy także organizować próbne rozprawy z udziałem opiekuna naukowego, który pełnił będzie rolę arbitra;
- 5) Próba „generalna” z udziałem kadry naukowej: warto zorganizować próbną rozprawę z udziałem szerszego grona kadry naukowej (najlepiej, aby próba odbyła się przy udziale trzech pracowników naukowych, którzy pełnić będą rolę arbitrów);
- 6) *Pre-moot*: w tym miejscu kilka słów należy poświęcić tzw. *pre-mootom*, czyli próbnym *mootom* poprzedzających właściwe zmagania w Wiedniu; *pre-mooty* organizowane są obecnie przez wiele uniwersytetów na całym świecie, niezależnie od oficjalnego konkursu (choć przez organizatorów *Willem C. Vis* popierane); w *pre-mootie* może wziąć udział każda drużyna zarejestrowana na konkurs w Wiedniu – jedynym ograniczeniem jest zakaz stawiania przeciwko drużynie, z którą według planu dana ekipa spotkać ma się później w Wiedniu; w niektórych *pre-mootach* uczestniczy kilka, a w niektórych nawet po kilkanaście drużyn, co stwarza bardzo dobrą okazję do konfrontacji własnego przygotowania z umiejętnościami uczestników z innych uniwersytetów – jest to o tyle ważne, że pozwala wypróbować wystąpienia w warunkach przypominających *Willem C. Vis*, przeciwko drużynom z innych krajów, często z udziałem arbitrów wykształconych w innych systemach prawnych (w przypadku międzynarodowych *pre-mootów*); trzeba podkreślić, że zważywszy na wysoki poziom właściwego konkursu w Wiedniu oraz, że około 79% drużyn bierze obecnie udział w przynajmniej jednym *pre-mootie*¹ uczestnictwo w tego typu wydarzeniu wydaje się ważnym krokiem w kierunku doskonalenia swoich umiejętności;
- 7) Ostateczny wybór członków drużyny, którzy występować będą w Wiedniu: niezależnie od liczby członków drużyny, którzy pojadą do Wiednia (liczba ta nie jest ograniczona) zasadny wydaje się wybór nie więcej niż 4 najlepszych osób, które występować będą na właściwym konkursie w Wiedniu; wyboru można dokonać przed samym wyjazdem do Wiednia, już po udziale w ewentualnych *pre-mootach*; wybór ten może być pozostawiony studentom, jednak z zastrzeżeniem, że wybiorą oni spośród siebie nie więcej niż cztery osoby;

¹ Cytowane za: *J. Graves, S. Vaughan, The Willem..., op. cit.*, s. 196.

dotatkową zaletą *pre-mootów* jest zresztą to, że szanse wystąpienia otrzymają także ci, którzy nie będą ostatecznie mówić w Wiedniu.

3. Przykładowy scenariusz oparty na kazusie *Willem C. Vis Moot Court* z edycji 2007/2008

Symulacja – Prawo cywilne

Prawo cywilne - umowa sprzedaży. Spółdzielnia produkcji wina „Winnica” przeciwko sieci sklepów „Supermarkety”, sp. z o.o.

Opracowanie: *Maciej Zachariasiewicz*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższy scenariusz oparty został na zeszłorocznym (2007/2008) kazusie z międzynarodowego konkursu *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot Court Competition*. W stosunku do pierwowzoru stan faktyczny został uproszczony, a zakres zagadnień prawnych, które mają być przedmiotem sporu, został ograniczony. W szczególności, scenariusz koncentruje się głównie (choć nie wyłącznie) na problematyce materialnoprawnej. Zrezygnowano natomiast z większości zagadnień procesowych, które w oryginalnym kazusie oparte są na niezwykle złożonej problematyce międzynarodowego arbitrażu handlowego. Tym samym scenariusz przystosowany został przede wszystkim do wykorzystania na zajęciach z materialnego prawa cywilnego. Nie stoi to oczywiście na przeszkodzie odegraniu scenariusza jako rozprawy odbywającej się przed sądem polubownym – z zachowaniem stosownej specyfiki.

Scenariusz obejmuje problemy prawne dotyczące dwóch zagadnień prawa cywilnego: procedury zawarcia umowy oraz odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy. W zależności od potrzeb może on zostać przeprowadzony alternatywnie bądź to w oparciu o przepisy polskiego Kodeksu cywilnego, bądź też – przy drobnej modyfikacji stanu faktycznego – na podstawie Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r. (tak jak pierwowzór). Scenariusz może zatem zostać wykorzystany zarówno w ramach zajęć z prawa cywilnego, jak i międzynarodowego prawa handlowego. Można sobie również wyobrazić, że w ramach szczegółowych zajęć z prawa sprzedaży lub też z prawa porównawczego scenariusz odgrywany jest dwa razy, najpierw na tle Kodeksu cywilnego, a następnie na podstawie konwencji. W ten sposób

pokazać można różnice i podobieństwa pomiędzy obydwoma regulacjami prawnymi.

Dodatkowo, pojawia się w scenariuszu zagadnienie formy zapisu na sąd polubowny, które jest interesujące z punktu widzenia nowej regulacji prawa arbitrażowego w Kodeksie postępowania cywilnego.

Typowo w symulacji typu *moot court* stan faktyczny uznaje się za udowodniony i nie powinien być kwestionowany przez uczestników rozprawy. W konsekwencji nie występują w rozprawie świadkowie, czy też biegli. Argumentacja stron obejmuje wyłącznie kwestie prawne. Dotyczy zatem wykładni norm prawa lub kwestii ich zastosowania do danego stanu faktycznego. W tym celu strony mogą „grać” faktami, ale nie mogą kwestionować ich prawdziwości. Rozprawa zaś ogranicza się do wystąpień pełnomocników stron oraz kierowanych do nich pytań składu arbitrow.

Przedstawianą symulację można jednak urozmaicić, wprowadzając paru świadków i biegłego, którzy zostaną przesłuchani na rozprawie. Pozwala to zaangażować w symulację więcej aktywnych uczestników. Udział świadków i biegłego oznacza jednak, że na przeprowadzenie symulacji należy poświęcić więcej czasu.

Problemy prawne pojawiające się w symulacji są stosunkowo subtelne. Przeprowadzenie rozprawy w taki sposób, aby relewantne w sprawie zagadnienia zostały uwypuklone, wymaga określonej wiedzy i doświadczenia. W zależności od adresatów symulacji, należy zatem rozważyć, czy rolę składu arbitrow powierzyć uczestnikom, czy też prowadzący powinien przyjąć ją na siebie. W przypadku mniej doświadczonych uczestników (studenci pierwszych lat studiów), a także w razie ograniczonych ram czasowych rozsądne wydaje się to drugie podejście. Chodzi wszakże o to, aby ważne z prawnego punktu widzenia zagadnienia nie umknęły podczas przeprowadzania symulacji.

Pożądane wydaje się poprzedzenie symulacji ogólnym omówieniem ze wszystkimi uczestnikami problematyki zawarcia umów oraz umowy sprzedaży (optymalnie na dwóch kolejnych zajęciach po 1,5h), o ile nie było to już wcześniej przedmiotem zajęć np. w trakcie roku akademickiego. Niezbędne jest również ogólne wprowadzenie przedstawiające specyfikę postępowania przed sądem arbitrażowym oraz wyjaśniające znaczenie zapisu na sąd polubowny (kolejne 1,5h). Alternatywnie, przeprowadzając symulację w ramach zajęć dla studentów, którzy nie są zaznajomieni z alternatywnymi metodami rozstrzygania sporów, można zrezygnować z wątku arbitrażowego i ignorując część stanu faktycznego dotyczącą zapisu na sąd polubowny, założyć, że sprawa toczy się przed zwykłym sądem państwowym.

Poniżej przedstawiona została „pełna” wersja symulacji (funkcja składu arbitrów powierzona uczestnikom, świadkowie i biegły biorą udział w rozprawie, wątek arbitrażowy), która stosownie do potrzeb może być ograniczona. W symulacji tej może wziąć udział około 13 osób (3 arbitrów, optymalnie po 3 pełnomocników z każdej ze stron oraz 3 świadków i 1 biegły).

Czas potrzebny na przeprowadzenie samej symulacji to około 6 godzin, z czego 3 godziny należy zarezerwować na rozprawę. Przygotowania w grupach mogą się odbywać w ramach zajęć albo też w przerwie pomiędzy nimi, samodzielnie w domu.

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

Winnica jest spółdzielnią z siedzibą w Pułtuskach, produkującą wina rozmaitego rodzaju. Do końca XX w. Winnica produkowała wyłącznie tanie wina owocowe. Po paru latach eksperymentów spółdzielni „Winnica” udało się wreszcie wyprodukować wysokogatunkowe czerwone wino wytrawne, które otrzymało nazwę „Savigny”. W 2007 r. wino „Savigny” otrzymało prestiżową nagrodę Złoty Medal na Międzynarodowych Targach Poznańskich.

Supermarkety sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach są siecią supermarketów średniej wielkości, posiadającą około 100 sklepów w całej Polsce.

Pracownicy działu marketingu supermarketów wzięli udział w targach w Poznaniu. Natrafili tam na wystawę win przygotowaną przez spółdzielnię „Winnica” i zapoznali się z winem „Savigny”. Nawiązali kontakt z producentem – spółdzielnią Winnica.

Dnia 20.1.2008 r. prezes supermarketów – pan Marcin przesłał list e-mailem panu Alferowi – prezesowi spółdzielni „Winnica”, w którym stwierdza między innymi: [...] *wino, które przedstawiciele Supermarketów mieli okazję próbować w czasie targów, jest w istocie doskonałej jakości, w stosunku do przedziału cenowego, w jakim się lokuje. Bylibyśmy zachwyceni mogąc podjąć z Państwem współpracę przy jego sprzedaży. Ponadto zaznaczę, że planujemy na początku marca zorganizować akcję promocyjną z wykorzystaniem wina. Rozważamy wykorzystanie właśnie wina „Savigny”. Wino wykorzystane do akcji reklamowej powinno być najlepszej jakości, gdyż ma promować Supermarkety. Nadmienię także, że musimy działać szybko, gdyż czas promocji jest już nieodległy. Prosimy o przedstawienie oferty spółdzielni „Winnica” na wino w ilości 2000 skrzynek [...].*

22 stycznia, pan Alfred w e-mailu odpowiedział: [...] *dziękuję za zainteresowanie. W istocie wino „Savigny” jest produktem najwyższej jakości, a nagroda*

na Targach Poznańskich powodem naszej dumy. Możemy zapewnić, że spełni ono Państwa oczekiwania [...].

W nawiązaniu do państwa zapytania możemy zaoferować 2000 skrzynek (6 butelek w skrzynce) w cenie 85 zł za skrzynkę albo 3000 skrzynek w cenie 80 zł za skrzynkę.

*Dnia 24 stycznia pan Marcin przesyła list e-mailem, w którym stwierdza: Dziękuję za odpowiedź. Cieszymy się, że będziemy mogli wykorzystać w promocji Państwa wyśmienite wino. Jesteśmy zainteresowani dwoma tysiącami skrzynek w cenie 80 zł za skrzynkę, z ewentualnym rozszerzeniem zamówienia na kolejne 1000 skrzynek w przypadku, jeśli sprzedaż wina w naszych supermarketach będzie wynosić ponad 500 skrzynek tygodniowo. Załączam szczegółowe warunki umowy. Proszę o ich szybkie podpisanie i odesłanie do nas. Będziemy oczekiwali na odpowiedź do 5 lutego. Uprzejmie proszę o szybkie procedowanie, gdyż czas nas goni. Listowi towarzyszył dokument w załączniku (pdf) o tytule „Zamówienie – szczegółowe warunki umowy kupna”, w którym zawarto rozmaite szczegółowe postanowienia umowy oraz drugi załącznik o tytule „Zapis na sąd polubowny”, o następującym brzmieniu: *Wszelkie spory wynikające z niniejszej umowy lub powstające w związku z nią będą rozstrzygane przez Sąd Arbitrażowy przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie stosownie do Regulaminu tego Sądu obowiązującego w dacie wniesienia pozwu.**

Następnego dnia panu Marcinowi odpowiedziała asystentka pana Alfreda – pani Ania, wskazując, że otrzymała zamówienie, ale że jej przełożony jest na urlopie i wróci 1 lutego. 26 stycznia pan Marcin przesyła list (e-mail) do pani Ani, stwierdzając: [...] dziękuję. Proszę upewnić się, że pan Alfred odpowie na nasze zamówienie jak tylko wróci z urlopu. Jeszcze raz podkreślę, że czas goni nas coraz bardziej.

Dnia 30 stycznia, jeszcze przed powrotem pana Alfreda do biura, jego asystentka otrzymuje następujący list (e-mail) od pana Marcina z sieci Supermarketów: [...] Z przykrością muszę stwierdzić, że powzięliśmy informacje na temat opisywanego przez media skandalu związanego z produkcją wina „Savigny”. Zgodnie z artykułem we wczorajszym wydaniu „Całej Prawdy” przy produkcji wina użyto szkodliwych dla zdrowia substancji słodzących, a konkretnie dietyleno glikolu. W tej sytuacji jesteśmy zmuszeni odwołać naszą ofertę zakupu wina „Savigny” w Państwa spółdzielni, co niniejszym czynimy.

Dnia 2 lutego, już po powrocie z urlopu, pan Alfred pisze do pana Marcina, co następuje (e-mail): [...] Jestem szczerze zaskoczony pańską decyzją. Musicie sobie Państwo przecież zdawać sprawę, że „Cała Prawda”, nie jest gazetą godną zaufania, lecz brukowcem poszukującym sensacji. [...] Pragnę pana zapewnić, że informacje podane przez „Całą Prawdę” są nierzetelne, a wręcz nieprawdziwe.

Prawdą jest, że do produkcji wina „Savigny” użyto dla osłodzenia wina dietylen glikolu. W przypadku gdy sezon jest wilgotny i chłodny, taki dodatek słodzący jest jednak niezbędny, aby wino mogło nabrać odpowiedniego smaku. Wykorzystywanie dodatków słodzących nie jest niczym nadzwyczajnym. Czyni się to wszędzie na świecie. Dietylen glikol jest przy tym zupełnie niegroźny dla ludzi w ilościach, w których dodawany jest do wina. Muszę także nadmienić, że niefortunny tekst, który ukazał się w „Calej Prawdzie” spowodowany był najprawdopodobniej okolicznością, że dietylen glikol często mylony jest z etylenem glikolem. Ten ostatni rzeczywiście jest silnie toksyczny. Przy produkcji wina „Savigny” wykorzystano jednak dietylen glikol. [...] Analiza stosownych przepisów prawnych pozwala natomiast stwierdzić, że nie mogliście Państwo odwołać swojej oferty, gdyż posiadała ona charakter nieodwołalny do wskazanego przez państwa dnia 5 lutego. W tej sytuacji, w niniejszym liście dokonuję akceptacji państwa oferty na warunkach zaproponowanych w liście z 24 stycznia, włączając w to zapis na sąd polubowny.

Dnia 4 lutego pan Marcin odpowiada: [...] Niezależnie od tego, na ile rzeczywiście wykorzystanie środków słodzących jest legalne i powszechne w produkcji wina, biorąc pod uwagę pogorszoną reputację wina „Savigny” na skutek artykułów prasowych, nie będzie ono mogło służyć, jako istoty składnik akcji promocyjnej. Nie trzeba chyba nikogo przekonywać, że wykorzystanie wina, które w prasie opisywane jest jako groźne dla zdrowia, a nawet życia człowieka, w promocji naszych sklepów, skończyłoby się handlową katastrofą. Nie możemy sobie pozwolić na takie ryzyko. Naszą ofertę uważamy za odwołaną. Proszę nie przysyłać zamówionego wina, bo nie przyjmiemy go. Sprawę uważamy za zamkniętą.

W zaistniałej sytuacji spółdzielnia Winnica zdecydowała się wnieść powództwo do Sądu Arbitrażowego przy KIG o zapłatę kwoty 60 000 zł (2000 x 30 zł) tytułem odszkodowania liczonego jako utracona marża osiągana na sprzedaży wina „Savigny” w wysokości 30 zł za skrzynkę. W pozwie podnosi ona, co następuje:

- Sąd Arbitrażowy przy KIG jest kompetentny do rozstrzygnięcia sporu na podstawie dokonanej przez strony zapisu na sąd polubowny,
- oferta z 24 stycznia była nieodwołalna i umowę zawarto na skutek jej przyjęcia 2 lutego,
- wino „Savigny” nie ma wad fizycznych i doskonale nadaje się dla celów akcji promocyjnej supermarketów.

W odpowiedzi na pozew supermarketów podnoszą następujące argumenty:

- Sąd Arbitrażowy przy KIG nie jest kompetentny, bo nie został sporządzony ważny zapis na sąd polubowny: po pierwsze umowa nigdy nie została zawarta

- i w konsekwencji nie nastąpiło porozumienie stron w przedmiocie poddania sporów pod arbitraż (nie zawarto umowy o arbitraż); po drugie zapis na sąd polubowny jest nieważny, bo nie został sporządzony w przepisanej prawem formie;
- oferta była odwołalna i została skutecznie odwołana;
 - wino „Savigny” posiada wady fizyczne w rozumieniu art. 556 KC, gdyż nie nadaje się do celu w umowie oznaczonego.

Fragmety opinii biegłego Jana Wytrawnego – specjalisty enologa

[...]

Sezon roku 2006 był stosunkowo chłodny i wilgotny. W konsekwencji, winogrona nie zdążyły dojrzeć na tyle, aby wyprodukować wystarczającą ilość naturalnego cukru. W takiej sytuacji jest najzupełniej normalne użycie dodatku słodzącego, aby winogrona prawidłowo sfermentowały. Często dodawany jest cukier z trzciny cukrowej lub buraków (np. w regionie Bordeaux), ale zgodne z prawem jest także wykorzystanie innego rodzaju dodatków słodzących.

Przeprowadzone przeze mnie ustalenia wskazują, że do produkcji wina „Savigny” użyto 500 g dietyleny glikolu na 2500 litrów wina. W przeliczeniu daje to 0,15 g dietyleny glikolu na butelkę wina o pojemności 0,75 l.

Dietylen glikol jest w praktyce często mylony z etylenem glikolem, z którym jest związany, ale od którego chemicznie bardzo się różni. Etylen glikol jest podstawowym składnikiem większości płynów niezamarzających stosowanych m.in. w chłodnicach samochodowych. Jest silnie toksyczny. Dawka śmiertelna dla człowieka wynosi 30 centylitrów, ale również mniejsza porcja może prowadzić do poważnego rozstroju zdrowia. Gdyby etylen glikol używany był do produkcji wina „Savigny”, przypadki rozstroju zdrowia, a może nawet śmierci wystąpiłyby natychmiast po wprowadzeniu pierwszych butelek tego wina do obrotu i byłoby o nich głośno.

Dietylen glikol również może zostać użyty jako płyn niezamarzający, gdyż podobnie jak etylen glikol obniża temperaturę, w której woda zamarza. W ten jednak sposób stosowany jest rzadko.

Spożywany w większych ilościach dietylen glikol również jest szkodliwy dla zdrowia. Jego toksyczność jest jednak dużo niższa niż toksyczność etyleny glikolu – mówić precyzyjnie jest tysiąc raz mniej toksyczny. Dawka zagrażająca życiu człowieka kształtuje się na poziomie 0,44–4,5 cm³/kg masy ciała. Ilości dietyleny glikolu użyte do produkcji wina „Savigny” (0,15 g dietyleny glikolu na butelkę wina o pojemności 0,75 l) równają się w przeliczeniu 0,002 g dietyleny glikolu na butelkę na kg masy ciała w odniesieniu do osoby o wadze 70 kg.

Z powyższego wynika, że konieczne byłoby spożycie niewiarygodnej ilości wina „Savigny”, zanim jakiegokolwiek negatywny skutki wywołane by były przez

dietylen glikol. Należy zatem stwierdzić, że alkohol zawarty w winie spowodowałby toksyczne skutki dla organizmu zanim jakikolwiek skutki wywołać mógłby dietylen glikol.

Wskazówki dla świadków i biegłego

Świadkowie i biegły nie powinni kwestionować faktów wynikających ze stanu faktycznego sprawy. Nie mogą podważać, że określone okoliczności opisane wyżej miały miejsce. Mogą natomiast na podane wyżej fakty rzucać nowe światło, przedstawiając własny punkt widzenia i korzystając w tym zakresie z własnej inwencji, w szczególności informując o intencjach, jakie im przyświecały w momencie dokonywania poszczególnych działań. Chodzi wszakże o odkrycie woli stron sporu w czasie zawierania umowy. Zadaniem pełnomocników i arbitrów zadających świadkom pytanie jest natomiast konfrontacja płynącego z zeznań obrazu woli stron ze standardem rozsądnego przedsiębiorcy. W prawie cywilnym znaczenie oświadczeń woli stron ustala się wszakże z punktu widzenia typowego, rozsądnego adresata (tak jak rozumiałby je typowy adresat). Pełnomocnicy powinni zatem przedstawiać działanie swoich klientów jako rozsądne (i oni sami tak powinni się przedstawiać), a na działanie przeciwników wskazywać jako na nierozsądne.

Poniższe wskazówki dla świadków i biegłego nie wyczerpują oczywiście wszystkiego, co mogą oni powiedzieć na rozprawie. Są to raczej zalecenia co do tego, które wątki warto rozwinąć.

Wskazówki dla świadka – pana Marcina, prezesa supermarketów

Jesteś prezesem supermarketów od 3 lat. Znasz dobrze spółkę i jej działalność. Wino, które twoi pracownicy mieli okazję próbować na targach w Poznaniu, jest rzeczywiście dobrej jakości, choć dla supermarketów jeszcze ważniejsze było, że otrzymało ono nagrodę na targach. Z drugiej strony, niezwykle istotne znaczenie miał dla supermarketów czas. Promocja miała być bowiem przeprowadzona już w marcu. Od początku byłeś w razie problemów gotowy zamienić wino „Savigny” na inne. Najistotniejsze było wszakże, aby promocja odbyła się w stosownym czasie z wykorzystaniem wina o dobrej renomie. Nie byłeś gotowy upierać się przy winie „Savigny” w przypadku, gdy jego renoma przestała być tak dobra, jak zaraz po otrzymaniu nagrody na targach poznańskich.

Wskazówki dla świadka – pana Alfreda, prezesa Winnicy

Jesteś prezesem Winnicy od zawsze. Ciężko pracowałeś, aby w trudnych polskich warunkach wyprodukować wino „Savigny” i jesteś z niego dumny.

Byłeś na targach w Poznaniu i odbierałeś nagrodę, ale nie było cię później przy rozmowie pani Ani z pracownikami supermarketów.

W styczniu 2008 r. musiałeś wziąć urlop ze względu na problemy zdrowotne matki i wiążący się z tym wyjazd do innej części Polski.

Odniosłeś wrażenie, że panu Marcinowi bardzo zależy na zakupie właśnie wina „Savigny”. Zdziwiłeś się nawet, że w sprawie tej napisał do ciebie sam prezes – bądź co bądź szef dużej sieci sklepów. Odebrałeś to jako wyraz uznania i podkreślenie szczególnej wagi tej transakcji dla supermarketów. Miałeś zatem podstawy sądzić, że supermarkety nie poszukują do promocji jakiegokolwiek wina, ale chcą właśnie wina „Savigny”.

Gdy pan Marcin napisał, że chce wycofać się z umowy, to pomijając odruchowe wzburzenie, po prostu zdziwiłeś się, dlaczego przywiązuje tak dużą wagę do artykułu w mało wiarygodnej gazecie o średnim nakładzie (około 100 000). Nie sądzisz, aby konsumenci wina i jednocześnie klienci supermarketów przejęli się artykułem w kiepskim brukowcu.

Wskazówki dla świadka – pani Ani, asystentki pana Alfreda

Pracujesz w supermarketach około roku. Jesteś prawą ręką szefa.

Nie byłaś uprawniona do składania oświadczeń woli w imieniu szefa w trakcie jego urlopu, dlatego nie mogłaś zaakceptować oferty supermarketów.

Jako przedstawiciel Winnic byłaś również na targach poznańskich, gdzie wino „Savigny” zdobyło nagrodę. Pamiętasz, jak potem pojawiło się na waszym stoisku dwóch przedstawicieli supermarketów i wyrażali zainteresowanie winem „Savigny”. Rozmawialiście wtedy około pół godziny, a pracownicy supermarketów nie mogli się nachwalić wina „Savigny”. Pamiętasz, że snuli już wtedy plany wykorzystania wina „Savigny” do promocji, podkreślając, że świetnie wpisuje się ono w ich marketingową strategię ich sieci, oraz że będą mogli użyć w promocji sloganów, takich jak „pierwsze prawdziwe polskie wino” lub „w polskim sklepie, polskie wino” itp. Podnosili, że wino „Savigny” stanie się elementem budowania marki supermarketów jako polskiej sieci sklepów. Wyglądali na poważnie zainteresowanych. Obiecali kontakt w niedługim czasie.

Wskazówki dla biegłego – pana Jana Wytrawnego, specjalisty enologa

W stosunku do wystawionej opinii pisemnej swoje zeznania ustne możesz wzbogacić o dalsze informacje na temat specyfiki produkcji wina oraz wykorzystywania dodatków słodzących, a także na temat samego dietylen glikolu. Możesz w tym zakresie wykorzystać informacje powszechnie dostępne (z książek, Internetu), o ile nie są one sprzeczne z tym, co wynika ze stanu faktycznego i twojej opinii zamieszonej wyżej.

Możesz również opowiedzieć o skandalu, który miał miejsce w 1985 r. w Austrii, gdy okazało się, że producenci wina dodawali do niego dietylen glikol w celu poprawienia smaku (informacje dostępne m.in. w Internecie).

III. Wybrane przepisy

Prawo materialne – Kodeks cywilny

Art. 61

§ 1. Oświadczenie woli, które ma być złożone innej osobie, jest złożone z chwilą, gdy doszło do niej w taki sposób, że mogła zapoznać się z jego treścią. Odwołanie takiego oświadczenia jest skuteczne, jeżeli doszło jednocześnie z tym oświadczeniem lub wcześniej.

§ 2. Oświadczenie woli wyrażone w postaci elektronicznej jest złożone innej osobie z chwilą, gdy wprowadzono je do środka komunikacji elektronicznej w taki sposób, żeby osoba ta mogła zapoznać się z jego treścią.

Art. 66

§ 1. Oświadczenie drugiej stronie woli zawarcia umowy stanowi ofertę, jeżeli określa istotne postanowienia tej umowy.

§ 2. Jeżeli oferent nie oznaczył w ofercie terminu, w ciągu którego oczekiwać będzie odpowiedzi, oferta złożona w obecności drugiej strony albo za pomocą środka bezpośredniego porozumiewania się na odległość przestaje wiązać, gdy nie zostanie przyjęta niezwłocznie; złożona w inny sposób przestaje wiązać z upływem czasu, w którym składający ofertę mógł w zwykłym toku czynności otrzymać odpowiedź wysłaną bez nieuzasadnionego opóźnienia.

Art. 66²

§ 1. W stosunkach między przedsiębiorcami oferta może być odwołana przed zawarciem umowy, jeżeli oświadczenie o odwołaniu zostało złożone drugiej stronie przed wysłaniem przez nią oświadczenia o przyjęciu oferty.

§ 2. Jednakże oferty nie można odwołać, jeżeli wynika to z jej treści lub określono w niej termin przyjęcia.

Art. 68

Przyjęcie oferty dokonane z zastrzeżeniem zmiany lub uzupełnienia jej treści poczytuje się za nową ofertę.

Art. 68¹

§ 1. W stosunkach między przedsiębiorcami odpowiedź na ofertę z zastrzeżeniem zmian lub uzupełnień niezmiennających istotnie treści oferty poczytuje się za jej przyjęcie. W takim wypadku strony wiąże umowa o treści określonej w ofercie, z uwzględnieniem zastrzeżeń zawartych w odpowiedzi na nią.

§ 2. Przepisu paragrafu poprzedzającego nie stosuje się, jeżeli w treści oferty wskazano, że może ona być przyjęta jedynie bez zastrzeżeń, albo gdy oferent niezwłocznie sprzeciwił się włączeniu zastrzeżeń do umowy, albo gdy druga strona w odpowiedzi na ofertę uzależniła jej przyjęcie od zgody oferenta na włączenie zastrzeżeń do umowy, a zgody tej niezwłocznie nie otrzymała.

Art. 556

§ 1. Sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę zmniejszającą jej wartość lub użyteczność ze względu na cel w umowie oznaczony albo wynikający z okoliczności lub z przeznaczenia rzeczy, jeżeli rzecz nie ma właściwości, o których istnieniu zapewnił kupującego, albo jeżeli rzecz została kupującemu wydana w stanie niezupełnym (rękojmia za wady fizyczne).

Przykładowa literatura:

- 1) *K. Pietrzykowski*, Kodeks cywilny – Komentarz, Warszawa 2005;
- 2) *M. Gutowski*, Charakter prawny oferty na tle niedawnych zmian w kodeksie cywilnym, PiP 2005, z. 3;
- 3) *M. Jasiakiewicz*, Natura prawna oferty odwołalnej w stosunkach między przedsiębiorcami, PPH 2007, Nr 7.

Konwencja wiedeńska

W wersji symulacji przeprowadzanej na podstawie Konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów znaczenie mieć będą następujące postanowienia tej konwencji: art. 14, 15, 16 oraz 35.

Arbitraż – Kodeks postępowania cywilnego**Art. 1161**

§ 1. Poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wymaga umowy stron, w której należy wskazać przedmiot sporu lub stosunek prawny, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć (zapis na sąd polubowny).

§ 2. Bezskuteczne są postanowienia zapisu na sąd polubowny naruszające zasadę równości stron, w szczególności uprawniające tylko jedną stronę do wytoczenia powództwa przed sądem polubownym przewidzianym w zapisie albo przed sądem.

§ 3. Zapis na sąd polubowny może wskazywać stały sąd polubowny jako właściwy do rozstrzygnięcia sporu. Jeżeli strony nie postanowiły inaczej, wiąże je regulamin stałego sądu polubownego obowiązujący w dacie zawarcia zapisu na sąd polubowny.

Art. 1162

§ 1. Zapis na sąd polubowny powinien być sporządzony na piśmie.

§ 2. Wymaganie dotyczące formy zapisu na sąd polubowny jest spełnione także wtedy, gdy zapis zamieszczony został w wymienionych między stronami pismach lub oświadczeniach złożonych za pomocą środków porozumienia się na odległość, które pozwalają utrwalić ich treść. Powołanie się w umowie na dokument zawierający postanowienie o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spełnia wymagania dotyczące formy zapisu na sąd polubowny, jeżeli umowa ta jest sporządzona na piśmie, a to powołanie się jest tego rodzaju, że czyni zapis częścią składową umowy.

Przykładowa literatura:

- 1) R. Morek, *Mediacja i arbitraż – komentarz*, Warszawa 2006;
- 2) J. Bodio, T. Demendecki, A. Jakubecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M. P. Wójcik, *Kodeks postępowania cywilnego – Komentarz*, Warszawa 2008.

IV. Uwagi metodologiczne, krótkie omówienie symulacji

Centralnym założeniem proponowanej symulacji jest nauka i rozwój uczestników poprzez połączenie dwóch wartości edukacyjnych. Z jednej strony chodzi o rozwijanie umiejętności prawniczych, takich jak umiejętność identyfikowania problemów prawnych, ich analizy na tle obowiązujących przepisów, a także syntetycznego i przekonującego przedstawiania zadanych stanowisk (pełnomocnicy) lub oceny i rozstrzygnięcia przypadków budzących wątpliwości interpretacyjne (arbitrzy). Z drugiej strony chodzi o to, aby uczestnicy, dzięki analizie szczegółowych problemów, uczyli się „wejścia w głąb” problemów prawnych i odnajdywania argumentów w różnych aspektach sprawy. W szczególności prezentowana symulacja stwarza możliwość oceny problemów prawnych przez pryzmat wchodzących w grę interesów gospodarczych stron, jak również zmusza do badania racjonalności ich zachowania w obrocie i oceny, jakie skutki prawne to za sobą pociąga. Pojawia się również miejsce na kwestionowanie utartych dogmatów. Symulacja ma w założeniu uczyć elastycznej, funkcjonalnej wykładni norm prawa.

W symulacji pojawiają się trzy zagadnienia prawne: istnienie i forma zapisu na sąd polubowny, zawarcie umowy oraz wadliwość towaru. Stan faktyczny symulacji spreparowany został w taki sposób, aby wskazane zagadnienia prawne powstające na jego tle były kontrowersyjne i pozwalały na konstruowanie argumentów na poparcie obydwu stanowisk. Odnosi się to przede wszystkim do zagadnień materialnoprawnych. Ponieważ problematyka jest trudna, a istota problemów może nie być łatwo dostrzegalna na pierwszy rzut oka, konieczne jest upewnienie się na etapie zapoznawania uczestników ze sprawą, że zrozumieli oni meritum poszczególnych płaszczyzn sporu.

Zapis na sąd polubowny

W pierwszej kolejności można się zastanawiać, czy strony w ogóle sporządziły zapis na sąd polubowny (istnienie zapisu na sąd polubowny). Pomimo prawnej niezależności zapisu na sąd polubowny od umowy zasadniczej, można powiedzieć – w dużym uproszczeniu – że pytanie o zawarcie zapisu na sąd polubowny należy rozstrzygać w ten sam sposób, co pytanie o zawarcie umowy głównej. Jeśli na pytanie: czy oferta umowy zakupu wina „Savigny” została odwołana, odpowiedź twierdząco, to najprawdopodobniej podobnie odpowiemy

na pytanie, czy oferta zawarcia umowy o arbitraż również została odwołana. Czy można jednak podnosić, że pomimo odwołania oferty zawarcia umowy sprzedaży, nie istniała wola odwołania oferty umowy o arbitraż? Ujmując to inaczej – czy istniała niezależna wola oferenta zawarcia nawet samej umowy o arbitraż?

Drugie z zagadnień arbitrażowych wiąże się z problemem formy zapisu na sąd polubowny. Prawo stawia w tym względzie określone wymogi. Za kontrowersyjną należy uznać możliwość sporządzenia umowy o arbitraż za pomocą wymiany e-maili. Nowe prawo arbitrażowe z 2005 r. (nowelizacja KPC) liberalizuje jednak wymogi dotyczące formy zapisu na sąd polubowny. Powstaje pytanie o wykładnię określenia „środki porozumienia się na odległość, które pozwalają utrwalić [...] treść”. W doktrynie sugeruje się niekiedy, że za dopuszczalne należy uznać zawarcie umowy o arbitraż za pomocą e-maila.

Zawarcie umowy

Zagadnienie sprowadza się do tego, czy umowa została skutecznie zawarta. W pierwszej kolejności można rozważać, czy umowa została zawarta już 24 stycznia w wyniku przyjęcia przez pana Marcina oferty pana Alfreda z 22 stycznia. Nawet jednak w świetle art. 68¹ KC dotyczącego tzw. modyfikującego przyjęcia oferty ewentualność taką należy odrzucić. List z 24 stycznia traktowany powinien być raczej jako kontroferta (tj. nowa oferta). Istotą problemu jest pytanie, czy oferta ta mogła być następnie przez oferenta odwołana. Jest tu miejsce na pokazanie różnicy pomiędzy odwołaniem oświadczenia woli z art. 61 § 1 KC („złapanie oświadczenia w locie”, które lepiej jest dla odróżnienia nazywać „wycofaniem”) oraz odwołania oferty z art. 66² KC (które może nastąpić w trakcie związania ofertą, w okresie oczekiwania na jej przyjęcie). Artykuł 61 nie ma tu zastosowania. Centralnym problemem staje się natomiast pytanie, czy oferta była odwołalna w rozumieniu art. 66² KC. Pan Marcin określił wszakże, że czeka na odpowiedź do 5 lutego. Czy w takim razie uczynił ofertę nieodwołalną, jak sugeruje § 2 art. 66² KC? Ważne staje się pytanie o charakter normy wyrażonej w § 2 art. 66². Czy jest to norma bezwzględnie wiążąca, czy wyłącznie reguła interpretacyjna, która wskazuje sposób interpretacji woli stron w typowym przypadku, ale nie może zostać przeciwstawiona rzeczywistej woli stron (tak jak na tle Konwencji wiedeńskiej, w której zgodnie z art. 16 ust. 2 wskazanie czasu oczekiwania na odpowiedź jest wyłącznie jedną ze wskazówek pomocnych w poszukiwaniu woli oferenta co do charakteru oferty). Pojawia się tu miejsce na polemikę z podejściem dogmatycznym, traktującym sztywno przepisy o zawarciu umowy.

Jeśli § 2 art. 66² KC to reguła interpretacyjna, to otwiera się dyskusja na temat rzeczywistej woli oferenta. Czy pozostała treść oferty ma jakieś zna-

czenie dla ustalenia jej odwołałnego/nieodwołałnego charakteru? Czy biorąc pod uwagę standard interpretacji rozsądnego adresata oświadczenia woli (pan Alfred), należy brać pod uwagę, co pan Marcin chciałby powiedzieć w liście z 24 stycznia, gdyby działał rozsądnie? Czy rozsądne było dla pana Marcina związać się ofertą skierowaną do Winnicy? Czy fakt, że supermarketom się spieszyło, świadczy o tym, że rozsądne było, aby pan Marcin uczynił ofertę odwołałną czy nieodwołałną?

Wreszcie, należy wziąć pod uwagę praktyczne skutki takiego lub innego rozstrzygnięcia kwestii zawarcia umowy. Przedmiotem dyskusji może być mianowicie centralne – z punktu widzenia praktyki orzeczniczej – pytanie, o to, czy w świetle całości okoliczności można powiedzieć, że w procesie stopniowego kształtowania się wspólnej woli stron w przedmiocie zawarcia umowy przekroczony został pewien „punkt krytyczny”, z którym wiązać można skutki kontraktowe. Innymi słowy, pytać będziemy, czy osiągnięto taki stopień porozumienia, że słuszne jest przyznanie powodowi roszczeń o charakterze kontraktowym. Stwierdzenie, że ów „punkt krytyczny” nie został osiągnięty, prowadzić będzie natomiast do wniosku, że kwestię ewentualnych roszczeń należy rozstrzygać na poziomie pozakontraktowym, np. w ramach odpowiedzialności z tytułu *culpa in contrahendo*.

W odniesieniu do powyższych pytań celowe może być także ukształtowanie wiedzy uczestników odgrywających rolę świadków, aby swoimi wyjaśnieniami udzielali informacji na temat ich wiedzy, zamierzeń i interesów w momencie zawierania umowy.

Wady fizyczne wina „Savigny”

Zagadnienie koncentruje się wokół pytania, czy wino „Savigny” (zakładając, że umowa została zawarta) posiada użyteczność ze względu na cel określony w umowie. W umowie zaś określono, że wino wykorzystane zostanie do promocji supermarketów. Czy można twierdzić, że ponieważ wino o nadwyraźonej renomie nie nadaje się do promocji, to jest ono wadliwe w rozumieniu art. 556 KC? Czy w ogóle można mówić o zniszczeniu renomy wina „Savigny”? Czy działanie osoby trzeciej – gazety „Cała Prawda” może wpłynąć na ocenę wadliwości towaru? Czy dla oceny wadliwości towaru ma znaczenie chwila, w której artykuł się ukazał? Czy można wskazać na jakiegokolwiek uchybienia w produkcji win ze strony spółdzielni Winnica? Czy interes supermarketów w uchyleniu się od obowiązku przyjęcia wina zasługuje – rozsądnie rzecz biorąc – na ochronę?

Ważną – z funkcjonalnego punktu widzenia – kwestią wydaje się być pytanie, co tak naprawdę miało być przedmiotem umowy – wino czy renoma? Czy istotą umowy było nabycie renomowanego wina (ale jednak wina jako takiego), czy

też tak naprawdę renomy, która się z określonym winem wiązała (ale sam towar był *de facto* bez znaczenia)?

IV. Przykładowy scenariusz

Przeprowadzenie symulacji w „pełnej” wersji wymaga przynajmniej 6 godzin, nie licząc czasu przeznaczanego na zajęcia wstępne w ogólności poświęcone zawieraniu umów w prawie cywilnym i umowie sprzedaży oraz prawu arbitrażowemu. Na samą rozprawę z ogłoszeniem wyroku należy zarezerwować około 3 godzin. Jeżeli prowadzący nie dysponuje zwartym blokiem zajęć o tej długości, można przenieść ogłoszenie wyroku i omówienie symulacji na kolejne zajęcia oraz ewentualnie zrezygnować z przesłuchania na rozprawie świadków i biegłego.

Zajęcia 1

45 min.: rozdanie uczestnikom materiałów do symulacji, wyjaśnienie istoty całej zabawy. Wspólne przeczytanie stanu faktycznego. Identyfikacja zagadnień prawnych wynikających w sprawie. Podział ról pomiędzy uczestników (najbardziej odpowiedzialne funkcje przypadają arbitrom, a w następnej kolejności – pełnomocnikom stron).

45 min.: rozpoczęcie pracy w grupach pod nadzorem prowadzącego. Arbitrzy opracowują temat, identyfikują wątpliwości, przygotowują pytania do pełnomocników, świadków i biegłego. Zarysowują ogólne ramy rozstrzygnięcia, które przyjdzie im wydać. Pełnomocnicy opracowują argumenty i przygotowują swe wystąpienia. Świadców przygotowują się do zeznań.

Zajęcia 2

90 min.: kontynuacja pracy w grupach. W zależności od możliwości, dalsza praca w grupach może odbywać się zamiast na zajęciach w domu, tak aby uczestnicy mieli wystarczająco dużo czasu, aby się przygotować. Wskazane było przejrzanie przez uczestników komentarzy i innej literatury oraz orzecznictwa.

Zajęcia 3/4 – rozprawa z omówieniem symulacji (180 min.)

10 min.: otwarcie rozprawy przez arbitrów, wprowadzenie do sprawy, prezentacja planu rozprawy,

30 min.: przemówienie pełnomocników strony powodowej, pytania arbitrów,

30 min.: przemówienie pełnomocników strony pozwanej, pytania arbitrów,

10 min.: przesłuchanie pana Marcina, pytania pełnomocników obydwu stron i arbitrów,

10 min.: przesłuchanie pana Alfreda, pytania pełnomocników obydwu stron i arbitrów,

10 min.: przesłuchanie pani Ani, pytania pełnomocników obydwu stron i arbitrów,

10 min.: przesłuchanie biegłego Jana Wytrawnego, pytania pełnomocników obydwu stron i arbitrów,

5 min.: replika i podsumowanie pełnomocników strony powodowej,

5 min.: replika i podsumowanie pełnomocników strony pozwanej,

20 min.: narada arbitrów oraz przygotowanie przez nich wyroku, wraz z krótkim uzasadnieniem,

10 min.: ogłoszenie wyroku wraz z krótkim ustnym uzasadnieniem,

30 min.: omówienie symulacji (w szczególności warto udzielić konkretnych uwag poszczególnym uczestnikom, podkreślając mocne i słabe strony ich wystąpień; warto zwrócić również uwagę na aspekty retoryki: jasność przemówień, strukturę wypowiedzi, ton i barwę głosu itp.).

Rozdział XII. Przykładowe symulacje postępowań sądowych

Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Marta Janina Skrodzka

Symulacja 1. Prawo cywilne „Rozwód”. Materiały do inscenizacji rozprawy w postępowaniu cywilnym¹

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały opracowano na podstawie fikcyjnego stanu faktycznego. Symulacja ta była dwukrotnie organizowana dla studentów Sekcji „Dyskryminacja ze względu na płeć” oraz dla studentów Sekcji Prawa Cywilnego Kliniki Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Może spełniać różne cele. Po pierwsze można skupić się (w kontekście sekcji prawa cywilnego) na przybliżeniu studentom wiedzy na temat toku całego postępowania przed sądem cywilnym I instancji w sprawach rozwodowych i/lub na problematyce mediacji w sprawach rozwodowych. Po drugie można postawić sobie za cel zdobycie przez studentów wiedzy i umiejętności w pisaniu pism procesowych w postępowaniu cywilnym. Wówczas należy zredukować poniższe materiały do samych wytycznych dla aktorów postępowania, a kolejne dwa zajęcia poświęcić na ich pisanie i omówienie. Można również skupić się na problematyce dyskryminacji ze względu na płeć, odnosząc się zarówno do stanu faktycznego, jak i do sposobu prowadzenia przez

¹ Opracowanie na podstawie podobnej sprawy opisanej w książce *Ł. Bojarskiego i B. Namysłowskiej-Gabrysiak, Symulacja rozpraw sądowych jako metoda edukacyjna*, Warszawa 2008.

sąd postępowania rozwodowego. Dodatkowo materiały mogą zawierać skrótowy plan przebiegu postępowania cywilnego (rozwodowego). Oczywiście w trakcie symulacji podstawą jej odgrywania są dla wszystkich uczestników odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Przed rozpoczęciem odegrania niniejszej symulacji wskazane byłoby zorganizowanie studentom uczestnictwa w autentycznej rozprawie sędzię cywilnym. W symulacji może wziąć udział wiele osób (do około 15). Czas potrzebny na przeprowadzenie całej symulacji to około 8 godzin (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Powódka

- Ewa Kowalska

Pozwany

- Jan Kowalski

Świadkowie:

- Maria Nowak
- Janusz Nowak
- Magdalena Kowalska
- Piotr Kowalski

Sąd

- 1 osoba

Pełnomocnicy powódki

- 2–3 osoby

Pełnomocnicy powoda

- 2–3 osoby

Protokolant

- 1 osoba

II. Materiały w sprawie

1. Pozew cywilny o rozwód

Warszawa, dnia 2008 r.

Sąd Okręgowy
w Warszawie
Wydział Cywilny

Powódka: Ewa Kowalska
zam. w Warszawie,
ul. Mokotowska 24
reprezentowana przez
.....

Pozwany: Jan Kowalski,
zam. w Warszawie,
ul. Mokotowska 24
reprezentowany przez
.....

Pozew o rozwód z winy pozwanego

W imieniu powódki wnoszę o:

1. Rozwiązanie jej małżeństwa z pozwanym Janem Kowalskim, zawartego w Urzędzie Stanu Cywilnego w Warszawie, Nr aktu małżeństwa 5/2005 – przez rozwód z winy pozwanego.
2. Powierzenie powódce władzy rodzicielskiej nad synem Marcinem, urodzonym 20.10.2006 r.
3. Zobowiązanie pozwanego do ponoszenia kosztów utrzymania syna 350 zł miesięcznie.
4. Nakazanie eksmisji pozwanego Jana Kowalskiego z mieszkania znajdującego się w Warszawie, przy ul. Mokotowskiej 24.
5. Zwolnienie powódki od kosztów sądowych w całości.

Ponadto wnoszę o:

6. Wezwanie na rozprawę i przesłuchanie w charakterze świadków:
 - Marię Nowak, zam. w Warszawie, ul. Lubelskiej 2 m. 3,
 - Janusza Nowaka, zam. w Warszawie, ul. Lubelskiej 2 m. 3.

Uzasadnienie

Strony zawarły związek małżeński w Warszawie, w dniu 5.1.2005 r.

Dowód: – akt małżeństwa stron.

Z tego małżeństwa w dniu 20.10.2006 r. urodził się syn Marcin Kowalski.

Dowód: – akt urodzenia syna

Po zawarciu związku małżeńskiego początkowo strony zamieszkały razem z rodzicami pozwanego. Przez pierwsze dwa lata strony żyły w miarę zgodnie, choć już wówczas pozwany przejawiał skłonności do nadużywania alkoholu.

Dowód: – zeznania świadków Marii i Janusza Nowak,
– przesłuchanie stron.

W końcu 2005 r. strony zamieszkały w samodzielnym, kupionym przez nich na kredyt mieszkaniu, znajdującym się w Warszawie, w którym strony mieszkają do dziś.

Od czasu zamieszkania przez strony we własnym mieszkaniu, pozwany zaczął systematycznie nadużywać alkoholu. Jednocześnie z nadużywaniem alkoholu pozwany zaczął w domu urządzać awantury, podczas których krzyczał, używając wulgarnych słów, a także zaczął, z czasem coraz częściej, stosować wobec powódki przemoc fizyczną i psychiczną. Bardzo często pod wpływem alkoholu pozwany przerywał powódkę, używając przy tym niejednokrotnie przedmiotów domowych, często popychał ją na meble, skutkiem czego miała siniaki na całym ciele. Ta sytuacja ustępowała tylko okresowo, kiedy po dłuższym czasie picia pozwany trzeźwiał i rozumiejąc swoje postępowanie przeproszał i obiecywał, że już to się nigdy nie zdarzy. Ponieważ od końca października strony miały małe dziecko, powódka w trosce o jego dobro starała się za każdym razem pomagać pozwanemu w jego postanowieniach poprawy. Niestety, nigdy przerwa w piciu i stosowaniu przemocy nie była dłuższa niż 2 miesiące.

Ostatecznie przemoc i nadużywanie alkoholu bardzo się nasiliły pod koniec 2007 r., a od początku 2008 r., pozwany nieprzerwanie nadużywał alkoholu. Jednocześnie nie ustaje, stosowana przez niego wobec powódki, przemoc fizyczna i psychiczna.

Od wakacji 2008 r. powódka uświadomiła sobie, że ta sytuacja musi się skończyć przede wszystkim ze względu na dobro syna, który coraz bardziej przeżywa całą sytuację domową. We wrześniu 2008 r. rodzice powódki, wiedząc o całej sytuacji, w trosce o jej zdrowie i życie złożyli zawiadomienie o przestępstwie znęcania się pozwanego nad powódką.

Dowód: – sprawa karna o sygn. ... w postępowaniu sądowym,
– zeznania świadków Marii i Janusza Nowaków.

Zdaniem powódki swoim zachowaniem przez te lata pozwany doprowadził do sytuacji, w której nie ma już między nimi żadnej więzi uczuciowej. Powódka nie kocha męża i nie dostrzega żadnej możliwości na wspólne życie.

Dowód: – zeznania rodziców powódki

Obecnie syn powódki i pozwanego ma 3 lata i od września zaczął chodzić do przedszkola. Na zaspokojenie jego potrzeb niezbędne jest około 500 zł miesięcznie. Powódka jest zatrudniona w firmie Trio na stanowisku asystentki i zarabia miesięcznie średnio 1500 zł netto.

Pozwany obecnie nie pracuje z powodu ciągłego nadużywania alkoholu. Kiedy w czerwcu 2007 r. udało się mu dostać pracę w firmie Juventus, już po kilku dniach zaczął pić i do pracy nie wrócił.

Dowód: – zaświadczenie o zarobkach powódki z firmy Trio.

W związku z narastającą agresją pozwanego do powódki wnoszę również, w imieniu powódki, o eksmisję pozwanego. Jak zostało wykazane powyżej zamieszkiwanie stron razem, ze względu na znaczne nadużywanie przez pozwanego alkoholu oraz ciągle awantury połączone ze stosowaniem przemocy w stosunku do powódki, nie jest możliwe.

Dowód: – zeznania rodziców powódki.

Jednocześnie wnoszę o zwolnienie powódki od kosztów sądowych, ponieważ nie jest ona w stanie ponieść kosztów sądowych bez uszczerbku utrzymania siebie i syna. Powódka ma na utrzymanie miesięczne 1500 zł. W każdym miesiącu rodzice pomagają jej finansowo, ponieważ inaczej byłoby jej bardzo ciężko. Wobec powyższego wnoszę jak wyżej.

W tych warunkach uzasadnione jest całe żądanie powódki o orzeczeniu rozvodu stron z winy pozwanego, przyznanie powódce władzy rodzicielskiej i zobowiązanie pozwanego do ponoszenia kosztów utrzymania syna w żądanej wysokości oraz eksmisja pozwanego ze wspólnego mieszkania.

.....
Adwokat

Załączniki:

1. Odpis skrócony aktu małżeństwa.
2. Odpis skrócony aktu urodzenia syna.
3. Zaświadczenie o zarobkach.

2. Odpowiedź na pozew

Sąd Okręgowy
w Warszawie
Wydział Cywilny

Warszawa, dnia 2008 roku

Powódka: Ewa Kowalska
zam. w Warszawie,
ul. Mokotowska 24
reprezentowana przez
.....

Pozwany: Jan Kowalski,
zam. w Warszawie,
ul. Mokotowska 24
reprezentowany przez
.....

Odpowiedź na pozew

W imieniu pozwanego wnoszę o:

- 1) Oddalenie powództwa w całości,
- 2) Wezwanie na świadków:
 - a) Magdalenę Kowalską, zam. w Warszawie, ul. Kazimierska 4 m. 5,
 - b) Piotra Kowalskiego, zam. w Warszawie, ul. Kazimierska 4 m. 5.
- 3) Zwolnienie pozwanego od kosztów sądowych w całości.

Uzasadnienie

Żądanie powódki jest bezzasadne. Pozwany Jan Kowalski jest spokojnym człowiekiem oraz dobrym mężem i ojcem. Pozwany nigdy nie wszczyna kłótni z żoną i nigdy też nie uderzył żony, a tym bardziej nie stosował wobec niej przemocy.

Pozwany jest zatrudniony w firmie ochroniarskiej Juventus od kilku miesięcy. Z powodu konkurencji na rynku warszawskim, zmuszony jest on często kończyć pracę późnym wieczorem, dlatego też często nie ma go w domu. Nieuzasadnione jest zatem twierdzenie że pozwany nie pracuje od kilku miesięcy.

Dowód: zeznanie świadków Magdaleny i Piotra Kowalskich

Pozwany nie nadużywa alkoholu. Pije tylko okazjonalnie i tylko wtedy, kiedy następnego dnia ma dzień wolny w pracy, co zdarza się bardzo rzadko.

Zdaniem pozwanego powódka znalazła sobie innego partnera i chcąc rozpocząć z nim nowe życie, całą winą za rozkład pożycia stron chce obarczyć pozwanego.

Dowód: zeznania świadków Magdaleny i Piotra Kowalskich

Pozwany kocha swoją żonę i syna i nie zgadza się na orzekanie rozwodu. Pozwany nie ma oszczędności i zarabia mniej niż tysiąc złotych miesięcznie. Nie jest on w stanie ponieść kosztów sądowych, dlatego wniosek o zwolnienie z kosztów jest zasadny.

.....
Adwokat

Załączniki:

1. Zaświadczenie o zarobkach.

3. Wytyczne dla aktorów postępowania (zeznania stron i świadków)

Wytyczne dla powódki Ewy Kowalskiej

Razem ze swoim mężem mieszkaś w małym mieszkaniu (pokój, łazienka i kuchnia) przy ulicy Mokotowskiej 24 w Warszawie. Mąż ma nieregularne godziny pracy i jest ochroniarzem.

Mąż Jan Kowalski nadużywa alkoholu. W końcu 2005 r. zamieszkaliście razem we wspólnym mieszkaniu, kupionym na kredyt, znajdującym się w Warszawie, w którym mieszkacie do dziś.

Od czasu zamieszkania przez was we własnym mieszkaniu mąż zaczął systematycznie nadużywać alkoholu. Jednocześnie z nadużywaniem alkoholu zaczął w domu urządzać awantury, podczas których krzyczał, używając wulgarnych słów, a także zaczął, z czasem coraz częściej, stosować wobec ciebie przemoc fizyczną i psychiczną.

Ostatecznie przemoc i nadużywanie alkoholu bardzo się nasiliły pod koniec 2007 r., a od początku 2008 r. mąż nieprzerwanie nadużywa alkoholu. Jednocześnie nie ustaje, stosowana przez niego wobec ciebie przemoc fizyczna i psychiczna.

Takie zachowanie twojego męża wpływa na twoje zdrowie (jesteś chronicznie zestresowana i obawiasz się o swoje zdrowie i życie), może spowodować również zwolnienie cię z pracy (zaczynasz pracę w o 7 rano, a zmęczenie i stres po nieprzespanej nocy znacznie zmniejsza wydajność twojej pracy. Zdarzyło ci się kilkakrotnie zasnąć w pracy).

Mąż nie daje ci pieniędzy. Sama płacisz 500 zł czynszu. Ponieważ mąż nie daje ci pieniędzy, kupujesz jedzenie sama dla siebie i dziecka.

Masz nadzieję, że jeśli twój mąż przestałby pić, to byłby dla ciebie i syna dobrym mężem i ojcem, a wtedy nawet moglibyście być razem. Kochasz swojego męża i chciałabyś, żeby się zmienił. (Musisz to wyraźnie powiedzieć).

Jednakże, nie masz już prawie żadnych nadziei na jego zmianę i dlatego uważasz, że lepiej będzie dla ciebie i dziecka, jeśli dostaniecie rozwód, a mąż zostanie wyeksmitowany.

Wytyczne dla pozwanego Jana Kowalskiego

Mieszkaś w małym, jednopokojowym mieszkaniu w Warszawie przy ul. Mokotowskiej 24. Jesteś ochroniarzem. Jesteś zatrudniony w firmie ochroniarskiej Juventus od kilku miesięcy. Z powodu konkurencji na rynku warszawskim zmuszony jesteś często kończyć pracę późnym wieczorem, dlatego też często nie ma cię w domu.

Rzeczywiście, jeżeli wracasz późno do domu zdarza się, że wypijasz około 5 piw. A ponieważ żona nie chce z tobą rozmawiać, denerwujesz się na nią. Ponadto od jakiegoś czasu podejrzewasz, że żona znalazła sobie nowego partnera i dlatego chce się z tobą rozwieźć. Na tym tle dochodzi między wami do częstych kłótni, podczas których kilkakrotnie uderzyłeś żonę. Ale twoim zdaniem żonie się należało, a poza tym to nie było mocno.

Kochasz swoją żonę i nie chcesz się z nią rozwodzić, dlatego nie zgadzasz się na orzeczenie rozwodu.

Wytyczne dla Marii i Janusza Nowaków

Jako rodzice bardzo martwicie się o swoją córkę, nie mając żadnych wątpliwości, że jej mąż znęca się nad nią psychicznie i fizycznie, urządzając w domu częste awantury. Kilkakrotnie widzieliście u córki ślady pobicia, chociaż córka przez pewien czas nie przyznawała się, że są one wynikiem stosowania przemocy przez męża. Po jakimś czasie opowiedziała dokładnie, co dzieje się w jej domu.

Po jednej z wizyt córki, która miała zakrwawione oko, zdecydowaliście się złożyć zawiadomienie o do prokuratury o popełnianym przestępstwie przez Jana Kowalskiego. Sprawa karna jest w toku.

Wytyczne dla Magdaleny i Piotra Kowalskich

Cały stan faktyczny znacie z opowiadań syna, który uważa, że jego żona go zdradza. Nie jesteście często zapraszani do ich mieszkania, ponieważ, jak sądzicie, żona syna was nie lubi. Od początku uważaliście, że nie będzie ona dobrą żoną. Co do syna, to jeszcze jak mieszkał z wami w domu, był bardzo spokojny, chociaż zdarzało mu się zrobić awanturę, ale tylko jak był pod wpływem alkoholu. Jednak nigdy nikogo wówczas nie uderzył. Uważacie, że jeżeli syn kocha swoją żonę, to ona powinna rozstać się ze swoim nowym partnerem i dla dobra dziecka zostać z mężem.

III. Wybrane przepisy

KPC

Tytuł VII. Postępowania odrębne.

Dział I. Postępowanie w sprawach małżeńskich

Rozdział 1. Przepisy ogólne

Art. 425

Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się w sprawach o unieważnienie małżeństwa, o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa i o rozwód oraz o separację na żądanie jednego z małżonków.

Art. 426

Do reprezentowania strony konieczne jest pełnomocnictwo udzielone do prowadzenia danej sprawy.

Art. 427

Posiedzenia odbywają się przy drzwiach zamkniętych, chyba że obie strony żądają publicznego rozpoznania sprawy, a sąd uzna, że jawność nie zagraża moralności.

Art. 428

§ 1. Rozprawa odbywa się bez względu na niestawiennictwo jednej ze stron. Jednakże w razie nie usprawiedliwionego niestawiennictwa powoda na pierwsze posiedzenie sądowe wyznaczone w celu przeprowadzenia rozprawy, postępowanie ulega zawieszeniu, chyba że prokurator popiera żądanie unieważnienia albo ustalenia istnienia lub nieistnienia małżeństwa.

§ 2. Podjęcie postępowania następuje na wniosek powoda, nie wcześniej jednak niż po upływie trzech miesięcy od dnia zawieszenia postępowania. W razie niezgłoszenia takiego wniosku w ciągu roku po zawieszeniu, sąd umorzy postępowanie. Umorzenie wywołuje takie same skutki, jak umorzenie postępowania zawieszonoego na zgodny wniosek stron lub z powodu ich niestawiennictwa.

Art. 429

Jeżeli strona wezwana do osobistego stawiennictwa nie stawi się bez usprawiedliwionych powodów na posiedzenie, sąd może skazać ją na grzywnę według przepisów o karach za niestawiennictwo świadka, nie może jednak nakazać przymusowego sprowadzenia jej do sądu.

Art. 430

Małoletni, którzy nie ukończyli lat trzynastu, a zstępni stron, którzy nie ukończyli lat siedemnastu, nie mogą być przesłuchiwani w charakterze świadków.

Art. 431

W sprawach przewidzianych w rozdziale niniejszym nie można oprócz rozstrzygnięcia wyłącznie na uznaniu powództwa lub przyznaniu okoliczności faktycznych. W sprawach tych nie stosuje się art. 339 § 2.

Art. 432

W każdej sprawie o rozwód lub o separację sąd zarządza przeprowadzenie dowodu z przesłuchania stron. W innych sprawach sąd nie może odmówić dopuszczenia takiego dowodu, jeżeli strona go powołała. Art. 302 § 1 stosuje się odpowiednio.

Art. 433

Protokół rozprawy powinien zawierać oświadczenie małżonków co do liczby, wieku i płci dzieci żyjących, stosunków majątkowych i zarobkowych obu małżonków, szczególnych obowiązków utrzymania osób nie będących ich wspólnymi dziećmi oraz co do treści umowy majątkowej, jeżeli małżonkowie umowę taką zawarli.

Art. 434

Sąd może zarządzić przeprowadzenie przez wyznaczoną osobę wywiadu środowiskowego w celu ustalenia warunków, w których żyją i wychowują się dzieci stron.

Art. 434¹

(uchylony).

Art. 435

§ 1. Wyrok prawomocny ma skutek wobec osób trzecich.

§ 2. Nie dotyczy to części orzekającej o prawach i roszczeniach majątkowych poszukiwanych łącznie z prawami niemajątkowymi.

Rozdział 2. Sprawy o rozwód i o separację**Art. 436**

§ 1. Jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd może skierować strony do mediacji. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszono.

§ 2. Przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio, z tym że przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków.

§ 3. Mediatorami mogą być także kuratorzy sądowi oraz osoby wskazane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne.

§ 4. Jeżeli strony nie uzgodniły osoby mediatora, sąd kieruje je do mediacji prowadzonej przez mediatora, o którym mowa w § 3, albo do stałego mediatora posiadającego wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych.

Art. 439

§ 1. Powództwo wzajemne o rozwód lub o separację jest niedopuszczalne.

§ 2. W czasie trwania procesu o rozwód lub o separację nie może być wszczęta odrębna sprawa o rozwód albo o separację.

§ 3. Strona pozwana w sprawie o rozwód może jednak również żądać rozwodu albo separacji. Strona pozwana w sprawie o separację może również żądać separacji albo rozwodu.

Art. 440

§ 1. Jeżeli sąd nabierze przekonania, że istnieją widoki na utrzymanie pożycia małżeńskiego, zawiesza postępowanie. Zawieszenie takie może nastąpić tylko raz w toku postępowania.

§ 2. Podjęcie postępowania następuje na wniosek jednej ze stron; poza tym stosuje się odpowiednio art. 428 § 2.

Art. 441

Postępowanie dowodowe ma przede wszystkim na celu ustalenie okoliczności dotyczących rozkładu pożycia, jak również okoliczności dotyczących dzieci stron i ich sytuacji, a w razie uznania powództwa - także przyczyn, które skłoniły do tego stronę pozwaną.

Art. 442

Jeżeli pozwany uznaje żądanie pozwu a małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może ograniczyć postępowanie dowodowe do przesłuchania stron.

Art. 443

(uchylony).

Art. 444

Małżonek może dochodzić roszczeń alimentacyjnych od drugiego małżonka na wypadek orzeczenia rozwodu, jak również na wypadek orzeczenia separacji. Dochodzenie następuje przez zgłoszenie wniosku na rozprawie w obecności drugiego małżonka albo w piśmie, które należy doręczyć drugiemu małżonkowi.

Art. 445

§ 1. W czasie trwania procesu o rozwód lub o separację nie może być wszczęta odrębna sprawa o zaspokojenie potrzeb rodziny i o alimenty pomiędzy małżonkami albo pomiędzy nimi a ich wspólnymi małoletnimi dziećmi co do świadczeń za okres od wytoczenia powództwa o rozwód lub o separację. Pozew lub wniosek o zabezpieczenie w takiej sprawie sąd przekazuje sądowi, w którym toczy się sprawa o rozwód lub o separację, w celu rozstrzygnięcia według przepisów o postępowaniu zabezpieczającym.

§ 2. Postępowanie w sprawie o zaspokojenie potrzeb rodziny lub o alimenty, wszczęte przed wytoczeniem powództwa o rozwód lub o separację, ulega z urzędu zawieszeniu z chwilą wytoczenia powództwa o rozwód lub o separację co do świadczeń za okres od jego wytoczenia. Z chwilą wydania w sprawie o rozwód lub o separację postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia wykonania obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny lub o alimenty wstrzymuje się także z mocy prawa wykonanie nieprawomocnych orzeczeń o obowiązku tych świadczeń, wydanych w poprzednio wszczętej sprawie, za okres od wytoczenia powództwa o rozwód lub o separację.

§ 3. Po prawomocnym zakończeniu sprawy o rozwód lub o separację zawieszono postępowanie podejmuje się z mocy prawa, orzeczenia zaś, których wykonanie było wstrzymane, podlegają wykonaniu, jednak tylko co do okresu, za który w sprawie o rozwód lub o separację nie orzeczono o roszczeniach objętych zawieszonym postępowaniem. W pozostałym zakresie postępowanie ulega z mocy prawa umorzeniu.

Art. 445¹

§ 1. Jeżeli sprawa o rozwód lub o separację jest w toku, nie może być wszczęte odrębne postępowanie dotyczące władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron. W razie potrzeby orzeczenia o władzy rodzicielskiej, stosuje się przepisy o postępowaniu zabezpieczającym.

§ 2. Postępowanie w sprawie dotyczącej władzy rodzicielskiej wszczęte przed wytożeniem powództwa o rozwód lub o separację ulega z urzędu zawieszeniu, a o władzy rodzicielskiej przez cały czas trwania sprawy o rozwód lub o separację sąd orzeka w postępowaniu zabezpieczającym. Sąd postanowi podjąć postępowanie dotyczące władzy rodzicielskiej, jeżeli w prawomocnym orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie o rozwód lub o separację nie orzeczono o władzy rodzicielskiej. W przeciwnym wypadku postępowanie ulega umorzeniu.

Art. 445²

W każdym stanie sprawy o rozwód lub separację sąd może skierować strony do mediacji w celu ugodowego załatwienia spornych kwestii dotyczących zaspokojenia potrzeb rodziny, alimentów, sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej, kontaktów z dziećmi oraz spraw majątkowych podlegających rozstrzygnięciu w wyroku orzekającym rozwód lub separację. Przepisy art. 436 § 3 i 4 stosuje się odpowiednio.

Art. 446

W razie śmierci jednego z małżonków postępowanie umarza się.

KRO**Dział II. Prawa i obowiązki małżonków****Art. 23**

Małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli.

Art. 24

Małżonkowie rozstrzygają wspólnie o istotnych sprawach rodziny; w braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu.

Art. 27

Oboje małżonkowie obowiązani są, każdy według swych sił oraz swych możliwości zarobkowych i majątkowych, przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli. Zadośćuczynienie temu obowiązkowi może polegać także, w całości lub w części, na osobistych staraniach o wychowanie dzieci i na pracy we wspólnym gospodarstwie domowym.

Dział IV. Ustanie małżeństwa**Art. 56**

§ 1. Jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód.

§ 2. Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

§ 3. Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

Art. 57

§ 1. Orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia.

§ 2. Jednakże na zgodne żądanie małżonków sąd zaniecha orzekania o winie. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy.

Art. 58

§ 1. W wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i o kontaktach rodziców z dzieckiem oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Sąd uwzględni porozumienie małżonków o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem po rozwodzie, jeżeli jest ono zgodne z dobrem dziecka. Rodzeństwo powinno wychowywać się wspólnie, chyba że dobro dziecka wymaga innego rozstrzygnięcia.

§ 1a. Sąd może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka. Sąd może pozostawić władzę rodzicielską obojgu rodzicom na ich zgodny wniosek, jeżeli przedstawili porozumienie o którym mowa w § 1, i jest zasadne oczekiwanie, że będą współdziałać w sprawach dziecka.

§ 2. Jeżeli małżonkowie zajmują wspólne mieszkanie, sąd w wyroku rozwodowym orzeka także o sposobie korzystania z tego mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków. W wypadkach wyjątkowych, gdy jeden z małżonków swym rażąco nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie, sąd może nakazać jego eksmisję na żądanie drugiego małżonka. Na zgodny wniosek stron sąd może w wyroku orzekającym rozwód orzec również o podziale wspólnego mieszkania albo o przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi małżonek wyraża zgodę na jego opuszczenie bez dostarczenia lokalu zamiennego i pomieszczenia zastępczego, o ile podział bądź jego przyznanie jednemu z małżonków są możliwe.

§ 3. Na wniosek jednego z małżonków sąd może w wyroku orzekającym rozwód dokonać podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu.

§ 4. Orzekając o wspólnym mieszkaniu małżonków sąd uwzględni przede wszystkim potrzeby dzieci i małżonka, któremu powierza wykonywanie władzy rodzicielskiej.

Art. 59

W ciągu trzech miesięcy od chwili uprawomocnienia się orzeczenia rozwodu małżonek rozwiedziony, który wskutek zawarcia małżeństwa zmienił swoje dotychczasowe nazwisko, może przez oświadczenie złożone przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego powrócić do nazwiska, które nosił przed zawarciem małżeństwa.

Art. 60

§ 1. Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka rozwiedzonego dostarczania środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego.

§ 2. Jeżeli jeden z małżonków został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, a rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego, sąd na żądanie małżonka niewinnego może orzec, że małżonek wyłącznie winny obowiązany jest przyczyniać się w odpowiednim zakresie do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego, chociażby ten nie znajdował się w niedostatku.

§ 3. Obowiązek dostarczania środków utrzymania małżonkowi rozwiedzonemu wygasa w razie zawarcia przez tego małżonka nowego małżeństwa. Jednakże, gdy zobowiązanym jest małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za winnego rozkładu pożycia, obowiązek ten wygasa także z upływem pięciu lat od orzeczenia rozwodu, chyba, że ze względu na wyjątkowe okoliczności sąd, na żądanie uprawnionego, przedłuży wymieniony termin pięcioletni.

Art. 61

Z zastrzeżeniem przepisu artykułu poprzedzającego do obowiązku dostarczania środków utrzymania przez jednego z małżonków rozwiedzionych drugiemu stosuje się odpowiednio przepisy o obowiązku alimentacyjnym między krewnymi.

Dział V. Separacja**Art. 61¹**

§ 1. Jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd orzekł separację.

§ 2. Jednakże mimo zupełnego rozkładu pożycia orzeczenie separacji nie jest dopuszczalne, jeżeli wskutek niej miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo, jeżeli z innych względów orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

§ 3. Jeżeli małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków.

Art. 61²

§ 1. Jeżeli jeden z małżonków żąda orzeczenia separacji, a drugi orzeczenia rozwodu i żądanie to jest uzasadnione, sąd orzeka rozwód.

§ 2. Jeżeli jednak orzeczenie rozwodu nie jest dopuszczalne, a żądanie orzeczenia separacji jest uzasadnione, sąd orzeka separację.

Art. 61³

§ 1. Przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy art. 57 i art. 58.

§ 2. Orzekając separację na podstawie zgodnego żądania małżonków, sąd nie orzeka o winie rozkładu pożycia. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy.

Art. 61⁴

§ 1. Orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej.

§ 2. Małżonek pozostający w separacji nie może zawrzeć małżeństwa.

§ 3. Jeżeli wymagają tego względy słuszności, małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy.

§ 4. Do obowiązku dostarczania środków utrzymania przez jednego z małżonków pozostających w separacji drugiemu stosuje się odpowiednio przepisy art. 60, z wyjątkiem § 3.

§ 5. Przepisu art. 59 nie stosuje się.

Art. 61⁶

§ 1. Na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o zniesieniu separacji.

§ 2. Z chwilą zniesienia separacji ustają jej skutki.

§ 3. Znosząc separację, sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków.

Dział III. Obowiązek alimentacyjny**Art. 128**

Obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania (obowiązek alimentacyjny) obciąża krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo.

Art. 130

Obowiązek jednego małżonka do dostarczania środków utrzymania drugiemu małżonkowi po rozwiązaniu lub unieważnieniu małżeństwa albo po orzeczeniu separacji wyprzedza obowiązek alimentacyjny krewnych tego małżonka.

Art. 133

§ 1. Rodzice obowiązani są do świadczeń alimentacyjnych względem dziecka, które nie jest jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie, chyba że dochody z majątku dziecka wystarczają na pokrycie kosztów jego utrzymania i wychowania.

§ 2. Poza powyższym wypadkiem uprawniony do świadczeń alimentacyjnych jest tylko ten, kto znajduje się w niedostatku.

§ 3. Rodzice mogą uchylić się od świadczeń alimentacyjnych względem dziecka pełnoletniego, jeżeli są one połączone z nadmiernym dla nich uszczerbkiem lub jeżeli dziecko nie dokłada starań w celu uzyskania możliwości samodzielnego utrzymania się.

Art. 135

§ 1. Zakres świadczeń alimentacyjnych zależy od usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego oraz od zarobkowych i majątkowych możliwości zobowiązanego.

§ 2. Wykonanie obowiązku alimentacyjnego względem dziecka, które nie jest jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie albo wobec osoby niepełnosprawnej może polegać w całości lub w części na osobistych staraniach o utrzymanie lub o wychowanie uprawnionego; w takim wypadku świadczenie alimentacyjne pozostałych zobowiązanych polega na pokrywaniu w całości lub w części kosztów utrzymania lub wychowania uprawnionego.

§ 3. Świadczenia z pomocy społecznej lub funduszu alimentacyjnego, o którym mowa w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. Nr 192, poz. 1378 oraz z 2008 r. Nr 134, poz. 850) podlegające zwrotowi przez zobowiązanego do alimentacji oraz świadczenia dla rodziny zastępczej nie wpływają na zakres obowiązku alimentacyjnego.

Ustawa z 21.6.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego

Art. 13

1. Jeżeli lokator wykracza w sposób rażąco lub uporczywy przeciwko porządkowi domowemu, czyniąc uciążliwym korzystanie z innych lokali w budynku, inny lokator lub właściciel innego lokalu w tym budynku może wytoczyć powództwo o rozwiązanie przez sąd stosunku prawnego uprawniającego do używania lokalu i nakazanie jego opróżnienia.

2. Współlokator może wytoczyć powództwo o nakazanie przez sąd eksmisji małżonka, rozwiedzionego małżonka lub innego współlokatora tego samego lokalu, jeżeli ten swoim rażąco nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie.

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Co najmniej 5 zajęć akademickich po 90 minut, 1 koordynator.

W niniejszej symulacji, ze względu na przygotowane w materiałach rozbieżne zeznania stron i świadków, koordynator powinien zdecydować przed przystąpieniem do jej poprowadzenia, czyja wersja jest prawdziwa, a kto zeznaje nieprawdę i dlaczego. Po przyjęciu jednej z wybranych wersji koordynator podczas pierwszych zajęć powinien odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jaka wersja jest prawdziwa, a jaką wersję mają przedstawiać przed sądem i dlaczego. Oczywiście każdy uczestnik powinien zachować swoją wersję dla siebie, nie dzieląc się nią z innymi. Dopiero na zakończenie symulacji, podczas jej omawiania, każdy ze studentów może przedstawić całą przez siebie odgrywaną rolę.

Niniejsza symulacja, ze względu na przyjęty stan faktyczny, daje też bardzo duże możliwości różnych rozwiązań prawnych. W zależności od jej odgrywania

przez studentów możliwe jest np. przeprowadzenie mediacji (wtedy oczywiście rozprawa jest odraczana, a jedne, następne, zajęcia należy poświęcić jej przeprowadzeniu). W takim też przypadku mediatorem powinien być ktoś przygotowany do jej przeprowadzenia, aby podczas jej symulowania studenci nauczyli się jak najwięcej o instytucji mediacji. Wszystkie symulowane zdarzenia powinny być odpowiednio przygotowane i nadzorowane przez koordynatora, świadomego celu dydaktycznego, jaki chce on osiągnąć poprzez przeprowadzenie danej symulacji.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom symulacji przygotowanych materiałów, podział ról, a następnie praca w grupach nad przygotowaniem do rozprawy cywilnej. W zależności od liczby studentów w danej sekcji przy podziale ról powinno się brać pod uwagę możliwość wzajemnej pracy, co najmniej 2 studentów w ramach jednej grupy. W omawianej symulacji oznacza to np., że co najmniej 2 studentów powinno otrzymać rolę pełnomocników powódki, pracujących później w grupie z powódką, 2 studentów rolę pełnomocników pozwanego, pracujących później w grupie z pozwanym. Co do określenia składu sądu, najlepiej jeśli jest to skład taki sam, jaki wystąpiłby w rzeczywistej sprawie, jeśli jednak jest to niemożliwe, należy zawsze pamiętać, aby omówić ze studentami zagadnienie składu sądu w kontekście danej sprawy w rzeczywistym sądzie. Role świadków można przydzielić jednej osobie, pamiętając, aby w ciągu całego roku każdy student miał możliwość uczestniczenia w każdej roli w przeprowadzanych symulacjach. Po rozdzieleniu wszystkich ról następuje około 1 godziny pracy w grupach (pełnomocnicy razem, ustalając wspólnie swoją wersję stanu faktycznego wraz z analizą prawną, sędziowie razem, przygotowując się do poprowadzenia rozprawy zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania karnego, świadkowie przygotowują swoje zeznania).

Zajęcia 2, 3 i ewentualnie 4

Przeprowadzenie symulacji przed sądem cywilnym – I instancja, otwarcie rozprawy, przesłuchanie wstępne stron, przesłuchanie świadków i na końcu stron. Wszystkie czynności w trybie Kodeksu postępowania cywilnego. W trakcie przeprowadzania symulacji koordynator może zatrzymywać jej bieg po określonym czasie i przedstawić krótko najważniejsze jej elementy, omawiając przeprowadzony etap, (co było dobrze, jakie błędy zostały popełnione i jak można było pewne elementy przeprowadzić lepiej). Oczywiście można również omawiać przeprowadzony fragment symulacji pod koniec każdego zajęcia, zapisując sobie w trakcie wszystkie uwagi. Dobrym rozwiązaniem jest także nagranie na kamerę całości lub niektórych fragmentów przeprowadzanej symulacji. Po jej zakończeniu można razem ze studentami na kolejnych zajęciach, odtwarzając po

kolei całość symulacji (lub wybrane jej fragmenty), przeanalizować i omówić wszystkie jej elementy.

Zajęcia 5

Wygłoszenie mów końcowych. W zależności od liczby osób wygłaszających swoje mowy końcowe można podzielić odpowiednio cały czas zajęć na wszystkich uczestników, zostawiając jeszcze po 5 minut dla każdego na repliki i na omówienie całości.

Zajęcia 6

Ogłoszenie wyroku z uzasadnieniem. Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne, metodologiczne).

Symulacja 2. Prawo gospodarcze „Kradzież na budowie”.

Materiały do inscenizacji rozprawy z prawa gospodarczego

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały zostały opracowane na podstawie autentycznego stanu prawnego. Pewne elementy zostały jednak zmienione i odpowiednio dopasowane – uproszczone na potrzeby niniejszej symulacji. Została ona zorganizowana w pierwszym roku działalności¹ Centrum Praktyk Sądowych (CPS)², istniejącego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach Studenckiej Poradni Prawnej. Przeprowadzenie niniejszej symulacji ma spełnić podstawowe cele, jakie wyznaczyli sobie twórcy CPS. Pierwszym z nich jest przybliżenie studentom, biorącym udział w symulacji, toku całego postępowania cywilnego przed sądem I instancji w sprawach gospodarczych oraz problematyki spraw gospodarczych w postępowaniu cywilnym, w których do tej pory mogli uczestniczyć wyłącznie jako bierni widzowie. Po drugie ma za zadanie stworzyć szansę na wypróbowanie i utrwalenie zdobytej wiedzy w praktyce oraz wypróbowanie własnych sił po drugiej stronie sali sądowej przez studentów. Ponadto powinna umożliwić sprawdzenie umiejętności oratorskich studentów biorących udział w symulacji oraz umiejętności opanowania emocji w sytuacji stresowej, tak aby w przyszłości, wykonując zawód prawnika, mogli oni czuć się pewnie, wchodząc świadomi swojej roli, na salę sądową.

¹ Pierwszym rokiem działalności Centrum Praktyk Sądowych był rok akademicki 2005/2006.

² Więcej informacji na temat idei, organizacji oraz metodologii Centrum Praktyk Sądowych zob. *M. J. Skrodzka*, Centrum Praktyk Sądowych – symulacje rozpraw sądowych wpisane na stałe w działalność studenckiej poradni prawnej, *Klinika* 2007, Nr 3(7), październik 2007.

Ze względu na cele dydaktyczne, opracowano uproszczony pozew i odpowiedź na pozew drugiego pozwanego, a także krótkie wytyczne dla poszczególnych uczestników, tak aby ułatwić studentom, którzy zetknęli się z postępowaniem cywilnym w sprawie gospodarczej po raz pierwszy, pracę nad symulacją. W opracowanych pismach procesowych celowo nie uwzględniono żadnych przepisów prawnych, aby uczestnicy symulacji mogli wykazać się samodzielną pracą w doborze właściwych przepisów. Ćwiczenie to może zostać zmodyfikowane. Po pierwsze w przypadku obrania dodatkowego celu, jakim jest nauka pisania pism procesowych, materiały należałoby zmodyfikować, usuwając z nich pisma procesowe, poszerzając zaś wytyczne dla poszczególnych uczestników i przeznaczyć kilka spotkań na naukę pisania pism procesowych. Po drugie w sytuacji gdy koordynator nie mógłby poświęcić odpowiedniej ilości czasu na ćwiczenie związane z nauką pisania pism procesowych, a chciałby sprawdzić umiejętności uczestników w tym zakresie, powinien na drugich zajęciach zadać pracę domową. Praca ta polegałaby na przygotowaniu przez każdego uczestnika symulacji, odpowiedzi na pozew pierwszego pozwanego. Wszystkie pisma opracowane przez studentów zostałyby omówione podczas trzecich zajęć i na ich podstawie grupa stworzyłaby jedną odpowiedź na pozew pierwszego pozwanego.

W trakcie symulacji podstawą do jej odgrywania dla wszystkich uczestników są odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.

Ze względu na charakter CPS studenci biorący udział w przygotowaniu symulacji uczestniczyli wcześniej w 6 godzinach: zajęć teoretycznych dotyczących modelu polskiego sądownictwa, byli uczestnikami postępowań cywilnych z zakresu prawa gospodarczego podczas dwóch wizyt w sądzie, a także mieli okazję omówić obserwowane rozprawy z sędziami, którzy je prowadzili.

Liczba osób biorących udział w symulacji to od 13 do 20 osób (można zwiększyć liczbę osób reprezentujących strony, a także wprowadzić dodatkowych świadków). W przeprowadzonej symulacji brało udział 13 osób. Czas zaplanowany na jej przygotowanie i przeprowadzenie w ramach CPS to ok. 10 godzin, choć w przypadku wykorzystania materiałów w ramach innych zajęć czas ten może zostać odpowiednio wydłużony o np. omówienie konkretnych przepisów oraz wizyty w sądzie (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Powód

- Przedsiębiorstwo Instalacji Elektrycznych „Elektra” w Piszczycowie (*Prezes Jan Sprytny*)

Pełnomocnik powoda

- 2 osoby

Pozwani

- Firma ochroniarska „Rekin” J. Ostry sp.j. (*Wspólnik Jan Ostry*)
- Towarzystwo Ubezpieczeniowe „Nadzieja” S.A. w Warszawie, Oddział w Piszczyczkowie

Pełnomocnicy pozwanych

- 4 osoby

Świadkowie

- kierownik budowy zatrudniony przez głównego wykonawcę „Kielnia” S.A. w Piszczyczkowie – Tomasz Gapiński
- pracownik firmy ochroniarskiej „Rekin” J. Ostry sp.j. – Piotr Chyży

Sąd

- 1 osoba

Protokolant

- 1 osoba

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Inwestor Marian Bogaty, w dniu 1.3.2003 r., zawarł umowę na wybudowanie krytej pływalni przy ul. Konopnickiej 5 w Piszczyczkowie ze spółką „Kielnia” S.A., czyniąc ją głównym wykonawcą robót.

Główny wykonawca – spółka „Kielnia” S.A. – dnia 22.4.2003 r. zawarła umowę z Przedsiębiorstwem Elektrycznym „Elektra” Sp. z o.o. w Piszczyczkowie na dokończenie budowy krytej pływalni przy ul. Konopnickiej 5 w Piszczyczkowie, mającą na celu wykonanie instalacji elektrycznej i odgromowej, oświetlenia zewnętrznego i sieci kablowej zasilającej. Jednocześnie główny wykonawca – spółka „Kielnia” S.A. – zawarła 7.6.2003 r. umowę o ochronę fizyczną mienia z firmą ochroniarską „Rekin” J. Ostry sp.j. Firma ochroniarska zawarła zaś umowę ubezpieczenia z Towarzystwem Ubezpieczeniowym „Nadzieja” S.A.

W dniach 20–22.11.2004 r. na terenie budowy pływalni dokonano kradzieży z włamaniem na szkodę Przedsiębiorstwa „Elektra”. Fakt ten został zgłoszony organom ścigania, jednak w trakcie dochodzenia nie ustalono sprawców włamania, w związku z czym postępowanie zostało umorzone.

O wykryciu faktu kradzieży Przedsiębiorstwo „Elektra” powiadomiło także głównego wykonawcę „Kielnia” S.A., który wezwał do pokrycia szkody firmę ochroniarską „Rekin”. Dnia 15.12.2005 r. główny wykonawca budowy pływalni – „Kielnia” S.A. scedował wierzytelność wobec firmy ochroniarskiej „Rekin”,

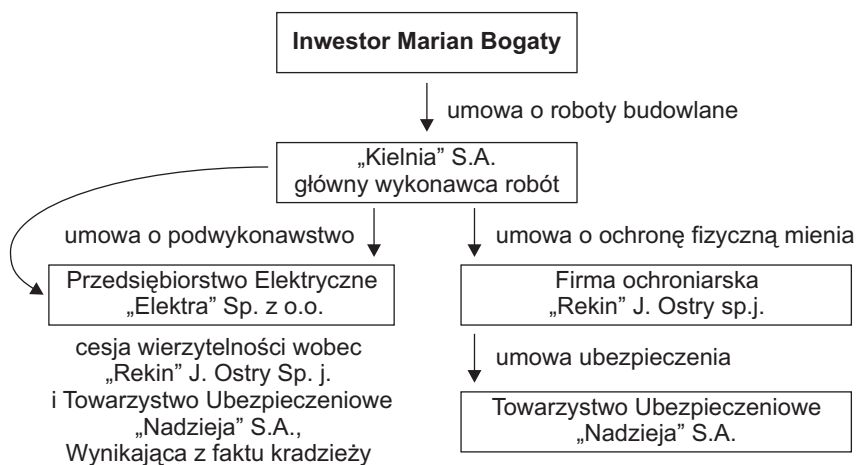
wynikającej z faktu kradzieży na terenie budowy pływalni, na Przedsiębiorstwo „Elektra”.

Przedsiębiorstwo „Elektra” kilkakrotnie wzywało firmę ochroniarską „Rekin” do pokrycia wyrządzonej kradzieżą szkody, ta jednak uchylała się od naprawienia jej, wskazując na możliwość pokrycia strat z polisy ubezpieczeniowej, wykupionej w Towarzystwie Ubezpieczeniowym „Nadzieja” S.A.

Przedsiębiorstwo „Elektra” wystąpiło do Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Nadzieja” S.A. o pokrycie szkody, ono jednak stwierdziło, iż istnieją przesłanki wykluczające odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkodę i uchyliło się od zapłaty.

W związku z powyższym Przedsiębiorstwo „Elektra” wystąpiło z powództwem przeciwko firmie ochroniarskiej „Rekin” i Towarzystwu Ubezpieczeniowemu „Nadzieja” S.A., domagając się zasądzenia solidarnie od pozwanych kwoty 15 000 zł, tytułem odszkodowania za szkodę poniesioną w wyniku kradzieży na terenie budowy krytej pływalni przy ul. Konopnickiej 5 w Piszczkowie.

2. Rysunek sytuacyjny do stanu faktycznego

3. Pozew

Piszczyków, 20.1.2006 r.

Sąd Rejonowy

w

..... Wydział Gospodarczy

Powód: Przedsiębiorstwo Elektryczne
„Elektra” Sp. z o.o.
ul. Pełna 13
40-001 Piszczyków
*reprezentowane przez
radcę prawnego*
.....

Pozwany: 1. Firma ochroniarska
„Rekin” J. Ostry sp.j.
w Piszczykowie

2. Towarzystwo Ubezpieczeniowe
„Nadzieja” S.A. w Warszawie
Oddział w Piszczykowie

Wartość przedmiotu sporu: 15 000,00 zł

Pozew o zapłatę

W imieniu Przedsiębiorstwa Elektrycznego „Elektra” Sp. z o.o. w Piszczykowie, pełnomocnictwo w załączeniu, wnoszę o:

1. zasądzenie solidarnie od pozwanych kwoty 15 000,00 zł (piętnastu tysięcy złotych), tytułem odszkodowania za szkodę, poniesioną w wyniku kradzieży na terenie budowy krytej pływalni przy ul. Konopnickiej 5 w Piszczykowie, wraz z ustawowymi odsetkami liczonymi od dnia wniesienia pozwu;
2. zasądzenie kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Nadto wnoszę o:

3. zażądanie i zaliczenie w poczet materiału dowodowego akt Prokuratury Rejonowej w Piszczykowie, sygnatura Ds. 0000/04,
4. zażądanie od drugiego pozwanego i zaliczenie w poczet materiału dowodowego akt szkody o numerze BK00/01/05,
5. wezwanie na rozprawę świadka – Tomasza Gapińskiego, zam. w Piszczykowie, ul. Bagienna 1,
6. wezwanie w charakterze świadka Piotra Chyżego, po uprzednim zobowiązaniu pierwszego pozwanego do ujawnienia adresu zamieszkania świadka.

Uzasadnienie

Powód, na podstawie umowy o podwykonawstwo Nr 6/p/03/02 z 22.4.2003 r., przyjął do realizacji zlecenie wykonania instalacji elektrycznych na terenie budowy krytej pływalni przy ul. Konopnickiej 5 w Piszczykowie. Generalnym Wykonawcą robót związanych z niniejszą budową była firma „Kielnia” S.A. w Piszczykowie.

Dowód: kopia umowy o podwykonawstwo nr 6/P/03/02 z 22.4.2003 r.

W dniach 20–22.11.2004 r. na terenie wskazanej budowy dokonano kradzieży z włamaniem na szkodę powoda. Fakt popełnienia przestępstwa, niezwłocznie po jego wykryciu w dniu 22.11.2004 r., został zgłoszony organom ścigania.

Dowód: akta Prokuratury Rejonowej w Piszczykowie, sygnatura Ds. 0000/04

W trakcie dochodzenia nie ustalono sprawców włamania, w związku z czym postępowanie zostało umorzone.

Dowód: k. 14 akt Ds. 0000/04

Obiekt w momencie dokonania kradzieży znajdował się pod ochroną, sprawowaną przez pracowników firmy ochroniarskiej „Rekin” J. Ostro sp.j. w Piszczykowie. Szczegółowe zasady odpowiedzialności firmy ochroniarskiej reguluje umowa z 7.6.2003 r. zawarta między firmą „Rekin” J. Ostro sp. j., a generalnym wykonawcą – spółką „Kielnia” S.A. w Piszczykowie.

Dowód: kopia umowy o ochronę fizyczną mienia z 7.6.2003 r. (k. 45–47 akt szkody)

Mocą postanowień § 3 pkt 2 powołanej umowy, firma „Rekin” J. Ostro sp.j. odpowiada za wszelkie zawinione szkody w mieniu, spowodowane niewłaściwym wykonywaniem obowiązków określonych w umowie. Sposób wykonywania pieczy nad chronionym obiektem określa Regulamin Ochrony firmy „Rekin”, którego kopia również znajduje się w aktach szkody.

O wykryciu w dniu 22.11.2004 r. faktu kradzieży z włamaniem, powód niezwłocznie powiadomił właściwe służby, jak również generalnego wykonawcę. Generalny wykonawca wezwał pismem z 23.12.2004 r. pierwszego pozwanego do naprawienia szkody. Pierwszy pozwany w piśmie z 27.12.2004 r. wskazał na możliwość pokrycia strat z polisy ubezpieczeniowej wykupionej w Towarzystwie Ubezpieczeniowym „Nadzieja” S.A. w Warszawie (drugi pozwany). Pismem z dnia 28.1.2005 r. powód, za pośrednictwem Kancelarii Brokerskiej, dokonał zgłoszenia szkody.

Dowód: k. 15–17 oraz k. 21 akt szkody

Powołując się na zapis 3 pkt 2 i 3 umowy z 7.6.2003 r. oraz wyjaśnienia pracownika ochrony, ubezpieczyciel kilkakrotnie odmawiał dobrowolnej wypłaty odszkodowania. Również ostatnie wezwanie z 22.11.2005 r. zostało rozpatrzone negatywnie.

Jako przyczynę odmowy wypłaty odszkodowania każdorazowo wskazywano, iż zgodnie z oświadczeniem pracownika ochrony, ogrodzenie chronionego obiektu było częściowo zdemontowane, o czym wiedział generalny wykonawca. Podnoszono również, iż z oświadczenia pracownika ochrony wynikało, że pomieszczenie przeznaczone do składowania materiałów i narzędzi, należących do poszkodowanego, nie było zamknięte. Przyjęto również, że służba wartownicza była pełniona prawidłowo. Zdaniem Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Nadzieja” S.A, przesłanki te wyłączają odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkodę.

Dowód: k 25, 57 i 59 akt szkody

Z zaprezentowanym stanowiskiem nie sposób się zgodzić. Bezsprene, z umowy z 7.6.2003 r. wynika, iż powód nie odpowiada za szkody spowodowane niewłaściwym stanem zabezpieczenia technicznego obiektu, gdy wynika ono z okoliczności znanych pierwszemu pozwanemu w dniu przekazania mu obiektu. Należy jednak wskazać, iż dniem przekazania obiektu był 7.6.2003 r. W tym dniu firma ochroniarska „Rekin” J. Ostry sp.j. nie zgłaszała do stanu zabezpieczeń, w tym ogrodzenia, żadnych uwag.

Nadto nie można także uznać, iż pracownik firmy „Rekin” J. Ostry sp.j. pełnił swoje obowiązki właściwie. Zeznał on bowiem, iż podczas pełnienia służby w dniach 21 i 22.11.2004 r. nie zauważył nic podejrzanego. Zatem należy przyjąć, iż bez wątplenia wcześniej barak zamknięty był prawidłowo.

Wskazane powyżej okoliczności bez wątplenia pozbawiają pozwanych możliwości uchylenia się od obowiązku naprawienia szkody. Z tych też względów niniejsze powództwo jest konieczne i uzasadnione.

radca prawny

.....

Załączniki:

1. odpisy pozwu wraz załącznikami.
2. pełnomocnictwo.
3. kopia umowy o podwykonawstwo nr 6/P/03/02 z 22.4.2003 r.
4. kopia umowy o ochronę fizyczną mienia z 7.6.2003 r.

4. Odpowiedź na pozew drugiego pozwanego

Piszczyków, 24.2.2006 r.

Sąd Rejonowy

w

..... Wydział Gospodarczy

Powód: Przedsiębiorstwo Elektryczne
„Elektra” Sp. z o.o.
ul. Pełna 13
40-001 Piszczyków
*reprezentowane przez
radcę prawnego*
.....

Pozwany: 1. Firma ochroniarska
„Rekin” J. Ostry sp.j.
w Piszczykowie
2. Towarzystwo Ubezpieczeniowe
„Nadzieja” S.A. w Warszawie
Oddział w Piszczykowie
*reprezentowane przez
radcę prawnego*
.....

Sygn. akt: VIII GC 01/06

Odpowiedź na pozew

W imieniu pozwanego Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Nadzieja” S.A. w Warszawie Oddział w Piszczykowie, pełnomocnictwo w załączeniu, wnoszę o:

1. oddalenie powództwa w całości,
2. zasądzenie od powoda na rzecz pozwanego Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Nadzieja” S.A. kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych,
3. przeprowadzenie dowodu z akt szkodowych Nr BK00/01/05 na okoliczność przebiegu postępowania likwidacyjnego oraz zakresu ustalania szkody,
4. przeprowadzenie dowodu z umowy z 7.6.2003 r. o usługę ochrony fizycznej mienia i regulaminu ochrony podpisanych przez Tomasza Gapińskiego, znajdujących się w aktach szkody, na okoliczność nieuczynienia zadość przez powoda warunkom umowy,
5. przeprowadzenie dowodu dokumentacji budowy, zwłaszcza z dziennika budowy, będącego w posiadaniu głównego wykonawcy „Kielnia” S.A., na okoliczność ustalenia rodzaju prowadzonych robót w okresie poprzedzającym przedmiotowe zdarzenie,

6. przeprowadzenie dowodu zeznań świadków:

- Piotra Chyżego, adres dla doręczeń 40–001 Piszczyków, ul. Bagienna 1, na okoliczność braku określonych zabezpieczeń terenu budowy,
- Tomasza Gapińskiego, adres 40–002 Piszczyków, ul. Wschodnia 125, na okoliczność procedury przyjmowania dyżurów oraz braku zgłoszenia modernizacji zabezpieczeń chronionego obiektu.

Uzasadnienie

Powód wniósł o zapłatę kwoty 15 000 zł, tytułem odszkodowania wraz z ustawowymi odsetkami liczonymi od dnia wniesienia pozwu.

Powód podniósł, iż firma ochroniarska „Rekin” J. Ostry sp.j. odpowiada za wszystkie zawnione szkody w mieniu, spowodowane niewłaściwym wykonywaniem obowiązków określonych w umowie o usługę ochrony fizycznej mienia z 7.6.2003 r.

Jak wynika z dokumentacji zgromadzonych w aktach szkody BK00/01/05, zabezpieczenie terenu budowy nie było odpowiednie już w okresie poprzedzającym zaistniałe zdarzenia, o czym powód wiedział i nie podejmował ze swojej strony żadnych czynności mających na celu zmianę stanu rzeczy.

Dowód: Akta szkody BK00/01/05

Z treści § 2 pkt 4 przedmiotowej umowy o usługę ochrony fizycznej mienia wynika, iż powód jest zobowiązany do utrzymania ogrodzeń i oświetlenia placu budowy w należytych stanie gwarantującym ich funkcjonowanie zgodnie z przeznaczeniem.

Faktem jest, że po stronie pierwszego pozwanego istniał obowiązek pisemnego zgłoszenia potrzeby naprawienia ogrodzenia (§ 3 pkt 3), jednakże jeśli częściowe rozebranie ogrodzenia nastąpiło wskutek działań powoda, to brak było obowiązku zgłoszenia tej okoliczności przez pierwszego pozwanego.

Dowód: umowa o usługę ochrony fizycznej mienia w aktach szkody BK00/01/05

dokumenty budowy

zeznania świadka Piotra Chyżego

zeznania świadka Tomasza Gapińskiego

Dodatkowo należy stwierdzić, iż z treści umowy oraz z charakteru zobowiązania łączącego strony wynikało, że przekazanie obiektu miało miejsce każdorazowo przy przejmowaniu do ochrony niniejszego obiektu. Z powyższego wynika, że naruszone zostały postanowienia § 4 pkt 2 umowy o ochronę fizyczną mienia, co powoduje wyłączenie odpowiedzialności pierwszego pozwanego za szkodę.

Finalnie stwierdzić trzeba, że powód rażąco zaniedbał zabezpieczenia terenu budowy. Wskutek powyższego pozwany Zakład Ubezpieczeniowy „Nadzieja” S.A. nie ponosi odpowiedzialności za zaistniałe zdarzenie.

Dlatego też wnoszę o oddalenie powództwa w całości.

Z poważaniem:

radca prawny

Załączniki:

1. odpisy odpowiedzi na pozew wraz załącznikami,
2. pełnomocnictwo,
3. potwierdzenie nadania pisma stronie przeciwnej wraz z wnioskiem o odroczenie posiedzenia,
4. akta szkody BK00/01/05.

5. Wytyczne dla aktorów

Strona powodowa:

- powód wnosi o zasądzenie solidarnie od pozwanych kwoty 15 000 zł tytułem odszkodowania za szkodę poniesioną w wyniku kradzieży,
- dowodzi, że obaj pozwani powinni odpowiadać solidarnie,
- powołuje na świadka Tomasza Gapińskiego, kierownika budowy zatrudnionego przez głównego wykonawcę „Kielnia” S.A. w Piszczykowie, na okoliczność braku uchybień ze strony kierownika budowy i podwykonawcy Przedsiębiorstwa Elektrycznego „Elektra” Sp. z o.o.,
- świadek Tomasz Gapiński, lat 35, kierownik budowy, obcy, niekarany, zeznaje, że sprawdzał ilość narzędzi w baraku, że dzień wcześniej wszystkie narzędzia znajdowały się na miejscu, że wiedział o przesmyku w płocie, który to przesmyk wykorzystywali robotnicy do wychodzenia i wchodzenia na budowę, jednak wiedzieli o tym także pracownicy ochrony, którzy nie zgłaszali zastrzeżeń; zeznaje również, że teren budowy oświetlony był prawidłowo,
- dowodzi zatem istnienia dziur w płocie oraz niezgłoszenia tego faktu kierownikowi budowy przez firmę ochroniarską, co oznacza, że firma ta nie miała zastrzeżeń do chronionego terenu; próbuje dowieść rażącego niedbalstwa po stronie firmy ochroniarskiej „Rekin” J. Ostry sp.j.,
- dowodzi, legitymacji czynnej po stronie powodowej, poprzez spóźnienie tego zarzutu przez stronę pozwaną – powołanie się na art. 479¹⁴ § 2 KPC.

Strona pozwana:

- pozwana firma ochroniarska „Rekin” J. Ostry sp.j. wnosi o oddalenie powództwa,

- powołuje na świadka Piotra Chyżego, pracownika firmy ochroniarskiej „Rekin” J. Ostry sp.j., który w dniu dokonania kradzieży sprawował ochronę na terenie budowy, na okoliczność, iż ochrona była sprawowana prawidłowo; dowodzi właściwej ochrony mienia,
- świadek Piotr Chyży, lat 27, ochroniarz, obcy, niekarany zeznaje, że prawidłowo ochraniał teren budowy, nie zauważył żadnego włamania, plac budowy był oświetlony prawidłowo,
- pozwane Towarzystwo Ubezpieczeniowe „Nadzieja” S.A. wnosi o oddalenie powództwa, ze względu na fakt, że budowa nie była odpowiednio zabezpieczona przez firmę ochroniarską „Rekin” J. Ostry sp.j., a ta nie podjęła żadnych czynności mających na celu zmianę stanu rzeczy, co wyłącza odpowiedzialność odszkodowawczą Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Nadzieja” S.A.,
- przedstawia umowę zawartą pomiędzy Towarzystwem Ubezpieczeniowym „Nadzieja” S.A. a firmą ochroniarską „Rekin” J. Ostry sp.j. i ogólnych warunków ubezpieczenia, stwierdzających jednoznacznie, że w razie rażącego niedbalstwa i niedopełnienia obowiązków ubezpieczyciel jest zwolniony od odpowiedzialności; dowodzi rażącego niedbalstwa i niedopełnienia obowiązków na podstawie akt szkodowych dołączonych do sprawy.
- ¹podnosi zarzut nieważności umowy cesji wierzytelności pomiędzy głównym wykonawcą „Kielnia” S.A. a podwykonawcą Przedsiębiorstwem Elektrycznym „Elektra” Sp. z o.o., a tym samym braku legitymacji czynnej po stronie powodowej do wystąpienia w procesie.
- dowodzi, że do akt sprawy nie został dołączony odpis KRS głównego wykonawcy „Kielnia” S.A. oznaczonego jako cedent w umowie cesji wierzytelności z 15.12.2005 r. i umowa cesji jest nieważna, bowiem brak jest potwierdzenia, czy Prezes Zarządu „Kilenia” S.A. był uprawniony do reprezentowania wyżej wymienionej spółki, a tym samym zarzucenie braku skuteczności umowy cesji i skutek braku legitymacji czynnej po stronie powodowej.

¹ Ten fakt, w zależności od umiejętności i wiedzy studentów może zostać uwzględniony lub pominięty w toku przygotowywania symulacji. Jest on bowiem przyczynkiem do ciekawej dyskusji na temat legitymacji czynnej stron procesowych do występowania w procesie.

III. Wybrane przepisy

KC

[...]

Art. 441

§ 1. Jeżeli kilka osób ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, ich odpowiedzialność jest solidarna.

§ 2. Jeżeli szkoda była wynikiem działania lub zaniechania kilku osób, ten, kto szkodę naprawił, może żądać od pozostałych zwrotu odpowiedniej części zależnie od okoliczności, a zwłaszcza od winy danej osoby oraz od stopnia, w jakim przyczyniła się do powstania szkody.

§ 3. Ten, kto naprawił szkodę, za którą jest odpowiedzialny mimo braku winy, ma zwrotne roszczenie do sprawcy, jeżeli szkoda powstała z winy sprawcy.

Art. 442

Art. 442¹

§ 1. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę.

§ 2. Jeżeli szkoda wynika ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.

§ 3. W razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.

§ 4. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletności.

Art. 443

Okoliczność, że działanie lub zaniechanie, z którego szkoda wynika, stanowiło niewykonanie lub nienależyte wykonanie istniejącego uprzednio zobowiązania, nie wyłącza roszczenia o naprawienie szkody z tytułu czynu niedozwolonego, chyba że z treści istniejącego uprzednio zobowiązania wynika co innego.

[...]

Art. 471

Dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Art. 472

Jeżeli ze szczególnego przepisu ustawy albo z czynności prawnej nie wynika nic innego, dłużnik odpowiedzialny jest za niezachowanie należytej staranności.

Art. 473

§ 1. Dłużnik może przez umowę przyjąć odpowiedzialność za niewykonanie lub za nienależyte wykonanie zobowiązania z powodu oznaczonych okoliczności, za które na mocy ustawy odpowiedzialności nie ponosi.

§ 2. Nieważne jest zastrzeżenie, iż dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkodę, którą może wyrządzić wierzycielowi umyślnie.

Art. 474

Dłużnik odpowiedzialny jest jak za własne działanie lub zaniechanie za działania i zaniechania osób, z których pomocą zobowiązanie wykonywa, jak również osób, którym wykonanie zobowiązania powierza. Przepis powyższy stosuje się także w wypadku, gdy zobowiązanie wykonywa przedstawiciel ustawowy dłużnika.

[...]

Art. 647

Przez umowę o roboty budowlane wykonawca zobowiązuje się do oddania przewidzianego w umowie obiektu, wykonanego zgodnie z projektem i z zasadami wiedzy technicznej, a inwestor zobowiązuje się do dokonania wymaganych przez właściwe przepisy czynności związanych z przygotowaniem robót, w szczególności do przekazania terenu budowy i dostarczenia projektu, oraz do odebrania obiektu i zapłaty umówionego wynagrodzenia.

Art. 647¹

§ 1. W umowie o roboty budowlane, o której mowa w art. 647, zawartej między inwestorem a wykonawcą (generalnym wykonawcą), strony ustalają zakres robót, które wykonawca będzie wykonywał osobiście lub za pomocą podwykonawców.

§ 2. Do zawarcia przez wykonawcę umowy o roboty budowlane z podwykonawcą jest wymagana zgoda inwestora. Jeżeli inwestor, w terminie 14 dni od przedstawienia mu przez wykonawcę umowy z podwykonawcą lub jej projektu, wraz z częścią dokumentacji dotyczącej wykonania robót określonych w umowie lub projekcie, nie zgłosi w piśmie sprzeciwu lub zastrzeżeń, uważa się, że wyraził zgodę na zawarcie umowy.

§ 3. Do zawarcia przez podwykonawcę umowy z dalszym podwykonawcą jest wymagana zgoda inwestora i wykonawcy. Przepis § 2 zdanie drugie stosuje się odpowiednio.

§ 4. Umowy, o których mowa w § 2 i 3, powinny być dokonane w formie pisemnej pod rygorem nieważności.

§ 5. Zawierający umowę z podwykonawcą oraz inwestor i wykonawca ponoszą solidarną odpowiedzialność za zapłatę wynagrodzenia za roboty budowlane wykonane przez podwykonawcę.

§ 6. Odmienne postanowienia umów, o których mowa w niniejszym artykule, są nieważne.

[...]

KPC

[...]

Art. 67

§ 1. Osoby prawne oraz inne organizacje mające zdolność sądową dokonują czynności procesowych przez organy uprawnione do działania w ich imieniu.

§ 2. Za Skarb Państwa podejmuje czynności procesowe organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W zakresie określonym odrębną ustawą za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa.

§ 3.

Art. 68

Przedstawiciel ustawowy i organ, o którym mowa w artykule poprzedzającym, mają obowiązek wykazać swoje umocowanie dokumentem przy pierwszej czynności procesowej.

[...]

Art. 72

§ 1. Kilka osób może w jednej sprawie występować w roli powodów lub pozwanych, jeżeli przedmiot sporu stanowią:

- 1) prawa lub obowiązki im wspólne lub oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (współuczestnictwo materialne);
- 2) roszczenia lub zobowiązania jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, jeżeli ponadto właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń lub zobowiązań z osobna, jako też dla wszystkich wspólnie (współuczestnictwo formalne).

§ 2. Jeżeli przeciwko kilku osobom sprawa może toczyć się tylko łącznie (współuczestnictwo konieczne), przepis paragrafu poprzedzającego stosuje się także do osób, których udział w sprawie uzasadniałby jej rozpoznanie w postępowaniu odrębnym.

§ 3. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio w wypadku współuczestnictwa materialnego, innego niż współuczestnictwo konieczne.

Art. 73

§ 1. Każdy współuczestnik działa w imieniu własnym.

§ 2. W wypadku jednak, gdy z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok dotyczyć ma niepodzielnie wszystkich współuczestników (współuczestnictwo jednolite), czynności procesowe współuczestników działających są skuteczne wobec nie działających. Do zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa potrzeba zgody wszystkich współuczestników.

Art. 74

Każdy ze współuczestników sporu ma prawo samodzielnie popierać sprawę. Na posiedzenie sądowe wzywa się wszystkich tych współuczestników, co do których sprawa nie jest zakończona.

[...]

Art. 86

Strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników.

[...]

Art. 89

§ 1. Pełnomocnik obowiązany jest przy pierwszej czynności procesowej dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo z podpisem mocodawcy lub wierzytelny odpis pełnomocnictwa. Adwokat i radca prawny, a także rzecznik patentowy mogą sami uwierzytelnić odpis udzielonego im pełnomocnictwa. Sąd może w razie wątpliwości zażądać urzędowego poświadczenia podpisu strony.

§ 2. W toku sprawy pełnomocnictwo może być udzielone ustnie na posiedzeniu sądu przez oświadczenie złożone przez stronę i wciągnięte do protokołu.

§ 3. Pełnomocnictwo udzielone przez osobę fizyczną składane przez radcę prawnego powinno zawierać oświadczenie pełnomocnika, że nie pozostaje on w stosunku pracy. W wypadku udzielenia pełnomocnictwa w sposób określony w § 2 oświadczenie radcy prawnego złożone wobec sądu zostaje wciągnięte do protokołu.

[...]

Art. 479¹

§ 1. Przepisy niniejszego działu stosuje się w sprawach ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami, w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej (sprawy gospodarcze). Zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej przez którąkolwiek ze stron stosunku cywilnego po jego powstaniu nie wyłącza zastosowania przepisów niniejszego działu.

§ 2. Sprawami gospodarczymi, w rozumieniu niniejszego działu, są także sprawy:

- 1) ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i art. 479–490 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037 z późn. zm.),
- 2) przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub naprawienie szkody z tym związanej oraz zakazanie lub ograniczenie działalności zagrażającej środowisku,
- 3) należące do właściwości sądów na podstawie przepisów o ochronie konkurencji, prawa energetycznego, prawa telekomunikacyjnego, prawa pocztowego oraz przepisów o transporcie kolejowym,
- 4) przeciwko przedsiębiorcom o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone.

Art. 479^{1a}

W sprawach gospodarczych rozpoznawanych według przepisów niniejszego działu, przepisy o innych postępowaniach odrębnych stosuje się w zakresie, w którym nie są one sprzeczne z przepisami tego działu.

Art. 479²

§ 1. Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

§ 2. Przepisów niniejszego działu nie stosuje się w sprawach dotyczących działalności wytwórczej osób fizycznych w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów.

Art. 479³**Art. 479⁴**

§ 1. Przepis art. 34 ma zastosowanie również w sprawach o zawarcie umowy, ustalenie jej treści oraz o zmianę umowy.

§ 2. W toku postępowania nie można występować z nowymi roszczeniami zamiast lub obok dotychczasowych. Jednakże w razie zmiany okoliczności powód może żądać, zamiast pierwotnego przedmiotu sporu, jego wartości lub innego przedmiotu, a w sprawach o świadczenie powtarzające się może nadto rozszerzyć żądanie pozwu o świadczenia za dalsze okresy. Przepisów art. 194–196 i art. 198 nie stosuje się.

§ 3. Przepisów art. 5, art. 177 § 1 pkt 5, art. 178, art. 205, art. 212 zdanie drugie i trzecie, art. 492¹ § 1, art. 499 pkt 4 i art. 502¹ § 1 nie stosuje się.

Art. 479⁵**Art. 479⁶**

Organizacje przedsiębiorców, za zgodą zrzeszonego w nich przedsiębiorcy, mogą wziąć udział w toczącym się postępowaniu, w którym przedsiębiorca ten występuje w charakterze strony. Art. 62 i 63 stosuje się odpowiednio.

Art. 479^{6a}

§ 1. Jeżeli przepisy odrębne przyznają określonym podmiotom, które nie uczestniczą w sprawie, uprawnienie do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, do podmiotów tych stosuje się odpowiednio art. 63. Jednak na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie.

§ 2. Na wniosek podmiotu uprawnionego sąd udostępnia akta sprawy w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu.

Art. 479⁷**Art. 479⁸**

Pełnomocnikiem zagranicznego przedsiębiorcy może być również pełnomocnik ustanowiony do reprezentowania tego przedsiębiorcy wobec polskich organów administracji publicznej, na podstawie przepisów o zasadach prowadzenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne, a także banki.

Art. 479^{8a}

§ 1. Jeżeli pismo wszczynające postępowanie nie może otrzymać prawidłowego biegu wskutek niezachowania warunków formalnych, przewodniczący zwraca stronie pismo bez wzywania do jego poprawienia lub uzupełnienia. Mylne oznaczenie pisma procesowego lub inne oczywiste niedokładności nie stanowią przeszkody do nadania pismu biegu i rozpoznania go w trybie właściwym.

§ 2. Zarządzenie o zwrocie pisma powinno zawierać wskazanie braków, jakimi pismo było dotknięte, oraz pouczenie o skutkach jego ponownego wniesienia.

§ 3. W terminie tygodniowym od dnia doręczenia zarządzenia o zwrocie pisma strona może wnieść je ponownie. Jeżeli pismo to nie jest dotknięte brakami, wywołuje skutek od daty pierwotnego wniesienia. Skutek taki nie następuje w razie kolejnego zwrotu pisma, chyba że zwrot nastąpił na skutek braków uprzednio niewskazanych.

§ 4. Przepisu § 2 w zakresie pouczenia o skutkach ponownego wniesienia pisma i przepisu § 3 nie stosuje się w wypadku, gdy strona reprezentowana jest przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa.

§ 5. Inne pisma procesowe złożone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, które nie mogą otrzymać prawidłowego biegu wskutek niezachowania warunków formalnych, wniesione przez stronę reprezentowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa podlegają zwrotowi bez wzywania do ich poprawienia lub uzupełnienia. Sprzeciw od wyroku zaocznego, zarzuty od nakazu zapłaty, sprzeciw od nakazu zapłaty sąd odrzuca.

§ 6. W wypadkach, o których mowa w § 1 i 5, zarządzenia może wydać także referendarz sądowy.

Art. 479⁹

§ 1. W toku sprawy strona reprezentowana przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa jest obowiązana doręczać odpisy pism procesowych z załącznikami bezpośrednio stronie przeciwnej. Do pisma procesowego wniesionego do sądu strona dołącza dowód doręczenia drugiej stronie odpisu pisma albo dowód wysłania go przesyłką poleconą. Pisma, do których nie dołączono dowodu doręczenia albo dowodu wysłania przesyłką poleconą, podlegają zwrotowi bez wzywania do usunięcia tego braku.

§ 2. Przepis § 1 nie dotyczy wniesienia pozwu wzajemnego, apelacji, skargi kasacyjnej, zażalenia, sprzeciwu od wyroku zaocznego, sprzeciwu od nakazu zapłaty, zarzutów od nakazu zapłaty, wniosku o zabezpieczenie powództwa i skargi o wznowienie postępowania, które strona jest obowiązana złożyć w sądzie z odpisami dla strony przeciwnej.

Art. 479¹⁰

Sąd na wniosek strony zarządza odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych także wtedy, gdy mogą być ujawnione okoliczności stanowiące tajemnicę jej przedsiębiorstwa.

Art. 479¹¹

Sąd umarza postępowanie zawieszony z przyczyn wskazanych w art. 177 § 1 pkt 6, jeżeli wniosek o podjęcie postępowania nie został zgłoszony w ciągu sześciu miesięcy od daty postanowienia o zawieszeniu.

Art. 479¹²

§ 1. W pozwie powód jest obowiązany podać wszystkie twierdzenia oraz dowody na ich poparcie pod rygorem utraty prawa powoływania ich w toku postępowania, chyba że wykaże, że ich powołanie w pozwie nie było możliwe albo że potrzeba powołania wynikła później. W tym przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwutygodniowym od dnia, w którym powołanie ich stało się możliwe lub wynikła potrzeba ich powołania.

§ 2. Powód powinien dołączyć do pozwu odpis reklamacji lub wezwania do dobrowolnego spełnienia żądania wraz z dowodem doręczenia albo wysłania go pozwanemu przesyłką poleconą oraz odpisy pism świadczących o próbie wyjaśnienia spornych kwestii w drodze rokowań.

§ 3. W razie niezłożenia odpisu wezwania do dobrowolnego spełnienia żądania lub reklamacji wraz z dowodem doręczenia albo wysłania go pozwanemu przesyłką poleconą, stosuje się przepis art. 479^{8a}.

§ 4. Niezależnie od wyniku sprawy sąd może obciążyć kosztami procesu w całości lub w części tę stronę, która przez zaniechanie czynności wymienionych w § 2 przyczyniła się do zbędnego wytoczenia sprawy lub wadliwego określenia jej zakresu.

Art. 479¹³

§ 1. Sąd może uznać za niedopuszczalne cofnięcie pozwu, zrzeczenie się lub ograniczenie roszczenia tylko wtedy, gdy okoliczności sprawy wskazują, że wymienione czynności są wynikiem niedozwolonych praktyk ograniczających konkurencję lub samodzielność przedsiębiorców, albo gdy wymaga tego ochrona produkcji należytej jakości.

§ 2. Sąd uzna ugodę zawartą przez strony za niedopuszczalną tylko wtedy, gdy jej treść jest niezgodna z prawem lub sprzeczna z zasadami współzycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także wtedy, gdy wymaga tego ochrona środowiska lub ochrona produkcji należytej jakości.

Art. 479¹⁴

§ 1. W sprawach, w których sąd nie wydał nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym lub upominawczym, pozwany jest obowiązany do wniesienia odpowiedzi na pozew w terminie dwutygodniowym od dnia otrzymania pozwu. Odpowiedź na pozew wniesiona po terminie podlega zwrotowi.

§ 2. W odpowiedzi na pozew pozwany jest obowiązany podać wszystkie twierdzenia, zarzuty oraz dowody na ich poparcie pod rygorem utraty prawa powoływania ich w toku postępowania, chyba że wykaże, że ich powołanie w odpowiedzi na pozew nie było możliwe albo że potrzeba powołania wynikła później. W tym przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwutygodniowym od dnia, w którym powołanie ich stało się możliwe lub powstała potrzeba ich powołania. Przepis art. 479¹² § 4 stosuje się odpowiednio.

§ 3. Powództwo wzajemne jest niedopuszczalne.

§ 4. Do potrącenia w toku postępowania mogą być przedstawione tylko wierzytelności udowodnione dokumentami.

Art. 479^{14a}

Do zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty przepis art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479^{14b}

Dowód z przesłuchania stron sąd może dopuścić jedynie na wniosek. Przepisy art. 479¹² § 1 i art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479¹⁵

Art. 479¹⁶

Sąd powinien dążyć do wydania wyroku w sprawie w terminie trzech miesięcy od daty złożenia pozwu. Sprawy o zawarcie, zmianę i rozwiązanie umowy oraz o ustalenie jej treści powinny być rozpoznawane w pierwszej kolejności.

Art. 479¹⁷

§ 1. Sąd może wydać wyrok na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany uznał powództwo oraz gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty albo sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd uzna – mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń, zgłoszonych wniosków dowodowych i zarzutów – że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne.

§ 2. Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym jest niedopuszczalne, jeżeli strona w pierwszym piśmie procesowym złożyła wniosek o przeprowadzenie rozprawy, chyba że pozwany uznał powództwo.

§ 3. W przypadkach, o których mowa w § 1, postanowienia dowodowe sąd wydaje na posiedzeniu niejawnym.

Art. 479¹⁸

§ 1.

§ 2. Sąd może wydać wyrok zaoczny na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew.

§ 3. Do sprzeciwu od wyroku zaocznego przepis art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479¹⁹

§ 1. Wyroki, o których mowa w art. 479¹⁷ i art. 479¹⁸, wiążą sąd od chwili podpisania sentencji.

§ 2. Wyroki wymienione w § 1 sąd z urzędu doręcza obu stronom z pouczeniem o przysługujących im środkach zaskarżenia.

Art. 479^{19a}

W sprawach o roszczenia pieniężne albo świadczenia innych rzeczy zamiennych wyrok sądu pierwszej instancji z chwilą wydania stanowi tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności. Kwota zasądzona wyrokiem wraz z wymagalnymi odsetkami stanowi sumę, której złożenie przez dłużnika do depozytu sądowego wystarczy do zabezpieczenia. Jeżeli wyrok zobowiązuje do wydania rzeczy zamiennych, do zabezpieczenia wystarczy złożenie sumy równej wartości przedmiotu sporu. Przepis art. 492 § 2 stosuje się odpowiednio.

[...]

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

(co najmniej 5 zajęć akademickich, po 90 minut, 3 koordynatorów)

Zajęcia 1

W przypadku posiadania nagrania na DVD lub VHS z przeprowadzenia podobnego ćwiczenia, rozpoczęcie zajęć od odtworzenia nagrania z podobnej symulacji rozprawy i krótkiego omówienia zaprezentowanego materiału. Przedstawienie stanu faktycznego oraz pism procesowych całej grupie, rozdanie uczestnikom kopii stanu faktycznego oraz kopii pism procesowych i podział na 3 mniejsze zespoły (uwzględniając odpowiednią liczbę osób w każdej grupie): grupę sądową, grupę powodową i grupę pozwaną. Przydzielenie jednego koordynatora do każdego zespołu i omówienie stanu faktycznego wraz z pismami procesowymi w każdej grupie przez koordynatora. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Podział na role procesowe w każdym zespole i omówienie zasad pracy w grupach. Prośba o przygotowanie przepisów prawnych, które będą miały zastosowanie do tego stanu faktycznego, oraz przemyślenie swojej roli i opracowanie pytań oraz odpowiedzi na pytanie strony przeciwnej.

Zajęcia 2, 3

Równoległa praca trzech zespołów. Szczegółowe omówienie przebiegu i porządku rozprawy symulowanej – wstępna przymiarka do odgrywania ról procesowych, formułowanie dodatkowych pism procesowych, przygotowywanie wystąpień w ramach rozprawy. Przygotowanie postępowania dowodowego – zagadnienia wybrane, w tym przedmiot dowodu, ciężar dowodu, wnioski dowodowe, środki dowodowe, ocena dowodów. Wyjaśnienie pojawiających się pytań związanych z zastosowaniem odpowiednich przepisów prawa lub ze stanem faktycznym.

W przypadku pracy domowej w postaci przygotowania przez każdego z uczestników odpowiedzi pierwszego pozwanego na pozew, omówienie przygotowanych pism na trzech zajęciach i wspólne stworzenie, w oparciu o zaprezentowaną pracę domową, jednej wzorcowej odpowiedzi pierwszego pozwanego na pozew. Pismo to staje się pismem, na którym od tego momentu bazują uczestnicy symulacji, przygotowując się do swoich ról procesowych.

Zajęcia 4

Próba symulacji rozprawy, do momentu zamknięcia postępowania dowodowego. Grupa sądowa opracowuje wyrok wraz z uzasadnieniem, ale omawia go tylko z koordynatorem swojej grupy bez podawania go stronom.

Zajęcia 5

Przedstawienie symulacji rozprawy sądowej. Dyskusja na temat stanu faktycznego, przepisów prawa oraz wydanego wyroku. Podsumowanie, wskazanie mocnych stron uczestników, prośba o wypowiedzi samych studentów dotyczących granej przez nich roli. Omówienie tego, co sprawiło studentom trudność. Dyskusja nad możliwością wydania innego wyroku. Omówienie dalszych kroków stron w sprawie. Ewentualnie podanie rzeczywistego wyroku, jaki zapadł w zmodyfikowanej na potrzeby symulacji sprawie.

Symulacja 3. Prawo gospodarcze „Zawalenie się sufitu”.

Materiały do inscenizacji rozprawy z prawa gospodarczego

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały zostały opracowane na podstawie autentycznego stanu prawnego. Pewne elementy zostały jednak zmienione i odpowiednio dopasowane – uproszczone na potrzeby niniejszej symulacji. Została ona zorganizowana w drugim roku¹ prowadzenia zajęć w ramach Centrum Praktyk Sądowych (CPS), istniejącego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach Studenckiej Poradni Prawnej. Przeprowadzenie niniejszej symulacji ma spełnić podstawowe cele, jakie wyznaczyli sobie twórcy CPS. Pierwszym z nich jest przybliżenie studentom, biorącym udział w symulacji, toku całego postępowania cywilnego przed sądem I instancji w sprawach gospodarczych oraz problematyki spraw gospodarczych w postępowaniu cywilnym, w których do tej pory mogli uczestniczyć wyłącznie jako bierni widzowie. Po drugie ma za zadanie stworzyć szansę na wypróbowanie i utrwalenie zdobytej wiedzy w praktyce oraz wypróbowanie własnych sił po drugiej stronie sali sądowej przez studentów. Ponadto powinna umożliwić sprawdzenie umiejętności oratorskich studentów biorących udział w symulacji oraz umiejętności opanowania emocji w sytuacji stresowej, tak aby w przyszłości, wykonując zawód prawnika, mogli oni czuć się pewnie, wchodząc świadomi swojej roli, na salę sądową.

Ze względu na cele dydaktyczne opracowano jedynie stan faktyczny oraz krótkie wytyczne dla poszczególnych uczestników, tak aby dać szansę studentom na opracowanie pism procesowych. Ćwiczenie to może zostać zmodyfikowane i uproszczone, poprzez opracowanie przez koordynatora (koordynatorów) pism

¹ Drugim rokiem działalności Centrum Praktyk Sądowych był rok akademicki 2006/2007.

procesowych – pozwu oraz odpowiedzi na pozew, rezygnując z poświęcenia czasu na naukę ich pisania.

W trakcie symulacji podstawą do jej odgrywania dla wszystkich uczestników są odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.

Ze względu na charakter CPS studenci, biorący udział w przygotowaniu symulacji, uczestniczyli wcześniej w 6 godzinach: zajęć teoretycznych dotyczących modelu polskiego sądownictwa, byli uczestnikami postępowań cywilnych z zakresu prawa gospodarczego podczas dwóch wizyt w sądzie, a także mieli okazję omówić obserwowane rozprawy z sędziami, którzy je prowadzili.

Liczba osób biorących udział w symulacji to od 14 do 20 osób (można zwiększyć liczbę osób reprezentujących strony, a także wprowadzić dodatkowych świadków). W przeprowadzonej symulacji brało udział 14 osób. Czas zaplanowany na jej przygotowanie i przeprowadzenie w ramach CPS to ok. 10 godzin, choć w przypadku wykorzystania materiałów w ramach innych zajęć, czas ten może zostać odpowiednio wydłużony o np. omówienie konkretnych przepisów oraz wizyty w sądzie (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Powód

- Hotel „RUBIN” Sp. z o.o. w Białymstoku (*prezes Maria Gościnną*)

Pełnomocnik powoda

- 2 osoby

Pozwany

- Przedsiębiorca Jan Bystry – „APIS”

Pełnomocnicy pozwanego

- 2 osoby

Świadkowie

- kierownik budowy – Marcin Konieczny
- konserwator sali konferencyjnej – Zbigniew Dokładny
- wykonawca oświetlenia w ramach prac remontowych – Waław Jasny
- biegły z zakresu budownictwa – Piotr Znacwa
- pomocnik prac remontowych Jana Bystrego – Tomasz Zaradny
- osoba pokrzywdzona w zdarzeniu – Anna Nowak

Sąd

- 1 osoba

Protokolant

- 1 osoba

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Dnia 10.9.2003 r. „RUBIN” spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w Białymstoku zawarła umowę o dzieło z Janem Bystrym, prowadzącym działalność gospodarczą pod nazwą „APIS”, na wykonanie sufitów podwieszanych w sali konferencyjnej hotelu „RUBIN” w Białymstoku. Zgodnie z zawartą umową Jan Bystry, będąc profesjonalnym przedsiębiorcą budowlanym, zobowiązał się do wykonania zleconych prac na podstawie projektu prac remontowych hotelu. Wszystkie materiały budowlane potrzebne do wykonania przedmiotu umowy dostarczył wykonawcy inwestor – „RUBIN” sp. z o.o. w Białymstoku w uzgodnieniu z wykonawcą.

Prace remontowe związane z montażem sufitu podwieszanego w sali konferencyjnej hotelu „RUBIN” rozpoczęły się w dniu 20.9.2003 r. Zgodnie z zawartą uprzednio umową o dzieło, Jan Bystry wykonywał prace zmierzające do montażu 304 m² sufitu podwieszanego o wadze całkowitej przekraczającej 1000 kg. Wykonawca bez względu na różnice w ciężarze i masie poszczególnych elementów sufitu stosował mocowanie na plastikowych kołkach w technice rygipsu. Montaż sufitu podwieszanego zakończył się w dniu 13.10.2003 r. i w tym dniu inwestor dokonał odbioru prac, rozliczając się z wykonawcą zgodnie z uprzednimi ustaleniami.

Dnia 2.8.2004 r. uległ zawaleniu sufit podwieszany w sali konferencyjnej hotelu „RUBIN”, uszkadzając i niszcząc nie tylko przedmioty znajdujące się w pomieszczeniu, ale raniąc także dwie osoby przebywające w tym czasie w sali konferencyjnej. Na miejsce zdarzenia została wezwana policja, która sporządziła szczegółowy opis zdarzenia oraz dokonała zabezpieczenia pomieszczeń. W sprawie przeprowadzono również postępowanie karne, w ramach którego biegły z zakresu budownictwa sporządził opinię wyjaśniającą przyczyny zdarzenia. Z ustaleń biegłego wynika, iż bezpośrednią przyczyną zawalenia sufitu podwieszanego było zastosowanie przez wykonawcę, jako mocowania całej konstrukcji sufitu, kołków z tworzywa sztucznego, zamiast kołków stalowych posiadających znacznie większą siłę nośną. W wyniku zaistniałego zdarzenia z 2.8.2004 r. nieodwracalnemu uszkodzeniu uległa konstrukcja sufitu podwieszanego, nadto zniszczeniu uległy projektor multimedialny, nagłośnienie, ekran, stoły, krzesła, lampy oświetleniowe oraz dywanowa w sali konferencyjnej hotelu „RUBIN” na ogólną kwotę 33 456,00 zł.

Mimo powierzenia sprawy prawnikom obsługującym przedsiębiorców, próby ugodowego załatwienia sprawy zakończyły się niepowodzeniem i wobec po-

wyższego pozwem z 18.12.2004 r. sprawę skierowano na drogę postępowania sądowego.

2. Podstawowe wytyczne dla aktorów

Wytyczne dla powoda Prezes Marii Gościnniej

- 1) prezes Hotelu „Rubin” sp. z o.o., lat 45, z zawodu ekonomista, zam. w Białymstoku, przy ul. Modrej 23,
- 2) zeznaje, że w imieniu Spółki zawarła umowę z Janem Bystrym na wykonanie sufitów podwieszanych z sali konferencyjnej Hotelu „Rubin”,
- 3) potwierdza, że Hotel dostarczył wykonawcy materiały potrzebne do wykonania umówionych prac,
- 4) potwierdza, że bezpośrednio nie nadzorowała pracy ekipy Jana Bystrego, ale robił to kierownik budowy, Marcin Konieczny;
- 5) potwierdza, że Marcin Konieczny zgłosił jej fakt rozmowy pomiędzy nim a Janem Bystrym, w której wyraził wątpliwość co do słuszności stosowania kołków plastikowych w technice rygipsu;
- 6) potwierdza, że Jan Bystry potwierdził swoją znajomość pracy w technice rygipsu i mimo uwag Marcina Koniecznego, zastosował dostarczone kołki plastikowe;
- 7) potwierdza zawieszenie na suficie wykonanym przez pozwanego, dodatkowego oświetlenia. Dodaje jednak, że oświetlenie zostało zawieszono po konsultacji z architektem projektującym sufit, który stwierdził, że w przypadku prawidłowego wykonania sufitu, dodatkowe oświetlenie nie będzie miało wpływu na bezpieczeństwo.

Wytyczne dla pozwanego Jana Bystrego

- 1) przedsiębiorca prowadzący własną działalność remontową, lat 50, od 30 lat w zawodzie budowniczego, od 10 lat prowadzący własną działalność gospodarczą, zam. w Białymstoku, przy ul. Dobrej 10/13,
- 2) zeznaje, że zawarł umowę z powodem, że otrzymał materiały od inwestora na wykonanie sufitów podwieszanych w sali konferencyjnej Hotelu „Rubin”,
- 3) zaprzecza faktowi rozmowy na temat wątpliwości co do słuszności zastosowania kołków plastikowych w technice rygipsu, przy montażu sufitów podwieszanych,
- 4) potwierdza fakt użycia przy wykonywanych pracach wyłącznie materiałów dostarczonych przez inwestora,
- 5) zeznaje, że według jego wiedzy sufit powinien wytrzymać na kołkach plastikowych, a winą za zawalenie się sufitu, obciąża pracowników Hotelu „Rubin”,

którzy po wykonaniu przez niego sufitu podwieszanego zamontowali na nim dodatkowe oświetlenie znacznie obciążające sufit.

Wytyczne dla biegłego z zakresu budownictwa Piotra Znawcy

- 1) biegły sądowy z zakresu budownictwa, lat 48, z zawodu inżynier budownictwa,
- 2) przedstawia swoją opinię i potwierdza w niej wykonanie prac montażu sufitu w technice rygipsu oraz oświetlenia według projektu architektonicznego, a także zastosowanie kołków plastikowych do montażu sufitu,
- 3) zeznaje, że nie można jednoznacznie stwierdzić, co było przyczyną zawalenia się sufitu,
- 4) dodaje, że najbardziej prawdopodobny jest fakt zastosowania kołków plastikowych,
- 5) zeznaje, że obecnie odchodzi się od stosowania kołków plastikowych na rzecz metalowych w technice rygipsu, przy montażu przedmiotów cięższych niż 500 kg, ze względu na ich wytrzymałość,
- 6) nie potrafi jednoznacznie stwierdzić, czy dodatkowe oświetlenie miało wpływ na zawalenie się sufitu, choć uważa to za mało prawdopodobne.

Wytyczne dla konserwatora sali konferencyjnej Zbigniewa Dokładnego

- 1) pracownik Hotelu „Rubin”, lat 38, z zawodu tynkarz, od 6 lat na stanowisku konserwatora w hotelu „Rubin”, zam. w Białymstoku przy ul. Wodnej 78/5,
- 2) zeznaje, że pracował w Hotelu w trakcie prac wykonywanych przez pozwanego, choć bezpośrednio ich nie nadzorował,
- 3) potwierdza, że słyszał rozmowę kierownika budowy Marcina Koniecznego, a Jana Bystrego dotyczącą wątpliwości co do zastosowanych kołków przy montażu sufitu w sali konferencyjnej (wymieniał żarówkę w pomieszczeniu technicznym przy recepcji, obok której toczyła się rozmowa),
- 4) potwierdza, że rozmawiał z kierownikiem budowy Marcinem Koniecznym na temat wątpliwości co do braku odpowiednich kwalifikacji pozwanego i że była to rozmowa prywatna,
- 5) potwierdza, że jako pierwszy pojawił się na miejscu wypadku, pomógł poszkodowanemu wydostać się z sali, wezwał policję i straż oraz zawiadomił przełożonych,
- 6) opisuje stan, jaki zastał po zawaleniu się sufitu oraz wszelkie szkody.

Wytyczne dla osoby pokrzywdzonej w zdarzeniu Anny Nowak

- 1) pracownik UwB, lat 29, nauczyciel akademicki, zam. w Białymstoku, ul. Bezsilna 1/8,
- 2) zeznaje, że w dniu, w którym doszło do zawalenia się sufitu, przebywała wraz z koleżanką w sali konferencyjnej Hotelu „Rubin” i przygotowywała

- materiały na konferencję, która miała się odbyć dnia następnego w sali hotelu, wynajętej przez UwB,
- 3) potwierdza, że nie zaobserwowała nic podejrzanego,
 - 4) potwierdza, że nagle „coś” zatrzeszczało i sufit zawalił się na stół, na którym rozkładały materiały, częściowo osypując się na nią i raniąc ją,
 - 5) opisuje swoje zranienia oraz to co widziała po tym jak opadł pył i co stało się na sali konferencyjnej,
 - 6) potwierdza, że z sali wyniósł ją Zbigniew Dokładny, ponieważ nie dała rady wyjść o własnych siłach,
 - 7) zeznaje, że nie wie, co działo się dalej, bo została zabrana do szpitala przez karetkę pogotowia.

Wytyczne dla pomocnika prac remontowych Jana Bystrego – Tomasza Zaradnego

- 1) pracownik Jana Bystrego, lat 32, wykształcenie podstawowe, od 7 lat pracujący z Janem Bystrym, zam. Białystok, ul. Dziecinna 34/18,
- 2) zeznaje, że pracuje u Jana Bystrego od 7 lat i uważa swojego szefa za świetnego fachowca,
- 3) potwierdza, że pracował z Janem Bystrym przy montażu sufitu w Hotelu „Rubin”,
- 4) potwierdza, że jest to nie pierwszy sufit podwieszany, który wykonali ze swoim szefem, ale pierwszy, który się zawalił,
- 5) potwierdza zwyczajowe stosowanie kołków plastikowych i to, że stosowane one były przez niego i Jana Bystrego zawsze przy tego typu pracach,
- 6) zapewnia o rzetelności i wysokim profesjonalizmie swojego pracodawcy oraz o komplementach ze strony innych klientów szefa,
- 7) zeznaje, że nie wie nic o rozmowie między Janem Bystrym a kierownikiem budowy, szef nic mu nie mówił, a on takiej rozmowy nie słyszał,
- 8) dodaje, że według niego winę za zawalenie się sufitu ponoszą „fachowcy”, którzy montowali oświetlenie, ale nie potrafił potwierdzić swoich słów dowodami.

Wytyczne dla wykonawcy oświetlenia w ramach prac remontowych Wacława Jasnego

- 1) pracownik Hotelu „Rubin”, lat 38, technik oświetlenia, od 4 lat pracuje w Hotelu „Rubin” wykonując prace remontowe, których nie można zlecić konserwatorowi, zam. w Białymstoku, ul. Dzielna 8/10,
- 2) potwierdza, że nie był bezpośrednim świadkiem prac remontowych związanych z montażem sufitu podwieszanego w sali konferencyjnej,

- 3) potwierdza montaż oświetlenia na suficie podwieszanym w sali konferencyjnej Hotelu,
- 4) zeznaje, iż montaż został wykonany według zaprojektowanego oświetlenia,
- 5) zeznaje, że w trakcie prac zauważył dwie niewielkie „rysy” na suficie,
- 6) potwierdza, że nie zgłosił tego faktu pracodawcy, bo wydał mu się nieistotny.

Wytyczne dla kierownika budowy Marcina Koniecznego

- 1) inżynier budownictwa, lat 45, zatrudniony przez Hotel „Rubin” na czas wykonania prac remontowych w sali konferencyjnej Hotelu, zam. w Białymstoku, ul. Prosta 6/9,
- 2) zeznaje, że był kierownikiem budowy i bezpośrednio nadzorował pracę Jana Bystrego,
- 3) zeznaje, że rozmawiał z Janem Bystrym na temat stosowanych przez niego kółków do montażu sufitu,
- 4) potwierdza fakt wyrażenia swoich obaw oraz ich zbycie przez Jana Bystrego, a także fakt zgłoszenia swoich wątpliwości pracodawcy – pani prezes,
- 5) potwierdza fakt odbycia prywatnej rozmowy z konserwatorem na temat wątpliwych umiejętności pozwanego, potwierdza, iż była to rozmowa prywatna,
- 6) potwierdza, że dokonał odbioru prac remontowych od Jana Bystrego w imieniu pracodawcy Hotelu „Rubin” i nie zgłosił żadnych zastrzeżeń co do ich wykonania.

III. Wybrane przepisy

KC

[...]

Art. 415

Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

[...]

Art. 471

Dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Art. 472

Jeżeli ze szczególnego przepisu ustawy albo z czynności prawnej nie wynika nic innego, dłużnik odpowiedzialny jest za niezachowanie należytej staranności.

Art. 473

§ 1. Dłużnik może przez umowę przyjąć odpowiedzialność za niewykonanie lub za nienależyte wykonanie zobowiązania z powodu oznaczonych okoliczności, za które na mocy ustawy odpowiedzialności nie ponosi.

§ 2. Nieważne jest zastrzeżenie, iż dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkodę, którą może wyrządzić wierzycielowi umyślnie.

Art. 474

Dłużnik odpowiedzialny jest jak za własne działanie lub zaniechanie za działania i zaniechania osób, z których pomocą zobowiązanie wykonywa, jak również osób, którym wykonanie zobowiązania powierza. Przepis powyższy stosuje się także w wypadku, gdy zobowiązanie wykonywa przedstawiciel ustawowy dłużnika.

Art. 475

§ 1. Jeżeli świadczenie stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi, zobowiązanie wygasa.

§ 2. Jeżeli rzecz będąca przedmiotem świadczenia została zbyta, utracona lub uszkodzona, dłużnik obowiązany jest wydać wszystko, co uzyskał w zamian za tę rzecz albo jako naprawienie szkody.

Art. 476

Dłużnik dopuszcza się zwłoki, gdy nie spełnia świadczenia w terminie, a jeżeli termin nie jest oznaczony, gdy nie spełnia świadczenia niezwłocznie po wezwaniu przez wierzyciela. Nie dotyczy to wypadku, gdy opóźnienie w spełnieniu świadczenia jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Art. 477

§ 1. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może żądać, niezależnie od wykonania zobowiązania, naprawienia szkody wynikłej ze zwłoki.

§ 2. Jednakże gdy wskutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel może świadczenia nie przyjąć i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

[...]

Art. 483

§ 1. Można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna).

§ 2. Dłużnik nie może bez zgody wierzyciela zwolnić się z zobowiązania przez zapłatę kary umownej.

Art. 484

§ 1. W razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania kara umowna należy się wierzycielowi w zastrzeżonej na ten wypadek wysokości bez względu na wysokość poniesionej szkody. Żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

§ 2. Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej; to samo dotyczy wypadku, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana.

Art. 485

Jeżeli przepis szczególnie stanowi, że w razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego dłużnik, nawet bez umownego zastrzeżenia, obowiązany jest zapłacić wierzycielowi określoną sumę, stosuje się odpowiednio przepisy o karze umownej.

[...]

Art. 627

Przez umowę o dzieło przyjmujący zamówienie zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a zamawiający do zapłaty wynagrodzenia.

[...]

Art. 633

Jeżeli materiałów na wykonanie dzieła dostarcza zamawiający, przyjmujący zamówienie powinien ich użyć w sposób odpowiedni oraz złożyć rachunek i zwrócić nie zużytych część.

Art. 634

Jeżeli materiał dostarczony przez zamawiającego nie nadaje się do prawidłowego wykonania dzieła albo jeżeli zajądą inne okoliczności, które mogą przeszkodzić prawidłowemu wykonaniu, przyjmujący zamówienie powinien niezwłocznie zawiadomić o tym zamawiającego.

Art. 635

Jeżeli przyjmujący zamówienie opóźnia się z rozpoczęciem lub wykończeniem dzieła tak dalece, że nie jest prawdopodobne, żeby zdołał je ukończyć w czasie umówionym, zamawiający może bez wyznaczenia terminu dodatkowego od umowy odstąpić jeszcze przed upływem terminu do wykonania dzieła.

Art. 636

§ 1. Jeżeli przyjmujący zamówienie wykonywa dzieło w sposób wadliwy albo sprzeczny z umową, zamawiający może wezwać go do zmiany sposobu wykonania i wyznaczyć mu w tym celu odpowiedni termin. Po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu zamawiający może od umowy odstąpić albo powierzyć poprawienie lub dalsze wykonanie dzieła innej osobie na koszt i niebezpieczeństwo przyjmującego zamówienie.

§ 2. Jeżeli zamawiający sam dostarczył materiału, może on w razie odstąpienia od umowy lub powierzenia wykonania dzieła innej osobie żądać zwrotu materiału i wydania rozpoczętego dzieła.

Art. 637

§ 1. Jeżeli dzieło ma wady, zamawiający może żądać ich usunięcia, wyznaczając w tym celu przyjmującemu zamówienie odpowiedni termin z zagrożeniem, że po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu nie przyjmie naprawy. Przyjmujący może odmówić naprawy, gdyby wymagała nadmiernych kosztów.

§ 2. Gdy wady usunąć się nie dadzą albo gdy z okoliczności wynika, że przyjmujący zamówienie nie zdoła ich usunąć w czasie odpowiednim, zamawiający może od umowy odstąpić, jeżeli wady są istotne; jeżeli wady nie są istotne, zamawiający może żądać obniżenia wynagrodzenia w odpowiednim stosunku. To samo dotyczy wypadku, gdy przyjmujący zamówienie nie usunął wad w terminie wyznaczonym przez zamawiającego.

Art. 638

Jeżeli z artykułów poprzedzających nie wynika nic innego, do rękojmi za wady dzieła stosuje się odpowiednio przepisy o rękojmi przy sprzedaży.

[...]

Art. 641

§ 1. Niebezpieczeństwo przypadkowej utraty lub uszkodzenia materiału na wykonanie dzieła obciąża tego, kto materiału dostarczył.

§ 2. Gdy dzieło uległo zniszczeniu lub uszkodzeniu wskutek wadliwości materiału dostarczonego przez zamawiającego albo wskutek wykonania dzieła według jego wskazówek, przyjmujący zamówienie może żądać za wykonaną pracę umówionego wynagrodzenia lub jego odpowiedniej części, jeżeli uprzedził zamawiającego o niebezpieczeństwie zniszczenia lub uszkodzenia dzieła.

[...]

Art. 646

Roszczenia wynikające z umowy o dzieło przedawniają się z upływem lat dwóch od dnia oddania dzieła, a jeżeli dzieło nie zostało oddane – od dnia, w którym zgodnie z treścią umowy miało być oddane.

[...]

KPC

[...]

Art. 479¹

§ 1. Przepisy niniejszego działu stosuje się w sprawach ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami, w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej (sprawy gospodarcze). Zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej przez którąkolwiek ze stron stosunku cywilnego po jego powstaniu nie wyłącza zastosowania przepisów niniejszego działu.

§ 2. Sprawami gospodarczymi, w rozumieniu niniejszego działu, są także sprawy:

- 1) ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i art. 479–490 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037, z późn. zm.),
- 2) przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub naprawienie szkody z tym związanej oraz zakazanie lub ograniczenie działalności zagrażającej środowisku,

3) należące do właściwości sądów na podstawie przepisów o ochronie konkurencji, prawa energetycznego, prawa telekomunikacyjnego, prawa pocztowego oraz przepisów o transporcie kolejowym,

4) przeciwko przedsiębiorcom o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone.

Art. 479^{1a}

W sprawach gospodarczych rozpoznawanych według przepisów niniejszego działu, przepisy o innych postępowaniach odrębnych stosuje się w zakresie, w którym nie są one sprzeczne z przepisami tego działu.

Art. 479²

§ 1. Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

§ 2. Przepisów niniejszego działu nie stosuje się w sprawach dotyczących działalności wytwórczej osób fizycznych w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów.

Art. 479³

Art. 479⁴

§ 1. Przepis art. 34 ma zastosowanie również w sprawach o zawarcie umowy, ustalenie jej treści oraz o zmianę umowy.

§ 2. W toku postępowania nie można występować z nowymi roszczeniami zamiast lub obok dotychczasowych. Jednakże w razie zmiany okoliczności powód może żądać, zamiast pierwotnego przedmiotu sporu, jego wartości lub innego przedmiotu, a w sprawach o świadczenie powtarzające się może nadto rozszerzyć żądanie pozwu o świadczenia za dalsze okresy. Przepisów art. 194–196 i art. 198 nie stosuje się.

§ 3. Przepisów art. 5, art. 177 § 1 pkt 5, art. 178, art. 205, art. 212 zdanie drugie i trzecie, art. 492¹ § 1, art. 499 pkt 4 i art. 502¹ § 1 nie stosuje się.

Art. 479⁵

Art. 479⁶

Organizacje przedsiębiorców, za zgodą zrzeszonego w nich przedsiębiorcy, mogą wziąć udział w toczącym się postępowaniu, w którym przedsiębiorca ten występuje w charakterze strony. Art. 62 i 63 stosuje się odpowiednio.

Art. 479^{6a}

§ 1. Jeżeli przepisy odrębne przyznają określonym podmiotom, które nie uczestniczą w sprawie, uprawnienie do przedstawiania sądowi istotnego dla sprawy poglądu, do podmiotów tych stosuje się odpowiednio art. 63. Jednak na wniosek podmiotu uprawnionego sąd może zezwolić, aby pogląd został przedstawiony także ustnie na rozprawie.

§ 2. Na wniosek podmiotu uprawnionego sąd udostępnia akta sprawy w zakresie niezbędnym do przedstawienia poglądu.

Art. 479⁷**Art. 479⁸**

Pełnomocnikiem zagranicznego przedsiębiorcy może być również pełnomocnik ustanowiony do reprezentowania tego przedsiębiorcy wobec polskich organów administracji publicznej, na podstawie przepisów o zasadach prowadzenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne, a także banki.

Art. 479^{8a}

§ 1. Jeżeli pismo wszczynające postępowanie nie może otrzymać prawidłowego biegu wskutek niezachowania warunków formalnych, przewodniczący zwraca stronie pismo bez wzywania do jego poprawienia lub uzupełnienia. Mylne oznaczenie pisma procesowego lub inne oczywiste niedokładności nie stanowią przeszkody do nadania pismu biegu i rozpoznania go w trybie właściwym.

§ 2. Zarządzenie o zwrocie pisma powinno zawierać wskazanie braków, jakimi pismo było dotknięte, oraz pouczenie o skutkach jego ponownego wniesienia.

§ 3. W terminie tygodniowym od dnia doręczenia zarządzenia o zwrocie pisma strona może wnieść je ponownie. Jeżeli pismo to nie jest dotknięte brakami, wywołuje skutek od daty pierwotnego wniesienia. Skutek taki nie następuje w razie kolejnego zwrotu pisma, chyba że zwrot nastąpił na skutek braków uprzednio niewskazanych.

§ 4. Przepisu § 2 w zakresie pouczenia o skutkach ponownego wniesienia pisma i przepisu § 3 nie stosuje się w wypadku, gdy strona reprezentowana jest przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa.

§ 5. Inne pisma procesowe złożone w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, które nie mogą otrzymać prawidłowego biegu wskutek niezachowania warunków formalnych, wniesione przez stronę reprezentowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa podlegają zwrotowi bez wzywania do ich poprawienia lub uzupełnienia. Sprzeciw od wyroku zaocznego, zarzuty od nakazu zapłaty, sprzeciw od nakazu zapłaty sąd odrzuca.

§ 6. W wypadkach, o których mowa w § 1 i 5, zarządzenia może wydać także referendarz sądowy.

Art. 479⁹

§ 1. W toku sprawy strona reprezentowana przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa jest obowiązana doręczać odpisy pism procesowych z załącznikami bezpośrednio stronie przeciwnej. Do pisma procesowego wniesionego do sądu strona dołącza dowód doręczenia drugiej stronie odpisu pisma albo dowód wysłania go przesyłką poleconą. Pisma, do których nie dołączono dowodu doręczenia albo dowodu wysłania przesyłką poleconą, podlegają zwrotowi bez wzywania do usunięcia tego braku.

§ 2. Przepis § 1 nie dotyczy wniesienia pozwu wzajemnego, apelacji, skargi kasacyjnej, zażalenia, sprzeciwu od wyroku zaocznego, sprzeciwu od nakazu zapłaty, zarzutów od nakazu zapłaty, wniosku o zabezpieczenie powództwa i skargi o wznowienie postępowania, które strona jest obowiązana złożyć w sądzie z odpisami dla strony przeciwnej.

Art. 479¹⁰

Sąd na wniosek strony zarządza odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych także wtedy, gdy mogą być ujawnione okoliczności stanowiące tajemnicę jej przedsiębiorstwa.

Art. 479¹¹

Sąd umarza postępowanie zawieszone z przyczyn wskazanych w art. 177 § 1 pkt 6, jeżeli wniosek o podjęcie postępowania nie został zgłoszony w ciągu sześciu miesięcy od daty postanowienia o zawieszeniu.

Art. 479¹²

§ 1. W pozwie powód jest obowiązany podać wszystkie twierdzenia oraz dowody na ich poparcie pod rygorem utraty prawa powoływania ich w toku postępowania, chyba że wykaze, że ich powołanie w pozwie nie było możliwe albo że potrzeba powołania wynikła później. W tym przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwutygodniowym od dnia, w którym powołanie ich stało się możliwe lub wynikła potrzeba ich powołania.

§ 2. Powód powinien dołączyć do pozwu odpis reklamacji lub wezwania do dobrowolnego spełnienia żądania wraz z dowodem doręczenia albo wysłania go pozwanemu przesyłką poleconą oraz odpisy pism świadczących o próbie wyjaśnienia spornych kwestii w drodze rokowań.

§ 3. W razie niezłożenia odpisu wezwania do dobrowolnego spełnienia żądania lub reklamacji wraz z dowodem doręczenia albo wysłania go pozwanemu przesyłką poleconą, stosuje się przepis art. 479^{8a}.

§ 4. Niezależnie od wyniku sprawy sąd może obciążyć kosztami procesu w całości lub w części tę stronę, która przez zaniechanie czynności wymienionych w § 2 przyczyniła się do zbędnego wytoczenia sprawy lub wadliwego określenia jej zakresu.

Art. 479¹³

§ 1. Sąd może uznać za niedopuszczalne cofnięcie pozwu, zrzeczenie się lub ograniczenie roszczenia tylko wtedy, gdy okoliczności sprawy wskazują, że wymienione czynności są wynikiem niedozwolonych praktyk ograniczających konkurencję lub samodzielność przedsiębiorców, albo gdy wymaga tego ochrona produkcji należytej jakości.

§ 2. Sąd uzna ugodę zawartą przez strony za niedopuszczalną tylko wtedy, gdy jej treść jest niezgodna z prawem lub sprzeczna z zasadami współzycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także wtedy, gdy wymaga tego ochrona środowiska lub ochrona produkcji należytej jakości.

Art. 479¹⁴

§ 1. W sprawach, w których sąd nie wydał nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym lub upominawczym, pozwany jest obowiązany do wniesienia odpowiedzi na pozew w terminie dwutygodniowym od dnia otrzymania pozwu. Odpowiedź na pozew wniesiona po terminie podlega zwrotowi.

§ 2. W odpowiedzi na pozew pozwany jest obowiązany podać wszystkie twierdzenia, zarzuty oraz dowody na ich poparcie pod rygorem utraty prawa powoływania ich w toku postępowania, chyba że wykaże, że ich powołanie w odpowiedzi na pozew nie było możliwe albo że potrzeba powołania wynikała później. W tym przypadku dalsze twierdzenia i dowody na ich poparcie powinny być powołane w terminie dwutygodniowym od dnia, w którym powołanie ich stało się możliwe lub powstała potrzeba ich powołania. Przepis art. 479¹² § 4 stosuje się odpowiednio.

§ 3. Powództwo wzajemne jest niedopuszczalne.

§ 4. Do potrącenia w toku postępowania mogą być przedstawione tylko wierzitelności udowodnione dokumentami.

Art. 479^{14a}

Do zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty przepis art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479^{14b}

Dowód z przesłuchania stron sąd może dopuścić jedynie na wniosek. Przepisy art. 479¹² § 1 i art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479¹⁵**Art. 479¹⁶**

Sąd powinien dążyć do wydania wyroku w sprawie w terminie trzech miesięcy od daty złożenia pozwu. Sprawy o zawarcie, zmianę i rozwiązanie umowy oraz o ustalenie jej treści powinny być rozpoznawane w pierwszej kolejności.

Art. 479¹⁷

§ 1. Sąd może wydać wyrok na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany uznał powództwo oraz gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty albo sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd uzna – mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń, zgłoszonych wniosków dowodowych i zarzutów – że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne.

§ 2. Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym jest niedopuszczalne, jeżeli strona w pierwszym piśmie procesowym złożyła wniosek o przeprowadzenie rozprawy, chyba że pozwany uznał powództwo.

§ 3. W przypadkach, o których mowa w § 1, postanowienia dowodowe sąd wydaje na posiedzeniu niejawnym.

Art. 479¹⁸

§ 1.

§ 2. Sąd może wydać wyrok zaoczny na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew.

§ 3. Do sprzeciwu od wyroku zaocznego przepis art. 479¹⁴ § 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 479¹⁹

§ 1. Wyroki, o których mowa w art. 479¹⁷ i art. 479¹⁸, wiążą sąd od chwili podpisania sentencji.

§ 2. Wyroki wymienione w § 1 sąd z urzędu doręcza obu stronom z pouczeniem o przysługujących im środkach zaskarżenia.

Art. 479^{19a}

W sprawach o roszczenia pieniężne albo świadczenia innych rzeczy zamiennych wyrok sądu pierwszej instancji z chwilą wydania stanowi tytuł zabezpieczenia, wykonalny bez nadawania mu klauzuli wykonalności. Kwota zasądzona wyrokiem wraz z wymagalnymi odsetkami stanowi sumę, której złożenie przez dłużnika do depozytu sądowego wystarczy do zabezpieczenia. Jeżeli wyrok zobowiązuje do wydania rzeczy zamiennych, do zabezpieczenia wystarczy złożenie sumy równej wartości przedmiotu sporu. Przepis art. 492 § 2 stosuje się odpowiednio.

[...]

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

(co najmniej 5 zajęć akademickich, po 90 minut, 3 koordynatorów)

Zajęcia 1

W przypadku posiadania nagrania na DVD lub VHS z przeprowadzenia podobnego ćwiczenia, rozpoczęcie zajęć od odtworzenia nagrania z podobnej symulacji rozprawy i krótkiego omówienia zaprezentowanego materiału. Przedstawienie stanu faktycznego całej grupie, rozdanie uczestnikom kopii stanu faktycznego i podział na 3 mniejsze zespoły (uwzględniając odpowiednią liczbę osób w każdej grupie): grupę sądową, grupę powodową i grupę pozwaną. Przydzielenie jednego koordynatora do każdego zespołu i omówienie stanu faktycznego w każdej grupie przez koordynatora. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Podział na role procesowe w każdym zespole i omówienie zasad pracy w grupach. Prośba o przygotowanie przepisów prawnych, które będą miały zastosowanie do tego stanu faktycznego, opracowanie pierwszej wersji pisma procesowego danej strony oraz przemyślenie swojej roli i opracowanie pytań oraz odpowiedzi na pytanie strony przeciwnej.

Zajęcia 2, 3

Praca całej grupy – omówienie przygotowanych pism procesowych, ewentualne uwagi i prośba o korektę na następne zajęcia (w trakcie trzecich zajęć ponowna dyskusja na temat pism procesowych, wymiana kopii pism procesowych między stronami oraz przekazanie ich kopii panelowi sądowemu).

Równoległa praca trzech zespołów. Szczegółowe omówienie przebiegu i porządku rozprawy symulowanej – wstępna przymiarka do odgrywania ról procesowych, formułowanie dodatkowych pism procesowych, przygotowywanie wystąpień w ramach rozprawy. Przygotowanie postępowania dowodowego – zagadnienia wybrane, w tym przedmiot dowodu, ciężar dowodu, wnioski dowodowe, środki dowodowe, ocena dowodów. Wyjaśnienie pojawiających się pytań związanych z zastosowaniem odpowiednich przepisów prawa lub ze stanem faktycznym.

Zajęcia 4

Próba symulacji rozprawy, do momentu zamknięcia postępowania dowodowego. Grupa sądowa opracowuje wyrok wraz z uzasadnieniem, ale omawia go tylko z koordynatorem swojej grupy bez podawania go stronom.

Zajęcia 5

Przedstawienie symulacji rozprawy sądowej. Dyskusja na temat stanu faktycznego, przepisów prawa oraz wydanego wyroku. Podsumowanie, wskazanie mocnych stron uczestników, prośba o wypowiedzi samych studentów dotyczących granej przez nich roli. Omówienie tego, co sprawiło studentom trudność. Dyskusja nad możliwością wydania innego wyroku. Omówienie dalszych kroków stron w sprawie. Ewentualnie podanie rzeczywistego wyroku, jaki zapadł w zmodyfikowanej na potrzeby symulacji sprawie.

Symulacja 4. Prawo pracy „Przywrócenie do pracy”.

Materiały do inscenizacji rozprawy z prawa pracy

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały zostały opracowane na podstawie autentycznego stanu prawnego. Pewne elementy zostały jednak zmienione i odpowiednio dopasowane – uproszczone na potrzeby niniejszej symulacji. Została ona zorganizowana w trzecim roku¹ prowadzenia zajęć w ramach Centrum Praktyk Sądowych (CPS), istniejącego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach Studenckiej Poradni Prawnej. Przeprowadzenie niniejszej symulacji ma spełnić podstawowe cele, jakie wyznaczyli sobie twórcy CPS. Pierwszym z nich jest przybliżenie studentom biorącym udział w symulacji, toku całego postępowania przed sądem I instancji w sprawach pracowniczych oraz problematyki spraw z zakresu prawa pracy, w których do tej pory mogli uczestniczyć wyłącznie jako bierni widzowie. Po drugie ma za zadanie stworzyć szansę na wypróbowanie i utrwalenie zdobytej wiedzy w praktyce oraz wypróbowanie własnych sił po drugiej stronie sali sądowej przez studentów. Ponadto powinna umożliwić sprawdzenie umiejętności oratorskich studentów biorących udział w symulacji oraz umiejętności opanowania emocji w sytuacji stresowej, tak aby w przyszłości wykonując zawód prawnika, mogli czuć się pewnie, wchodząc świadomi swojej roli, na salę sądową.

Ze względu na cele dydaktyczne opracowano uproszczony pozew i odpowiedź na pozew pozwanego, a także krótkie wytyczne dla poszczególnych uczestników, tak aby ułatwić studentom, którzy zetknęli się z postępowaniem w sprawie

¹ Trzecim okiem działalności Centrum Praktyk Sądowych, był rok akademicki 2007/2008.

pracowniczej po raz pierwszy, pracę nad symulacją. W opracowanych pismach procesowych, celowo nie uwzględniono żadnych przepisów prawnych, aby uczestnicy symulacji mogli wykazać się samodzielną pracą w doborze właściwych przepisów. Ćwiczenie to może zostać zmodyfikowane. W przypadku obrania dodatkowego celu, jakim jest nauka pisania pism procesowych, materiały należałoby zmodyfikować, usuwając z nich pisma procesowe, poszerzając zaś wytyczne dla poszczególnych uczestników i przeznaczyć kilka spotkań na naukę ich pisania.

W trakcie symulacji podstawą do jej odgrywania dla wszystkich uczestników są odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.

Ze względu na charakter CPS studenci biorący udział w przygotowaniu symulacji, uczestniczyli wcześniej w 6 godzinach: zajęć teoretycznych dotyczących modelu polskiego sądownictwa, byli uczestnikami postępowań cywilnych z zakresu prawa pracy podczas dwóch wizyt w sądzie, a także mieli okazję omówić obserwowane rozprawy z sędziami, którzy je prowadzili.

Liczba osób biorących udział w symulacji to od 11 do 20 osób (można zwiększyć liczbę osób reprezentujących strony, a także wprowadzić dodatkowych świadków). W przeprowadzonej symulacji brało udział 11 osób. Czas zaplanowany na jej przygotowanie i przeprowadzenie w ramach CPS to ok. 10 godzin, choć w przypadku wykorzystania materiałów w ramach innych zajęć, czas ten może zostać odpowiednio wydłużony o np. omówienie konkretnych przepisów oraz wizyty w sądzie (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Powódka

- lekarz – Katarzyna Medyczna

Pełnomocnik powódki

- 1 osoba

Pozwany

- Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Centrum Medyczne” w Białymstoku (dyrektor Zofia Kowalska)

Pełnomocnicy pozwanego

- 2 osoby

Świadkowie

- lekarz, koleżanka z pracy powódki – Maria Znana
- ordynator Oddziału Chorób Wewnętrznych – Jan Zmęczony

Sąd

- 3 osoby

Protokolant

- 1 osoba

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Powódka Katarzyna Medyczna zatrudniona była w pozwanym Niepublicznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej „Centrum Medyczne” w Białymstoku, na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony, od 10.12.1991 r. na stanowisku lekarza, na Oddziale Chorób Wewnętrznych. W okresie ostatnich kilku lat pogorszyła się sytuacja ekonomiczna NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, w szczególności w związku z wystąpieniami lekarzy i personelu medycznego na drogę postępowania sądowego o zapłatę podwyższenia wynagrodzenia o 203 zł na podstawie obowiązujących przepisów. Ponadto w ostatnim okresie lekarze odmówili świadczenia w ramach dyżurów lekarskich, wskazując, iż należy im się zapłata za godziny nadliczbowe, a pracodawca na organizowanych spotkaniach z pracownikami wielokrotnie podkreślał, iż nie posiada żadnych środków na dodatkowe wynagrodzenia. Wobec trudnej sytuacji ekonomicznej NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, przeprowadzono konsultacje z zakładowymi organizacjami związkowymi i dyrekcja placówki postanowiła przeprowadzić restrukturyzację zatrudniania celem ograniczenia kosztów pracowniczych.

Pismem z 25.6.2007 r. pozwany pracodawca dokonał wypowiedzenia powódce umowy o pracę z zachowaniem 3-miesięcznego okresu wypowiedzenia. Jako przyczynę wypowiedzenia wskazano „przyczyny ekonomiczne w postaci trudnej sytuacji finansowej NZOZ »Centrum Medyczne« w Białymstoku i konieczność redukcji kosztów zatrudnienia pracowników”.

Powódka, Katarzyna Medyczna, pozwem skierowanym przeciwko pracodawcy NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, domagała się pierwotnie uznania dokonanego w dniu 25.6.2007 r. wypowiedzenia umowy o pracę za bezskuteczne, a następnie wobec upływu okresu wypowiedzenia wniosła o przywrócenie do pracy.

2. Pozew

Białystok, 5.10.2007 r.

Sąd Rejonowy
w Białymstoku
V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

Powódka: Katarzyna Medyczna, lekarz,
zam. Białystok, ul. Ładna 1
reprezentowana przez
radcę prawnego
.....

Pozwany: NZOZ „Centrum Medyczne”
w Białymstoku
ul. Zdrowa 5, 15-121 Białystok

Pozew

o uznanie za bezskuteczne wypowiedzenia umowy o pracę i przywrócenie do pracy

W imieniu powódki Katarzyny Medycznej, pełnomocnictwo w załączeniu, wnoszę o:

1. uznanie za bezskuteczne wypowiedzenia przez pozwanego powódce umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony z 10.12.1991 r., dokonanego 25.6.2007 r.,
2. przywrócenie powódki do pracy,
3. zasądzenie od pozwanego zwrotu kosztów procesu według norm przepisanych,
4. rozpoznanie sprawy także pod nieobecność powódki.

Ponadto wnoszę o:

5. dopuszczenie dowodów, wskazanych w uzasadnieniu niniejszego pozwu, na okoliczności tam powołane,
6. wezwanie na rozprawę w charakterze świadka Marii Znanej, zamieszkałej w Białymstoku, przy ul. Wesołej 3.

Uzasadnienie

W dniu 10.12.1991 r. na podstawie umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony, powódka rozpoczęła pracę na stanowisku lekarza na Oddziale Chorób Wewnętrznych NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku.

Dowód: kopia umowy o pracę z 10.12.1991 r.

W dniu 25.6.2007 r. pozwany pracodawca dokonał wypowiedzenia powódce umowy o pracę z zachowaniem 3-miesięcznego okresu wypowiedzenia. Jako przyczynę wypowiedzenia wskazano „przyczyny ekonomiczne w postaci trudnej sytuacji finansowej NZOZ »Centrum Medyczne« w Białymstoku i konieczność redukcji kosztów zatrudnienia pracowników”.

Dowód: kopia wypowiedzenia umowy o pracę z 25.6.2007 r.

W okresie trwania stosunku pracy, tj. od 10.12.1991 r. (16-letni staż pracy), powódka wywiązywała się sumiennie ze swoich obowiązków, dbała o utrzymanie wysokiego standardu usług medycznych, podnosiła swoje kwalifikacje, cieszyła się zaufaniem pacjentów.

Dowód: przesłuchanie stron i świadka Marii Znanej.

W okresie trwania stosunku pracy na powódkę nie została złożona żadna skarga, pacjenci i współpracownicy darzyli powódkę szacunkiem.

Dowód: zeznania stron i świadka Marii Znanej, akta osobowe powódki.

Ponadto przy dokonywaniu selekcji osób podlegających zwolnieniu pominięto fakt, że powódka jest matką samotnie wychowującą dwie córki, w związku z tym sytuacja osobista powódki jest ciężka i nie da się jej pogodzić z prywatną praktyką lekarską (o otworzeniu której pozwany wspominał, wypowiadając umowę o pracę powódce). Prywatna praktyka lekarska, o której wspomniał pozwany, wymaga zarówno inwestycji pieniężnych, jak i nienormowanego czasu pracy, których to powódka nie posiada.

Dowód: zeznania stron i świadka Marii Znanej.

Co więcej, w okresie trwania stosunku pracy powódka wyegzekwowała należności z tytułu podwyższenia wynagrodzenia za pracę za pośrednictwem komornika. Zdaniem powódki czynność ta stała się głównym powodem wyselekcjonowania powódki do zwolnienia.

Dowód: kopia sądowego tytułu wykonawczego z 13.3.2007 r.

Przytoczone okoliczności pozwalają uznać, że roszczenie powódki jest w pełni zasadne, w związku z czym powództwo powinno zostać uwzględnione w całości.

radca prawny

.....

Załączniki:

1. odpis pozwu wraz z załącznikami.
2. pełnomocnictwo.
3. kopia umowy o pracę z 10.12.1991 r.
4. kopia wypowiedzenia umowy o pracę z 25.6.2007 r.
5. kopia sądowego tytułu wykonawczego z 13.3.2007 r.
6. akta osobowe powódki.

3. Odpowiedź na pozew

Białystok, 7.11.2007 r.

Sąd Rejonowy
w Białymstoku
V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

Powódka: Katarzyna Medyczna, lekarz,
zam. Białystok, ul. Ładna 1
*reprezentowana przez
radcę prawnego*
.....

Pozwany: NZOZ „Centrum Medyczne”
w Białymstoku
ul. Zdrowa 5, 15-121 Białystok
*reprezentowany przez
radcę prawnego*
.....

Sygn. akt V P 1234/07

Odpowiedź na pozew

Niniejszym, w imieniu pozwanego NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, pełnomocnictwo w załączeniu, wnoszę o:

- oddalenie powództwa,
- zasądzenie od powoda na rzecz pozwanego zwrotu kosztów procesu według norm przepisanych,
- rozpoznanie sprawy także pod nieobecność pozwanego.

Ponadto wnoszę o:

- dopuszczenie dowodów, wskazanych w uzasadnieniu niniejszej odpowiedzi na pozew, na okoliczności tam powołane,
- wezwanie na rozprawę, w charakterze świadków, pracownika pozwanego – ordynatora Oddziału Chorób Wewnętrznych – Jana Zmęczonego, zam. w Białymstoku, ul. Cukrowa 23/5.

Uzasadnienie

Powódka w pozwie złożonym w tutejszym sądzie w dniu 5.10.2007 r., a doręczonym pozwanemu w dniu 2.11.2007 r., wnosi o przywrócenie do pracy wobec niezgodnego z prawem rozwiązania umowy o pracę.

W ocenie pozwanego rozwiązanie umowy o pracę było w pełni zasadne. Powódka twierdzi, iż dbała o utrzymanie wysokiego standardu usług medycznych oraz cieszyła się zaufaniem pacjentów. Przeczą temu skargi ustne składane przez pacjentów oraz obserwacje niektórych współpracowników.

Dowód: przesłuchanie stron i świadka Jana Zmęczonego.

Co więcej, powódka twierdzi, iż głównym powodem wyselekcjonowania jej do zwolnienia było wyegzekwowanie za pośrednictwem komornika należności z tytułu podwyższenia wynagrodzenia za pracę. Nie sposób się z tym zgodzić, gdyż oprócz powódki w ostatnich sześciu miesiącach zostały zwolnione z pracy także dwie inne osoby, które na drogę postępowania sądowego o zapłatę podwyższenia wynagrodzenia nie występowały.

Dowód: przesłuchanie stron i świadków Jana Zmęczonego oraz Marii Znaniej.

W ostatnich miesiącach trwania stosunku pracy powódka często spóźniała się do pracy, nie usprawiedliwiając tego, jak również zdarzało się jej w ogóle nie przychodzić do pracy, nie informując o tym nikogo ani nie żądając wcześniej urlopu.

Dowód: zeznania świadka Jana Zmęczonego, kopia ewidencji czasu pracy NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, za miesiąc styczeń – czerwiec 2007 r.

Obecna trudna sytuacja ekonomiczna Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej „Centrum Medyczne” w Białymstoku spowodowała konieczność dokonania wypowiedzeń nie tylko powódce, ale również innym pracownikom. Ponadto przy dokonywaniu wypowiedzeń zostały zachowane kryteria doboru do zwolnienia, ponadto wzięto pod uwagę ocenę pracy powódki dokonaną przez bezpośredniego przełożonego.

Dowód: kopia oceny rocznej powódki, zeznania świadka Jana Zmęczonego.

Powódka twierdzi również, iż jej sytuacja – jako matki wychowującej dwie córki – uniemożliwia podjęcie bądź znalezienie w innym miejscu pracy. Tymczasem z rozmów ze współpracownikami wynika, iż powódka często w towarzystwie opowiadała o dobrze prosperującej prywatnej praktyce lekarskiej jej siostry i propozycji przystąpienia do spółki. Powódka niejednokrotnie deklarowała zamiar skorzystania z tej propozycji.

Dowód: przesłuchanie stron i świadków Jana Zmęczonego oraz Marii Znaniej.

Przytoczone okoliczności dowodzą, że roszczenia powódki są bezzasadne, w związku z czym wnoszę jak na wstępie.

radca prawny

.....

Załączniki:

1. odpis odpowiedzi na pozew wraz z załącznikami.
2. pełnomocnictwo.
3. kopia ewidencji czasu pracy NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku, za miesiąc styczeń – czerwiec 2007 r.
4. kopia oceny rocznej powódki.

4. Ogólne wytyczne dla aktorów

Wytyczne dla powódki – Katarzyny Medycznej

- 1) lekarz, lat 55, przez 16 lat pracująca w Niepublicznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej „Centrum Medyczne” w Białymstoku,
- 2) zeznaje, że wypowiedziano jej umowę o pracę z zachowaniem 3-miesięcznego terminu wypowiedzenia, który już upłynął,
- 3) podnosi, że wybór jej osoby do zwolnienia wiązał się z wyegzekwowaniem przez nią zaległych należności ze strony pracodawcy,
- 4) zeznaje, że na dwóch zebraniach z pracownikami pani dyrektor, prosiła o niewystępowanie na drogę sądową celem wyegzekwowania zaległych należności, ze względu na trudną sytuację zakładu pracy i mówiła, że będzie to „źle widziane” w oczach pracodawcy, a egzekucja należności może nawet doprowadzić zakład do redukcji zatrudnienia,
- 5) potwierdza, wyegzekwowanie zaległych należności od pracodawcy,
- 6) zeznaje, że po wyegzekwowaniu należności, atmosfera w pracy znacznie się pogorszyła,
- 7) potwierdza udział w licznych szkoleniach i konferencjach podnoszących kwalifikacje zawodowe,
- 8) zeznaje, że w ostatnim czasie, tuż przed zwolnieniem odmówiono jej wyjazdu na konferencje międzynarodowe,
- 9) zaprzecza spóźnieniom i jakimkolwiek skargom ustnym od pacjentów lub innych pracowników na jej osobę,
- 10) zeznaje, że ma trudną sytuację – samotnie wychowuje dwie dorastające córki,
- 11) potwierdza, że siostra ma własną praktykę lekarską i zaproponowała jej pracę,
- 12) potwierdza, że kilka razy, zwłaszcza po sytuacjach konfliktowych w miejscu pracy, rozmawiała z zaprzyjaźnionymi koleżankami o możliwości zmiany miejsca zatrudnienia,
- 13) wyjaśnia, że zmiana miejsca zatrudnienia nie jest możliwa ze względu na trudną sytuację rodzinną.

Wytyczne dla pozwanej – Zofii Kowalskiej, Dyrektor Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej „Centrum Medyczne” w Białymstoku

- 1) lekarka, lat 57, dyrektor NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku,
- 2) zeznaje, że nie zna powódki bezpośrednio,
- 3) zeznaje, że rozwiązała z powódką umowę o pracę,
- 4) wyjaśnia trudną sytuację finansową NZOZ,

- 5) potwierdza, że głównymi przesłankami branymi pod uwagę przy wytypowaniu pracowników do zwolnień, był dotychczasowy przebieg zatrudnienia, kwalifikacje danych lekarzy oraz sytuacja osobista,
- 6) potwierdza, iż w przypadku powódki jej prawie nienaganny dotychczasowy przebieg zatrudnienia, świetne kwalifikacje oraz możliwość zatrudnienia u siostry lub ze względu na kwalifikacje w każdym innym zakładzie opieki zdrowotnej, sprawiły, że została wytypowana do zwolnienia w ramach redukcji zatrudnienia w Zakładzie,
- 7) zeznaje, że oprócz powódki zostało zwolnionych kilku innych lekarzy,
- 8) potwierdza dokonanie szczegółowej analizy sytuacji i doboru osób podlegającym zwolnieniom w wyniku redukcji zatrudnienia,
- 9) zapewnia, że egzekucja zaległych należności przez powódkę nie miała wpływu na wybór jej do zwolnienia; dwóch lekarzy, którzy podobnie jak powódka dochodzili zaległych należności od Zakładu pozostała pracownikami NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku,
- 10) zeznaje, że powódka była dobrym pracownikiem, choć ostatnio coraz częściej zdarzały jej się zaniedbania – wie o tym od ordynatora oddziału powódki,
- 11) słyszała o skargach ustnych pracowników i pacjentów na „rozkojarzenie” powódki oraz spóźnianie się do pracy,
- 12) potwierdza odmówienie wysłania powódki na dwie ostatnie konferencje, tłumacząc fakt tym, że dała szansę wykazania się młodym lekarzom, niemającym jeszcze na swoim koncie tylu wyjazdów zagranicznych co powódka,
- 13) zeznaje, że zna sytuację osobistą powódki i że nie jest ona tragiczna, gdyż obie córki pracują dorywczo, zarabiając na swoje studia,
- 14) zeznaje, że słyszała o tym, iż powódka ma możliwość innego zatrudnienia, w związku z czym łatwiej jej było podjąć tak trudną decyzję o rozstaniu się z tak dobrym lekarzem.

Wytyczne dla Marii Znanej – lekarki, koleżanki z pracy powódki

- 1) lekarz, lat 45, od 10 lat pracuje w NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku,
- 2) zeznaje, że nadal jest pracownikiem Zakładu i nie została objęta zwolnieniami w ramach redukcji zatrudnienia,
- 3) potwierdza, że jest koleżanką powódki, pracują razem na jednym Oddziale Chorób Wewnętrznych,
- 4) potwierdza, że powódka jest najwyższej klasy profesjonalistą w swoim zawodzie, że jest ogólnie szanowana zarówno przez kolegów lekarzy, jak i pacjentów,

- 5) zeznaje, że nigdy nie słyszała skarg ze strony pacjentów czy lekarzy na powódkę,
- 6) zeznaje, że nie widziała, aby powódka spóźniała się do pracy,
- 7) zeznaje, że kilkakrotnie widziała powódkę roztrzęsioną i zdenerwowaną, ze względu na groźbę redukcji zatrudnienia i obawy, że to właśnie ona zostanie wytypowana do zwolnienia,
- 8) zeznaje, że wiele razy rozmawiała z powódką i wie, że ta obawiała się zwolnienia w związku z wyegzekwowaniem zaległych należności od pracodawcy,
- 9) wie, że powódka ma trudną sytuację rodzinną i że samotnie wychowuje dwie dorastające córki,
- 10) zeznaje, że uczestniczyła w rozmowach z powódką o możliwości podjęcia pracy w prywatnej klinice jej siostry, ale powódka zawsze mówiła, że to nie wchodzi w grę ze względu na dzieci i że byłaby to ostateczność,
- 11) dodaje, że nie rozumie, dlaczego powódka została zwolniona, a gorsi od niej lekarze zachowali swoje etaty.

Wytyczne dla Jana Zmęczonego – Ordynatora Oddziału Chorób Wewnętrznych

- 1) lekarz, lat 60, do 12 lat ordynator na Oddziale Chorób Wewnętrznych w NZOZ „Centrum Medyczne” w Białymstoku,
- 2) zeznaje, że był bezpośrednim przełożonym powódki,
- 3) wyjaśnia, kto oprócz powódki został zwolniony i dlaczego,
- 4) wyjaśnia powody wytypowania powódki do zwolnienia (takie jak dyrektor Zakładu),
- 5) zeznaje, że w ostatnim czasie dwóch lekarzy złożyło skargę ustną na sposób pracy powódki oraz spóźnienia, a także skargi ustne jednego z pacjentów na nieprofesjonalne zachowanie powódki,
- 6) zeznaje, że przeprowadził z powódką rozmowę w tej sprawie, podczas której ona wyjaśniała, iż nic takiego nie miało miejsca,
- 7) potwierdza, że zna sytuację osobistą powódki,
- 8) potwierdza, że powódka jest dobrym lekarzem z dużymi kwalifikacjami zawodowymi i że pomimo wieku znajdzie pracę w każdym innym zakładzie opieki zdrowotnej,
- 9) potwierdza, że słyszał od swoich podopiecznych o tym, że powódka ma możliwość dodatkowego zatrudnienia u siostry przy prywatnej praktyce lekarskiej.

III. Wybrane przepisy

KP

[...]

Art. 44

Pracownik może wnieść odwołanie od wypowiedzenia umowy o pracę do sądu pracy, o którym mowa w dziale dwunastym.

Art. 45

§ 1. W razie ustalenia, że wypowiedzenie umowy o pracę zawartej na czas nie określony jest nieuzasadnione lub narusza przepisy o wypowiedzaniu umów o pracę, sąd pracy – stosownie do żądania pracownika – orzeka o bezskuteczności wypowiedzenia, a jeżeli umowa uległa już rozwiązaniu – o przywróceniu pracownika do pracy na poprzednich warunkach albo o odszkodowaniu.

§ 2. Sąd pracy może nie uwzględnić żądania pracownika uznania wypowiedzenia za bezskuteczne lub przywrócenia do pracy, jeżeli ustalą, że uwzględnienie takiego żądania jest niemożliwe lub niecelowe; w takim przypadku sąd pracy orzeka o odszkodowaniu.

§ 3. Przepisu § 2 nie stosuje się do pracowników, o których mowa w art. 39 i 177 oraz w przepisach szczególnych dotyczących ochrony pracowników przed wypowiedzeniem lub rozwiązaniem umowy o pracę, chyba że uwzględnienie żądania pracownika przywrócenia do pracy jest niemożliwe z przyczyn określonych w art. 411; w takim przypadku sąd pracy orzeka o odszkodowaniu.

Art. 46

Art. 47

Pracownikowi, który podjął pracę w wyniku przywrócenia do pracy, przysługuje wynagrodzenie za czas pozostawania bez pracy, nie więcej jednak niż za 2 miesiące, a gdy okres wypowiedzenia wynosił 3 miesiące – nie więcej niż za 1 miesiąc. Jeżeli umowę o pracę rozwiązano z pracownikiem, o którym mowa w art. 39, albo z pracownicą w okresie ciąży lub urlopu macierzyńskiego, wynagrodzenie przysługuje za cały czas pozostawania bez pracy; dotyczy to także przypadku, gdy rozwiązano umowę o pracę z pracownikiem-ojcem wychowującym dziecko w okresie korzystania z urlopu macierzyńskiego albo gdy rozwiązanie umowy o pracę podlega ograniczeniu z mocy przepisu szczególnego.

Art. 47¹

Odszkodowanie, o którym mowa w art. 45, przysługuje w wysokości wynagrodzenia za okres od 2 tygodni do 3 miesięcy, nie niższej jednak od wynagrodzenia za okres wypowiedzenia.

Art. 48

§ 1. Pracodawca może odmówić ponownego zatrudnienia pracownika, jeżeli w ciągu 7 dni od przywrócenia do pracy nie zgłosił on gotowości niezwłocznego podjęcia pracy, chyba że przekroczenie terminu nastąpiło z przyczyn niezależnych od pracownika.

§ 2. Pracownik, który przed przywróceniem do pracy podjął zatrudnienie u innego pracodawcy, może bez wypowiedzenia, za trzydniowym uprzedzeniem, rozwiązać umowę o pracę z tym pracodawcą w ciągu 7 dni od przywrócenia do pracy. Rozwiązanie umowy w tym trybie pociąga za sobą skutki, jakie przepisy prawa wiążą z rozwiązaniem umowy o pracę przez pracodawcę za wypowiedzeniem.

Art. 49

W razie zastosowania okresu wypowiedzenia krótszego niż wymagany, umowa o pracę rozwiązuje się z upływem okresu wymaganego, a pracownikowi przysługuje wynagrodzenie do czasu rozwiązania umowy.

Art. 50

§ 1. Jeżeli wypowiedzenie umowy o pracę zawartej na okres próbny nastąpiło z naruszeniem przepisów o wypowiedzaniu tych umów, pracownikowi przysługuje wyłącznie odszkodowanie. Odszkodowanie przysługuje w wysokości wynagrodzenia za czas, do upływu którego umowa miała trwać.

§ 2.

§ 3. Jeżeli wypowiedzenie umowy o pracę zawartej na czas określony lub na czas wykonania określonej pracy nastąpiło z naruszeniem przepisów o wypowiedzaniu tych umów, pracownikowi przysługuje wyłącznie odszkodowanie.

§ 4. Odszkodowanie, o którym mowa w § 3, przysługuje w wysokości wynagrodzenia za czas, do upływu którego umowa miała trwać, nie więcej jednak niż za 3 miesiące.

§ 5. Przepisy § 3 nie mają zastosowania w razie wypowiedzenia umowy o pracę pracownicy w okresie ciąży lub urlopu macierzyńskiego, albo pracownikowi-ojcu wychowującemu dziecko w okresie korzystania z urlopu macierzyńskiego. W tym przypadku stosuje się odpowiednio przepisy art. 45 w związku z art. 177.

Art. 51

§ 1. Pracownikowi, który podjął pracę w wyniku przywrócenia do pracy, wlicza się do okresu zatrudnienia okres pozostawania bez pracy, za który przyznano wynagrodzenie. Okresu pozostawania bez pracy, za który nie przyznano wynagrodzenia, nie uważa się za przerwę w zatrudnieniu, pociągającą za sobą utratę uprawnień uzależnionych od nieprzerwanego zatrudnienia.

§ 2. Pracownikowi, któremu przyznano odszkodowanie, wlicza się do okresu zatrudnienia okres pozostawania bez pracy, odpowiadający okresowi, za który przyznano odszkodowanie.

KPC

[...]

Art. 459

Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się w sprawach z zakresu prawa pracy, a także w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Art. 460

§ 1. Zdolność sądową i procesową ma także pracodawca, chociażby nie posiadał osobowości prawnej, a w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zdolność tę ma organ rentowy.

§ 2. W razie potrzeby ustanowienia dla strony kuratora, postanowienie, o którym mowa w art. 69, może zapaść również z urzędu.

Art. 461

§ 1. Powództwo w sprawach z zakresu prawa pracy może być wytoczone bądź przed sąd właściwości ogólnej pozwanego, bądź przed sąd, w którego okręgu praca jest, była lub miała być wykonywana, bądź też przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład pracy.

§ 1¹. Do właściwości sądów rejonowych, bez względu na wartość przedmiotu sporu, należą sprawy z zakresu prawa pracy o ustalenie istnienia stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy, a także sprawy dotyczące kar porządkowych i świadectwa pracy oraz roszczenia z tym związane.

§ 2. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd, w którego okręgu ma miejsce zamieszkania strona odwołująca się od decyzji wydanej przez organ rentowy, chyba że przepis odrębny stanowi inaczej.

§ 2¹. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, w których wniesiono odwołanie od decyzji Zakładu Emerytalno-Rentowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, wojskowego organu emerytalnego albo organu emerytalnego właściwego w stosunku do funkcjonariuszy Służby Więziennej, właściwy jest sąd, w którego okręgu ma siedzibę ten organ.

§ 2². W sprawach, w których nie można określić właściwości sądu według przepisów paragrafów poprzedzających, jak również w sprawach, w których ubezpieczony zamieszkały na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej otrzymuje świadczenie wypłacane przez wyznaczoną przez Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych jednostkę organizacyjną tego Zakładu, właściwy jest sąd, w którego okręgu ma siedzibę organ rentowy.

§ 3. Sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu rozpoznającemu sprawy z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych, jeżeli przemawiają za tym względy celowości. Postanowienie w tym przedmiocie może zapaść na posiedzeniu niejawnym. Sąd, któremu sprawa została przekazana, jest związany postanowieniem sądu przekazującego.

[...]

Art. 464. § 1. Odrzucenie pozwu nie może nastąpić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ. W tym wypadku sąd przekaze mu sprawę. Postanowienie sądu o przekazaniu sprawy może zapaść na posiedzeniu niejawnym. Jeżeli jednak organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, sąd rozpozna sprawę.

§ 2. Wniesienie do sądu pozwu, przekazanego następnie stosownie do paragrafu poprzedzającego, wywołuje skutki, jakie ustawa wiąże z wytoczeniem powództwa.

Art. 465

§ 1. Pełnomocnikiem pracownika lub ubezpieczonego może być również przedstawiciel związku zawodowego lub inspektor pracy albo pracownik zakładu pracy, w którym mocodawca jest lub był zatrudniony, a ubezpieczonego – także przedstawiciel organizacji zrzeszającej emerytów i rencistów.

§ 2. Do odbioru należności zasądzonych na rzecz pracownika lub ubezpieczonego jest wymagane pełnomocnictwo szczególne, udzielone po powstaniu tytułu egzekucyjnego.

Art. 466

Pracownik lub ubezpieczony działający bez adwokata lub radcy prawnego może zgłosić w sądzie właściwym ustnie do protokołu powództwo oraz treść środków odwoławczych i innych pism procesowych.

[...]

Art. 470

W razie podjęcia czynności wyjaśniających lub zarządzenia osobistego stawienia na rozprawę, strona pozwana powinna być reprezentowana przez osobę obeznaną ze stanem faktycznym sprawy i uprawnioną do zawarcia ugody.

[...]

Art. 472

§ 1. Sąd może wzywać strony, świadków, biegłych lub inne osoby w sposób, który uzna za najbardziej celowy, nawet z pominięciem sposobów przewidzianych przez przepisy ogólne, jeżeli uzna to za niezbędne do przyspieszenia rozpoznania sprawy. Dotyczy to również doręczeń oraz zarządzeń mających na celu przygotowanie rozprawy, zwłaszcza zaś żądania przedstawienia niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy akt osobowych i innych dokumentów.

§ 2. Wezwanie i doręczenie dokonane w powyższy sposób wywołuje skutki przewidziane w Kodeksie, jeżeli jest niewątpliwe, że doszło ono do wiadomości adresata.

Art. 473

§ 1. W sprawach przewidzianych w niniejszym dziale nie stosuje się przepisów ograniczających dopuszczalność dowodu ze świadków i z przesłuchania stron.

§ 2. Opinie dotyczące oceny niezdolności do pracy lub niezdolności do samodzielnej egzystencji wydaje biegły – lekarz legitymujący się świadectwem potwierdzającym umiejętności w zakresie orzecznictwa lekarskiego, uzyskanym w trybie określonym w przepisach o zawodzie lekarza dla świadectw potwierdzających posiadanie umiejętności w zakresie węższych dziedzin medycyny.

Art. 474

W razie stwierdzenia w toku rozpoznawania sprawy poważnego uchybienia przepisom prawa przez zakład pracy lub organ rentowy, sąd zwraca na nie uwagę właściwemu organowi, a w razie potrzeby zawiadamia o tym prokuratora.

Art. 475

Jeżeli strona bez usprawiedliwionych powodów nie wykona w toku postępowania postanowień lub zarządzeń, sąd może skazać ją na grzywnę według przepisów o karach za niestawiennictwo świadka i odmówić przyznania kosztów lub zastosować jeden z tych środków; nie może jednak nakazać przymusowego sprowadzenia jej do sądu. Gdy stroną tą jest jednostka organizacyjna, grzywnie podlega pracownik odpowiedzialny za wykonanie postanowień lub zarządzeń, a w razie niewyznaczenia takiego pracownika lub niemożności jego ustalenia – kierownik tej jednostki.

[...]

Art. 476

§ 1. Przez sprawy z zakresu prawa pracy rozumie się sprawy:

- 1) o roszczenia ze stosunku pracy lub z nim związane,
1¹) o ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej między nimi umowie, ma cechy stosunku pracy,
- 2) o roszczenia z innych stosunków prawnych, do których z mocy odrębnych przepisów stosuje się przepisy prawa pracy,
- 3) o odszkodowania dochodzone od zakładu pracy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

§ 2. Przez sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozumie się sprawy, w których wniesiono odwołanie od decyzji organów rentowych, dotyczących:

- 1) ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia rodzinnego,
- 2) emerytur i rent,
- 3)
- 4) innych świadczeń w sprawach należących do właściwości Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,
- 5) odszkodowań przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji lub Służbie Więziennej.

§ 3. Przez sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozumie się także sprawy wszczęte na skutek niewydania przez organ rentowy decyzji we właściwym terminie, a także sprawy, w których wniesiono odwołanie od orzeczenia wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności oraz sprawy o roszczenia ze stosunków prawnych między członkami otwartych funduszy emerytalnych a tymi funduszami lub ich organami.

§ 4. Przez organy rentowe rozumie się:

- 1) jednostki organizacyjne Zakładu Ubezpieczeń Społecznych określone w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych, właściwe do wydawania decyzji w sprawach świadczeń,
- 2) kolejowe jednostki organizacyjne,
- 3) wojskowe organy emerytalne oraz organy emerytalne resortów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości, a także inne organy wojskowe i organy resortów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości,

– właściwe do wydawania decyzji w sprawach, o których mowa § 2, a także Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

§ 5. Przez użyte w niniejszym dziale określenie

1) pracownik – rozumie się również:

a) członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej, osobę świadczącą pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą oraz członków rodziny i spadkobierców pracownika, członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej i osoby świadczącej pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą, a także inne osoby, którym z mocy odrębnych przepisów przysługują roszczenia z zakresu prawa pracy,

b) osobę dochodzącą od zakładu pracy odszkodowania lub ustalenia uprawnień do świadczeń na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych,

2) ubezpieczony – rozumie się osobę ubiegającą się o:

a) świadczenie z ubezpieczeń społecznych lub z ubezpieczenia rodzinnego albo o emeryturę lub rentę,

b) ustalenie istnienia bądź nieistnienia obowiązku ubezpieczenia, jego zakresu lub wymiaru składki z tego tytułu,

c) świadczenia w sprawach należących do właściwości Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,

d) odszkodowanie przysługujące w razie wypadku i choroby pozostającej w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji lub w Służbie Więziennej.

Art. 477

W postępowaniu wszczętym z powództwa pracownika wezwania do udziału w sprawie, o którym mowa w art. 194 § 1 i § 3, sąd może dokonać również z urzędu. Przewodniczący poucza pracownika o roszczeniach wynikających z przytoczonych przez niego faktów.

Art. 477¹

Jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z przysługujących mu alternatywnie roszczeń, a zgłoszone roszczenie okaże się nieuzasadnione, sąd może z urzędu uwzględnić inne roszczenie alternatywne.

Art. 477²

§ 1. Zasadzając należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, sąd z urzędu nada wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności w części nie przekraczającej pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika. Przepis art. 334 § 4 i art. 335 § 1 zdanie drugie stosuje się odpowiednio; nie stosuje się przepisu art. 335 § 2.

§ 2. Uznając wypowiedzenie umowy o pracę za bezskuteczne, sąd na wniosek pracownika może w wyroku nałożyć na zakład pracy obowiązek dalszego zatrudnienia pracownika do czasu prawomocnego rozpoznania sprawy.

[...]

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

(co najmniej 5 zajęć akademickich, po 90 minut, 3 koordynatorów)

Zajęcia 1

W przypadku posiadania nagrania na DVD lub VHS z przeprowadzenia podobnego ćwiczenia, rozpoczęcie zajęć od odtworzenia nagrania z podobnej symulacji rozprawy i krótkiego omówienia zaprezentowanego materiału. Przedstawienie stanu faktycznego oraz pism procesowych całej grupie, rozdanie uczestnikom kopii stanu faktycznego oraz kopii pism procesowych i podział na 3 mniejsze zespoły (uwzględniając odpowiednią liczbę osób w każdej grupie): grupę sądową, grupę powodową i grupę pozwaną. Przydzielenie jednego koordynatora do każdego zespołu i omówienie stanu faktycznego wraz z pismami procesowymi w każdej grupie przez koordynatora. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Podział na role procesowe w każdym zespole i omówienie zasad pracy w grupach. Prośba o przygotowanie przepisów prawnych, które będą miały zastosowanie do tego stanu faktycznego oraz przemyślenie swojej roli i opracowanie pytań oraz odpowiedzi na pytanie strony przeciwnej.

Zajęcia 2, 3

Równoległa praca trzech zespołów. Szczegółowe omówienie przebiegu i porządku rozprawy symulowanej – wstępna przymiarka do odgrywania ról procesowych, formułowanie dodatkowych pism procesowych, przygotowywanie wystąpień w ramach rozprawy. Przygotowanie postępowania dowodowego – zagadnienia wybrane, w tym przedmiot dowodu, ciężar dowodu, wnioski dowodowe, środki dowodowe, ocena dowodów. Wyjaśnienie pojawiających się pytań związanych z zastosowaniem odpowiednich przepisów prawa lub ze stanem faktycznym.

Zajęcia 4

Próba symulacji rozprawy, do momentu zamknięcia postępowania dowodowego. Grupa sądowa opracowuje wyrok wraz z uzasadnieniem, ale omawia go tylko z koordynatorem swojej grupy bez podawania go stronom.

Zajęcia 5

Przedstawienie symulacji rozprawy sądowej. Dyskusja na temat stanu faktycznego, przepisów prawa oraz wydanego wyroku. Podsumowanie, wskazanie mocnych stron uczestników, prośba o wypowiedzi samych studentów dotyczących granej przez nich roli. Omówienie tego, co sprawiło studentom trudność. Dyskusja nad możliwością wydania innego wyroku. Omówienie dalszych kroków stron w sprawie. Ewentualnie podanie rzeczywistego wyroku, jaki zapadł w zmodyfikowanej na potrzeby symulacji sprawie.

Symulacja 5. Prawo pracy „Ustalenie stosunku pracy”.

Materiały do inscenizacji rozprawy z prawa pracy

Opracowanie: *Marta Janina Skrodzka*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały zostały opracowane na podstawie autentycznego stanu prawnego. Pewne elementy zostały jednak zmienione i odpowiednio dopasowane – uproszczone na potrzeby niniejszej symulacji. Została ona zorganizowana w drugim roku¹ prowadzenia zajęć w ramach Centrum Praktyk Sądowych (CPS), istniejącego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, w ramach Studenckiej Poradni Prawnej. Przeprowadzenie niniejszej symulacji ma spełnić podstawowe cele, jakie wyznaczyli sobie twórcy CPS. Pierwszym z nich jest przybliżenie studentom biorącym udział w symulacji toku całego postępowania przed sądem I instancji w sprawach pracowniczych oraz problematyki spraw z zakresu prawa pracy, w których do tej pory mogli uczestniczyć wyłącznie jako bierni widzowie. Po drugie ma za zadanie stworzyć szansę na wypróbowanie i utrwalenie zdobytej wiedzy w praktyce oraz wypróbowanie własnych sił po drugiej stronie sali sądowej przez studentów. Ponadto powinna umożliwić sprawdzenie umiejętności oratorskich studentów biorących udział w symulacji oraz umiejętności opanowania emocji w sytuacji stresowej, tak aby w przyszłości, wykonując zawód prawnika, mogli czuć się pewnie, wchodząc świadomi swojej roli, na salę sądową.

Ze względu na cele dydaktyczne opracowano uproszczony pozew, a także krótkie wytyczne dla poszczególnych uczestników, tak aby ułatwić studentom, którzy zetknęli się z postępowaniem w sprawie pracowniczej po raz pierwszy, pracę nad symulacją. Ćwiczenie to może zostać zmodyfikowane. W przypadku

¹ Drugim okiem działalności Centrum Praktyk Sądowych był rok akademicki 2006/2007.

obronia dodatkowego celu, jakim jest nauka pisania pism procesowych, materiały należałoby zmodyfikować, usuwając z nich pisma procesowe, poszerzając zaś wytyczne dla poszczególnych uczestników i przeznaczyć kilka spotkań na naukę pisania pism procesowych.

W sytuacji gdy koordynator nie mógłby poświęcić odpowiedniej ilości czasu na ćwiczenie związane z nauką pisania pism procesowych, a chciałby sprawdzić umiejętności uczestników w tym zakresie, powinien na drugich zajęciach zadać pracę domową. Praca ta polegałaby na przygotowaniu przez każdego uczestnika symulacji, odpowiedzi na pozew. Wszystkie pisma opracowane przez studentów zostałyby omówione podczas trzecich zajęć i na ich podstawie grupa stworzyłaby jedną odpowiedź na pozew.

W trakcie symulacji podstawą do jej odgrywania dla wszystkich uczestników są odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.

Ze względu na charakter CPS, studenci biorący udział w przygotowaniu symulacji, uczestniczyli wcześniej w 6 godzinach: zajęć teoretycznych dotyczących modelu polskiego sądownictwa, byli uczestnikami postępowań cywilnych z zakresu prawa pracy podczas dwóch wizyt w sądzie, a także mieli okazję omówić obserwowane rozprawy z sędziami, którzy je prowadzili.

Liczba osób biorących udział w symulacji to od 13 do 20 osób (można zwiększyć liczbę osób reprezentujących strony, a także wprowadzić dodatkowych świadków). W przeprowadzonej symulacji brało udział 13 osób. Czas zaplanowany na jej przygotowanie i przeprowadzenie w ramach CPS to ok. 10 godzin, choć w przypadku wykorzystania materiałów w ramach innych zajęć, czas ten może zostać odpowiednio wydłużony o np. omówienie konkretnych przepisów oraz wizyty w sądzie (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Powódka

- Anna Pracująca

Pełnomocnik powódki

- 1 osoba

Pozwany

- „Czyścik” sp. z o.o. w Warszawie, oddział w Białymstoku (*prezes Tomasz Schludny*)

Pełnomocnicy pozwanego

- 2 osoby

Świadkowie

- koleżanka powódki z pracy, pracownik pozwanego – Joanna Gaduła
- pracownik pozwanego – Jan Cichy
- ochroniarz pracujący dla pozwanego – Marian Baczny

- przełożona powódki, pracownik pozwanego – Marta Skrupulatna

Sąd

- 3 osoby

Protokolant

- 1 osoba

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Powódkę Annę Pracującą łączyła z pozwanym „Czyścik” Sp. z o. o. w Warszawie, Oddział w Białymstoku, umowa zlecenia Nr 100/2005. Na podstawie tej umowy powódka zobowiązała się do wykonywania różnych prac zleconych w oddziale białostockim spółki, w zależności od potrzeb zleceniodawcy, ze wskazaniem, że prace będą zlecane w okresie od 14.7.2005 do 31.7.2005 r. Zleceniodawca zobowiązał się wypłacać powódce wynagrodzenie w wysokości 4,40 zł za 1 roboczogodzinę w ustalonych przez Zleceniodawcę terminach.

W dniu 31.7.2005 r., aneksem, umowa z powódką została przedłużona do 31.10.2005 r. W listopadzie 2005 r. powódka pracowała dalej, ale bez żadnej umowy. W dniu 1.12.2005 r. pracodawca podpisał z powódką umowę o pracę na czas określony do 31.12.2006 r. Zgodnie w umową powódka miała pracować na dotychczasowym stanowisku jako czyściciel wagonów w pełnym wymiarze czasu pracy z wynagrodzeniem nie mniejszym niż minimalne wynagrodzenie za pracę (praca, jaką powódka wykonywała na umowę o pracę, była kontynuacją pracy, jaką powódka wykonywała na umowę zlecenie).

Z dniem 12.11.2006 r. umowa została rozwiązana za porozumieniem stron. W marcu 2007 r. powódka wystąpiła z pozwem do sądu o ustalenie stosunku pracy w okresie od 14.7.2005 r. do 30.11.2005 r.

2. Pozew

Białystok, 2.3.2007 r.

Sąd Rejonowy
w Białymstoku
V Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

Powódka: Anna Pracująca
sprzątaczką
zam. Białystok,
ul. Cicha 3/8
*reprezentowana przez
radcę prawnego*
.....

Pozwany: „Czyścik” Sp. z o.o.
w Warszawie
oddział w Białymstoku

Pozew o ustalenie istnienia stosunku pracy

W imieniu powódki, pełnomocnictwo załączam, wnoszę o:

1. ustalenie istnienia stosunku pracy w okresie od 14.7.2005 r. do 30.11.2005 r. pomiędzy powódką – Anną Pracującą a pozwanym – „Czyścik” sp. z o.o. w Warszawie, oddział w Białymstoku,
2. zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki kosztów procesu według norm przepisanych,
3. rozpatrzenie sprawy także pod nieobecność powódki.

Ponadto wnoszę o wezwanie na rozprawę świadków:

4. Joanny Gaduły, zam. Białystok, ul. Modra 5/10; Jana Cichego, zam. Białystok, ul. Czysta 3/7.

Uzasadnienie

Pozwany „Czyścik” sp. z o.o. w Warszawie, oddział w Białymstoku, prowadzi działalność z zakresu czyszczenia wagonów kolejowych. W dniu 14.7.2005 r. pozwany zawarł z powódką – Anną Pracującą, umowę, którą nazwano „umową-zlecenia”. Stosownie do jej treści powódka miała wykonywać wskazane prace na rzecz pozwanej spółki, w zależności od potrzeb zleciłodawcy, ze wskazaniem, że prace będą zlecane w okresie od 14.7.2005 r. do 31.7.2005 r., w zamian za co miała otrzymywać wynagrodzenie w wysokości 4,40 zł za 1 roboczogodzinę.

Dowód: kopia umowy zlecenia Nr 100/2005.

W dniu 31.7.2005 r. przedmiotowa umowa przedłużona została aneksem do umowy, na okres od 31.7.2005 r. do 31.10.2005 r.

Dowód: kopia aneksu do umowy zlecenia Nr 100/2005.

W listopadzie 2005 r. powódka wykonywała dotychczasowe czynności bez żadnej umowy.

Dowód: przesłuchanie stron i świadków.

W dniu 1.12.2005 r. powódka podpisała z pozwaną spółką umowę o pracę na czas określony od 1.12.2005 r. do 31.12.2006 r. Z dniem 12.11.2006 r. przedmiotowa umowa o pracę została rozwiązana na mocy porozumienia stron.

Dowód: kopia umowy o pracę na czas określony z 1.12.2005 r., przesłuchanie stron.

Powódka w wyżej podanych okresach wykonywała swoją pracę osobiście i sumiennie. Zgodnie z życzeniem pozwanej spółki powódka stawiała się do pracy codziennie od poniedziałku do piątku o godzinie 8.00. Miejsce pracy powódki było zawsze wyznaczane przez pozwanego. Pozwany na bieżąco nadzorował pracę powódki, przekazując jej swe uwagi i polecenia. Powódka zobowiązana była do codziennego podpisywania listy obecności. Zobowiązana też była do podpisywania listy płac, podobnie jak osoby zatrudnione przez pozwanego na podstawie umowy o pracę. Powódka obowiązana była wreszcie do osobistego świadczenia pracy i wykonywania poleceń pozwanego.

Dowód: zeznania świadków.

Pomimo wielokrotnych próśb powódki pozwany konsekwentnie odmawiał potwierdzenia, iż w okresie od 14.7.2005 r. do 30.11.2005 r. strony łączył stosunek pracy, twierdząc, iż strony wiązała jedynie umowa-zlecenia.

Dowód: zeznania stron.

Zdaniem powódki opisany wyżej stan faktyczny w pełni uzasadnia żądanie pozwu. W art. 22 § 1 KP określone zostały najbardziej istotne cechy stosunku pracy. Zgodnie z przyjętą linią doktryny i orzecznictwa – pracą w rozumieniu tego przepisu, jest działalność zarobkowa, wykonywana osobiście przez pracownika, powtarzana w regularnych odstępach czasu, podporządkowana poleceniom pracodawcy, wykonywana „na ryzyko” pracodawcy, który ponosi ujemne konsekwencje błędów swoich pracowników. W ocenie powódki wszystkie wskazane powyżej cechy stosunku pracy zostały spełnione. Powódka codziennie osobiście wykonywała pracę wskazaną w zawartej umowie. Ponadto pozwany na bieżąco kontrolował wyniki pracy powódki oraz stale udzielał jej wskazówek o charakterze zarówno technicznym, jak i organizacyjnym. Bez znaczenia pozostaje fakt, iż strony zawarły umowę, którą nazwały umową-zlecenia. Zgodnie bowiem z art. 65 § 2 KC w zw. z art. 300 KP w umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

Oczywisty jest także interes prawny powódki w ustaleniu istnienia stosunku pracy w rozumieniu art. 189 KPC. Ustalenie takie będzie bowiem miało bezpośredni wpływ na szereg uprawnień powódki, wynikających z przepisów prawa pracy oraz ubezpieczeń społecznych.

Z tych powodów pozew jest uzasadniony i wnoszę jak na wstępie.

radca prawny

.....

Załączniki:

1. odpis pozwu i załączników.
2. pełnomocnictwo.
3. kopia umowy zlecenia Nr 100/2005.
4. kopia aneksu do umowy zlecenia Nr 100/2005.
5. kopia umowy o pracę na czas określony z 1.12.2005 r.

3. Ogólne wytyczne dla aktorów

Wytyczne dla powódki Anny Pracującej

- 1) sprzątaczką, lat 38, zam. Białystok, ul. Cicha 3/8,
- 2) zeznaje, że z pozwanym zawarła następujące umowy: umowę zlecenia Nr 100/2005, przedłużoną aneksem do umowy z 31.7.2005 r.,
- 3) potwierdza, iż w listopadzie 2005 r. pracowała bez umowy, a następnie w dniu 1.12.2005 r. popisała umowę o pracę na czas nieokreślony,
- 4) zeznaje, że w powyższych datach wykonywała swoją pracę osobiście i sumiennie, stawiała się do pracy codziennie od poniedziałku do piątku o godzinie 8.00, tak jak inni mający z pracodawcą zawartą umowę o pracę,
- 5) zeznaje, że zobowiązana była do codziennego podpisywania listy obecności i listy płac,
- 6) zeznaje, że ma małe dziecko i że chciała kilkakrotnie, aby zastąpiła ją koleżanka, ale powiedziano jej, że ma świadczyć pracę osobiście, nie mogła też wyjść przed czasem, a za spóźnienie była karana zostawianiem „po godzinach”,
- 7) zeznaje, że nie wiedziała, że inni mają umowę o pracę, dopiero po rozmowie z koleżanką Joanną Gadułą dowiedziała się, że inni pracujący z nią ludzie mają umowy o pracę,
- 8) zeznaje, że poczuła się skrzywdzona, bo mając umowę o pracę miałyby inne świadczenia i wyższe wynagrodzenie,

- 9) potwierdza, że kilkakrotnie prosiła szefostwo, przez przełożoną, o zmianę umowy-zlecenia na umowę o pracę, bez rezultatu,
- 10) dodaje, że czuje się oszukana i wykorzystana przez pracodawcę i że to dopiero początek.

Wytyczne dla pozwanego Tomasza Schludnego – Prezesa „Czyścik” sp. z o.o. w Warszawie, oddział w Białymstoku

- 1) ekonomista, lat 50, prezes „Czyścik” sp. z o.o., zam. Białystok, ul. Piękna 3,
- 2) zeznaje, że nie zna powódki osobiście,
- 3) wyjaśnia tryb zatrudnienia w firmie,
- 4) zeznaje, że w obecnej chwili 40 osób pracuje na umowę-zlecenia, a 10 na umowę o pracę,
- 5) potwierdza, że typ zawieranej umowy zależy od umiejętności konkretnego pracownika,
- 6) dodaje, że nie chciał wiązać się od razu na stałe z osobami, co do których umiejętności nie był pewny,
- 7) zaprzecza jakoby wszyscy pracownicy mieli te same obowiązki i godziny pracy,
- 8) dodaje, że prawa i obowiązki pracownika każdorazowo zależą od rodzaju zawartej umowy,
- 9) zeznaje, że pozwalał pracownikom na zastępstwa, wcześniejsze wychodzenie z pracy itp.,
- 10) zeznaje, że zawarł z powódką opisane przez nią umowy,
- 11) zeznaje, że nic nie wie o sytuacji osobistej powódki,
- 12) zaprzecza jakoby powódka żądała od niego zmiany umowy-zlecenia na umowę o pracę.

Wytyczne dla Joanny Gaduły – koleżanki powódki z pracy

- 1) sprzątaczką, lat 40, nie pracuje już u pozwanego, zam. Białystok, ul. Modra 5/10,
- 2) zeznaje, że z pozwanym zawarła umowę o pracę na czas określony, a później nieokreślony,
- 3) potwierdza, że nie wiedziała początkowo, na jaką umowę zatrudniona jest powódka,
- 4) zeznaje, że zawsze zarówno ona, jak i powódka wykonywały swoją pracę osobiście i sumiennie, stawiały się do pracy codziennie od poniedziałku do piątku o godzinie 8.00,
- 5) zeznaje, że zakres obowiązków jej i powódki był identyczny, miały takie same prawa i obowiązki,

- 6) zeznaje, że zobowiązana była do codziennego podpisywania listy obecności i listy płac,
- 7) potwierdza, że powódka także podpisywała się na liście obecności i liście płac,
- 8) dodaje, że zaprzyjaźniła się z powódką i kilkakrotnie rozmawiały o pracy oraz o wynagrodzeniu, a porównując je wyszło na jaw, że mimo takiej samej pracy dostają inne wynagrodzenie,
- 9) potwierdza, że powiedziała powódce, że łączył ją z pracodawcą stosunek pracy,
- 10) zeznaje, że wie, iż powódka ma małe dziecko i że ta chciała kilkakrotnie, aby zastąpiła ją koleżanka, ale powiedziano jej, że ma świadczyć pracę osobiście,
- 11) zeznaje, że powiedziała koleżance, że ta jest traktowana niesprawiedliwie i że powinna „iść upomnieć się o swoje”,
- 12) zeznaje, iż nie wie o tym, w jakiej formie pracowały inne osoby.

Wytyczne dla Jana Cichego – pracownika pozwanego

- 1) sprzątac, lat 45, pracownik pozwanego, zam. Białystok, ul. Czysta 3/7,
- 2) zeznaje, że nie zna osobiście powódki, choć widział ją kilkakrotnie podczas pracy,
- 3) zeznaje, że nadal pracuje u pozwanego i łączy go z nim umowa o pracę na czas nieokreślony, ale pierwsze trzy lata pracował u niego na umowę-zlecenie,
- 4) dodaje, że bez względu na nazwę umowy zawsze miał te same obowiązki,
- 5) potwierdza, że nie wie nic na temat powódki i jej umów, nie wie też, w jakiej formie zatrudniani są inni pracownicy,
- 6) dodaje, że to nie jego sprawa, on robi swoje, a inni go nie interesują,
- 7) wtrąca, że pracodawca zawsze płaci o czasie i nigdy nie było żadnych problemów, a mu taka praca odpowiada i jak „ktoś nie chce pracować, a tylko się objąć, to zawsze znajdzie powód, do narzekania”.

Wytyczne dla Mariana Bacznego – ochroniarza pracującego dla pozwanego

- 1) ochroniarz, lat 32, wykształcenie podstawowe, pracownik pozwanego, zam. Białystok, ul. Grzeczna 17/2,
- 2) zeznaje, że pracuje u pozwanego,
- 3) potwierdza, że zna osobiście powódkę, bo kilka razy rozmawiał z nią po jej skończonej pracy, jak szedł na swoją zmianę,
- 4) potwierdza, że początkowo powódka rozmawiała z nim wyłącznie na tematy niezwiązane z pracą, ale po jakimś czasie zaczęła się skarżyć na pracodawcę,

- 5) potwierdza, że nie wie, na jaką umowę zatrudniona była powódka i inni czyściciele wagonów,
- 6) zeznaje, że nigdy nie wiedział, jaki zakres obowiązków mają poszczególni czyściciele wagonów, bo do jego obowiązków należy ochrona tych osób w czasie ich pracy, co związane jest ze stałą bytnością na bocznicy przed wagonami,
- 7) zeznaje, że on sam jest zatrudniony na umowę-zlecenia, ale że ta forma mu odpowiada, bo dostaje więcej niż na umowę o pracę,
- 8) zeznaje, że pracodawca to dobry człowiek, czasami wypłaca „dodatki”,
- 9) dodaje, że nigdy nie ciągnął dalej w rozmowach z powódką tematu pracy i pracodawcy, bo bał się, że ktoś usłyszy i może stracić pracę.

Wytyczne dla Marty Skrupulatnej – przełożonej powódki

- 1) technik mechanik, lat 45, zatrudniona u pracodawcy na stanowisku przełożonej czyścicieli wagonów, dalej pracuje u pozwanego, zam. Białystok, ul. Drewniana 22/3,
- 2) zeznaje, że była bezpośrednią przełożoną powódki,
- 3) zeznaje, że nie interesowała się, na jaki rodzaj umowy zatrudniona była powódka,
- 4) potwierdza, że pracownicy byli zatrudniani na różne umowy, ale nie wie, kto na jaką, bo to nie jej interes,
- 5) dodaje, że można to ustalić na podstawie wypłacanego pracownikom wynagrodzenia,
- 6) zeznaje, że powódka musiała wykonywać pracę osobiście i jak pozostali pracownicy stawiać się do pracy codziennie od poniedziałku do piątku o godzinie 8.00,
- 7) zeznaje, że w pracy były listy obecności i listy płac, był to zwyczaj pracodawcy na niesolidnych pracowników, zawsze można było sprawdzić, czy są czy ich nie ma i ewentualnie udowodnić im, że nie ma podstaw do wypłaty wynagrodzenia,
- 8) potwierdza, że wszyscy pracownicy podpisywali listy, bo bali się, że w przeciwnym razie nie dostaną wynagrodzenia, ale tak naprawdę nikt ich do tego nie zmuszał,
- 9) zeznaje, że wie o tym, iż powódka ma małe dziecko i że chciała kilkakrotnie, aby zastąpiła ją koleżanka, ale odmówiła zgody na zastępstwo powódce, bo pracodawca nie chciał obcych, poza tym osoba niezatrudniona nie mogłaby pracować, a koleżanki powódki z pracy i tak miały co robić,
- 10) potwierdza, że powódka nie wychodziła wcześniej z pracy, ale nie dlatego, że nie mogła, tylko dlatego, że nie nadążała ze swoimi obowiązkami,

- 11) dodaje, że gdyby powódka pracowała szybciej, mogłaby wychodzić z pracy przed innymi, czemu nie, zawsze przecież dostawała konkretne wagony do sprzątnięcia,
- 12) zeznaje, że pracodawca to solidny i uczciwy człowiek, a powódka to osoba, która tylko szukała pretekstu jakby dostać pieniądze, a się nie napracować,
- 13) potwierdza, że powódka zaczęła się skarżyć na niesprawiedliwość, robić zamieszanie wśród pracowników i dlatego odeszła z pracy,
- 14) zaznacza, że powódka sama zrezygnowała z pracy.

III. Wybrane przepisy

KP

[...]

Art. 22

§ 1. Przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca – do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem.

§ 1¹. Zatrudnienie w warunkach określonych w § 1 jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy, bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy.

§ 1². Nie jest dopuszczalne zastąpienie umowy o pracę umową cywilnoprawną przy zachowaniu warunków wykonywania pracy, określonych w § 1.

§ 2. Pracownikiem może być osoba, która ukończyła 18 lat. Na warunkach określonych w dziale dziewiątym pracownikiem może być również osoba, która nie ukończyła 18 lat.

§ 3. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego nawiązać stosunek pracy oraz dokonywać czynności prawnych, które dotyczą tego stosunku. Jednakże gdy stosunek pracy sprzeciwia się dobru tej osoby, przedstawiciel ustawowy za zezwoleniem sądu opiekuńczego może stosunek pracy rozwiązać.

[...]

Art. 300

W sprawach nie unormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy.

[...]

KC

Art. 65

§ 1. Oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje.

§ 2. W umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

KPC

[...]

Art. 189

Powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny.

[...]

Art. 459

Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się w sprawach z zakresu prawa pracy, a także w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Art. 460

§ 1. Zdolność sądową i procesową ma także pracodawca, chociażby nie posiadał osobowości prawnej, a w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zdolność tę ma organ rentowy.

§ 2. W razie potrzeby ustanowienia dla strony kuratora, postanowienie, o którym mowa w art. 69, może zapaść również z urzędu.

Art. 461

§ 1. Powództwo w sprawach z zakresu prawa pracy może być wytoczone bądź przed sąd właściwości ogólnej pozwanego, bądź przed sąd, w którego okręgu praca jest, była lub miała być wykonywana, bądź też przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład pracy.

§ 1¹. Do właściwości sądów rejonowych, bez względu na wartość przedmiotu sporu, należą sprawy z zakresu prawa pracy o ustalenie istnienia stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy, a także sprawy dotyczące kar porządkowych i świadectwa pracy oraz roszczenia z tym związane.

§ 2. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd, w którego okręgu ma miejsce zamieszkania strona odwołująca się od decyzji wydanej przez organ rentowy, chyba że przepis odrębny stanowi inaczej.

§ 2¹. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, w których wniesiono odwołanie od decyzji Zakładu Emerytalno-Rentowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, wojskowego organu emerytalnego albo organu emerytalnego właściwego w stosunku do funkcjonariuszy Służby Więziennej, właściwy jest sąd, w którego okręgu ma siedzibę ten organ.

§ 2². W sprawach, w których nie można określić właściwości sądu według przepisów paragrafów poprzedzających, jak również w sprawach, w których ubezpieczony zamieszkały na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej otrzymuje świadczenie wypłacane przez wyznaczoną przez Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych jednostkę organizacyjną tego Zakładu, właściwy jest sąd, w którego okręgu ma siedzibę organ rentowy.

§ 3. Sąd właściwy może na zgodny wniosek stron przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu rozpoznającemu sprawę z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych, jeżeli przemawiają za tym względy celowości. Postanowienie w tym przedmiocie może zapaść na posiedzeniu niejawnym. Sąd, któremu sprawa została przekazana, jest związany postanowieniem sądu przekazującego.

[...]

Art. 464 § 1. Odrzucenie pozwu nie może nastąpić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ. W tym wypadku sąd przekaze mu sprawę. Postanowienie sądu o przekazaniu sprawy może zapaść na posiedzeniu niejawnym. Jeżeli jednak organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, sąd rozpozna sprawę.

§ 2. Wniesienie do sądu pozwu, przekazanego następnie stosownie do paragrafu poprzedzającego, wywołuje skutki, jakie ustawa wiąże z wytoczeniem powództwa.

Art. 465

§ 1. Pełnomocnikiem pracownika lub ubezpieczonego może być również przedstawiciel związku zawodowego lub inspektor pracy albo pracownik zakładu pracy, w którym mocodawca jest lub był zatrudniony, a ubezpieczonego - także przedstawiciel organizacji zrzeszającej emerytów i rencistów.

§ 2. Do odbioru należności zasądzonych na rzecz pracownika lub ubezpieczonego jest wymagane pełnomocnictwo szczególne, udzielone po powstaniu tytułu egzekucyjnego.

Art. 466

Pracownik lub ubezpieczony działający bez adwokata lub radcy prawnego może zgłosić w sądzie właściwym ustnie do protokołu powództwo oraz treść środków odwoławczych i innych pism procesowych.

[...]

Art. 470

W razie podjęcia czynności wyjaśniających lub zarządzenia osobistego stawiennictwa na rozprawę, strona pozwana powinna być reprezentowana przez osobę obeznaną ze stanem faktycznym sprawy i uprawnioną do zawarcia ugody.

[...]

Art. 472

§ 1. Sąd może wzywać strony, świadków, biegłych lub inne osoby w sposób, który uzna za najbardziej celowy, nawet z pominięciem sposobów przewidzianych przez przepisy ogólne, jeżeli uzna to za niezbędne do przyspieszenia rozpoznania sprawy. Dotyczy to również doręczeń oraz zarządzeń mających na celu przygotowanie rozprawy, zwłaszcza zaś żądania przedstawienia niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy akt osobowych i innych dokumentów.

§ 2. Wezwanie i doręczenie dokonane w powyższy sposób wywołuje skutki przewidziane w Kodeksie, jeżeli jest niewątpliwe, że doszło ono do wiadomości adresata.

Art. 473

§ 1. W sprawach przewidzianych w niniejszym dziale nie stosuje się przepisów ograniczających dopuszczalność dowodu ze świadków i z przesłuchania stron.

§ 2. Opinie dotyczące oceny niezdolności do pracy lub niezdolności do samodzielnej egzystencji wydaje biegły – lekarz legitymujący się świadectwem potwierdzającym umiejętności w zakresie orzecznictwa lekarskiego, uzyskanym w trybie określonym w przepisach o zawodzie lekarza dla świadectw potwierdzających posiadanie umiejętności z zakresu węższych dziedzin medycyny.

Art. 474

W razie stwierdzenia w toku rozpoznawania sprawy poważnego uchybienia przepisom prawa przez zakład pracy lub organ rentowy, sąd zwraca na nie uwagę właściwemu organowi, a w razie potrzeby zawiadamia o tym prokuratora.

Art. 475

Jeżeli strona bez usprawiedliwionych powodów nie wykona w toku postępowania postanowień lub zarządzeń, sąd może skazać ją na grzywnę według przepisów o karach za niestawiennictwo świadka i odmówić przyznania kosztów lub zastosować jeden z tych środków; nie może jednak nakazać przymusowego sprowadzenia jej do sądu. Gdy stroną tą jest jednostka organizacyjna, grzywnie podlega pracownik odpowiedzialny za wykonanie postanowień lub zarządzeń, a w razie niewyznaczenia takiego pracownika lub niemożności jego ustalenia – kierownik tej jednostki.

[...]

Art. 476

§ 1. Przez sprawy z zakresu prawa pracy rozumie się sprawy:

- 1) o roszczenia ze stosunku pracy lub z nim związane,
- 1⁾ o ustalenie istnienia stosunku pracy, jeżeli łączący strony stosunek prawny, wbrew zawartej między nimi umowie, ma cechy stosunku pracy,
- 2) o roszczenia z innych stosunków prawnych, do których z mocy odrębnych przepisów stosuje się przepisy prawa pracy,
- 3) o odszkodowania dochodzone od zakładu pracy na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

§ 2. Przez sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozumie się sprawy, w których wniesiono odwołanie od decyzji organów rentowych, dotyczących:

- 1) ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia rodzinnego,
- 2) emerytur i rent,
- 3)
- 4) innych świadczeń w sprawach należących do właściwości Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,
- 5) odszkodowań przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji lub Służbie Więziennej.

§ 3. Przez sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych rozumie się także sprawy wszczęte na skutek niewydania przez organ rentowy decyzji we właściwym terminie, a także sprawy, w których wniesiono odwołanie od orzeczenia wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności oraz sprawy o roszczenia ze stosunków prawnych między członkami otwartych funduszy emerytalnych a tymi funduszami lub ich organami.

§ 4. Przez organy rentowe rozumie się:

- 1) jednostki organizacyjne Zakładu Ubezpieczeń Społecznych określone w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych, właściwe do wydawania decyzji w sprawach świadczeń,
- 2) kolejowe jednostki organizacyjne,
- 3) wojskowe organy emerytalne oraz organy emerytalne resortów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości, a także inne organy wojskowe i organy resortów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości,
– właściwe do wydawania decyzji w sprawach, o których mowa § 2, a także Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

§ 5. Przez użyte w niniejszym dziale określenie

1) pracownik – rozumie się również:

- a) członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej, osobę świadczącą pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą oraz członków rodziny i spadkobierców pracownika, członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej i osoby świadczącej pracę na podstawie umowy o pracę nakładczą, a także inne osoby, którym z mocy odrębnych przepisów przysługują roszczenia z zakresu prawa pracy,
- b) osobę dochodzącą od zakładu pracy odszkodowania lub ustalenia uprawnień do świadczeń na podstawie przepisów o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych,

2) ubezpieczony – rozumie się osobę ubiegającą się o:

- a) świadczenie z ubezpieczeń społecznych lub z ubezpieczenia rodzinnego albo o emeryturę lub rentę,
- b) ustalenie istnienia bądź nieistnienia obowiązku ubezpieczenia, jego zakresu lub wymiaru składki z tego tytułu,
- c) świadczenia w sprawach należących do właściwości Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,

d) odszkodowanie przysługujące w razie wypadku i choroby pozostającej w związku ze służbą wojskową albo służbą w Policji lub w Służbie Więziennej.

Art. 477

W postępowaniu wszczętym z powództwa pracownika wezwania do udziału w sprawie, o którym mowa w art. 194 § 1 i § 3, sąd może dokonać również z urzędu. Przewodniczący poucza pracownika o roszczeniach wynikających z przytoczonych przez niego faktów.

Art. 477¹

Jeżeli pracownik dokonał wyboru jednego z przysługujących mu alternatywnie roszczeń, a zgłoszone roszczenie okaże się nieuzasadnione, sąd może z urzędu uwzględnić inne roszczenie alternatywne.

Art. 477²

§ 1. Zasadzając należność pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy, sąd z urzędu nada wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności w części nie przekraczającej pełnego jednomiesięcznego wynagrodzenia pracownika. Przepis art. 334 § 4 i art. 335 § 1 zdanie drugie stosuje się odpowiednio; nie stosuje się przepisu art. 335 § 2.

§ 2. Uznając wypowiedzenie umowy o pracę za bezskuteczne, sąd na wniosek pracownika może w wyroku nałożyć na zakład pracy obowiązek dalszego zatrudnienia pracownika do czasu prawomocnego rozpoznania sprawy.

[...]

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

(co najmniej 5 zajęć akademickich, po 90 minut, 3 koordynatorów)

Zajęcia 1

W przypadku posiadania nagrania na DVD lub VHS z przeprowadzenia podobnego ćwiczenia rozpoczęcie zajęć od odtworzenia nagrania z podobnej symulacji rozprawy i krótkiego omówienia zaprezentowanego materiału. Przedstawienie stanu faktycznego oraz pism procesowych całej grupie, rozdanie uczestnikom kopii stanu faktycznego oraz kopii pism procesowych i podział na 3 mniejsze zespoły (uwzględniając odpowiednią liczbę osób w każdej grupie): grupę sądową, grupę powodową i grupę pozwaną. Przydzielenie jednego koordynatora do każdego zespołu i omówienie stanu faktycznego wraz z pismami procesowymi w każdej grupie przez koordynatora. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości. Podział na role procesowe w każdym zespole i omówienie zasad pracy w grupach. Prośba o przygotowanie przepisów prawnych, które będą miały zastosowanie do

tego stanu faktycznego oraz przemyślenie swojej roli i opracowanie pytań oraz odpowiedzi na pytanie strony przeciwnej.

Zajęcia 2, 3

Równoległa praca trzech zespołów. Szczegółowe omówienie przebiegu i porządku rozprawy symulowanej – wstępna przymiarka do odgrywania ról procesowych, formułowanie dodatkowych pism procesowych, przygotowywanie wystąpień w ramach rozprawy. Przygotowanie postępowania dowodowego – zagadnienia wybrane, w tym przedmiot dowodu, ciężar dowodu, wnioski dowodowe, środki dowodowe, ocena dowodów. Wyjaśnienie pojawiających się pytań związanych z zastosowaniem odpowiednich przepisów prawa lub ze stanem faktycznym.

W przypadku pracy domowej w postaci przygotowania przez każdego z uczestników odpowiedzi na pozew, omówienie przygotowanych pism na trzech zajęciach i wspólne stworzenie, w oparciu o zaprezentowaną pracę domową, jednej wzorcowej odpowiedzi na pozew. Pismo to staje się pismem, na którym od tego momentu bazują uczestnicy symulacji, przygotowując się do swoich ról procesowych.

Zajęcia 4

Próba symulacji rozprawy, do momentu zamknięcia postępowania dowodowego. Grupa sądowa opracowuje wyrok wraz z uzasadnieniem, ale omawia go tylko z koordynatorem swojej grupy bez podawania go stronom.

Zajęcia 5

Przedstawienie symulacji rozprawy sądowej. Dyskusja na temat stanu faktycznego, przepisów prawa oraz wydanego wyroku. Podsumowanie, wskazanie mocnych stron uczestników, prośba o wypowiedzi samych studentów dotyczących granej przez nich roli. Omówienie tego, co sprawiło studentom trudność. Dyskusja nad możliwością wydania innego wyroku. Omówienie dalszych kroków stron w sprawie. Ewentualnie podanie rzeczywistego wyroku, jaki zapadł w zmodyfikowanej na potrzeby symulacji sprawie.

Symulacja 6. Prawo karne „Wypadek drogowy”.

Materiały do inscenizacji rozprawy karnej przed sądem I lub II instancji¹

Opracowanie: Arkadiusz Lepecki, Barbara Namysłowska-Gabrysiak

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego. Symulacja ta była wielokrotnie organizowana dla studentów Sekcji Prawa Karnego Kliniki Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Ma spełniać dwa podstawowe cele. Po pierwsze ma za zadanie przybliżenie studentom (uczestnikom) toku całego postępowania przed sądem karnym I instancji. Po drugie chodzi o przybliżenie możliwości i zakresu stosowania instytucji stanu wyższej konieczności, jak i szerokiej problematyki spowodowania wypadku drogowego. Stan faktyczny sprawy zawiera wiele skomplikowanych problemów prawnych, które powinny stać się przedmiotem analizy prowadzonej przez uczestników symulacji. Dodatkowo materiały zawierają różne wersje zaistniałego zdarzenia. Ze względu na pierwszy cel dydaktyczny w materiałach nie zawarto skrótego planu przebiegu postępowania karnego. Jeżeli jednak koordynator uzna, że taki skróty plan rozprawy ułatwiłby studentom jej prowadzenie, należy wprowadzić go do treści symulacji (zob. np. Materiały do inscenizacji rozprawy „Morderstwo w pubie”). Oczywiście w trakcie symulacji podstawą jej odgrywania są dla wszystkich uczestników przepisy zawarte w Kodeksie postępowania karnego.

Przed rozpoczęciem odegrania niniejszej symulacji wskazane jest umożliwienie studentom uczestniczenia w autentycznej rozprawie w sądzie karnym.

¹ Materiały publikowane wcześniej w książce *L. Bojarskiego i B. Namysłowskiej-Gabrysiak, Symulacja rozpraw..., op. cit.*, s. 61, z wyjątkiem wyroku sądu I instancji.

W symulacji może wziąć udział wiele osób (do około 20). Czas potrzebny na przeprowadzenie całej symulacji to 8 godzin (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Oskarżony:

Jan Kowalski

Świadkowie:

1. Ewa Kowalska
2. Pokrzywdzona Elżbieta Laskowska
3. Michał Staszewski (sąsiad oskarżonego)
4. Alicja Marcinkowska (sąsiadka oskarżonego)
5. Piotr Rychlicki (pieszy)

Biegli sądowi:

1. Biegły ds. ruchu drogowego
2. Biegły położnik
3. Biegły ortopeda

Sąd

skład 1-osobowy

Protokolant

Oskarżenie

2–3 osoby

Obrona

2–3 osoby

Ewentualnie:

- Oskarżyciel posiłkowy
- Przedstawiciel społeczny
- Obserwator
- Dziennikarze

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Dnia 7.6.2004 r. Jan Kowalski wraz z żoną Ewą spędzał wieczór w swoim mieszkaniu przy ul. Nowy Świat 2 m. 4 w Warszawie. Żona Ewa była w 8 miesiącu ciąży. Małżeństwo państwa Kowalskich bardzo długo starało się o dziecko, zanim Ewa Kowalska zaszła w ciążę. Na początku też ciąża była zagrożona i pani Kowalska musiała leżeć w szpitalu przez 3 miesiące. Poza zagrożeniem życia płodu, cały

czas istniało niebezpieczeństwo, że po poronieniu pani Ewa nie będzie mogła już zająć w kolejną ciążę. Od około czwartego miesiąca stan pani Ewy się ustabilizował, ciąża nie była już zagrożona. Pani Kowalska mogła już wrócić do domu z tym, że lekarz zalecił jej spokojny tryb życia. W 7. miesiącu podczas badania USG okazało się, że dziecko ułożone jest pośladkowo i wobec tego oraz ze względu na początkowe zagrożenia i problemy z samym zajściem w ciążę prawdopodobnie poród będzie przez cesarskie cięcie. Jednocześnie lekarz poinformował państwa Kowalskich, iż w razie rozpoczęcia się wcześniej akcji porodowej natychmiast muszą przyjechać do szpitala. Termin porodu był wyznaczony na dzień 1 lipca. Dnia 3 czerwca podczas badania ginekologicznego lekarz powiedział pani Kowalskiej, że wszystko jest w porządku i nie przewiduje, żeby poród nastąpił wcześniej niż za 2–3 tygodnie. Feralnego dnia (7 czerwca) o 20.00 rozpoczął się mecz piłkarski w telewizji. Pan Jan Kowalski podczas meczu wypił 4 piwa. Około godziny 22.00 nagle pani Ewie odeszły wody płodowe. Następnie oboje szybko zaczęli się zbierać do szpitala. Oskarżony Jan Kowalski zdecydował się szybko zawieźć żonę do szpitala. Po 10 minutach oboje wybiegli i wsiedli do samochodu. Oskarżony Jan Kowalski ruszył ulicą Nowy Świat w kierunku ronda de Gaulle’a, do szpitala na Inflanckiej. Na rondzie wjechał na przejście dla pieszych, nie widząc czerwonego światła. Nagle zobaczył starszą kobietę, którą potrącił. Kobieta upadła na jezdnię. Następnie Jan Kowalski odjechał w kierunku Krakowskiego Przedmieścia. Pokrzywdzona Elżbieta Laskowska trafiła do szpitala, w którym okazało się, że ma złamaną łękotkę w kolanie. W tym czasie Jan Kowalski odwiózł żonę do szpitala położniczego, gdzie lekarze dokonali cesarskiego cięcia. Oskarżony pozostał w szpitalu do momentu dowiedzenia się o stanie zdrowia żony Ewy Kowalskiej i dziecka. Kilka godzin po jego narodzeniu oskarżony Jan Kowalski stanął się na komisariacie celem złożenia wyjaśnień w sprawie wypadku drogowego.

2. Wytyczne dla aktorów postępowania (wyjaśnienia, zeznania, opinie)

Wyjaśnienie oskarżonego

Jan Kowalski zeznał, iż 7 czerwca przyszedł z pracy około godziny 18.00. Wracając z pracy wstąpił do sklepu i kupił sobie dwa piwa ze względu na wieczorny mecz piłkarski. Mecz zaczął się o 20.00. W trakcie meczu Jan Kowalski wypił dwa piwa. Około 22.00 Ewie Kowalskiej odeszły wody płodowe. Jan Kowalski zeznał, iż zaczął wówczas dzwonić po taksówkę. Najpierw zadzwonił do korporacji Volfra kilka razy, ale nikt nie odpowiadał. Następnie dzwonił do Radio Taxi z podobnym skutkiem. Nie wiedząc, co robić dalej, ponieważ czas uciekał, a żona wpadła w panikę, pobiegł do sąsiada Michała Staszewskiego.

Niestety, sąsiad był pod wpływem alkoholu i nie mógł pomóc. Jan Kowalski zeznał, że spróbował jeszcze zadzwonić do sąsiadki Alicji Marcinkowskiej, która powiedziała, że nie ma prawa jazdy, a ponadto ma grypę i wysoką temperaturę. Wobec powyższego Jan Kowalski uznał, że nie może już czekać i sam musi zawieźć żonę do szpitala położniczego na ul. Inflanckiej. Jan Kowalski jechał Nowym Światem w kierunku ronda de Gaulle’a, nie jechał szybko, wiedząc, iż wcześniej pił alkohol. Wjechał na rondo, nie widząc czerwonego światła. Nagle zobaczył kobietę, którą potrącił. Jan Kowalski zeznał, iż kobieta upadła, ale zaraz podniosła się z powrotem. Jan Kowalski wyskoczył wówczas z samochodu, złapał pierwszego napotkanego przechodnia, szybko wyjaśnił mu, że spieszy się z żoną do szpitala, dał swoją wizytówkę i poprosił, aby się nią zająć. Następnie wsiadł do samochodu i ruszył do szpitala. Lekarze błyskawicznie dokonali cesarskiego cięcia. Po porodzie Jan Kowalski dowiedział się, iż dziecko prawdopodobnie udusiłoby się, ponieważ było owinięte pępowiną.

Zeznania Ewy Kowalskiej

Ewa Kowalska zeznała, że razem z mężem starali się o dziecko kilka lat. Niestety, po udanym zajściu w ciążę okazało się, że ciąża jest zagrożona. Stan ten poprawił się dopiero od około 4. miesiąca. Wtedy Ewa Kowalska mogła już wrócić do domu ze szpitala z tym, że lekarz zalecił jej spokojny tryb życia i kazał bardzo o siebie dbać. W 7. miesiącu ciąży podczas badania USG okazało się, że dziecko ułożone jest pośladkowo i wobec tego oraz ze względu na początkowe zagrożenia i problemy z samym zajściem w ciążę prawdopodobnie poród zostanie odebrany przez cesarskie cięcie. Jednocześnie lekarz poinformował, że w razie rozpoczęcia się wcześniej akcji porodowej natychmiast należy przyjechać do szpitala. Termin porodu został wyznaczony na dzień 1 lipca. Dnia 3 czerwca podczas badania ginekologicznego lekarz powiedział, że wszystko jest w porządku i nie przewiduje, żeby poród nastąpił wcześniej niż za 2–3 tygodnie. Ewa Kowalska zeznała, że pamięta, że owego fatalnego dnia, było to 7 czerwca, jej mąż oglądał mecz piłkarski, a ona już trochę zmęczona dniem leżała w łóżku w sypialni i czytała książkę. Nagle poczuła przeszywający ból, a krótko po tym odeszły jej wody płodowe. Ewa Kowalska zaczęła krzyżeć i panikować, a w tym czasie jej mąż gdzieś dzwonił, ale gdzie tego Ewa Kowalska nie wiedziała. Nie pamiętała też, o której to wszystko się wydarzyło, była tak przerażona tym, że poród nastąpił tak wcześnie i bała się o dziecko, że właściwie niewiele pamięta z tego czasu. Po krótkim czasie oboje z mężem wybiegli do samochodu i ruszyli do szpitala. Ewa Kowalska zeznała, że nie wie którądy, ani jak szybko jechali, kiedy nagle uderzyli w coś samochodem. Wówczas mąż zatrzymał się i wysiadł z samochodu. Ewa Kowalska widziała tylko jak mąż podbiegł do jakiegoś mężczyzny stojącego na chodniku i zamienił z nim parę słów. Ewa Kowalska jednak

niewiele pamięta z tego, co się wtedy działo, gdyż skurcze następowały w coraz krótszych odstępach czasu, a ból był coraz silniejszy. Po dojechaniu do szpitala, lekarze bardzo szybko się nią zajęli i dokonali cesarskiego cięcia. Lekarz położnik po porodzie stwierdził, że jeszcze kilka minut i dziecko najprawdopodobniej uduśliłoby się, ponieważ jego szyja okręcona była pępowiną.

Zeznania pokrzywdzonej Elżbiety Laskowskiej

Pokrzywdzona Elżbieta Laskowska zeznała, że 7 czerwca, około 22.20 wracała od córki do domu i nagle przechodząc przez rondo de Gaulle'a na zielonym świetle poczuła bardzo silne uderzenie i ból w nodze. Przez kilka sekund, może minutę, leżała na ziemi, po czym podszedł do niej jeden z przechodniów Piotr Rychlicki i pomógł jej wstać. Elżbieta Laskowska pamięta, że została uderzona w prawy bok, nie pamięta jednak, jaką częścią samochodu. Po uderzeniu ból był bardzo silny, ale pokrzywdzona była przytomna cały czas. Natomiast kierowca samochodu nie zatrzymał się i nie skontaktował się z pokrzywdzoną nigdy potem. Pokrzywdzoną do szpitala zawiózł Piotr Rychlicki. Pokrzywdzona przeszła rehabilitację, ale ból w nodze odczuwa do tej pory.

Zeznania Michała Staszewskiego (sąsiad oskarżonego)

Michał Staszewski zeznał, że 7.6.2004 r. chyba był w domu. Niestety, dokładnie nie pamięta. Ostatnio ma problemy z pracą. Wydaje mu się, że któregoś dnia na początku czerwca jego sąsiad przyszedł do niego i poprosił o pomoc w zawiezieniu żony do szpitala.

Zeznania Alicji Marcinkowskiej (sąsiadka oskarżonego)

Alicja Marcinkowska zeznała, że zna państwa Kowalskich odkąd razem mieszkają w jednym bloku, na tym samym piętrze. Świadek zeznała, że pan Kowalski jest dobrym mężem dla pani Ewy i że wiedziała, że po długim czasie starania się o dziecko pani Ewa zaszła w ciążę. Dzień 7 czerwca Alicja Marcinkowska trochę pamięta, ponieważ w tym czasie bardzo chorowała. Tego wieczora Jan Kowalski przyszedł do niej do domu i pytał, czy mogłaby odwieźć żonę do szpitala na porodówkę, bo on jest po piwie i nie wie, czy nie przekroczył dozwolonej ilości alkoholu, żeby prowadzić samochód. Niestety, Alicja Marcinkowska musiała odmówić. Po pierwsze dlatego, że bardzo źle się czuła i nie mogła zbić gorączki. A po drugie jej prawo jazdy straciło ważność jakiś czas temu i nie była już uprawniona do prowadzenia pojazdu. Alicja Marcinkowska nie wie, co działo się potem. O całym zdarzeniu dowiedziała się dopiero kilka tygodni później.

Zeznania Piotra Rychlickiego (pieszy)

Piotr Rychlicki zeznał, że 7.6.2004 r. około godziny 22.00 był świadkiem wypadku drogowego przy rondzie de Gaulle'a. Wracał właśnie do domu od kolegi, z którym wspólnie oglądał mecz piłkarski w telewizji. Kiedy dochodził

do przejścia dla pieszych przy rondzie, zobaczył, jak na przejście wjeżdża rozpędzony samochód. Świadek nie potrafił dokładnie stwierdzić, z jaką prędkością jechał samochód, w każdym razie szybko, światło na przejściu było zielone dla pieszych. Samochód wpadł na przejście i uderzył w starszą kobietę, która była na pasach. Piotr Rychlicki usłyszał krzyk kobiety i po chwili zobaczył, jak leży na jezdni. Kiedy do niej podbiegł była przytomna. Chciał jej pomóc wstać, ale pokrzywdzona nie mogła się ruszyć. Wyglądało na to, że doznała poważnych obrażeń. Krzyczała, że boli ją noga. Pokrzywdzony zeznał, że auto, które potrafiło tę panią, natychmiast odjechało. Kierowca na pewno widział, że uderzył w człowieka, ale pomimo tego się nie zatrzymał. Wszystko wydarzyło się bardzo szybko. Świadek miał komórkę, więc zadzwonił po pogotowie. Niedługo potem pogotowie przyjechało i zabrało pokrzywdzoną do szpitala.

Opinia biegłego położnika

Po zapoznaniu się z aktami sprawy oraz dokumentacją medyczną Ewy Kowalskiej stwierdzam:

Ewa Kowalska urodziła dziecko będąc w 8. miesiącu ciąży. Przyczyna przedwczesnego porodu pozostaje nieznana.

E. Kowalska zaszła w ciążę po około 3 latach leczenia, w tym po 18-miesięcznej terapii hormonalnej (podawano w różnych dawkach – w zależności od wyników, progesteron i estrogen). Niemożność zajścia w ciążę była spowodowana niewykrytymi wcześniej zaburzeniami hormonalnymi. Brak defektów fizycznych w budowie narządów rodnych.

Z powodu leczenia ciążę zakwalifikowano prawidłowo jako zagrożoną (możliwość poronienia z powodu zaburzeń w tzw. hormonach ciąży i ciała żółtego oraz możliwość ciąży mnogiej jako efektu dojrzewania w nadmiarze pęcherzyków Graffa).

Ponadto około 6. miesiąca ciąży, w trakcie badania USG, okazało się, że pępowina owinięta jest wokół szyi dziecka. W takim przypadku istnieje wysokie prawdopodobieństwo urodzenia martwego dziecka z powodu uduszenia w trakcie porodu. Jediną bezpieczną metodą w takim wypadku jest wyjęcie dziecka poprzez cesarskie cięcie. Zabiegu należy dokonać jak najwcześniej po rozpoznaniu pierwszych bólów porodowych.

Opinia biegłego z zakresu ruchu drogowego

Przedmiotem niniejszej opinii jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o prędkość, z jaką poruszał się samochód osobowy marki Renault Laguna o numerze rejestracyjnym WGC 16789 w momencie potrącenia pokrzywdzonej Elżbiety Laskowskiej w dniu 7.6.2004 r.

Ogłędziny miejsca zdarzenia dokonane w ciągu 48 godzin po zdarzeniu, jak również zdjęcia policji, wykonane bezpośrednio po zdarzeniu, ujawniły, że przed przejściem dla pieszych przy skrzyżowaniu ulic Nowy Świat z Alejami Jerozolimskimi rozpoczynają się ślady hamowania zostawione przez samochód osobowy o rozstawie kół odpowiadającym rozstawowi kół samochodu marki Renault Laguna. Ślady rozpoczynają się dziesięć metrów przed przejściem i ciągną na odległość dwunastu metrów za przejściem. Nie mają one charakteru ciągłego, lecz na całej długości mają charakter przerywany. Na wysokości samego przejścia dla pieszych odnaleziono odpryski szkła, następnie zidentyfikowane, jako pochodzące z klosza kierunkowskazu samochodu „Renault Laguna”.

Ogłędziny granatowego samochodu osobowego „Renault Laguna”, o numerze rejestracyjnym WGC 16789 ujawniły, że samochód posiada uszkodzony klosz kierunkowskazu prawego, jak również niewielkie wgniecenie na prawym błotniku, niepowiązane jednak z uszkodzeniem lakieru, co wskazuje, że zostało wywołane przez kontakt ze stosunkowo miękką i elastyczną powierzchnią. Sam samochód należy do tzw. pierwszej generacji samochodów „Renault Laguna”, produkowanej w latach 1993–2000, masa własna 1200 kg, samochód standardowo wyposażony jest w wentylowane hamulce tarczowe na kołach przednich oraz hamulce bębnowe na kołach tylnych, posiada także układ zapobiegający blokowaniu się kół podczas hamowania tzw. ABS.

Analiza śladów hamowania i pozostałych śladów pozostawionych na miejscu zdarzenia poważnie utrudniają wydanie jednoznacznej opinii odnośnie prędkości pojazdu w momencie zdarzenia. Samochód standardowo wyposażony jest w układ ABS, który powinien zapobiegać blokowaniu się kół podczas hamowania, a tym samym, jeśli system działałby prawidłowo, w przypadku nawet bardzo gwałtownego wykonywania tego manewru, na miejscu zdarzenia nie powinny pozostać żadne ślady. Fakt, że ślady pozostawione przez samochód mają charakter przerywany, wskazują, że albo system działał nieprawidłowo na przemian blokując i odblokowując koła, albo też nie działał wcale, a kierowca hamował pulsacyjnie, na przemian wciskając i zwalniając pedał hamulca. Przeprowadzone oględziny pojazdu wykazały pełną sprawność zarówno całego układu hamulcowego, jak i samego układu ABS. Wyjaśnienie dziwnych śladów pozostawionych na miejscu zdarzenia przynoszą oględziny nawierzchni jezdni. Na odcinku kilkunastu metrów przed przejściem zaczyna się odcinek poprzecznie pofałdowanej nawierzchni, tzw. tarki, jak wykazują przeprowadzone testy, bicie wywołane przez położone blisko siebie poprzeczne nierówności, potrafi wprowadzić w błąd położone przy kołach czujniki układów ABS starszych generacji, skutkiem czego, w zależności od przypadku następuje całkowite zablokowanie lub odblokowanie kół. Uwzględniając powyższe zakłócenia działania systemu,

uszkodzenia pojazdu, pozostawione ślady hamowania, jak również fakt, że w dniu zdarzenia nawierzchnia była sucha, można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że pojazd poruszał się z prędkością około 60 km/h.

Opinia biegłego ortopedy

U Elżbiety Laskowskiej stwierdzono następujące obrażenia:

1. złamanie łąkotki w kolanie,
2. otarcie naskórka na obu kończynach dolnych i obu górnych, otarcie naskórka policzka,
3. liczne podbiegnięcia krwawe na obu kończynach dolnych i obu górnych oraz na biodrze prawym.

Złamanie łąkotki, otarcia naskórka i podbiegnięcia krwawe są niewątpliwie efektami wypadku samochodowego z 7.6.2004 r., który pacjentka odniosła jako piesza.

Po zapoznaniu się ze zdjęciem Roentgena stwierdzam, iż łąkotka ta była już poważnie złamana przed wypadkiem, około 6 miesięcy wcześniej (dokładnej daty nie jestem w stanie określić). Poprzednie złamanie nie było wyleczone całkowicie, nie nastąpiło całkowite zrośnięcie tkanki kostnej. W tym miejscu kość była jeszcze cieńsza niż w innych miejscach (po całkowitym wyleczeniu powinno powstać zgrubienie). Wypadek samochodowy spowodował ponowne przerwanie zrastającej się już tkanki.

Tak poważne złamanie kwalifikuje się do rehabilitacji. Jej czas trudno określić – wynika to z ponownego naderwania tkanki kostnej oraz jest to wypadkową wielu innych czynników, takich jak: ogólny stan zdrowia pacjentki, wiek, stan szpiku kostnego, ilość tkanki chrzęstnej, zawartości witamin, mikro- i makroelementów we krwi.

3. Wyrok sądu I instancji (opracowany przez Arkadiusza Łepeckiego)

Sygn. akt II K 22/2005

WYROK SĄDU W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

.....
Sąd Rejonowy w Warszawie, II Wydział Karny
w składzie:

Przewodniczący SSR: Jan Kowalski
Ławnicy: Janina Łepkowska
Tadeusz Pomidor

Protokolant: Józef Ogórek
po rozpoznaniu w dniu 6.12.2005 r. i 6.2.2006 r. w Warszawie
na rozprawie sprawy

Oskarżonego **JANA KOWALSKIEGO** – zamieszkałego w Warszawie, ul. Nowy Świat 2 m. 4, obywatela polskiego, żonatego, posiadającego jedno dziecko, pracującego, niekaranego, na wolności,

o to, że :

1) dnia 7.6.2004 r. od około godziny 22.00 będąc w stanie nietrzeźwości kierował samochodem osobowym marki Renault Laguna o numerze rejestracyjnym WGC 16789 po Warszawie Śródmieściu

tj. o dokonanie przestępstwa z art. 178a § 1 KK

2) tego samego dnia naruszając zasady bezpieczeństwa w ruchu drogowym spowodował nieumyślnie wypadek będąc w stanie nietrzeźwości, potracając przechodzącą w sposób prawidłowy przez przejście dla pieszych na rondzie de Gaulle'a w Warszawie Janinę Bukowską, wywołując u niej liczne podbiegnięcia krwawe na obu kończynach dolnych i obu górnych oraz na biodrze prawym, otarcie naskórka na obu kończynach dolnych i obu górnych, otarcie naskórka policzka oraz złamanie łokotki w kolanie, tj. obrażenie ciała określone w art. 157 § 1 oraz nie udzielił jej pomocy

tj. o dokonanie przestępstwa z art. 177 § 1 KK w zw. z art. 178 § 1 KK w zbiegu z art. 162 § 1 KK w zw. art. 11 § 2 KK

orzeka

I. Oskarżonego Jana Kowalskiego uznaje za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu z punktu I aktu oskarżenia i za to na podstawie art. 178a § 1 KK skazuje go na karę 1 miesiąca ograniczenia wolności.

- II. Oskarżonego Jana Kowalskiego uznaje za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu z punktu II aktu oskarżenia i za to na podstawie art. 177 § 1 KK w zw. z art. 178 § 1 KK w zw. z art. 11 § 3 KK skazuje go na karę 2 miesięcy pozbawienia wolności.
- III. Na mocy art. 85 KK i 86 § 1 KK wymierza oskarżonemu karę łączną 2 miesięcy pozbawienia wolności.
- IV. Na mocy art. 69 § 1 i 2 KK i art. 70 § 1 KK wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszają na okres 2 lat.
- V. Zasądza od oskarżonego na rzecz Skarbu Państwa kwotę 500 zł tytułem opłaty oraz kosztów postępowania w sprawie.

Uzasadnienie

Na podstawie całości przeprowadzonego postępowania sądowego sąd ustalił następujący stan faktyczny:

Jan Kowalski 7.6.2004 r. wieczorem przebywał w swoim mieszkaniu w Warszawie, na ul. Nowy Świat 2/4 wraz z ciężarną żoną Ewą Kowalską, będącą wówczas w 8. miesiącu ciąży. Oskarżony w trakcie rozpoczynającego się o godzinie 20.00 meczu piłkarskiego wypił dwa piwa. Przed godziną 22.00 Ewie Kowalskiej odeszły wody płodowe. Wówczas Jan Kowalski próbował zamówić taksówkę, a następnie opuścił mieszkanie i ze względu na fakt, że był w stanie nietrzeźwości chciał poprosić o zawiezienie żony do szpitala dwoje sąsiadów. Zarówno jednak Michał Staszewski, który znajdował się wówczas pod wpływem alkoholu, jak i Alicja Marcinkowska, mająca wysoką gorączkę oraz nieważne prawo jazdy, odmówili pomocy. Wówczas, po około 10 minutach od odejścia wód płodowych, oskarżony, zaniepokojony o stan żony udał się wraz z nią samochodem do szpitala. Powodem tej decyzji była konieczność, zgodnie z wcześniejszymi zaleceniami lekarzy, jak najszybszego wykonania zabiegu cesarskiego cięcia. W razie jego nieprzeprowadzenia w jak najkrótszym czasie od rozpoczęcia porodu dziecku groziła śmierć.

Podczas jazdy samochodem osobowym marki Renault Laguna o numerze rejestracyjnym WGC 16789 oskarżony, jadąc z prędkością prawdopodobnie około 60 km/h (ustalenie na podstawie opinii biegłego), dotarł do skrzyżowania Nowego Świata z Alejami Jerozolimskimi. Nie zauważając czerwonego światła, potrącił przechodzącą zgodnie z przepisami na zielonym świetle Janinę Bukowską, która uderzona w prawy bok upadła na jezdnię. W wyniku wypadku pokrzywdzona doznała licznych podbiegnięć krwawych na obu kończynach dolnych i obu górnych oraz na biodrze prawym, otarcia naskórka na obu kończynach dolnych i obu górnych, otarcia naskórka policzka oraz złamania łokotki w kolanie, tj. ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w rozumieniu art. 156 § 1 KK. Oskarżony oddalił się z miejsca zdarzenia, nie udzielając pomocy poszkodowanej. Uczynił to świadek Piotr Rychlicki. Janina Bukowska zachowała przytomność, jednak bardzo silny ból nogi uniemożliwił jej poruszanie się. Wobec tego Piotr Rychlicki wezwał pogotowie, które odwiozło poszkodowaną do szpitala.

Oskarżony kontynuował następnie jazdę samochodem przez dzielnicę Warszawa Śródmieście do Szpitala Ginekologiczno-Położniczego na ul. Inflanckiej, gdzie odbył się poród dziecka przez cesarskie cięcie. Jan Kowalski przebywał tam do momentu uzyskania informacji o stanie żony i dziecka. Po kilku godzinach od narodzin dziecka oskarżony zjawił się na komisariacie i złożył wyjaśnienia w sprawie wypadku. Janina Bukowska, po opuszczeniu szpitala, musiała, ze względu na podeszły wiek i wcześniejszy uraz łętkotki, poddać się rehabilitacji.

Przebieg zdarzeń ustalono przede wszystkim na podstawie wyjaśnień Jana Kowalskiego, Janiny Bukowskiej, Piotra Rychlickiego, a także Ewy Kowalskiej, Michała Staszewskiego i Alicji Marcinkowskiej.

Wyjaśnienia oskarżonego, Jana Kowalskiego, nie zasługiwały w pełni na danie im wiary. O ile bowiem w części dotyczącej początkowego etapu wydarzeń zostały potwierdzone przez świadków, o tyle w swej zasadniczej części są sprzeczne z zeznaniami naocznych świadków zdarzenia. Tak więc opis wydarzeń poprzedzający opuszczenie przez oskarżonego mieszkania, tj. nieudane próby wezwania taksówki oraz zwrócenie się z prośbą o pomoc do dwójki sąsiadów, wobec braku podstaw do przeciwnego twierdzenia, muszą być uznane za prawdziwe i stanowią podstawę rekonstrukcji przebiegu zdarzenia. Wątpliwości musiał natomiast budzić kluczowy moment analizowanych wydarzeń, tj. chwila wypadku. W tym miejscu wyjaśnienia oskarżonego o wolnej jeździe, samodzielnym podniesieniu się z jezdni uszkodzonej, zatrzymaniu się w miejscu wypadku, ujawnieniu tożsamości i zapewnieniu uszkodzonej pomocy ze strony przechodnia są nie do pogodzenia z informacjami uzyskanymi od pozostałych świadków. Zeznania samej uszkodzonej oraz bezpośredniego obserwatora wydarzenia, Piotra Rychlickiego, są zgodne i spójne. Według nich uszkodzona, ze względu na ból nogi, nie mogła sama podnieść się z jezdni, a samochód ani na moment nie zatrzymał się w miejscu wypadku, tylko szybko odjechał. Co prawda wersję oskarżonego potwierdza podróżująca z nim wówczas żona, ale ze względu na jej ówczesny, wynikający z dramatycznych okoliczności zdarzenia stan („niewiele pamiętam z tego co się wtedy działo, skurcze były coraz częstszy a ból coraz silniejszy”) oraz pozostawanie w stosunku małżeństwa z oskarżonym nie można uznać jej zeznań za dostatecznie uwiarygodniających wersję oskarżonego.

Ponadto należy podkreślić, że oskarżony przyznał się do spożycia w okresie dwóch godzin poprzedzających kierowanie pojazdem dwóch piw, co pozwala z pewnością stwierdzić, że w czasie wypadku oraz kierowania pojazdem znajdował się w stanie nietrzeźwości. Jego własne wyjaśnienia w tej materii potwierdzają zeznania świadka Alicji Marcinkowskiej.

Tak ustalony stan faktyczny stanowi podstawę przyjętych kwalifikacji prawnych. Wymagają one, wobec pewnych wątpliwości i rozbieżności w dotychczasowym orzecznictwie, szczegółowego rozważenia i uzasadnienia.

Wypełnienie przez oskarżonego hipotezy art. 177 § 1 KK w zw. z art. 178 § 1 KK nastąpiło poprzez naruszenie zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, powodujące nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła ciężkie obrażenia ciała,

a którego sprawca znajdował się w stanie nietrzeźwości. Naruszenie tych zasad nastąpiło przez wjechanie na przejście dla pieszych na czerwonym świetle, co, pomimo hamowania, spowodowało potrącenie pieszego. Nie ma przy tym w szczególności znaczenia, że sprawca poruszał się prawdopodobnie, według ustaleń biegłych, z prędkością 60 km/h, czyli z prędkością dopuszczalną podczas jazdy nocą po mieście, jeśli nie dostrzegł czerwonego światła i wjechał na przejście dla pieszych. Jak zresztą np. zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z 10.5.2005 r. (III KK 270/04) „błędne jest twierdzenie, że prędkością bezpieczną w warunkach nocnych jest taka prędkość, która wyłącznie pozwala zatrzymać pojazd przed przeszkodą, którą dostrzec można w światłach mijania”.

Spowodowany tym czynem uszczerbek na zdrowiu poszkodowanej należy zdaniem Prokuratury zakwalifikować jako inne obrażenie ciała określone w art. 157 § 1 KK. Doszło to bowiem jedynie do otarcia naskórka, zsinień kończyn dolnych i górnych oraz do złamania łokotki. Ponieważ łokotkę uszkodzono już wcześniej (około 6 miesięcy temu), rehabilitacja powypadkowa była związana z jej nie całkowitym jeszcze zrośnięciem.

Zdaniem Sądu wątpliwości mogła budzić szczegółowa interpretacja w kontekście analizowanych zdarzeń pozostającego w związku z art. 177 KK, art. 178 § 1 KK. O ile bowiem powodujące zastrzenie odpowiedzialności za przestępstwo pozostawania w stanie nietrzeźwości nie budzi wątpliwości, to zasadne wydawać się musiało zadanie pytania o zawarte w tym paragrafie (jako jedna z alternatywnych przyczyn jego zastosowania) zbiegnięcie z miejsca zdarzenia. Wątpliwości w tym zakresie może pomóc wyjaśnić m.in. postanowienie Sądu Najwyższego z 30.3.2005 r. (Orzecznictwo w Sprawach Karnych 2005, poz. 639), według którego „zbiegnięcie z miejsca zdarzenia w rozumieniu art. 178 KK ma miejsce wówczas, gdy sprawca oddala się z miejsca wypadku w zamiarze uniknięcia odpowiedzialności, w szczególności uniemożliwienia lub utrudnienia ustalenia jego tożsamości, okoliczności zdarzenia i stanu nietrzeźwości”. Uzupełnia ono wyrok Sądu Najwyższego z 27.3.2001 r. (IV KKN 175/01), według którego „momentem decydującym o przyjęciu, że sprawca zbiegł z miejsca zdarzenia, jest ustalenie, że oddalając się z miejsca zdarzenia, czynił to z zamiarem uniknięcia odpowiedzialności, w szczególności w celu uniemożliwienia identyfikacji, roli, jaką odegrał w zdarzeniu, oraz stanu, w jakim znajdował się w chwili wypadku.” Jednakże żadne z powyższych nie może być dostrzeżone w zachowaniu oskarżonego. Pomimo stawienia się na komisariacie dopiero po kilku godzinach od wypadku oskarżony dobrowolnie przyznał się do wypicia dwóch piw, co musiało oznaczać pozostawanie przez niego w momencie wypadku w stanie nietrzeźwości. Pomimo więc pewnych wątpliwości należy odstąpić od uznania jego zachowania za zbiegnięcie z miejsca przestępstwa, (co jednak oczywiście nie uchyla, ze względu na stan nietrzeźwości, zastosowania art. 178 § 1 KK).

Oddzielny problem musiało również stanowić ustalenie związku z art. 178 KK art. 178a KK. Za decydujące dla stanowiska orzecznictwa i doktryny w tej kwestii należy uznać obecne stanowisko Sądu Najwyższego, który w swoim postanowieniu

z 19.7.2006 r. (III KK 139/06) stwierdza wyraźnie, iż: „Zachowanie sprawcy, kierującego pojazdem w stanie nietrzeźwości lub po użyciu środka odurzającego, który w następstwie naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu powoduje wypadek komunikacyjny, stanowi dwa odrębne czyny zabronione – jeden określony w art. 178a § 1 lub 2 KK, drugi zaś – w art. 177 § 1 lub 2 KK w zw. z art. 178 § 1 KK”. W szczególności zasadnie podkreśla on, że „do znamion przestępstwa z art. 178a § 1 KK nie należy natomiast naruszenie innych niż obowiązek zachowania trzeźwości zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym”.

Pogląd ten podzielają również przedstawiciele doktryny, jak *A. Herzog* (Niektóre problemy kwalifikacji prawnej przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, Prok. i Pr. 2002, Nr 2, poz. 153), według którego „takie zachowanie [tj. kierowanie pojazdem w stanie nietrzeźwości przez kierowcę, który w następstwie naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu powoduje wypadek] powinno być zakwalifikowane jako dwa odrębne przestępstwa ze wszystkimi dalszymi wynikającymi stąd skutkami w zakresie orzeczenia o karze i środkach karnych”. Przeciwno przyjęciu jedności czynu sprawcy świadczą kryteria o charakterze obiektywnym – prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości nie spełniało kryterium zwartości czasowej (co najmniej kilkanaście, kilkadziesiąt minut) oraz miejscowej (w tym wypadku - przejazd przez prawie całe Śródmieście) przestępstwa. Inaczej być może musiałaby wyglądać kwalifikacja prawna, gdyby np. oskarżony po wypadku (który nastąpił zaledwie po chwili jazdy fragmentem ulicy) zaprzestał jazdy. Jednak m.in. w związku z tym, że w przypadku oskarżonego Jana Kowalskiego okres jazdy pod wpływem alkoholu i długość przebytej drogi były znaczące, należy zastosować przyjętą przez Prokuraturę kwalifikację.

Kolejnym problemem, wymagającym rozważenia, było odrzucenie przez sąd koncepcji działania oskarżonego w stanie wyższej konieczności w trakcie popełnienia przestępstw z art. 177 § 2 w zw. z 178 § 1 i z art. 178a § 1. Postępowanie oskarżonego było bowiem, jak sam wyjaśnił, wynikiem obawy o życie dziecka i żony. Konieczne będzie zatem dokładniejsze przeanalizowania całokształtu okoliczności, niezwiązanych co prawda bezpośrednio z głównymi elementami ustalonego już na wstępie stanu faktycznego, ale niezbędnych w toku postępowania.

W ciąży udało się zająć Ewie Kowalskiej dopiero po 3 latach leczenia, w tym po 18 miesiącach terapii hormonalnej, która pozwoliła przezwyciężyć niewykryte wcześniej zaburzenia hormonalne. Podczas pierwszych 3 miesięcy, ze względu na zagrożenie płodu, musiała ona przebywać w szpitalu. Poza tym, w razie poronienia, groziła jej niemożność ponownego zajścia w ciążę. Choć w czwartym miesiącu stan ciąży ustabilizował się i Ewa Kowalska mogła wrócić do domu (pod warunkiem prowadzenia spokojnego trybu życia), to już w siódmym miesiącu badanie USG wykazało, że dziecko ułożone jest pośladkowo. Ze względu na tę sytuację, wcześniejsze komplikacje z zajściem w ciążę oraz podczas samego jej przebiegu, lekarze zalecili, jako niezbędne w momencie rozpoczęcia porodu, jak najszybsze przybycie do szpitala właśnie w celu przeprowadzenia cesarskiego cięcia. Przepuszczalnym terminem porodu był 1 lipca, zaś tę diagnozę i ogólny dobry stan matki potwierdził

lekarz jeszcze 3 czerwca, przewidując go nie wcześniej niż za dwa, trzy tygodnie. Wobec powyższego rozpoczęcia porodu 7 czerwca było dla Jana i Ewy Kowalskich całkowitym zaskoczeniem. W trakcie jazdy samochodem do szpitala, jak zeznała Ewa Kowalska, skurcze były coraz szybsze, a ból silniejszy. Choć poród przebiegł szczęśliwie, to tuż po nim położnik stwierdził, że w razie opóźnienia zabiegu dziecka mogłoby grozić uduszenie z powodu okręcenia szyjki pępowiną. Powyższe ustalenia opierają się na wyjaśnieniach Jana Kowalskiego oraz zeznaniach Ewy Kowalskiej, które w pełni potwierdził, po zapoznaniu się z aktami sprawy i dokumentacją medyczną Ewy Kowalskiej, biegły położnik.

Wobec powyższych ustaleń zasadne musiało być rozważenie działania przez oskarżonego w sytuacji stanu wyższej konieczności, wyłączające bezprawność czynu lub winę sprawcy i czyniącej przynajmniej część podniesionych wobec oskarżonego zarzutów za bezpodstawne. Zgodnie bowiem z art. 25 § 1 KK „nie popełnia przestępstwa, kto działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego”, a według art. 25 § 2 KK „nie popełnia przestępstwa także ten, kto ratując dobro chronione prawem w warunkach określonych w § 1, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego”.

Jak zatem wyczerpująco przedstawił to *A. Zoll* (w: *A. Zoll*, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I, 2004) „Do znamion konstytutywnych stanu wyższej konieczności należy zaliczyć stan niebezpieczeństwa grożący jakimkolwiek dobru prawnie chronionemu, poświęcenie dobra cudzego w sposób realizujący znamiona typu czynu zabronionego, działanie w celu uchylenia niebezpieczeństwa”, zaś „granice stanu wyższej konieczności wyznaczone są znamionami bezpośrednio niebezpieczeństwa, konieczności poświęcenia dobra chronionego prawem, proporcją wartości dobra ratowanego i poświęconego”. W przypadku kierowania pojazdem mechanicznym w stanie nietrzeźwości (czyli w sytuacji czynu realizującego znamiona czynu zabronionego) z pewnością działanie oskarżonego miało miejsce w stanie niebezpieczeństwa grożącemu dobru chronionemu prawem. Najwyższemu z dóbr, tj. życiu (dziecka), groziło w razie braku niezwłocznego rozpoczęcia cesarskiego cięcia najpoważniejsze zagrożenie – śmierć. Było to zagrożenie bezpośrednie, tj. realnie zagrażające chronionemu dobru, mające przewidywać w najbliższej przyszłości i którego uniknięcie nie było możliwe bez podjęcia odpowiednich działań i działania podjęte przez oskarżonego zostały z takim właśnie zamiarem. Dalej, poświęcone dobro (życie i zdrowie innych uczestników ruchu drogowego) musi być, pomimo pewnych wątpliwości, uznane za dobro o równej wartości. Jak słusznie bowiem stwierdza *M. Kulik* (*M. Kulik*, Komentarz do art. 26 KK, [w:] *M. Mozgawa* (red.), Kodeks karny. Komentarz praktyczny, 2007) „samo życie zawsze posiada identyczną wartość (...), równość ta nie ulega zmianie także i wtedy, kiedy po jednej stronie występuje życie mniejszej, a po drugiej – większej liczby osób. Także i w takim wypadku mamy do czynienia z równą wartością”.

Jednak kluczowy w omawianej sytuacji wydaje się być problem konieczności poświęcenia wspomnianego dobra, tj. zasada subsydiarności. Pomimo bowiem spełnienia wszystkich pozostałych przesłanek zastosowania stanu wyższej konieczności bez tej jednej nie może być o tym mowy – nawet pomimo zagrożenia najwyższego dobra i to najwyższym z możliwych niebezpieczeństw. Fundamentalne znaczenie tej zasady trafnie podkreśla *A. Marek*: „rządząca stanem wyższej konieczności zasada subsydiarności polega na tym, że ratować zagrożone dobro przez poświęcenie innego dobra można tylko wtedy, gdy nie istnieje inny sposób odwrócenia zagrożenia (...), poświęcenie dobra prawnego osoby trzeciej musi więc być jedynym sposobem ratowania dobra, a ponieważ dobro tej osoby również korzysta z ochrony prawnej, należy działać z jak największą jego oszczędnością” (*A. Marek*, Komentarz do art. 26 KK, [w:] *A. Marek*, Kodeks karny. Komentarz, 2007). Działania oskarżonego nie można zaś uznać za jedyny sposób odwrócenia zagrożenia. Próba uzyskania pomocy od dwóch sąsiadów oczywiście musi zostać dostrzeżona, jednak należy wskazać na brak podjęcia chociażby takich kroków jak natychmiastowe wezwanie pogotowia, którego szybki przyjazd w sytuacji tak szczególnego zagrożenia wydawać by się mógł najlepszym rozwiązaniem. Należy bowiem jeszcze raz podkreślić, że pomimo dramatycznego charakteru całego zdarzenia i powagi zagrożenia uznanie narażenia innego dobra za jedyny możliwy środek (inaczej niż np. w przypadku obrony koniecznej, gdzie taki wymóg nie istnieje) jest warunkiem *sine qua non* powołanie się na stan wyższej konieczności. Jak ponadto podkreśla *A. Zoll* (Kodeks karny..., *op. cit.*) „kiedy istniała, obiektywnie rzecz biorąc, a więc w ocenie miarodajnego obserwatora, możliwość uniknięcia ujemnych skutków w inny sposób, bez poświęcenia dobra chronionego prawem, brak jest podstaw do przyjęcia nawet przekroczenia granic stanu wyższej konieczności”.

Na marginesie tych rozważań warto przywołać problem, poruszony w wyroku SN z 5.8.1987 r. (V KRN 191/87), objęcia ewentualnym kontratypem całości czynu (tj. jazdy w stanie nietrzeźwości oraz spowodowanie wypadku), które to stanowisko spotkało się krytyką doktryny (krytyczne glosy *Z. Ćwiąkalskiego* i *A. Zolla*, postulujące objęcie kontratypem tylko prowadzenia w stanie nietrzeźwości). W omawianej sprawie oczywiście kwestia ta jest bezprzedmiotowa, ale dodatkowo pokazuje złożoność prawną problematyki.

I wreszcie, wyjaśnienia wymaga stosunek zastosowanego art. 177 § 2 KK w zw. z art. 178 § 1 KK do art. 162 § 1 KK, co wiązać się będzie również z omawianym już problemem działania w stanie wyższej konieczności. Na wstępie należy jeszcze podkreślić, że jak zauważył to w wyroku z 30.11.2006 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu (II AKa 299/06) „dla popełnienia czynu z art. 162 § 1 KK wystarczy zamiar ewentualny, to jest wystarczające będzie, jeśli sprawca godzi się na nieudzielenie pomocy, mając świadomość okoliczności modalnych czynu (...); ustawa nie wymaga, aby sprawca wiedział, że inny człowiek znajduje się w stanie zagrożenia, o jakim mowa w art. 162 § 1 KK, wystarczające jest bowiem, aby sprawca był świadom takiej możliwości”. Tak miało miejsce w tym przypadku, bowiem

oskarżony Jan Kowalski potrącając na dobrze oświetlonym przejściu w centrum miasta pieszego i widząc we wstecznym lusterku, że uszkodzona nie podnosi się z jezdni powinien uznać, że jej życiu może zagrażać realne niebezpieczeństwo. Rozważenia wymaga zatem stosunek art. 162 § 1 KK do art. 178 KK. Orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz doktryna nie zawsze były w tym zakresie stałe i jednoznaczne. Jak np. twierdził *A. Zoll* (Kodeks karny..., *op. cit.*), „skoro ucieczka stanowi przesłankę zaostrzenia karalności na podstawie art. 178 § 1 KK, a nieudzielenie pomocy mieści się w istocie zbiegnięcia, to sprawca nie może osobno ponosić odpowiedzialności za nieudzielenie pomocy (...); ta sama okoliczność nie może dwukrotnie zaostrzyć odpowiedzialności za przestępstwo”. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie miała jednak uchwała Sądu Najwyższego z 12.4.1995 r. (I KZP 2/1995) stwierdzająca, że „sprawca wypadku, odpowiadający za występki z art. 145 (§ 1 lub § 2, ewentualnie w związku z § 3) KK ponosi także – w razie nieudzielenia pomocy ofierze wypadku w warunkach określonych w art. 164 KK – odpowiedzialność za pozostające w zbiegu realnym przestępstwo z art. 164 § 1 KK”. Pomimo odnoszenia się do wcześniejszego stanu prawnego kwestie te pozostają istotne i rodzą w konkretnych przypadkach praktyczne wątpliwości, w szczególności: czy zbiegnięcie z miejsca wypadku i nieudzielenie pomocy to jeden czyn i występuje tu kumulatywny zbieg przepisów, zbieg pomijalny, czy też (gdy występuje czasowa odrębność nieudzielenie pomocy; gdy sprawca najpierw wysiada z pojazdu, a następnie po dłuższej chwili zbiega z miejsca zdarzenia) zbieg przestępstw (rzeczywisty, ewentualnie pozorny jako czynności współokarane). W omawianym stanie faktycznym dodatkowo pojawić mogą się wątpliwości, jeśli uznalibyśmy, że zbiegnięcie z art. 178 KK obejmuje nieudzielenie pomocy, podczas gdy wcześniej wykluczaliśmy działanie w warunkach zbiegnięcia z miejsca wypadku. Należy jednak zauważyć, że w niniejszej sprawie nieudzielenie pomocy nie będzie dwukrotnie zaostrzać odpowiedzialności, ponieważ podstawą zastosowania art. 178 KK będzie nie zbiegnięcie z miejsca wypadku (co zostało już uprzednio szczegółowo uzasadnione), lecz jedynie spowodowanie wypadku w stanie nietrzeźwości.

Rozważenia wymaga również ponownie kwestia ewentualnego działania w stanie wyższej konieczności podczas nieudzielenia pomocy uszkodzonej. Przedstawia się ona tu podobnie jak problem prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości. Mamy bowiem ponownie do czynienia ze spełnieniem większości warunków stanu wyższej konieczności, które poprzednio zostały szczegółowo omówione. Znowu jednak brak chociażby jednej przesłanki uniemożliwia nam przyjęcie tej konstrukcji i w tym przypadku będzie to przesłanka bezpośrednio grożącego niebezpieczeństwa. Należy stwierdzić, że, choć stan żony oskarżonego pogarszał się w trakcie jazdy, niedopuszczalne było zachowanie oskarżonego polegające na pozostawieniu uszkodzonej bez jakiegokolwiek pomocy. Wydaje się, że w momencie działania oskarżony nie mógł powoływać się na bezpośrednio grożące niebezpieczeństwo, skoro dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego uszkodzonej wystarczyłoby krótkotrwałe zatrzymanie pojazdu i upewnienie się, że zostanie jej udzielona pomoc

ze strony innych osób. Dopóki bowiem oskarżony nie miał pewności, że zostanie wezwane pogotowie lub że poszkodowana nie znajduje się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, powinien był podjąć odpowiednie działania. Jednocześnie musiał mieć świadomość, że czas ich trwania, obejmujący przede wszystkim powiadomienie jakiegokolwiek innej osoby, będzie zbyt krótki, by powoływać się na bezpośrednio niebezpieczeństwa grożące innemu dobru prawnemu.

I w końcu, należy uzasadnić przyjęcie konstrukcji zbiegu przepisów. Sprawca niewątpliwie wypełnił wszystkie znamiona przestępstwa nieudzielania pomocy. Ze względu na zważność czasową wypadku i nieudzielania pomocy należy jednak zrezygnować z przyjmowania odrębnej kwalifikacji działania oskarżonego z art. 162 KK i uznać jego zachowanie za jeden czyn.

Trzeba też jeszcze raz podkreślić wagę dokładnej analizy wszystkich okoliczności stanu faktycznego, które to dopiero łącznie mogą uzasadnić przyjętą kwalifikację czynów oskarżonego. Pozornie bowiem wydawać by się mogło, że konieczne będzie uznanie działania oskarżonego za działanie w stanie wyższej konieczności. Jednak w tym przypadku niezbędne jest oparcie się na drobiazgowej analizie każdorazowych przesłanek zastosowania kontratypu. Jak już, bowiem wykazano, działanie oskarżonego w przypadku wypełniania znamion zarzucanych mu czynów naruszało zawsze przynajmniej jedną z przesłanek działania w stanie wyższej konieczności. W szczególności należy podkreślić, że uzasadnione jest przyjęcie, iż za każdym razem były to inne przesłanki. Nie zaistniała w pierwszym przypadku przesłanka subsydiarności, w drugim była już spełniona, ponieważ wówczas żaden inny środek nie mógłby skutecznie zapobiec niebezpieczeństwu. Natomiast o ile w pierwszym przypadku niebezpieczeństwo w razie niepodjęcia jakiegokolwiek działania byłoby bezpośrednie, o tyle w następnym, gdy działanie podjęte już zostało, przesłanka ta nie może mieć zastosowania. Tak więc, pomimo wszystkich dramatycznych okoliczności sprawy, uregulowania kodeksowe absolutnie nie pozwalają na uznanie działań oskarżonego za działanie w stanie wyższej konieczności. Inne stanowisko słusznie mogłoby być narażone na zarzut automatycznego, bezrefleksyjnego stosowania na korzyść oskarżonego instytucji stanu wyższej konieczności.

Wobec powyższych ustaleń, zarówno stanu faktycznego, jak i sytuacji prawnej, w ocenie sądu, przyjęta kwalifikacja prawna jest zasadna i nie budzi żadnych wątpliwości. Takie rozwiązania oparte są na szczegółowej analizie stanu faktycznego, orzecznictwie oraz stanowisku doktryny. Nie ulega więc wątpliwości, że oskarżony wyczerpał znamiona zarzucanych mu czynów. Wymierzając karę 1 miesiąca ograniczenia wolności oraz karę 2 miesięcy pozbawienia wolności i wydając karę łączną 2 miesięcy pozbawienia wolności, sąd miał jednak na uwadze szereg okoliczności łagodzących, w tym umiarkowany stopień społecznej szkodliwości czynu oraz celezapobiegawcze i wychowawcze, który realizuje już najniższy z przewidzianych ustawą wymiarów kary. Dolegliwość kary nie powinna bowiem przekraczać stopnia winy, która (choć stwierdzona w tej sprawie ponad wszelką wątpliwość) była niewielka. W szczególności na wymiar kary wpłynęły zasługujące na zrozumienie

motywacja sprawcy, obawa o życie i zdrowie najbliższych – żony i dziecka, warunki osobiste sprawcy oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa.

Orzekając o warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności na możliwie najkrótszy przewidziany w ustawie czas próby 2 lat, sąd uznał, że spełni ono swoje funkcje. W szczególności jest to czas wystarczający dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary i uzasadniony niskim prawdopodobieństwem powrotu sprawcy do przestępstwa. Należy podkreślić, że zarówno decyzja o warunkowym zawieszeniu kary, jak i jego wymiar uzasadnione są dyrektywami art. 69, w tym postawą sprawcy oraz wspomnianym zachowaniem się po popełnieniu przestępstwa (samodzielne zgłoszenie na policję).

W tym miejscu trzeba też podkreślić, że o ile uznanie oskarżonego za winnego na gruncie obowiązującego prawa nie mogło budzić wątpliwości, a orzeczenie kary pozbawienia wolności było istotne m.in. z punktu widzenia kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa, to przyjęty wymiar kary i jej warunkowe zawieszenie umożliwiają realizację fundamentalnej zasady *aequitas*. O ile bowiem na gruncie ustalania stanu prawnego konieczne było dokładne zastosowanie wszystkich przepisów (w tym odstąpienie od instytucji stanu wyższej konieczności), o tyle właśnie elastyczne zasady wymiaru kary pozwalają na realizację zasady słuszności. Orzeczoną karę należy uznać za zindywidualizowaną w stosunku do sprawcy, a jednocześnie słuszną i sprawiedliwą w odczuciu społecznym.

O opłatach i kosztach postępowania sąd orzekł na podstawie art. 627 KPK.

.....

.....

III. Wybrane przepisy

KK

Art. 1

§ 1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

§ 2. Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.

§ 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Art. 4

§ 1. Jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy.

§ 2. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem zagrożony jest karą, której górna granica jest niższa od kary orzeczonej, wymierzoną karę obniża się do górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za taki czyn w nowej ustawie.

§ 3. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony karą pozbawienia wolności, wymierzoną karę pozbawienia wolności podlegającą wykonaniu zamienia się na grzywnę albo karę ograniczenia wolności, przyjmując że jeden miesiąc pozbawienia wolności równa się 60 stawkom dziennym grzywny albo 2 miesiącom ograniczenia wolności.

§ 4. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa.

Art. 9

§ 1. Czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi.

§ 2. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć.

§ 3. Sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć.

Art. 11

§ 1. Ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo.

§ 2. Jeżeli czyn wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów.

§ 3. W wypadku określonym w § 2 sąd wymierza karę na podstawie przepisu przewidującego karę najsurowszą, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu innych środków przewidzianych w ustawie na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów.

Art. 26

§ 1. Nie popełnia przestępstwa, kto działa w celu uchylecia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego.

§ 2. Nie popełnia przestępstwa także ten, kto, ratując dobro chronione prawem w warunkach określonych w § 1, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego.

§ 3. W razie przekroczenia granic stanu wyższej konieczności, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

§ 4. Przepisu § 2 nie stosuje się, jeżeli sprawca poświęca dobro, które ma szczególnie obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste.

§ 5. Przepisy § 1–3 stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy z ciężących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony.

Art. 53

§ 1. Sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

§ 2. Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego.

§ 3. Wymierzając karę sąd bierze także pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem.

Art. 69

§ 1. Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności nie przekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonej jako kara samoistna, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa.

§ 2. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa.

§ 3. Zawieszenia wykonania kary nie stosuje się do sprawcy określonego w art. 64 § 2, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami; zawieszenia wykonania kary, o którym mowa w art. 60 § 3–5, nie stosuje się do sprawcy określonego w art. 64 § 2.

Art. 70

§ 1. Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi:

- 1) od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności,
- 2) od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania grzywny lub kary ograniczenia wolności.

§ 2. W wypadku zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności wobec sprawcy młodocianego lub określonego w art. 64 § 2, okres próby wynosi od 3 do 5 lat.

Art. 71

§ 1. Zawieszając wykonanie kary pozbawienia wolności, sąd może orzec grzywnę w wysokości do 180 stawek dziennych, jeżeli jej wymierzenie na innej podstawie nie jest możliwe; zawieszając wykonanie kary ograniczenia wolności sąd może orzec grzywnę w wysokości do 90 stawek dziennych.

Art. 85

Jeżeli sprawca popełnił dwa lub więcej przestępstw, zanim zapadł pierwszy wyrok, chociażby nieprawomocny, co do któregośkolwiek z tych przestępstw i wymierzono za nie kary tego samego rodzaju albo inne podlegające łączeniu, sąd orzeka karę łączną, biorąc za podstawę kary z osobna wymierzone za zbiegające się przestępstwa.

Art. 86

§ 1. Sąd wymierza karę łączną w granicach od najwyższej z kar wymierzonych za poszczególne przestępstwa do ich sumy, nie przekraczając jednak 540 stawek dziennych grzywny, 18 miesięcy ograniczenia wolności albo 15 lat pozbawienia wolności; kara łączna grzywny określonej w art. 71 § 1 nie może przekraczać 180 stawek dziennych – jeżeli jest ona związana z zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności oraz nie może przekraczać 90 stawek dziennych – jeżeli jest ona związana z zawieszeniem wykonania kary ograniczenia wolności.

Art. 162

§ 1. Kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Nie popełnia przestępstwa, kto nie udziela pomocy, do której jest konieczne poddanie się zabiegowi lekarskiemu albo w warunkach, w których możliwa jest niezwłoczna pomoc ze strony instytucji lub osoby do tego powołanej.

Art. 177

§ 1. Kto, naruszając, chociażby nieumyślnie, zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, powoduje nieumyślnie wypadek, w którym inna osoba odniosła obrażenia ciała określone w art. 157 § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 3. Jeżeli pokrzywdzonym jest wyłącznie osoba najbliższa, ściganie przestępstwa określonego w § 1 następuje na jej wniosek.

Art. 178

§ 1. Skazując sprawcę, który popełnił przestępstwo określone w art. 173, 174 lub 177 znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości od dolnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę do górnej granicy tego zagrożenia zwiększonego o połowę.

§ 2. uchylony**Art. 178a**

§ 1. Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi na drodze publicznej lub w strefie zamieszkania inny pojazd niż określony w § 1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§ 3. uchylony**Art. 238**

Kto zawiadamia o przestępstwie, lub o przestępstwie skarbowym organ powołany do ścigania wiedząc, że przestępstwa nie popełniono, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

KPK**Art. 5**

§ 1. Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem.

§ 2. Nie dające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego.

Art. 53

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego.

Art. 54

§ 1. Jeżeli akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony może aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego.

§ 2. Odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego.

Art. 90

§ 1. W postępowaniu sądowym do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego udział w postępowaniu może zgłosić przedstawiciel organizacji społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka.

§ 2. W zgłoszeniu organizacja społeczna wskazuje przedstawiciela, który ma reprezentować tę organizację, a przedstawiciel przedkłada sądowi pisemne upoważnienie.

§ 3. Sąd dopuszcza przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości.

Art. 91

Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie.

Art. 355

Rozprawa odbywa się jawnie. Ograniczenia jawności określa ustawa.

Art. 356

§ 1. Na rozprawie oprócz osób biorących udział w postępowaniu mogą być obecne tylko osoby pełnoletnie, nie uzbrojone.

§ 2. Przewodniczący może zezwolić na obecność na rozprawie małoletnim oraz osobom obowiązany do noszenia broni.

§ 3. Nie mogą być obecne na rozprawie osoby znajdujące się w stanie nie licującym z powagą sądu.

Art. 357

§ 1. Sąd może zezwolić przedstawicielom radia, telewizji, filmu i prasy na dokonywanie za pomocą aparatury utrwałenia obrazu i dźwięku z przebiegu rozprawy, gdy uzasadniony interes społeczny za tym przemawia, dokonywanie tych czynności nie będzie utrudniać prowadzenia rozprawy, a ważny interes uczestnika postępowania temu się nie sprzeciwia.

§ 2. Sąd może określić warunki, od których uzależnia wydanie zezwolenia przewidzianego w § 1.

Art. 358.

Jeżeli nie przemawia przeciw temu wzgląd na prawidłowość postępowania, sąd na wniosek strony wyraża zgodę na utrwalenie przez nią przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Niniejszą symulację można poprowadzić na dwa różne sposoby. Pierwszą możliwością jest poprowadzenie symulacji rozprawy przed sądem I instancji (zob. poniżej I wersja poprowadzenia symulacji). Wówczas nie należy zaliczać do materiałów, służących do przeprowadzenia symulacji, zawartego w nich wyroku z uzasadnieniem. Można także poprowadzić tę symulację w formie rozprawy przed sądem II instancji, wykorzystując zawarty w materiałach wyrok z uzasadnieniem (zob. poniżej druga wersja poprowadzenia symulacji). Po przyjęciu jednej z wybranych wersji koordynator podczas zajęć I powinien odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jaką symulację będą przeprowadzali.

I wersja poprowadzenia symulacji

Co najmniej 5 zajęć akademickich po 90 minut, 1 koordynator.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom symulacji przygotowanych materiałów, podział ról, a następnie praca w grupach nad przygotowaniem do rozprawy karnej. W zależności od liczby studentów w danej sekcji przy podziale ról powinno się brać pod uwagę możliwość wzajemnej pracy co najmniej 2 studentów w ramach jednej grupy. W omawianej symulacji oznacza to np., że co najmniej 2 studentów powinno otrzymać rolę prokuratora, 2 studentów rolę adwokata, pracujących później w grupie z oskarżonym, 2 studentów powinno być w grupie oskarżycieli posiłkowych (np. oskarżyciel posiłkowy wraz ze swoim pełnomocnikiem). Co do określenia składu sądu najlepiej, jeśli jest to skład taki sam, jaki wystąpiłby w rzeczywistej sprawie, jeśli jednak jest to niemożliwe, należy zawsze pamiętać, aby omówić ze studentami zagadnienie składu sądu w kontekście danej sprawy w rzeczywistym sądzie. Role świadków można przydzielić jednej osobie, pamiętając, aby w ciągu całego roku każdy student miał możliwość uczestniczenia w każdej roli w przeprowadzanych symulacjach. Po rozdzieleniu wszystkich ról następuje około 1 godziny pracy w grupach (adwokaci razem, ustalając linię obrony z oskarżonym, prokuratorzy razem, ustalając główne podstawy aktu oskarżenia z uzasadnieniem, sędziowie razem, biegli zapoznają się z opiniami, świadkowie przygotowują swoje zeznania).

Zajęcia 2, 3 i ewentualnie 4

Przeprowadzenie symulacji przed sądem karnym – I instancja, otwarcie rozprawy, przesłuchanie oskarżonego, przesłuchanie świadków i biegłych. Wszystkie czynności w trybie Kodeksu postępowania karnego. W trakcie przeprowadzania symulacji koordynator może zatrzymywać jej bieg po określonym czasie i przedstawić krótko najważniejsze jej elementy, omawiając przeprowadzonym etap (co było dobrze, jakie błędy zostały popełnione i jak można było pewne elementy przeprowadzić lepiej). Oczywiście, można również omawiać przeprowadzony fragment symulacji pod koniec każdego zajęć, zapisując sobie w trakcie wszystkie uwagi.

Zajęcia 5

Wygłoszenie mów końcowych. W zależności od liczby osób wygłaszających swoje mowy końcowe, można podzielić odpowiednio cały czas zajęć na wszystkich uczestników, zostawiając jeszcze po 5 minut dla każdego na repliki i na omówienie całości.

Zajęcia 6

Ogłoszenie wyroku z uzasadnieniem. Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne, metodologiczne).

II wersja poprowadzenia symulacji

Ponieważ w tej wersji symulacja jest przykładem rozprawy przed sądem II instancji, najlepiej jest zaplanować jej przeprowadzenie na cały jeden dzień (ok. 10 godzin). Jeżeli jednak koordynator nie ma takich możliwości, można poszczególne jej części podzielić na kilka kolejnych zajęć. Symulacja ta powinna być także przeprowadzana przez co najmniej 3 koordynatorów. W tej wersji symulacji należy zwrócić szczególną uwagę na orzeczenie sądu i jego uzasadnienie, ponieważ w ich treści celowo wprowadzono pewne błędy, a także krytykowane poglądy doktryny, które powinny zostać wychwycone przez studentów w trakcie ich pracy.

30 minut

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów oraz dokładne ich przeczytanie (jeżeli symulacja jest przeprowadzana na kolejnych zajęciach, można rozdać studentom przygotowane materiały do przeczytania w domu).

Podział studentów na 3 grupy (z taką samą liczbą uczestników):

- 1) sąd – opracowanie orzeczenia z uzasadnieniem,
- 2) obrońcy Jana Kowalskiego – opracowanie apelacji,
- 3) prokurator – opracowanie odpowiedzi na apelację lub także apelacji.

Po rozdzieleniu wszystkich ról należy ogólnie przedstawić studentom cały plan symulacji, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali, w której będzie pracowała do czasu rozpoczęcia rozprawy przed sądem. W miarę możliwości danej Kliniki Prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny, orzecznictwo. W części dotyczącej wybranych przepisów przygotowano najważniejsze akty lub ich fragmenty potrzebne przy analizie opracowanej symulacji.

3 godziny

Praca w grupach nad przygotowaniem apelacji, odpowiedzi na apelację oraz opracowaniem orzeczenia. Właśnie ze względu na pracę studentów w 3 grupach w różnych salach wskazane jest, aby w symulacji brali udział 3 koordynatorzy, którzy również rozdzielać się na 3 grupy nadzorując pracę studentów. Przed przeprowadzeniem symulacji koordynatorzy powinni wcześniej wspólnie się do

niej przygotować, analizując wszystkie możliwe rozwiązania, a także przyjętą metodologię pracy. Oczywiście nie chodzi o to, żeby w trakcie przeprowadzania symulacji wskazywać studentom, jakie rozwiązania powinni przyjmować jako własne, ale żeby móc rzetelnie i całościowo asystować danej grupie w ich pracy. Oznacza to również wskazywanie ewentualnie popełnianych błędów, ale nie w sposób bezpośredni, lecz w drodze wspólnej analizy przyjętej tezy. W trakcie tych pierwszych trzech godzin grupa pisząca apelację powinna opracować główne jej zarzuty, aby przekazać je grupie przygotowującej odpowiedź na apelację. Grupa pisząca odpowiedź na apelację może już przez trzy godziny przygotowywać swoją argumentację, opierając się na orzeczeniu sądu, a także na przewidywaniu argumentów drugiej strony. Grupa sędziów powinna przeanalizować wszystkie możliwe rozwiązania i argumentację przemawiającą za każdym rozwiązaniem.

3 godziny

Praca w grupach. Grupa pisząca apelację, po przekazaniu jej głównych zarzutów grupie przygotowującej odpowiedź, opracowuje dalej całą apelację z uzasadnieniem. Grupa druga przygotowuje odpowiedź na apelację. Grupa sędziów dalej opracowuje możliwe rozwiązania, ich uzasadnienie, decydując powoli, które i dlaczego należy odrzucić. Pod koniec tego etapu obie grupy piszące pisma procesowe przekazują ich nieostateczną wersję grupie sędziów.

1 godzina

Praca w grupach. Ostateczne kończenie pism procesowych. Grupa sędziów zapoznaje się z apelacją i odpowiedzią na apelację oraz przygotowuje się do rozprawy odwoławczej. Pod koniec tego etapu obie grupy przekazują ostateczną wersję swoich pism grupie sędziów i grupie swoich sądowych przeciwników.

1 godzina

Przeprowadzenie rozprawy odwoławczej.

1 godzina

Grupa sędziów przygotowuje wyrok z uzasadnieniem. W tym czasie obie grupy mogą ze swoimi koordynatorami przeanalizować samą symulację rozprawy odwoławczej.

30 minut

Ogłoszenie wyroku z uzasadnieniem.

30 minut

Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne i metodologiczne).

Symulacja 7. Prawa reprodukcyjne w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹

Materiały do symulacji rozprawy sądowej przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka

Opracowanie: *Barbara Namysłowska-Gabrysiak*

I. Uwagi wprowadzające

Symulacja ta została opracowana na podstawie materiałów przygotowanych na szkolenie dotyczące problematyki praw reprodukcyjnych w polskim i międzynarodowym prawie, zorganizowane przez Federację na rzecz Planowania Rodziny, Center for Reproductive Rights i Klinikę Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

Inspiracją do opracowania niniejszej symulacji było wiele różnych stanów faktycznych, dotyczących problematyki praw reprodukcyjnych, a także zagadnienia redukcji szkód². Symulacja ta była przeprowadzona w 2009 r. dla studentów 3 następujących sekcji w Klinice Prawa UW:

1. Sekcja dyskryminacji ze względu na płeć,
2. Sekcja redukcji szkód,
3. Sekcja sądownictwa międzynarodowego.

Przeprowadzenie symulacji spełnia wiele celów. Po pierwsze, może stanowić podstawę do przybliżenia studentom wiedzy i umiejętności w opracowywaniu skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Po drugie, celem jej jest także zapoznanie uczestników z odpowiednimi przepisami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz z ich interpretacją. Dodatkowo w trakcie opracowywania skargi studenci poznają i analizują orzecznictwo Trybunału w danym zakresie.

¹ Opracowanie na podstawie podobnej sprawy opisanej w książce *L. Bojarskiego i B. Namysłowskiej-Gabrysiak, Symulacja rozpraw..., op. cit., s. 179.*

² Zagadnienie redukcji szkód zostało dokładnie omówione w rozdziale VII.

Kolejnym celem może być dokładne zapoznanie się uczestników z polskim prawem, a także orzecznictwem, dotyczącym poruszonych w symulacji zagadnień. Dodatkowo w ramach odgrywania symulacji studenci poznają przebieg postępowania przed Trybunałem Praw Człowieka.

Poprowadzenie symulacji, ze względu na skomplikowany i ogromny objętościowo stan prawny, wymaga od prowadzącego dokładnego przestudiowania całości materiałów, jak i rzetelnego przygotowania się do jej poprowadzenia.

Przed rozpoczęciem odegrania niniejszej symulacji wskazane jest poprowadzenie (aktywnymi metodami¹) kilku zajęć wprowadzających uczestników do tematyki podstaw prawnych opracowywania skargi oraz opracowywania odpowiedzi państwa na skargę, a także wykładni odpowiednich przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Na przykład jedno zajęcie można poświęcić merytorycznemu przybliżeniu (aktywnymi metodami²) regulacji zawartych w tej Konwencji lub/i następne rozwiązywaniu, przygotowanych przez koordynatora, krótkich stanów faktycznych dotyczących problematyki praw reprodukcyjnych w kontekście Konwencji.

Dodać należy, iż opracowany w niniejszych materiałach zbiór wybranych przepisów jest tylko bardzo podstawową propozycją i nie zawiera wszystkich regulacji potrzebnych do przeprowadzenia analizy prawnej przedstawionego w tej symulacji stanu faktycznego. Wobec powyższego przeprowadzając niniejszą symulację należy zapewnić wszystkim pracującym grupom dostęp do Internetu i bazy aktów prawnych, dzięki czemu studenci sami będą mogli dotrzeć do innych źródeł prawnych.

W symulacji może wziąć udział wiele osób (około 20-30), podzielonych na trzy grupy. Czas potrzebny na przeprowadzenie całej symulacji to około 10 godzin (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

II. Materiały w sprawie

Stan faktyczny

Na jesieni 2003 r., 42-letnia Ewa L., matka dwójki dzieci (10-letniej córki i 8-letniego syna), zgłosiła się na wizytę ginekologiczną do Przychodni Rejonowej w W. W trakcie wizyty ginekologicznej, lekarka Alicja B. stwierdziła ciążę i wypisała skierowanie na kontrolne badanie USG. Wobec faktu, że Ewa L., miała już skończone 40 lat (oraz od 5 lat była uzależniona od heroiny o czym nie po-

¹ Omówienie aktywnych metod zob. w rozdziale II.

² Omówienie aktywnych metod zob. w rozdziale II.

informowała lekarki) delikatnie zapytała lekarzkę o możliwość przeprowadzenia badań prenatalnych. W tym momencie lekarka, oburzona jej pytaniami, zaczęła wykrzykiwać, że jak ona może myśleć o usunięciu płodu i że zgodnie z polskimi przepisami usunięcie ciąży jest zabronione, a lekarz, który tego zabiegu dokonuje jest przestępcą. Ponadto, jeśli chodzi o badania prenatalne to w jej przypadku wystarczy regularne dokonywanie badania USG podczas całej ciąży, a zwłaszcza w 20 tygodniu życia płodu, a przeprowadzenie badań prenatalnych nie jest konieczne.

Przestraszona Ewa L. udała się na kolejną (2 tygodnie później) wizytę do innego lekarza Piotra M. w tej samej Przychodni. Na początku wizyty Ewa L. delikatnie zapytała lekarza o możliwość otrzymania skierowania na badania prenatalne. Lekarz Piotr M. wziął ją za rękę i patrząc prosto w oczy spokojnie powiedział, że nie ma żadnego powodu, aby takie badania przeprowadzać ponieważ nie ma żadnego zagrożenia ani dla płodu, ani dla niej. Wówczas Ewa L. ośmielona spokojem lekarza wyznała mu, że jest uzależniona od heroiny i obawia się o konsekwencje zażywania przez nią narkotyku na płód. Wówczas lekarz zaczął na nią krzyczeć i powiedział, że oczywiście zażywanie narkotyków wpływa bardzo negatywnie na płód i w związku z tym Ewa L. powinna natychmiast je odstawić. Jeśli tego nie zrobi to sama będzie sobie winna. Ewa L. pomimo agresji lekarza zapytała jeszcze raz czy może jej wiek nie jest wskazaniem do przeprowadzenia badań prenatalnych. Na co usłyszała, że wiele kobiet rodzi zdrowe dzieci, mając 50 lat więc jej 42-letni wiek na pewno nie jest problemem.

Wobec powyższych faktów, Ewa L. postanowiła, że będzie próbowała w kolejnych przychodniach otrzymać skierowanie na badania prenatalne, mając nadzieję, że wreszcie gdzieś je otrzyma.

Po opuszczeniu przez Ewę L. gabinetu, lekarz Piotr M. zawiadomił policję o całym zajściu, informując, że jego pacjentka zażywa heroinę, dodatkowo będąc w ciąży. Jeszcze tego samego dnia policja dokonała przeszukania w mieszkaniu Ewy L., nie znajdując u niej żadnych środków psychoaktywnych. Ponieważ jednak policjanci mieli podejrzenia, że Ewa L. właśnie zażyła narkotyki, pomimo jej zapewnień, że to nieprawda, zabrali ją na komendę celem przeprowadzenia badań z krwi. Badania z krwi wykazały, że Ewa L. była pod wpływem środków psychoaktywnych. Wobec tego faktu policjanci wszczęli postępowanie karne przeciwko Ewie L. zarzucając jej popełnienie przestępstwa posiadania środków psychoaktywnych. Pomimo późnej pory (była już godzina 21) i zapewnień Ewy L., że stawi się następnego dnia na komendę celem przesłuchania, policjanci zaczęli ją przesłuchiwać w charakterze podejrzanej. Przesłuchanie trwało do godziny 23. I dopiero po jego zakończeniu Ewa L. wróciła do domu.

W ciągu następnych kilku tygodni Ewa L. szukała innej przychodni, w której mogłaby otrzymać skierowanie na badania prenatalne. Wreszcie udało jej się

dostać do lekarza w P., o którym słyszała, że kieruje kobiety po 40 roku życia na te badania. Niestety w dniu umówionej wizyty lekarz nie stawił się ponieważ zachorował. Następny termin został wyznaczony po miesiącu. Kiedy Ewa L. spotkała się z lekarzem, ten po jej dokładnym zbadaniu orzekł, że już jest dawno po upływie 20 tygodnia ciąży, a w tej sytuacji jest za późno na badania prenatalne.

Latem 2004 r. Ewa L. urodziła córkę chorą na zespół Downa.

Postępowanie karne 1

We wrześniu 2004 r. Ewa L. złożyła zawiadomienie do prokuratury o popełnieniu przez lekarzy z pierwszej przychodni rejonowej w W. przestępstwa z art. 231 § 1 KK. Po przeprowadzonym postępowaniu przygotowawczym prokurator umorzył postępowanie. W uzasadnieniu prokurator oparł się po pierwsze na opinii biegłych, którzy stwierdzili, że lekarze nie popełnili błędu w sztuce lekarskiej, a po drugie prokurator uznał, że lekarze ci nie mogą być uznani za funkcjonariusza publicznego w rozumieniu art. 231 § 1 KK. Wobec umorzenia postępowania Ewa L., złożyła zażalenie w trybie przepisów kodeksu postępowania karnego. Zażalenie to, zgodnie zostało przekazane do sądu, który w lutym 2005 r. utrzymał powyższe postanowienie w mocy.

Postępowanie cywilne

Jednocześnie ze złożeniem zawiadomienia o popełnionym przestępstwie Ewa L., również we wrześniu 2004 r., złożyła pozew cywilny o ochronę dóbr osobistych i odszkodowanie oraz zadośćuczynienie od lekarzy z pierwszej przychodni rejonowej w W. Początkowo sąd cywilny zawiesił postępowanie do czasu rozstrzygnięcia postępowania karnego. Po umorzeniu sprawy karnej (luty 2005 r.), w kwietniu 2006 r. sąd cywilny wyznaczył termin rozprawy na maj. Pierwszy wyrok oddalający powództwo zapadł w grudniu 2006 r. Od tego wyroku powódka wniosła apelację, a sąd okręgowy odwoławczy uchylił wyrok przekazując sprawę do ponownego rozpoznania. W drugim rozpoznaniu odbyły się dopiero dwie rozprawy w maju i październiku 2008 roku.

Postępowanie przed rzecznikiem odpowiedzialności zawodowej lekarzy

W październiku 2004 r. Ewa L. złożyła skargę do dyrekcji przychodni rejonowej w W. na działanie lekarzy i lekceważenie jej całej sytuacji zdrowotno-życiowej. Na powyższą skargę 15.11.2004 r. Ewa L. otrzymała odpowiedź, w której

przychodnia nie ustosunkowała się do jej skargi. Wobec powyższego 1 grudnia skarżąca złożyła skargę do Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej Lekarzy, który po przeprowadzonym postępowaniu umorzył je, nie dopatrując się żadnych przewinień w zachowaniu lekarzy z przychodni w W.

Postępowanie karne przeciwko Ewie L.

Postępowanie karne przygotowawcze przeciwko Ewie L. toczyło się do lata 2004 r., kiedy to prokurator wniósł do sądu akt oskarżenia, oskarżając w nim Ewę L. o popełnienie przestępstwa z art. 62 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Sprawa w sądzie była wyznaczana w lipcu i w sierpniu. Na oba te terminy Ewa L. nie stawiła się, informując sąd, że nie ma co zrobić z malutkim dzieckiem (dodatkowo chorym) i nie może stawić się na rozprawę. Po rozprawie sierpniowej sąd odroczył sprawę do stycznia 2005 r. Wówczas Ewa L. stawiła się, ale nie stawił się prokurator. Sąd znowu odroczył rozprawę do marca. W marcu nie stawił się lekarz z przychodni rejonowej. Sąd otworzył więc przewod sądowy, przesłuchał oskarżoną, innych świadków i znowu odroczył, celem przesłuchania lekarza. Lekarz nie stawił się jeszcze dwa razy. Ostatecznie w grudniu 2005 r. sąd wydał wyrok skazujący Ewę L. na dwa lata w zawieszeniu na 5. Ewa L. wniosła apelację od wyroku. W lipcu 2006 r. sąd odwoławczy uchylił wyrok sądu rejonowego i przekazał sądowi I instancji do ponownego rozpoznania. Ponowne rozpoznanie trwało ponad rok i sąd ponownie skazał Ewę L. wymierzając jej tym razem karę roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na 2 lata. Ewa L. złożyła ponownie apelację. W lutym 2008 r. sąd okręgowy odwoławczy po raz kolejny uchylił wyrok sądu rejonowego i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. W czerwcu 2008 r. sąd wyznaczył pierwszy termin rozprawy, na który Ewa L. nie stawiła się prosząc o odroczenie ze względu na to, że podjęła leczenie związane z uzależnieniem, które potrwa około 3–4 miesiące. Wobec powyższego fakt sąd zawiesił postępowanie karne. W październiku 2008 r. Ewa L. udała się do sądu z pytaniem kiedy znowu rozpocznie się postępowanie w jej sprawie, informując, że już może się stawić na rozprawę. Sąd jednak do dnia dzisiejszego nie wyznaczył rozprawy.

II. Wybrane przepisy

Prawo krajowe

Konstytucja RP

Art. 9

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 31

Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.

Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.

Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Art. 32

Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.

Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Art. 33

Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.

Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

Art. 34

Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.

Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

Art. 35

Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.

Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Art. 36

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 37

Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.

Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

Art. 38

Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

Art. 39

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody.

Art. 40

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Art. 47

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 53

Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.

Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.

Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.

Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

Art. 68

Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.

Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.

Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.

Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.

Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Ustawa z 7.1.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży

Art. 1

Prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie.

Art. 2

1. Organy administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego, w zakresie swoich kompetencji określonych w przepisach szczególnych, są obowiązane do zapewnienia kobietom w ciąży opieki medycznej, socjalnej i prawnej w szczególności poprzez:

- 1) opiekę prenatalną nad płodem oraz opiekę medyczną nad kobietą w ciąży,
- 2) pomoc materialną i opiekę nad kobietami w ciąży, znajdującymi się w trudnych warunkach materialnych, przez czas ciąży, porodu i po porodzie,
- 3) dostęp do szczegółowych informacji na temat uprawnień, zasiłków i świadczeń przysługujących kobietom w ciąży, matkom, ojcom oraz ich dzieciom oraz do informacji dotyczących instytucji i organizacji pomagających w rozwiązywaniu problemów psychologicznych i społecznych, a także zajmujących się sprawami przysposobienia.

2. Organy administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego w zakresie swoich kompetencji określonych w przepisach szczególnych, są zobowiązane zapewnić obywatelom swobodny dostęp do metod i środków służących dla świadomej prokreacji.

2a. Organy administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego, w zakresie swoich kompetencji określonych w przepisach szczególnych, są zobowiązane zapewnić swobodny dostęp do informacji i badań prenatalnych, szczególnie wtedy, gdy istnieje podwyższone ryzyko bądź podejrzenie wystąpienia wady genetycznej lub rozwojowej płodu lub nieuleczalnej choroby zagrażającej życiu płodu.

3. Szkoła ma obowiązek udzielić uczennicy w ciąży urlopu oraz innej pomocy niezbędnej do ukończenia przez nią edukacji, w miarę możliwości nie powodując opóźnień w zaliczaniu przedmiotów. Jeżeli ciąża, poród lub połóg powoduje niemożliwość zaliczenia w terminie egzaminów ważnych dla ciągłości nauki, szkoła zobowiązana jest do wyznaczenia dodatkowego terminu egzaminu dogodnego dla kobiety, w okresie nie dłuższym niż 6 miesięcy.

4. Zakres i formy oraz tryb udzielania pomocy, o której mowa w ust. 1 i 2, określa, w drodze rozporządzenia, Rada Ministrów.

Art. 3

1. Organy administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego współdziałają i udzielają pomocy Kościołowi Katolickiemu, innym kościołom i związkom wyznaniowym oraz organizacjom społecznym, które organizują opiekę nad kobietami w ciąży, jak również organizują rodziny zastępcze lub udzielają pomocy w przysposabianiu dzieci.

2. Zakres, formy oraz tryb udzielania pomocy, o której mowa w ust. 1, określa, w drodze rozporządzenia, Rada Ministrów.

Art. 4

1. Do programów nauczania szkolnego wprowadza się wiedzę o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej procreacji.

2. (skreślony)

3. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania ustali, w drodze rozporządzenia sposób nauczania szkolnego i zakres treści, o których mowa w ust. 1, zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz wprowadzi do systemu do kształcenia nauczycieli tematykę określoną w ust. 1.

Art. 4a

1. Przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w przypadku gdy:

1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej,

2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu,

3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego,

4) kobieta ciężarna znajduje się w ciężkich warunkach życiowych lub trudnej sytuacji osobistej (utracił moc z dniem 23.12.1997 r.).

2. W przypadkach określanych w ust. 1 pkt 2 przerwanie ciąży jest dopuszczalne do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej; w przypadku określonym w ust. 1 pkt 3 lub 4, jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni.

3. W przypadkach, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, przerwania ciąży dokonuje lekarz w szpitalu.

4. Do przerwania ciąży wymagana jest pisemna zgoda kobiety. W przypadku małoletniej lub kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie wymagana jest pisemna zgoda jej przedstawiciela ustawowego. W przypadku małoletniej powyżej 13 roku życia wymagana jest również pisemna zgoda tej osoby. W przypadku małoletniej poniżej 13 roku życia wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego, a małoletnia ma prawo do wyrażenia własnej opinii. W przypadku kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie wymagana jest także pisemna zgoda tej osoby, chyba że na wyrażenie zgody nie pozwala stan jej zdrowia psychicznego. W razie braku zgody przedstawiciela ustawowego, do przerwania ciąży wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego.

5. Wystąpienie okoliczności, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, stwierdza inny lekarz niż dokonujący przerwania ciąży, chyba że ciąża zagraża bezpośrednio życiu kobiety. Okoliczność, o której mowa w ust. 1 pkt 3, stwierdza prokurator.

6. W przypadku o którym mowa w ust. 1 pkt 4, kobieta składa pisemne oświadczenie, a ponadto zaświadczenie o odbytej konsultacji u lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, innego niż dokonujący przerwania ciąży, lub u innej wybranej przez siebie uprawnionej osoby. Przerwanie ciąży może być dokonane, jeżeli kobieta podtrzymuje zamiar przerwania ciąży po upływie 3 dni od konsultacji.

7. Celem konsultacji, o której mowa w ust. 6, jest w szczególności ustalenie sytuacji zdrowotnej i życiowej kobiety, pomoc w rozwiązaniu jej problemów, między innymi poprzez wskazanie dostępnych form pomocy przysługujących kobietom w związku z ciążą i po urodzeniu dziecka, poinformowanie kobiety o ochronie prawnej życia w fazie prenatalnej, o aspektach medycznych ciąży oraz przerwania ciąży, a także o środkach i metodach antykoncepcyjnych. Za zgodą kobiety w konsultacji może wziąć udział jej partner, członekowie rodziny lub inna bliska osoba.

8. Do prywatnych gabinetów lekarskich, w których dokonuje się przerwania ciąży, w zakresie wymagań, jakim powinny odpowiadać pod względem fachowym i sanitarnym pomieszczenia i urządzenia gabinetu prywatnego, oraz w zakresie dotyczącym dokumentacji medycznej i sprawowania kontroli nad tymi gabinetami stosuje się odrębne przepisy.

9. Minister Zdrowia i Opieki Społecznej po zasięgnięciu opinii Naczelnej Rady Lekarskiej określi, w drodze rozporządzenia, kwalifikacje zawodowe lekarzy, uprawniające do dokonania przerwania ciąży, oraz kwalifikacje lekarzy, o których mowa w ust. 5.

10. Minister Zdrowia i Opieki Społecznej w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, kwalifikacje innych niż lekarz osób uprawnionych do przeprowadzenia konsultacji, o których mowa w ust. 6, sposób tworzenia list osób konsultujących oraz sposób i tryb przeprowadzania konsultacji.

Art. 4b

Osobom objętym ubezpieczeniem społecznym i osobom uprawnionym na podstawie odrębnych przepisów do bezpłatnej opieki leczniczej przysługuje prawo do bezpłatnego przerwania ciąży w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej.

Art. 4c

1. Osoby wykonujące czynności wynikające z ustawy są obowiązane do zachowania w tajemnicy wszystkiego o czym powzięły wiadomość w związku z wykonywaniem tych czynności, stosownie do odrębnych przepisów.

2. W razie zawinionego ujawnienia wiadomości, o których mowa w ust. 1, sąd może przyznać osobie poszkodowanej odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

Art. 5–7.

Pominięte (patrz ustawa z 30.8.1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz zmianie niektórych innych ustaw Dz.U. z 4.12.1996 r. Nr 139, poz. 646).

Art. 8

W ustawie z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 16, poz. 95, Nr 3, poz. 191, Nr 34, poz. 199, Nr 43, poz. 253 i Nr 89, poz. 518, z 1991 r., Nr 4, poz. 18 i Nr 110, poz. 413 oraz z 1992 r. Nr 85, poz. 428 i Nr 100, poz. 499) w art. 7 w ust. 1 dodaje się pkt 16w brzmieniu:

„16) zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej.”

Art. 9

Rada Ministrów przedkłada Sejmowi corocznie, w terminie do dnia 31 lipca, sprawozdanie z wykonywania ustawy oraz o skutkach jej stosowania.

Art. 10

Traci moc ustawa z dnia 27.4.1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 12, poz. 61 i z 1969 r. Nr 13, poz. 95).

Art. 11

Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia

Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 22.1.1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzenia, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu.

Na podstawie art. 4a ust. 9 ustawy z 7.1.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17, poz. 78, z 1995 r. Nr 66, poz. 334 i z 1996 r. Nr 139, poz. 646) zarządza się, co następuje:

§ 1

1. Przerwania ciąży może dokonać, z zastrzeżeniem ust. 2, lekarz posiadający:

- 1) pierwszego stopnia specjalizacje w zakresie położnictwa i ginekologii,
- 2) tytuł specjalisty w zakresie położnictwa i ginekologii.

2. Lekarz odbywający szkolenie specjalizacyjne, w celu uzyskania pierwszego stopnia specjalizacji w zakresie położnictwa i ginekologii, dokonuje przerwania ciąży w obecności i pod kierunkiem lekarza uprawnionego do dokonywania przerwania ciąży, o którym mowa w ustępie pierwszym.

§ 2

1. Wystąpienie okoliczności wskazujących, że ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, stwierdza lekarz posiadający tytuł specjalisty w zakresie medycyny właściwej ze względu na rodzaj choroby kobiety ciężarnej.

2. Wystąpienie okoliczności wskazujących na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu stwierdza lekarz posiadający tytuł specjalisty, orzekający o wadzie genetycznej płodu na podstawie badań genetycznych, lub lekarz posiadający tytuł specjalisty w zakresie położnictwa i ginekologii, orzekający o wadzie rozwojowej płodu na podstawie obrazowych badań ultrasonograficznych wykonanych u kobiety ciężarnej.

§ 3

Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 7 dni od dnia ogłoszenia.

Ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry

Rozdział 5. Zasady wykonywania zawodu lekarza

Art. 30

Lekarz ma obowiązek udzielać pomocy lekarskiej w każdym przypadku, gdy zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia, oraz w innych przypadkach niecierpiących zwłoki.

Art. 31

1. Lekarz ma obowiązek udzielać pacjentowi lub jego ustawowemu przedstawicielowi przystępnej informacji o jego stanie zdrowia, rozpoznaniu, proponowanych oraz możliwych metodach diagnostycznych, leczniczych, dających się przewidzieć następstwach ich zastosowania albo zaniechania, wynikach leczenia oraz rokowaniu.

Art. 32

1. Lekarz może przeprowadzić badanie lub udzielić innych świadczeń zdrowotnych, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, po wyrażeniu zgody przez pacjenta.

[...]

7. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, zgoda osób wymienionych w ust. 1, 2 i 4 może być wyrażona ustnie albo nawet poprzez takie ich zachowanie, które w sposób niebudzący wątpliwości wskazuje na wolę poddania się proponowanym przez lekarza czynnościom medycznym.

Art. 38

1. Lekarz może nie podjąć lub odstąpić od leczenia pacjenta, o ile nie zachodzi przypadek, o którym mowa w art. 30, z zastrzeżeniem ust. 3.

2. W przypadku odstąpienia od leczenia, lekarz ma obowiązek dostatecznie wcześniej uprzedzić o tym pacjenta lub jego przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna faktycznego i wskazać realne możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w zakładzie opieki zdrowotnej.

3. Jeżeli lekarz wykonuje swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby, może nie podjąć lub odstąpić od leczenia, jeżeli istnieją poważne ku temu powody, po uzyskaniu zgody swojego przełożonego.

4. W przypadku odstąpienia od leczenia lekarz ma obowiązek uzasadnić i odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej.

Art. 39

Lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, z zastrzeżeniem art. 30, z tym że ma obowiązek wskazać realne możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w innym zakładzie opieki zdrowotnej oraz uzasadnić i odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby ma ponadto obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego.

Prawo międzynarodowe

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r.

Artykuł 1 Obowiązek przestrzegania praw człowieka

Wysokie Ukladające się Strony zapewniają każdemu człowiekowi, podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w rozdziale I niniejszej Konwencji.

Rozdział I – Prawa i wolności

Artykuł 2 Prawo do życia

1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.

2. Pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły:

- a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą;
- b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem;
- c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

Artykuł 3 Zakaz tortur

Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

Artykuł 4 Zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej

1. Nikt nie może być trzymany w niewoli lub w poddaństwie.
2. Nikt nie może być zmuszony do świadczenia pracy przymusowej lub obowiązkowej.

3. W rozumieniu tego artykułu pojęcie „pracy przymusowej lub obowiązkowej” nie obejmuje:

- a) żadnej pracy, jakiej wymaga się zwykle w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności orzeczonej zgodnie z postanowieniami artykułu 5 niniejszej Konwencji lub w okresie warunkowego zwolnienia;
- b) żadnej służby o charakterze wojskowym, bądź; służby wymaganej zamiast obowiązkowej służby wojskowej w tych krajach, które uznają odmowę służby wojskowej ze względu na przekonania;
- c) żadnych świadczeń wymaganych w stanach nadzwyczajnych lub klęsk zagrażających życiu lub dobru społeczeństwa;
- d) żadnej pracy ani świadczeń stanowiących część zwykłych obowiązków obywatelskich.

Artykuł 5 Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:

- a) zgodnie z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd;
- b) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku;
- c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu;
- d) pozbawienia nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodnego z prawem pozbawienia nieletniego wolności w celu postawienia go przed właściwym organem;
- e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerszeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi;
- f) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję.

2. Każdy, kto został zatrzymany, powinien zostać niezwłocznie i w zrozumiałym dla niego języku poinformowany o przyczynach zatrzymania i o stawianych mu zarzutach.

3. Każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c) niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę.

4. Każdy, kto został pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo odwołania się do sądu w celu ustalenia bezzwłocznie przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem. 5. Każdy kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.

Artykuł 6 Prawo do rzetelnego procesu sądowego

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezzwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.

2. Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą.

3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do:

- a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżeniu;
- b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony;
- c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony, do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości;
- d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia;
- e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.

Artykuł 7 Zakaz karania bez podstawy prawnej

1. Nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, które według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony.

2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane.

Artykuł 8 Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego

1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.
2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.

Artykuł 9 Wolność myśli, sumienia i wyznania

1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.
2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

Artykuł 10 Wolność wyrażania opinii

1. Każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa Państw do poddania procedurze zezwoleń przedsięwzięciom radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych.
2. Korzystanie z tych wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej.

Artykuł 11 Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się

1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzania się oraz do swobodnego stowarzyszania się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów.
2. Wykonywanie tych praw nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Niniejszy przepis nie stanowi przeszkody w nakładaniu zgodnych z prawem ograniczeń korzystania z tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej.

Artykuł 12 Prawo do zawarcia małżeństwa

Mężczyźni i kobiety w wieku małżeńskim mają prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa.

Artykuł 13 Prawo do skutecznego środka odwoławczego

Każdy, kogo prawa i wolności zawarte w niniejszej Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe.

Artykuł 14 Zakaz dyskryminacji

Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.

Artykuł 34 Skargi indywidualne

Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa.

Artykuł 35 Wymogi dopuszczalności skargi

1. Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych, przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego, i jeśli sprawa została wniesiona w ciągu sześciu miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji.
2. Trybunał nie rozpatruje żadnej skargi wniesionej w trybie artykułu 34, która:
 - a) jest anonimowa lub
 - b) jest co istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia, i jeśli skarga nie zawiera nowych, istotnych informacji.
3. Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że skarga nie daje się pogodzić z postanowieniami Konwencji lub jej protokołów, jest w sposób oczywisty nieuzasadniona lub stanowi nadużycie prawa do skargi.
4. Trybunał odrzuca każdą skargę, którą uzna za niedopuszczalną w rozumieniu niniejszego artykułu. Trybunał może tak zdecydować w każdej fazie postępowania.

Symulacja 8. Prawo pracy oraz międzynarodowe i krajowe prawo antydyskryminacyjne¹

Materiały do inscenizacji rozprawy sądowej przed sądem II instancji

Opracowanie: *Krystyna Burska, Karolina Kędziora, Anna Lazari, Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Emilia Naumann, Krzysztof Śmiszek, Justyna Flankowska*

I. Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały zostały przygotowane podczas zorganizowanego przez Helsinką Fundację Praw Człowieka oraz Interights szkolenia trenerów z zakresu polskiego i europejskiego prawa antydyskryminacyjnego. Materiały oparto na stanie faktycznym, wiele elementów jednak zmieniono. Symulacja ta była przeprowadzona dla uczestników polskiego szkolenia dotyczącego prawa antydyskryminacyjnego, a także dla studentów Sekcji „Dyskryminacja ze względu na płeć”, Kliniki Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

Przeprowadzenie niniejszej symulacji ma na celu przybliżenie jej uczestnikom problematyki polskiego i europejskiego prawa antydyskryminacyjnego, a także stosowania tego prawa w praktyce. Poprowadzenie symulacji, ze względu na skomplikowany i ogromny objętościowo stan prawny, wymaga od prowadzących zarówno dokładnego przestudiowania całości materiałów, jak i rzetelnego, wspólnego, przygotowania się do jej poprowadzenia.

Przed rozpoczęciem odegrania niniejszej symulacji wskazane jest poprowadzenie (aktywnymi metodami) kilku zajęć wprowadzających uczestników do tematyki prawa antydyskryminacyjnego. Na przykład jedno zajęcia można poświęcić merytorycznemu przybliżeniu (aktywnymi metodami) regulacji

¹ Materiały publikowane wcześniej w książce *L. Bojarskiego i B. Namysłowskiej-Gabrysiak, Symulacja rozpraw..., op. cit.*, s. 196.

zawartych w dyrektywach Unii Europejskiej (dotyczących problemu dyskryminacji), a następnie rozwiązywaniu, przygotowanych przez koordynatora, krótkich stanów faktycznych dotyczących dyskryminacji.

W symulacji może wziąć udział wiele osób (do około 20), podzielonych na trzy grupy. Czas potrzebny na przeprowadzenie całej symulacji to około 10 godzin (zob. przykładowy scenariusz zajęć).

Aktorzy

Strony

Andrzej Nowak przeciwko Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu

II. Materiały w sprawie

1. Stan faktyczny

Andrzej Nowak z wykształcenia jest informatykiem. Z powodu wszczepionej w biodrze endoprotezy ma orzeczony umiarkowany stopień niepełnosprawności. Będąc osobą niepełnosprawną, aplikował na stanowisko starszego referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu – stanowisko cywilne. Konkurs został ogłoszony przez Szefa Służby Cywilnej w Warszawie w maju 2004 r.

Przed przystąpieniem do konkursu Andrzej Nowak dokładnie zapoznał się z wymogami przedstawionymi w ogłoszeniu o pracę, jakie musi spełniać potencjalny kandydat na nowe stanowisko. Po jego analizie uznał, że spełnia wszystkie wymagane kryteria zawarte w ogłoszeniu, które ukazało się w Biuletynie Szefa Służby Cywilnej. Były to: umiejętność biegłej obsługi komputera oraz co najmniej 3-letnie doświadczenie zawodowe (Andrzej Nowak miał 10-letnie doświadczenie jako cywilny pracownik w Komendzie Policji w Poznaniu), gdzie zajmował się ewidencją komputerowej bazy danych z zakresu ruchu drogowego. Ponadto jako wymagania pożądane do pracy w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu wskazano: samodzielność, komunikatywność i dyspozycyjność.

Andrzej Nowak uzyskał najpierw informację ustną od przewodniczącego Komisji, iż nie zakwalifikował się do rozmowy kwalifikacyjnej, a następnie wystosował oficjalne pismo do Komendanta Powiatowego Policji w Poznaniu z prośbą o podanie powodu, dla którego nie przeszedł etapu wstępnego rekrutacji. W odpowiedzi z Komendy Powiatowej Policji, komendant poinformował go, iż: „prowadzone postępowanie kwalifikacyjne na stanowisko starszego referenta

w Zespole ds. Łączności i Informatyki w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu, stawia konkretne wymogi formalne, których Pan Nowak nie spełnia”.

Pismem z 14.12.2004 r. Andrzej Nowak wystąpił z pozwem przeciwko Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu o zasądzenie na jego rzecz kwoty 15 000 zł tytułem odszkodowania za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu poprzez dyskryminowanie go jako osoby niepełnosprawnej.

W trakcie postępowania sądowego w I instancji komendant nie zgadzał się z zarzutami dotyczącymi dyskryminacji pracownika, wyjaśniał, że kandydaturę Andrzeja Nowaka odrzucono, bo chodziło o wyłonienie osoby zatrudnionej na cały etat, w pełni dyspozycyjnej i samodzielnej, która w czasie ewentualnej awarii sieci, np. w nocy, będzie mogła dokonać naprawy, a zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 27.8.1997 r., czas pracy osób niepełnosprawnych jest ograniczony do 35 godzin tygodniowo i nie uwzględnia pracy w nocy. Andrzej Nowak podnosił, że ta sama ustawa zezwala na ominięcie tych przepisów w sytuacji, gdy zgadza się na to sam niepełnosprawny. Twierdzi, że gdyby chciano z nim rozmawiać, zrezygnowałby z przywileju siedmiogodzinnego czasu pracy w ciągu dnia.

2. Problemy do rozpatrzenia

1. Czy zaistniała dyskryminacja bezpośrednia?
2. Czy zaistniała dyskryminacja pośrednia?
3. Czy w polskim Kodeksie pracy prawidłowo została zaimplementowana definicja dyskryminacji pośredniej zawarta w dyrektywie 2000/78?
4. Czy regulacje art. 15 i 16 ustawy o zatrudnieniu niepełnosprawnych zapewniają w pełni prawo Nowaka do równego traktowania w zatrudnieniu i czy są zgodne z przepisami dyrektywy 2000/78?
5. Racjonalne usprawienie – czy przepis art. 5 Dyrektywy 2000/78 jest implementowany poprawnie do polskiego ustawodawstwa?
6. W jaki sposób dyrektywa 2000/78 określa kwestie ciężaru dowodu, czy Kodeks pracy implementował właściwie tę regulację?

3. Orzeczenie sądu I instancji

Sygn. akt IV P 205/04

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Sąd Rejonowy w Poznaniu Wydział IV Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
w składzie:

Przewodniczący SSR: Jan Kowalski
Ławnicy: Janina Łepkowska
Tadeusz Pomidor

Protokolant: Józef Ogórek
po rozpoznaniu w dniu 6.12.2005 r. w Poznaniu
na posiedzeniu jawnym
sprawy z powództwa Andrzeja Nowaka
przeciwko Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu
o odszkodowanie

- I. oddała powództwo;
- II. zasądza od powoda Andrzeja Nowaka na rzecz strony pozwanej – Komendy Powiatowej Policji w Poznaniu pozwanej kwotę – 1815 złotych, tytułem zwrotu kosztów postępowania.

UZASADNIENIE

Pozwem wniesionym w dniu 14.12.2004 r., przeciwko Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu, powód – Andrzej Nowak wniósł o zasądzenie na jego rzecz kwoty 15 000 zł tytułem odszkodowania za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu poprzez dyskryminowanie go jako osoby niepełnosprawnej.

W uzasadnieniu wskazał, że w miesiącu lipcu 2004 r. przystąpił do konkursu organizowanego przez Szefa Służby Cywilnej w Warszawie na stanowisko Starszego Referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu (stanowisko cywilne). Krótco potem uzyskał od Przewodniczącego Komisji informację ustną, iż nie został dopuszczony do rozmowy kwalifikacyjnej, wobec czego zwrócił się z oficjalnym pismem do Komendanta Powiatowego Policji w Poznaniu, z prośbą o wskazanie przyczyn, dla których nie przeszedł etapu wstępnego rekrutacji. Komendant Powiatowej Policji wyjaśnił mu w odpowiedzi, iż „(...) prowadzone postępowanie kwalifikacyjne na stanowisko Starszego Referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu, stawia konkretne wymogi formalne, których Pan Nowak nie spełnia”.

Zdaniem powoda wskazuje to na dyskryminację jego osoby z powodu niepełnosprawności umiarkowanej, albowiem spełnił wszystkie kryteria stawiane w ogłoszeniu o konkursie kandydatom, a nawet je przewyższał, z uwagi na posiadane

wyższe wykształcenie i 10-letnie doświadczenie w pracy w policji na stanowisku informatyka. Nadmieniał też, że zdarzało się, że w okresie swego zatrudnienia u strony pozwanej pracował zarówno w godzinach nadliczbowych, jak i w godzinach nocnych, a także w dni wolne od pracy i był dyspozycyjny w pełnym tego słowa znaczeniu, gdyż pracę tę wykonywał chętnie i bez względu na porę dnia czy nocy.

Nadto powód twierdził, że zgodnie z ustawą z 27.8.1997 r. osoba niepełnosprawna nie może być zatrudniana w porach nocnych i w wymiarze nadliczbowym jedynie bez osobistego wyrażenia zgody na pracę w porze nocnej czy nadliczbowej.

Wywodził też, że jego roszczenie znajduje uzasadnienie w art. 32 Konstytucji RP, przepisach Kodeksu pracy, a w szczególności art. 18^{3a} KP, przepisach Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy Nr 111, a także w judykaturze.

W odpowiedzi na pozew strona pozwana wniosła o oddalenie powództwa i zasądzenie od powoda na jej rzecz kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Zdaniem pozwanej nie zostały naruszone przepisy Kodeksu pracy nakazujące równe traktowanie kandydatów do pracy. Sam zaś fakt, że powód jest zatrudniony u pozwanej od lat 10, nie może dawać mu żadnych preferencji w konkursie ofert i wyborze pracownika na nowe stanowisko pracy.

Pozwana wskazała, że wprowadzie powołany przez powoda przepis art. 18^{3a} KP wprowadził zakaz dyskryminowania pracowników ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne i orientację seksualną, jednak, w art. 18^{3b} KP ustawodawca określił, jakie działania pracodawcy nie są naruszeniem zasady równego traktowania. Zgodnie z tym przepisem niezatrudnienie pracownika z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18³ uzasadnione ze względu na rodzaj pracy oraz warunki jej wykonywania nie jest dyskryminacją.

Ponadto strona pozwana wyjaśniła, że kandydaturę powoda odrzucono, gdyż chodziło o wyłonienie w drodze konkursu kandydata, który miał być zatrudniony na pełnym etacie (w wymiarze 40 godzin tygodniowo), w pełni dyspozycyjnego i samodzielnego, który w czasie ewentualnej awarii sieci, np. w nocy, będzie mógł dokonać niezbędnej naprawy, a zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 27.8.1997 r. czas pracy osób niepełnosprawnych jest ograniczony do 35 godzin tygodniowo i nie uwzględnia pracy w nocy.

Wskazała również, że wymaganego warunku dyspozycyjności w przypadku konieczności wykonywania dodatkowej pracy powód również spełnić nie może, gdyż zgodnie z treścią art. 15 ust. 2 i 3 ustawy z 27.8.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm.) jego maksymalny wymiar czasu pracy jako osoby umiarkowanie niepełnosprawnej wynosi 7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo, jak również, że powód jako osoba niepełnosprawna nie może być zatrudniany w godzinach nadliczbowych.

Zdaniem pozwanej powód nie spełnia warunku dyspozycyjności także i z tego względu, że często przebywa na zwolnieniach lekarskich, co w sposób zdecydowany utrudnia zatrudnienie go na stanowisku starszego referenta.

Dodatkowo strona pozwana zarzuciła, że wysokość żądanego odszkodowania nie została przez powoda w pełni uzasadniona.

Sąd ustalił następujący stan faktyczny:

Powód jest zatrudniony u strony pozwanej od 1.1.1994 r., na stanowisku informatyka. Do podstawowych jego obowiązków należy prowadzenie komputerowej bazy danych z zakresu ruchu drogowego. Powód jest osobą niepełnosprawną w stopniu umiarkowanym. Stan jego zdrowia wymaga zabiegów krioterapii, fizykoterapii, regularnych (3x w tygodniu) masaży i codziennej gimnastyki.

W okresie ostatnich 3 lat powód przebywał na zwolnieniach lekarskich w wymiarze 30 dni w roku 2003, 20 dni w roku 2004 oraz 10 dni w roku 2005. Pozostaje pod stałą opieką specjalisty chirurga ortopedy w Poradni Ortopedycznej ZOZ Nr 5. Powód cieszy się dobrą opinią przełożonych, w okresie zatrudnienia był kilkakrotnie nagradzany nagrodą uznaniową.

Dowód: akta osobowe powoda
orzeczenie o niepełnosprawności powoda k. 10
zaświadczenie Poradni Ortopedycznej k. 11

W maju 2004, w Biuletynie Szefa Służby Cywilnej Nr V / 2004 r., został ogłoszony przez Szefa Służby Cywilnej w Warszawie konkurs na cywilne stanowisko Starszego Referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki w Komendzie Powiatowej Policji w Poznaniu. Wymagania stawiane kandydatom to umiejętność biegłej obsługi komputera oraz co najmniej 3-letnie doświadczenie zawodowe, a także samodzielność, komunikatywność i dyspozycyjność.

Dowód: ogłoszenie w Biuletynie Szefa Służby Cywilnej Nr V / 2004 r. k. 5.

Powód złożył swoją aplikację w tym konkursie w lipcu 2004 r. Nie przeszedł jednak już wstępnego etapu rekrutacji, o czym został poinformowany ustnie w dniu 18.7.2004 r. przez przewodniczącego komisji rekrutacyjnej – Antoniego Gulę bez wskazania przyczyn, a następnie, na swoje pisemne żądanie z dnia 19.7.2004 r., przez stronę pozwaną, która powołując się na treść ogłoszenia w Biuletynie Szefa Służby Cywilnej wskazała, iż prowadzone postępowanie kwalifikacyjne na stanowisko starszego referenta K.S.C. na Stanowisku Samodzielnym do spraw Łączności i Informatyki stawiało konkretne wymogi formalne, nie przewidując w nim udziału osób o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności.

Dowód: pismo powoda z 17.7.2004 r. k. 6
pismo Komendanta Powiatowego Policji z 20.7.2004 r. k.7
zeznanie św. Antoniego Guli k. 15
przesłuchanie powoda k. 17–18

Stanowisko starszego referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki, na które rozpisano konkurs jest stanowiskiem samodzielnym. Podstawowym zadaniem starszego referenta jest prowadzenie działań administratora sieci informatycznej i telefonicznej, w tym: prowadzenie i organizacja serwisu sprzętu łączności, nadzór bieżący w zakresie eksploatacji i utrzymania systemów i dokumentacji łączności, ewidencja sprzętu i urządzeń łączności, utrzymanie systemów łączności niejawnnej.

Przy realizacji tych zadań niezbędne jest podejmowanie pracy o każdej porze z uwagi na nagłą awarię sprzętu, przemieszczanie sprzętu informatycznego i telekomunikacyjnego, z uwagi na zaopatrzenie i przekazywanie tego sprzętu do naprawy.

Dowód: opis stanowiska pracy starszego referenta w Zespole ds. Łączności i Informatyki

k. 13

Zeznania św. Tomasza Kozery k. 16

W oparciu o tak ustalony stan faktyczny, sąd zważył, co następuje:

Powództwo nie zasługuje na uwzględnienie.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że przepisy art. 18^{3a}–18^{3c} zostały wprowadzone do Kodeksu pracy ustawą nowelizującą z 14.11.2003 r. celem dostosowania polskiego prawa pracy do wymagań Unii Europejskiej, określonych w dyrektywach Nr 75.117, 76.207, 97.80, 200.43, 200.78 oraz 2002.73. Obowiązują od 1.1.2004 r. Tak więc sąd brał je pod uwagę przy ocenie zasadności roszczeń powoda.

Przepisy te zawierają szczegółową regulację obowiązku pracodawcy równego traktowania pracowników w zakresie określonym w art. 18^{3a} § 1. Pracodawca jest także obowiązany przeciwdziałać dyskryminacji w zatrudnieniu (art. 94 pkt 2b KP).

Podstawowym więc zagadnieniem przy tak ustalonym stanie faktycznym sprawy było wyjaśnienie, czy w niniejszej sprawie miała miejsce dyskryminacja w rozumieniu ww. przepisów i czy była to dyskryminacja bezpośrednia, czy pośrednia.

Dyskryminacja bezpośrednia dotyczy indywidualnej relacji między pracownikiem a pracodawcą lub między osobą zamierzającą nawiązać stosunek pracy a potencjalnym pracodawcą. Zachodzi ona wówczas, gdy pracodawca w sposób niekorzystny dla pracownika w porównaniu z innymi pracownikami różnicuje jego sytuację z przyczyny określonej w art. 18^{3a} § 1. (Przykładowe wyliczenie dyskryminujących zachowań pracodawcy zawiera art. 18^{3b} § 1).

Zgodnie z art. 300 KP w zw. z art. 6 KC na pracowniku ciąży obowiązek udowodnienia faktu, z którego wywodzi skutki prawne. Zdaniem sądu powód nie udowodnił w dostateczny sposób zaistnienia dyskryminacji pośredniej w stosunku do jego osoby.

Powód zarzucał pozwanemu naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu poprzez dyskryminowanie go jako osoby niepełnosprawnej. Okoliczność, że powód na mocy orzeczenia właściwego organu orzekającego został zakwalifikowany do znacznego stopnia niepełnosprawności, jest niesporna. Orzeczenie

o niepełnosprawności wywołuje ten skutek, że do pozwanego, w zawieranych przez niego stosunkach pracy, mają zastosowanie przepisy ustawy z 27.8.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm.); por. art. 1 pkt 1 ustawy.

Artykuł 15 ustawy o osobach niepełnosprawnych w ustępie 1 wprowadza skróconą tygodniową normę czasu pracy dla pracowników niepełnosprawnych, zaś w ust. 2 skrócone dobowe i tygodniowe normy czasu pracy dla pracowników niepełnosprawnych zaliczonych do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności. Są to normy czasu pracy wyznaczające „pełny” jego wymiar dla tych grup zatrudnionych.

Regulacja zawarta w art. 15 ust. 2 ustawy ma charakter regulacji szczególnej; stanowi ona, że czas pracy osoby niepełnosprawnej zaliczonej do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie może przekraczać 7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo. Ponadto z dyspozycji art. 15 ust. 3 wynika, że osoba niepełnosprawna nie może być zatrudniona w porze nocnej i w godzinach nadliczbowych.

W niniejszej sprawie bezsporne także jest, że powód przedstawił pozwanemu orzeczenie o niepełnosprawności, ergo, zgodnie z art. 15 ust. 4 cytowanej ustawy, ten wymiar czasu pracy obowiązuje strony umowy o pracę od dnia następującego po przedstawieniu pracodawcy orzeczenia o niepełnosprawności w okresie trwania umowy o pracę.

W tym miejscu należy wskazać, że wyżej wymienione przepisy mają charakter bezwzględnie obowiązujący, a zatem w przypadku powoda wymiar czasu pracy może być zmieniony przez strony jedynie w sytuacjach przewidzianych w art. 16 ust. 1 2 ww. ustawy, który stanowi, iż na wniosek osoby zatrudnionej lekarz przeprowadzający badania profilaktyczne pracowników lub w razie jego braku lekarz sprawujący opiekę nad tą osobą wyrazi na to zgodę. Z analizy tego przepisu wynika, że warunkiem *sine qua non* zmian czasu pracy jest uprzednia zgoda lekarska, wyrażona na wniosek pracownika, który to warunek w niniejszej sprawie, co jest bezsporne, spełniony nie był. Nie można też zakładać *a priori*, że powód z takim wnioskiem wystąpiłby po zawarciu umowy o pracę na tym stanowisku, jako że nie składał w dokumentach aplikacyjnych żadnego oświadczenia woli w tym względzie. Ponadto z uwagi na fakt, że przepis art. 15 cytowanej ustawy jest źródłem nieograniczonego w czasie uprawnienia pracownika do skróconego czasu pracy, nie można wykluczyć, że po wygraniu konkursu i zawarciu umowy o pracę pracownik w przyszłości skorzystałby z niego w przyszłości, wszak sam fakt zawarcia umowy prawa tego go nie pozbawia.

Ponadto sąd wydając orzeczenie miał na uwadze okoliczność, iż stanowisko, na które aplikował powód istotnie wymagało dyspozycyjności zatrudnionego na nim pracownika. Należy zgodzić się z powodem, że pojęcie dyspozycyjności jest pojęciem nieostrym i że nie zostało zdefiniowane w ogłoszeniu o przetargu. Wymogi dyspozycyjności jednak zdaniem sądu powinny być wnikliwie oceniane indywidualnie przez pryzmat potrzeb pracodawcy, który to stanowisko stworzył,

i specyfiki czynności powierzonych pracownikowi na nim zatrudnionemu. Analiza szczegółowego zakresu zadań na samodzielny stanowisku ds. informatyki i łączności, a składających się na obowiązki administratora sieci informatycznej i telefonicznej pozwanej prowadzą do uzasadnionego wniosku, że uznać można stawiany wymóg dyspozycyjności i samodzielności za spełniony, gdy kandydat na to stanowisko jest w stanie utrzymać system łączności w ciągłej sprawności, a więc w dni ustawowo wolne od pracy, a także w porze nocnej, z uwagi na potrzebę usuwania skutków awarii sieci bądź sprzętu. Musi także mieć nieograniczoną możliwość przemieszczania sprzętu informatycznego i telekomunikacyjnego, z uwagi na zaopatrzenie i przekazywanie tego sprzętu do naprawy.

Stąd sąd podziela stanowisko strony pozwanej, że niedopuszczenie powoda do rozmowy kwalifikacyjnej jest uzasadnione przyczynami niedyskryminującymi pracownika. Wynika to nie tylko z art. 18^{3b} § 1 pkt 1, ale także z art. 11² oraz art. 11³. Sąd dał w tym względzie wiarę wnioskowanym przez stronę pozwaną dowodom w postaci dokumentacji dot. zakresu zadań na stanowisku starszego referenta oraz zeznań świadków Antoniego Guli i Tomasza Kozery, oceniając je jako spójne i logiczne na okoliczność, iż działania pozwanej były niedyskryminacyjne.

Mając na uwadze powyższe, sąd stwierdził, że przyczyny, dla których pozwana nie dopuściła powoda do dalszych etapów rekrutacji, są uzasadnione ze względu na rodzaj pracy oraz warunki jej wykonywania, wyczerpują dyspozycję art. 18^{3b} KP, w którym ustawodawca określił, jakie działania pracodawcy nie są naruszeniem zasady równego traktowania i w niniejszej sprawie nie miała miejsca żadna postać dyskryminacji. Konsekwencją dokonania takich ustaleń było uznanie żądań powoda za nieuzasadnione i oddalenie powództwa.

Orzeczenie o kosztach procesu oparto o art. 98 KPC i § 12 ust. 1 pkt 2 w zw. z § 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28.9.2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz.U. z 3.10.2002 r. Nr 163, poz. 1348 ze zm.).

Zgodnie z art. 98 § 1 strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić pracownikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (koszty procesu). Na wysokość kosztów składa się opłata skarbową od pełnomocnictwa – 15 zł i koszty zastępstwa adwokackiego w kwocie 1800 zł. Taką też kwotę należało zasądzić od powoda na rzecz pozwanego.

III. Wybrane przepisy

Prawo krajowe

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

ogólny zakaz dyskryminacji – art. 32

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

USTAWA z 27.8.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

Rozdział 1. Przepisy ogólne

Art. 1

Ustawa dotyczy osób, których niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem:

- 1) o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności określonych w art. 3 lub
- 2) o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy na podstawie odrębnych przepisów, lub
- 3) o niepełnosprawności, wydanym przed ukończeniem 16 roku życia – zwanych dalej „osobami niepełnosprawnymi”.

Art. 15

1. Czas pracy osoby niepełnosprawnej nie może przekraczać 8 godzin na dobę i 40 godzin tygodniowo.
2. Czas pracy osoby niepełnosprawnej zaliczonej do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie może przekraczać 7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo.
3. Osoba niepełnosprawna nie może być zatrudniona w porze nocnej i w godzinach nadliczbowych.
4. Wymiar czasu pracy ustalony zgodnie z ust. 1 lub 2 obowiązuje od dnia następującego po przedstawieniu pracodawcy orzeczenia o niepełnosprawności.

Art. 16

1. Przepisów art. 15 nie stosuje się:
 - 1) do osób zatrudnionych przy pilnowaniu oraz
 - 2) gdy, na wniosek osoby zatrudnionej, lekarz przeprowadzający badania profilaktyczne pracowników lub w razie jego braku lekarz sprawujący opiekę nad tą osobą wyrazi na to zgodę.
2. Koszty badań, o których mowa w ust. 1 pkt 2, ponosi pracodawca.

Art. 17

Osoba niepełnosprawna ma prawo do dodatkowej przerwy w pracy na gimnastykę usprawniającą lub wypoczynek. Czas przerwy wynosi 15 minut i jest wliczany do czasu pracy. Nie narusza to przepisu art. 129¹⁰ § 1 Kodeksu pracy.

Art. 18

1. Stosowanie norm czasu pracy, o których mowa w art. 15, nie powoduje obniżenia wysokości wynagrodzenia wypłacanego w stałej miesięcznej wysokości.
2. Godzinowe stawki wynagrodzenia zasadniczego, odpowiadające osobistemu zaszerzegowaniu lub zaszeregowaniu wykonywanej pracy, przy przejściu na normy czasu pracy, o których mowa w art. 15, ulegają podwyższeniu w stosunku, w jakim pozostaje dotychczasowy wymiar czasu pracy do tych norm.

KP

Rozdział IIa. Równe traktowanie w zatrudnieniu

Art. 18^{3a}

§ 1. Pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w szczególności bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także bez względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy.

§ 2. Równe traktowanie w zatrudnieniu oznacza niedyskryminowanie w jakikolwiek sposób, bezpośrednio lub pośrednio, z przyczyn określonych w § 1.

§ 3. Dyskryminowanie bezpośrednio istnieje wtedy, gdy pracownik z jednej lub z kilku przyczyn określonych w § 1 był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy.

§ 4. Dyskryminowanie pośrednie istnieje wtedy, gdy na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują dysproporcje w zakresie warunków zatrudnienia na niekorzyść wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn określonych w § 1, jeżeli dysproporcje te nie mogą być uzasadnione innymi obiektywnymi powodami.

§ 5. Przejawem dyskryminowania w rozumieniu § 2 jest także:

- 1) działanie polegające na zachęcaniu innej osoby do naruszania zasady równego traktowania w zatrudnieniu,
- 2) zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności albo poniżenie lub upokorzenie pracownika (molestowanie).

§ 6. Dyskryminowaniem ze względu na płeć jest także każde nieakceptowane zachowanie o charakterze seksualnym lub odnoszące się do płci pracownika, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności lub poniżenie albo upokorzenie pracownika; na zachowanie to mogą się składać fizyczne, werbalne lub pozawerbalne elementy (molestowanie seksualne).

Art. 18^b

§ 1. Za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu, z zastrzeżeniem § 2–4, uważa się różnicowanie przez pracodawcę sytuacji pracownika z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18^a § 1, którego skutkiem jest w szczególności:

- 1) odmowa nawiązania lub rozwiązanie stosunku pracy,
- 2) niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę lub innych warunków zatrudnienia albo pominięcie przy awansowaniu lub przyznawaniu innych świadczeń związanych z pracą,
- 3) pominięcie przy typowaniu do udziału w szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe

– chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami.

§ 2. Zasady równego traktowania w zatrudnieniu nie naruszają działania polegające na:

- 1) niezatrudnieniu pracownika z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18^a § 1, jeżeli jest to uzasadnione ze względu na rodzaj pracy, warunki jej wykonywania lub wymagania zawodowe stawiane pracownikom,
- 2) wypowiedzeniu pracownikowi warunków zatrudnienia w zakresie wymiaru czasu pracy, jeżeli jest to uzasadnione przyczynami nie dotyczącymi pracowników,
- 3) stosowaniu środków, które różnicują sytuację prawną pracownika ze względu na ochronę rodzicielstwa, wiek lub niepełnosprawność pracownika,
- 4) ustalaniu warunków zatrudnienia i zwalniania pracowników, zasad wynagradzania i awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych – z uwzględnieniem kryterium stażu pracy.

§ 3. Nie stanowią naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu działania podejmowane przez określony czas, zmierzające do wyrównywania szans wszystkich lub znacznej liczby pracowników wyróżnionych z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18^a § 1, przez zmniejszenie na korzyść takich pracowników faktycznych nierówności, w zakresie określonym w tym przepisie.

§ 4. Różnicowanie pracowników ze względu na religię lub wyznanie nie stanowi naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu, jeżeli w związku z rodzajem i charakterem działalności prowadzonej w ramach kościołów i innych związków wyznaniowych, a także organizacji, których cel działania pozostaje w bezpośrednim związku z religią lub wyznaniem, religia lub wyznanie pracownika stanowi istotne, uzasadnione i usprawiedliwione wymaganie zawodowe.

Art. 18^c

§ 1. Pracownicy mają prawo do jednakowego wynagrodzenia za jednakową pracę lub za pracę o jednakowej wartości.

§ 2. Wynagrodzenie, o którym mowa w § 1, obejmuje wszystkie składniki wynagrodzenia, bez względu na ich nazwę i charakter, a także inne świadczenia związane z pracą, przyznawane pracownikom w formie pieniężnej lub w innej formie niż pieniężna.

§ 3. Pracami o jednakowej wartości są prace, których wykonywanie wymaga od pracowników porównywalnych kwalifikacji zawodowych, potwierdzonych dokumentami przewidzianymi w odrębnych przepisach lub praktyką i doświadczeniem zawodowym, a także porównywalnej odpowiedzialności i wysiłku.

Art. 18^{3d}

Osoba, wobec której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania w zatrudnieniu, ma prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę, ustalane na podstawie odrębnych przepisów.

Art. 18^{3e}

Skorzystanie przez pracownika z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu nie może stanowić przyczyny uzasadniającej wypowiedzenie przez pracodawcę stosunku pracy lub jego rozwiązanie bez wypowiedzenia.

Art. 114

Pracownik, który wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych ze swej winy wyrządził pracodawcy szkodę, ponosi odpowiedzialność materialną według zasad określonych w przepisach niniejszego rozdziału.

Art. 115

Pracownik ponosi odpowiedzialność za szkodę w granicach rzeczywistej straty poniesionej przez pracodawcę i tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego wynikała szkoda.

Art. 300

W sprawach nie unormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy.

Prawo międzynarodowe Traktat o Unii Europejskiej

Art. 220 (dawny art. 164)

Trybunał Sprawiedliwości czuwa nad poszanowaniem prawa w wykładni i stosowaniu niniejszego Traktatu.

Art. 221 (dawny art. 165)

Trybunał Sprawiedliwości składa się z piętnastu sędziów.

Trybunał Sprawiedliwości obraduje na posiedzeniach plenarnych. Może jednak tworzyć izby złożone z trzech, pięciu lub siedmiu sędziów, bądź w celu przeprowadzenia niektórych czynności dowodowych, bądź rozstrzygania niektórych kategorii spraw, na warunkach przewidzianych w ustanowionym w tym celu regulaminie.

Trybunał Sprawiedliwości obraduje na posiedzeniach plenarnych, gdy Państwo Członkowskie lub instytucja Wspólnoty, które są stroną w postępowaniu, tego zażądata.

Jeżeli Trybunał Sprawiedliwości tego zażadata, Rada, stanowiąc jednomyślnie, może zwiększyć liczbę sędziów oraz wprowadzić niezbędne zmiany w drugim i trzecim akapicie niniejszego artykułu oraz w drugim akapicie artykułu 223.

Art. 227 (dawny art. 170)

Każde Państwo Członkowskie może wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości, jeśli uznaje, że inne Państwo Członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciąży na mocy niniejszego Traktatu.

Zanim Państwo Członkowskie wnieś przeciwko innemu Państwu Członkowskiemu skargę opartą na zarzucanym naruszeniu zobowiązania, które na nim ciąży na podstawie niniejszego Traktatu, powinno wnieś sprawę do Komisji.

Komisja wydaje uzasadnioną opinię, po umożliwieniu zainteresowanym Państwom przedstawienia na zasadzie spornej uwag pisemnych i ustnych.

Jeśli Komisja nie wyda opinii w terminie trzech miesięcy od wniesienia sprawy, brak opinii nie stanowi przeszkody we wniesieniu sprawy do Trybunału Sprawiedliwości.

Art. 228 (dawny art. 171)

1. Jeśli Trybunał Sprawiedliwości stwierdza, że Państwo Członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciąży na mocy niniejszego Traktatu, Państwo to jest zobowiązane podjąć środki, które zapewnią wykonanie wyroku Trybunału Sprawiedliwości.

2. Jeśli Komisja uznaje, że dane Państwo Członkowskie nie podjęło takich środków, wydaje, po umożliwieniu temu Państwu przedstawienia uwag, uzasadnioną opinię precyzującą punkty, w których Państwo Członkowskie nie zastosowało się do wyroku Trybunału Sprawiedliwości.

Jeśli dane Państwo Członkowskie nie podjęło środków, które zapewnią wykonanie wyroku Trybunału w terminie określonym przez Komisję, może ona wnieś sprawę do Trybunału Sprawiedliwości. Czyniąc to, wskazuje ona wysokość ryczałtu lub okresowej kary pieniężnej do zapłacenia przez dane Państwo Członkowskie, jaką uzna za odpowiednią do okoliczności.

Jeżeli Trybunał Sprawiedliwości stwierdza, że dane Państwo Członkowskie nie zastosowało się do jego wyroku, może na nie nałożyć ryczałt lub okresową karę pieniężną.

Procedura ta nie narusza artykułu 227.

Art. 230 (dawny art. 173)

Trybunał Sprawiedliwości kontroluje legalność aktów uchwalonych wspólnie przez Parlament Europejski i Radę, aktów Rady, Komisji i EBC, innych niż zalecenia i opinie, oraz aktów Parlamentu Europejskiego zmierzających do wywarcia skutków prawnych wobec podmiotów trzecich.

W tym celu Trybunał jest właściwy do orzekania w zakresie skarg wniesionych przez Państwa Członkowskie, Radę lub Komisję, podnoszących zarzut braku kompetencji, naruszenia istotnych wymogów proceduralnych, naruszenia niniejszego Traktatu lub jakiegokolwiek reguły prawnej związanej z jego stosowaniem lub nadużycia władzy. Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy, na tych samych warunkach, do orzekania w zakresie skarg wniesionych przez Parlament Europejski, przez Trybunał Obrachunkowy i przez EBC, zmierzających do zapewnienia ochrony ich prerogatyw.

Każda osoba fizyczna lub prawna może wnieść, na tych samych warunkach, skargę na decyzje, których jest adresatem oraz na decyzje, które mimo przyjęcia w formie rozporządzenia lub decyzji skierowanej do innej osoby dotyczą jej bezpośrednio i indywidualnie.

Skargi przewidziane w niniejszym artykule powinny być wniesione w terminie dwóch miesięcy, stosownie do przypadku, od daty publikacji aktu lub jego notyfikowania skarżącemu lub, w razie ich braku, od daty powzięcia przez niego wiadomości o tym akcie.

Art. 232 (dawny art. 175)

Jeśli Parlament Europejski, Rada lub Komisja, z naruszeniem niniejszego Traktatu, zaniechają działania, Państwa Członkowskie i inne instytucje Wspólnoty mogą wnieść skargę do Trybunału Sprawiedliwości w celu stwierdzenia tego naruszenia.

Skarga ta jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy dana instytucja została uprzednio wezwana do działania. Jeśli w terminie dwóch miesięcy od tego wezwania instytucja nie zajęła stanowiska, skarga może być wniesiona w ciągu następujących dwóch miesięcy.

Każda osoba fizyczna lub prawna może wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości, na warunkach określonych w poprzednich akapitach, stawiając zarzut jednej z instytucji Wspólnoty, iż zaniechała wydania aktu skierowanego do niej, innego niż zalecenie lub opinia.

Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do orzekania, na tych samych warunkach, w zakresie skarg wniesionych przez EBC w dziedzinach podlegających jego kompetencji lub wniesionych przeciwko niemu.

Art. 234 (dawny art. 177)

Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do orzekania w trybie prejudycjalnym:

- a) o wykładni niniejszego Traktatu;
- b) o ważności i wykładni aktów przyjętych przez instytucje Wspólnoty i EBC;
- c) o wykładni statutów organów utworzonych aktem Rady, gdy te statuty to przewidują.

W przypadku gdy pytanie z tym związane jest podniesione przed sądem jednego z Państw Członkowskich, sąd ten może, jeśli uzna, że decyzja w tej kwestii jest niezbędna do wydania wyroku, zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o rozpatrzenie tego pytania.

W przypadku gdy takie pytanie jest podniesione w sprawie zawisłej przed sądem krajowym, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, sąd ten jest zobowiązany wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości.

Art. 243 (dawny art. 186)

W sprawach, które rozpatruje, Trybunał Sprawiedliwości może zarządzić niezbędne środki tymczasowe.

Art. 244 (dawny art. 187)

Orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości podlegają wykonaniu na warunkach określonych w artykule 256.

Art. 245 (dawny art. 188)

Statut Trybunału Sprawiedliwości jest określony w odrębnym protokole.

Rada, stanowiąc jednomyślnie na żądanie Trybunału Sprawiedliwości i po konsultacji z Komisją i Parlamentem Europejskim, może zmienić postanowienia tytułu III Statutu.

Trybunał Sprawiedliwości uchwała swój regulamin proceduralny. Wymaga on jednomyślnego zatwierdzenia przez Radę.

Art. 256 (dawny art. 192)

Decyzje Rady lub Komisji, które nakładają zobowiązanie pieniężne na podmioty inne niż Państwa stanowią tytuł wykonawczy.

Postępowanie egzekucyjne jest regulowane przez przepisy procedury cywilnej obowiązujące w Państwie, na terytorium którego ma ono miejsce. Klauzula wykonalności jest nadawana, bez jakiegokolwiek kontroli innej niż weryfikacja autentyczności tytułu, przez wyznaczony w tym celu przez rząd Państwa Członkowskiego organ krajowy, o którym zostanie powiadomiona Komisja i Trybunał Sprawiedliwości.

Po dopełnieniu tych formalności na wniosek zainteresowanego, może on przystąpić do egzekucji zgodnie z ustawodawstwem krajowym, wnosząc sprawę bezpośrednio do właściwego organu.

Postępowanie egzekucyjne może być zawieszona wyłącznie na mocy orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości. Jednakże, kontrola prawidłowości przeprowadzenia egzekucji podlega właściwości sądów krajowych.

Dyrektywa Rady 2000/78/WE ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy

ROZDZIAŁ I

PRZEPISY OGÓLNE

Art. 1

Cel

Celem niniejszej dyrektywy jest wyznaczenie ogólnych ram dla walki z dyskryminacją ze względu na religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną w odniesieniu do zatrudnienia i pracy, w celu realizacji w Państwach Członkowskich zasady równego traktowania.

Art. 2

Pojęcie dyskryminacji

1. Do celów niniejszej dyrektywy „zasada równego traktowania” oznacza brak jakichkolwiek form bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji z przyczyn określonych w art. 1.

2. Do celów ust. 1:

a) dyskryminacja bezpośrednia występuje w przypadku gdy osobę traktuje się mniej przychylnie niż traktuje się, traktowano lub traktowano by inną osobę w porównywalnej sytuacji, z jakiegokolwiek przyczyny wymienionej w art. 1;

b) dyskryminacja pośrednia występuje w przypadku, gdy przepis, kryterium lub pozornie neutralna praktyka może doprowadzić do szczególnej niekorzystnej sytuacji dla osób danej religii lub przekonań, niepełnosprawności, wieku lub orientacji seksualnej, w stosunku do innych osób, chyba że:

i) taki przepis, kryterium lub praktyka jest obiektywnie uzasadniona zgodnym z prawem celem, a środki mające służyć osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne, lub

ii) jeżeli w przypadku osób w określony sposób niepełnosprawnych, pracodawca lub każda osoba, do której odnosi się niniejsza dyrektywa, jest zobowiązany, na mocy przepisów krajowych, podejmować właściwe środki zgodnie z zasadami określonymi w art. 5, w celu zlikwidowania niedogodności spowodowanych tym przepisem, kryterium lub praktyką.

3. Molestowanie uważa się za formę dyskryminacji w rozumieniu ust. 1, jeżeli ma miejsce niepożądane zachowanie mające związek z jedną z przyczyn określonych w art. 1, a jego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby i stworzenie onieśmielającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery. W tym znaczeniu pojęcie molestowania może być definiowane zgodnie z ustawodawstwem i krajową praktyką Państw Członkowskich.

4. Każde zachowanie polegające na zmuszaniu kogokolwiek do praktykowania wobec osób zachowań dyskryminacyjnych z jednej z przyczyn określonych w art. 1, uważa się za dyskryminację w rozumieniu ust. 1.

5. Niniejsza dyrektywa nie narusza środków przewidzianych przepisami krajowymi, które w społeczeństwie demokratycznym są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, utrzymania porządku i zapobiegania działaniom podlegającym sankcjom karnym, ochrony zdrowia i ochrony praw i wolności innych osób.

Art. 3

Zakres

1. W granicach kompetencji Wspólnoty, niniejszą dyrektywę stosuje się do wszystkich osób, zarówno sektora publicznego jak i prywatnego, włącznie z instytucjami publicznymi, w odniesieniu do:

- a) warunków dostępu do zatrudnienia lub pracy na własny rachunek, w tym również kryteriów selekcji i warunków rekrutacji, niezależnie od dziedziny działalności i na wszystkich szczeblach hierarchii zawodowej, również w odniesieniu do awansu zawodowego;
 - b) dostępu do wszystkich rodzajów i szczebli poradnictwa zawodowego, kształcenia zawodowego, doskonalenia i przekwalifikowania zawodowego, łącznie ze zdobywaniem praktycznych doświadczeń;
 - c) warunków zatrudnienia i pracy, łącznie z warunkami zwalniania i wynagradzania;
 - d) członkostwa i działania w organizacjach pracowników lub pracodawców bądź jakiegokolwiek organizacji, której członkowie wykonują określony zawód, łącznie z korzyściami, jakie dają tego typu organizacje;
2. Celem niniejszej dyrektywy nie jest zróżnicowane traktowanie ze względu na przynależność państwową i nie narusza ona przepisów oraz warunków odnoszących się do wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich oraz bezpaństwowców na terytorium Państw Członkowskich i wszelkiego traktowania związanego ze statusem prawnym danych obywateli państw trzecich i bezpaństwowców.
3. Niniejszej dyrektywy nie stosuje się do wszelkiego rodzaju płatności dokonanych z systemów publicznych lub podobnych, włączając w to systemy zabezpieczenia społecznego i ochrony socjalnej.
4. Państwa Członkowskie mogą ustalić, że niniejsza dyrektywa w kwestii dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność lub wiek, nie znajduje zastosowania wobec sił zbrojnych.

Art. 4

Wymagania zawodowe

1. Niezależnie od przepisów od art. 2 ust. 1 i 2, Państwa Członkowskie mogą uznać, że odmienne traktowanie ze względu cechy związane z jedną z przyczyn wymienionych w art. 1 nie stanowi dyskryminacji w przypadku gdy ze względu na rodzaj działalności zawodowej lub warunki jej wykonywania, dane cechy są istotnym i determinującym wymogiem zawodowym, pod warunkiem że cel jest zgodny z prawem, a wymóg jest proporcjonalny.
2. Państwa Członkowskie mogą utrzymać w mocy swoje ustawodawstwo krajowe, które obowiązuje w dniu przyjęcia niniejszej dyrektywy, lub przewidzieć w przyszłym ustawodawstwie, uwzględniającym praktykę krajową istniejącą w dniu przyjęcia niniejszej dyrektywy, przepisy na mocy których, w przypadku działalności zawodowej kościołów albo innych organizacji publicznych bądź prywatnych, których etyka opiera się na religii lub przekonaniach, odmienne traktowanie ze względu na religię lub przekonania osoby nie stanowi dyskryminacji w przypadku gdy ze względu na charakter tego rodzaju działalności lub kontekst, w którym jest prowadzona, religia lub przekonania stanowią podstawowy, zgodny z prawem i uzasadniony wymóg zawodowy, uwzględniający etykę organizacji. Tego rodzaju odmienne traktowanie powinno być realizowane z poszanowaniem zasad i postanowień konstytucyjnych Państw Członkowskich oraz zasad ogólnych prawa wspólnotowego, i nie powinno być usprawiedliwieniem dla dyskryminacji, u podstaw której leżą inne przyczyny.

Pod warunkiem że jej przepisy są przestrzegane, niniejsza dyrektywa nie narusza więc prawa kościołów i innych organizacji publicznych lub prywatnych, których etyka opiera się na religii lub przekonaniach, działających zgodnie z krajowymi przepisami konstytucyjnymi i ustawodawczymi, do wymagania od osób pracujących dla nich działania w dobrej wierze i lojalności wobec etyki organizacji.

Art. 5

Racjonalne usprawnienia dla osób niepełnosprawnych

W celu zagwarantowania przestrzegania zasady równego traktowania osób niepełnosprawnych, przewiduje się wprowadzenie racjonalnych usprawnień. Oznacza to, że pracodawca podejmuje właściwe środki, z uwzględnieniem potrzeb konkretnej sytuacji, aby umożliwić osobie niepełnosprawnej dostęp do pracy, wykonywanie jej lub rozwój zawodowy bądź kształcenie, o ile środki te nie nakładają na pracodawcę nieproporcjonalnie wysokich obciążeń. Obciążenia te nie są nieproporcjonalne, jeżeli są w wystarczającym stopniu rekompensowane ze środków istniejących w ramach polityki prowadzonej przez dane Państwo Członkowskie na rzecz osób niepełnosprawnych.

Art. 7

Działanie pozytywne

1. W celu zapewnienia całkowitej równości w życiu zawodowym, zasada równości traktowania nie stanowi przeszkody dla utrzymywania lub przyjmowania przez Państwo Członkowskie szczególnych środków mających zapobiegać lub wyrównywać niedogodności, u podstaw których leży jedna z przyczyn określonych w art. 1.
2. W odniesieniu do osób niepełnosprawnych, zasada równego traktowania nie stanowi przeszkody dla prawa Państw Członkowskich do utrzymywania lub przyjmowania przepisów dotyczących ochrony zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy, ani środków mających na celu stworzenie lub utrzymanie przepisów bądź ułatwień w celu ochrony lub wspierania integracji w środowisku pracy.

Art. 8

Wymagania minimalne

1. Państwa Członkowskie mogą przyjmować lub utrzymywać przepisy bardziej korzystne w celu ochrony zasady równego traktowania od przepisów ustanowionych w niniejszej dyrektywie.
2. Stosowanie niniejszej dyrektywy nie może być w żadnym wypadku powodem obniżenia poziomu ochrony przed dyskryminacją, który już zapewnia Państwo Członkowskie w zakresie regulowanym niniejszą dyrektywą.

ROZDZIAŁ II

ŚRODKI ODWOŁAWCZE ORAZ STOSOWANIE PRAWA

Art. 9

Ochrona praw

1. Państwa Członkowskie zapewnią, aby procedury sądowe i/lub administracyjne oraz, w przypadku gdy uznają to za właściwe, procedury pojednawcze, których celem jest doprowadzenie do stosowania zobowiązań wynikających z niniejszej dyrektywy, były dostępne dla wszystkich osób, które uważają się za pokrzywdzone w związku z naruszeniem wobec nich zasady równego traktowania, nawet po zakończeniu związku, w którym przypuszczalnie miała miejsce dyskryminacja.
2. Państwa Członkowskie zapewnią, aby stowarzyszenia, organizacje lub osoby prawne, które mają, zgodnie z przewidzianymi prawem krajowym kryteriami, uzasadniony interes w zapewnieniu aby przestrzegane były postanowienia niniejszej dyrektywy, mogły wszczynać, na rzecz osoby występującej z powództwem lub ją wspierając, za jej zgodą, postępowania sądowe i/lub procedury administracyjne przewidziane w celu spowodowania stosowania niniejszej dyrektywy.
3. Przepisy ust. 1 i 2 nie naruszają przepisów krajowych dotyczących terminów składania odwołań w odniesieniu do zasady równego traktowania.

Art. 10

Ciężar dowodu

1. Zgodnie z ich krajowymi systemami sądowymi, Państwa Członkowskie podejmują niezbędne środki dla zapewnienia, aby strona pozwana musiała udowodnić, że nie wystąpiło pogwałcenie zasady równego traktowania, w przypadku gdy osoby, które uważają się za pokrzywdzone w związku nie przestrzeganiem wobec nich zasady równego traktowania, ustalą przed sądem lub innym właściwym organem fakty, które nasuwają przypuszczenie o zaistnieniu bezpośredniej i pośredniej dyskryminacji.
2. Ustęp 1 nie stanowi przeszkody dla ustanawiania przez Państwa Członkowskie zasad dowodowych korzystniejszych dla strony skarżącej.
3. Ustęp 1 nie ma zastosowania do postępowań karnych.
4. Przepisy ust. 1, 2 i 3 stosuje się również do każdej procedury sądowej wszczętej zgodnie z art. 9 ust. 2.
5. Państwa Członkowskie nie mogą stosować przepisu ust. 1 do procedur sądowych, w których ustalenie okoliczności faktycznych sprawy należy do sądu lub właściwego organu.

IV. Przykładowy scenariusz zajęć z uwagami metodologicznymi

Niniejsza symulacja jest przykładem rozprawy przed sądem II instancji. Z tego powodu najlepiej jest zaplanować jej przeprowadzenie na cały jeden dzień (około 10 godzin). Jeżeli jednak koordynator nie ma takich możliwości, można poszczególne jej części podzielić na kilka kolejnych zajęć. Symulacja ta powinna być także przeprowadzana przez co najmniej 3 koordynatorów.

30 minut

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów oraz dokładne ich przeczytanie (jeżeli symulacja jest przeprowadzana na kolejnych zajęciach można studentom rozdać przygotowane materiały do przeczytania w domu).

Podział studentów na 3 grupy (z taką samą liczbą uczestników):

- 1) sąd – opracowanie orzeczenia z uzasadnieniem,
- 2) pełnomocnicy Andrzeja Nowaka – opracowanie apelacji,
- 3) pełnomocnicy Komendy Powiatowej Policji w Poznaniu – opracowanie odpowiedzi na apelację.

Po rozdzieleniu wszystkich ról należy ogólnie przedstawić studentom cały plan symulacji, a następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali, w której będzie pracowała do czasu rozpoczęcia rozprawy przed sądem. W miarę możliwości danej Kliniki Prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opracować w 3 egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny, orzecznictwo. W części dotyczącej wybranych przepisów przygotowano najważniejsze akty lub ich fragmenty potrzebne przy analizie opracowanej symulacji.

3 godziny

Praca w grupach nad przygotowaniem apelacji, odpowiedzi na apelację oraz opracowaniem orzeczenia. Właśnie ze względu na pracę studentów w 3 grupach w różnych salach wskazane jest, aby w symulacji brali udział 3 koordynatorzy, którzy również rozdzielają się na 3 grupy nadzorując pracę studentów. Przed przeprowadzeniem symulacji koordynatorzy powinni wcześniej wspólnie się do niej przygotować, analizując wszystkie możliwe rozwiązania, a także przyjętą metodologię pracy. Oczywiście nie chodzi o to, żeby w trakcie przeprowadzania symulacji wskazywać studentom, jakie rozwiązania powinni przyjmować jako własne, ale żeby móc rzetelnie i całościowo asystować danej grupie w jej pracy. Oznacza to również wskazywanie ewentualnie popełnianych błędów, ale nie

w sposób bezpośredni, lecz w drodze wspólnej analizy przyjętej tezy. W trakcie tych pierwszych trzech godzin grupa pisząca apelację powinna opracować główne jej zarzuty, aby przekazać je grupie przygotowującej odpowiedź na apelację. Grupa pisząca odpowiedź na apelację, może już przez trzy godziny przygotowywać swoją argumentację, opierając się na orzeczeniu sądu, a także na przewidywaniu argumentów drugiej strony. Grupa sędziów powinna przeanalizować wszystkie możliwe rozwiązania i argumentację przemawiającą za każdym rozwiązaniem.

3 godziny

Praca w grupach. Grupa pisząca apelację, po przekazaniu jej głównych zarzutów grupie przygotowującej odpowiedź, opracowuje dalej całą apelację z uzasadnieniem. Grupa druga przygotowuje odpowiedź na apelację. Grupa sędziów dalej opracowuje możliwe rozwiązania, ich uzasadnienie, decydując powoli, które i dlaczego należy odrzucić. Pod koniec tego etapu obie grupy piszące pisma procesowe przekazują ich nieostateczną wersję grupie sędziów.

1 godzina

Praca w grupach. Ostateczne kończenie pism procesowych. Grupa sędziów zapoznaje się z apelacją i odpowiedzią na apelację oraz przygotowuje się do rozprawy odwoławczej. Pod koniec tego etapu obie grupy pełnomocników przekazują ostateczną wersję swoich pism grupie sędziów i grupie swoich sądowych przeciwników.

1 godzina

Przeprowadzenie rozprawy odwoławczej.

1 godzina

Grupa sędziów przygotowuje wyrok z uzasadnieniem. W tym czasie obie grupy pełnomocników mogą ze swoimi koordynatorami przeanalizować samą symulację rozprawy odwoławczej.

30 minut

Ogłoszenie wyroku z uzasadnieniem.

30 minut

Podsumowanie całej symulacji procesu (psychologiczne, prawne, metodologiczne).